DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13793

Jarosław Memorial Book

Sefer Yaroslav

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Yaroslav : gal-'ed le-zekher 'irenu = Jarosław / [ha-'orekh, Yitshak Alperovits].
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Yaroslav be-Yiśra'el, 1978.
DESCRIPT	371, 28 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Jarosław. Jarosław (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Jarosław.
ADD'L NAME	Alperowitz, Yitzhak.
ADD'L TITLE	Jaroslav book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר ירוסלב

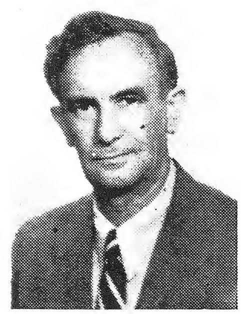
ועדת הספר

משה קלכהיים

משה (מונדק) הבנשטרייט

אשר גרף

רייסקה שושנה) קוסטמן

דב (ברק) פרוכטמן

דפוס ב.־צ. אריאלי

ספר ירוסלב

גל־עד לזכר עירנו

JAROSŁAW

הוצאת ארגון יוצאי ירוסלב בישראל
תל־אביב, תשל"ח — 1978

ספר ירוסלב

JAROSLAV BOOK

ה ע ו ר ך :

יצחק אלפרוביץ

ח ב ר י ה מ ע ר כ ת :

משה הבנשטרייט, משה קלכהיים, דב (ברק) פרוכטמן

נדפס בישראל 1978

Printed in Israel 1978

תוכן הספר

ירוסלב לדורותיה

מפלגות ציוניות ותנועות נוער

מוסדות חינוך ותרבות

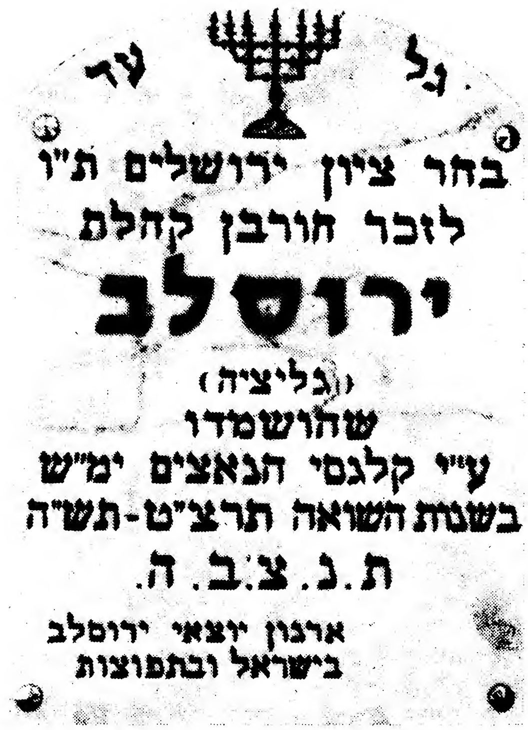
החיים הדתיים

הווי, ארחות חיים, זכרונות

השואה והגבורה

אישים ודמויות

ארגונים יוצאי ירוסלב בישראל

יזכור

קהילת ירוסלב איננה.

עלה הכורת על קהילת הקודש שלנו.

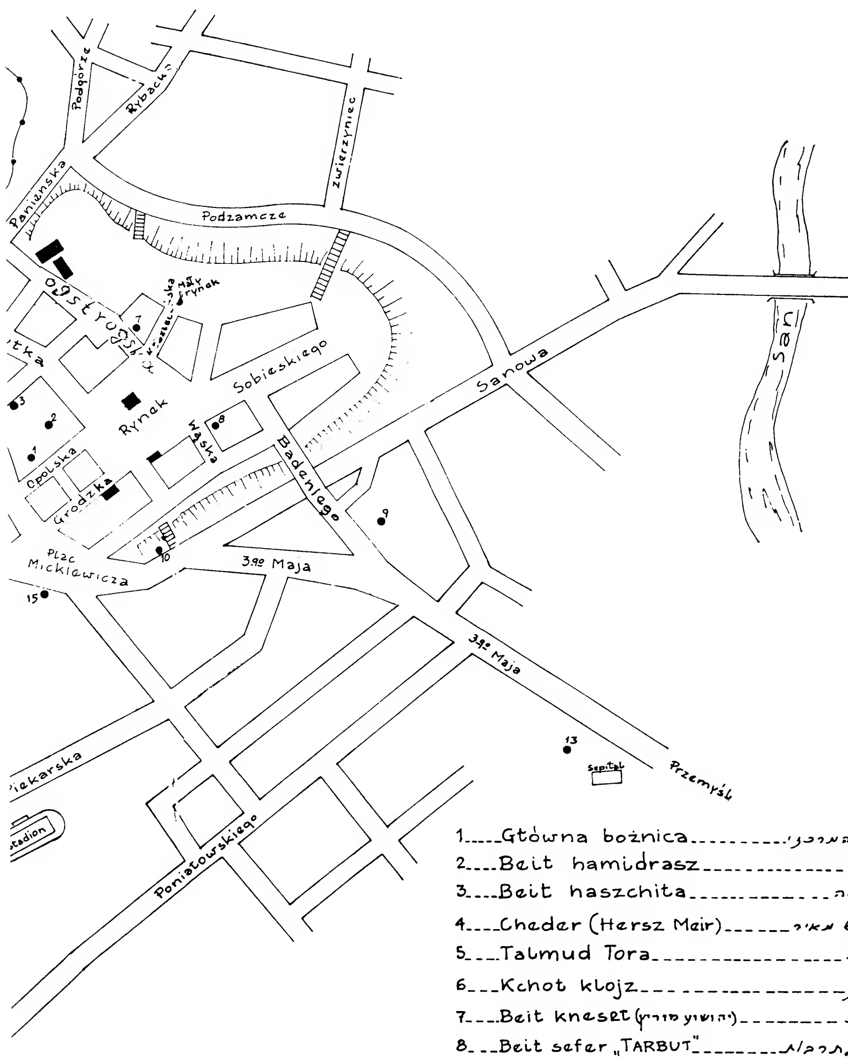
על־יד מצבת־ניר זו, ששמה „ספר הזיכרון", עומדים אילמי־יגון, השרידים שנשארו לפליטה, ומעלים את זכר נשמותיהם של יקיריהם, מחוללים בגוף וטהורים ברוח, אל מנוחתם האחרונה, או שפוזרו עצמותיהם בדרכים־לא־דרכים על אדמות פולין ורוסיה עקובות־הדמים, מאַכל לחית־השדה ועוף־השמים, ולא ידע איש את קבורתם.

שרידי קהילת ירוסלב

STA JAROSŁAWIA
tucji żydowskich do września 1939

מפת עיר יא

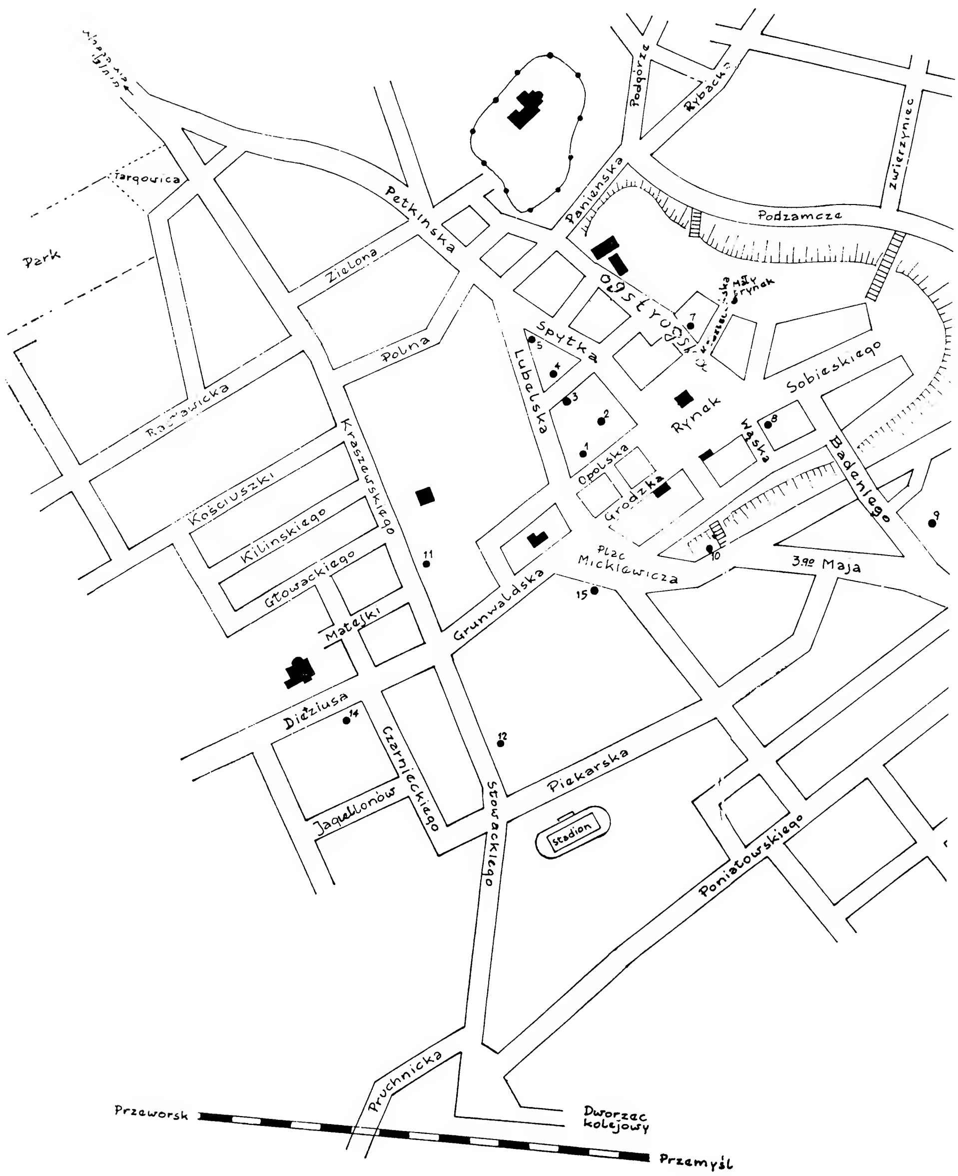
עם ציון מוסדות יהודיים עד 39

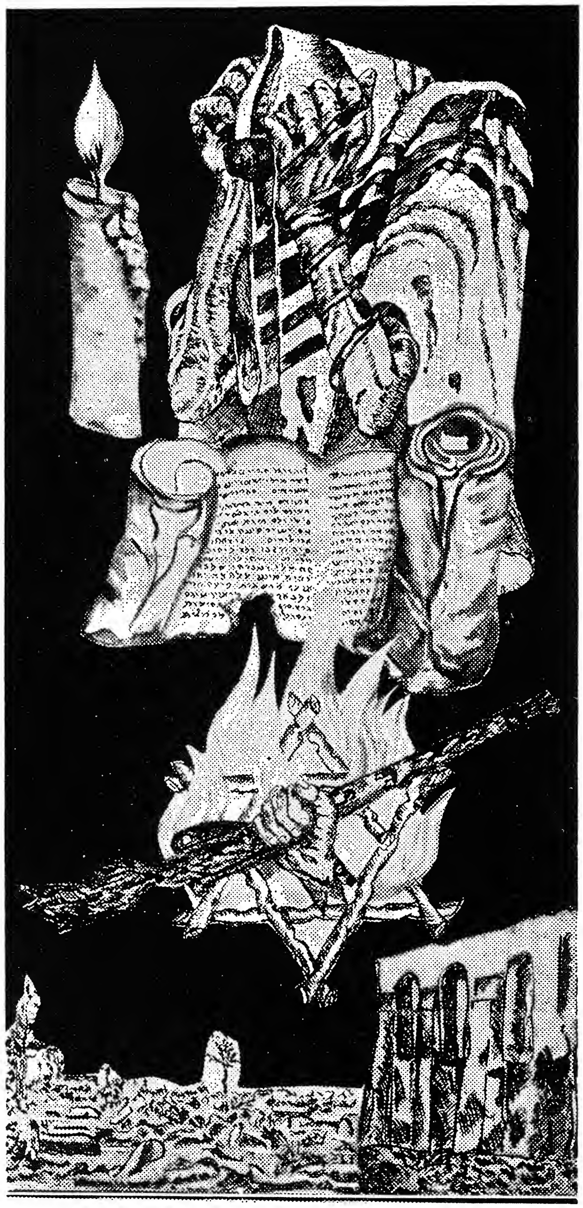
1....Główna bożnica.......... בית הכנסת המרכזי
2....Beit hamidrasz.............. בית המדרש
3....Beit haszchita.............. בית השחיטה
4....Cheder (Hersz Meir)...... חדר של הרש מאיר
5....Talmud Tora.............. תלמוד תורה
6....Kchot klojz.............. קהלת קלויז
7....Beit kneset (יהושע מוריץ).......... בית הכנסת
8....Beit sefer „TARBUT"......... בית הספר „תרבות"
9....Beit am (Treblówka)....... בית עם (גן ילדים)
10....Jad charuzim.............. יד חרוצים
11....Biblioteka Tarbut.......... ספרית „תרבות"
12....Bnei Zion.............. בני ציון
13....Beit jetomim...... בית יתומים של סטריזובר
14....Dror.............. דרור
15....Żydowska Gmina Wyznaniowa.... הקהילה היהודית

Mapa miasta Jarosławia
z wyszczególnieniem instytucji żydowskich do wrześn

מפת עיר יארוסלאב
עם ציון מוסדות יהודיים עד ספטמבר 1939

אל מלא רחמים

— הביטו וראו, אם יש מכאוב כמכאובי, אשר עוללו לי —

טוט אַ קוק און זעט, צי איז דאָ אַזאַ ווייטיק, וואָס איז מיר אָנגעטאָן געוואָרן.

(מגילת איכה)

בשער הספר

בדחילו ורחימו אנו מוסרים את ספר הזכרון לקהילת ירוסלב לשרידי העיר בארץ ובתפוצות.

זהו ספר זכרון לאחת הקהילות העתיקות והמפוארות ביותר במדינת פולין שחייה נגדעו ע"י הצורר הנאצי.

דורות רחוקים וקרובים משקיפים אלינו מדפי הספר; דורות יהודים בעלי סגנונות שונים: רבנים, גדולי התורה, משכילים ומנהיגי התנועה הציונית והציבור הרחב אשר אורם זרח מאות בשנים בקהילת ירוסלב ומחוצה לה.

עיר תוססת ומלאת חיים היתה ירוסלב. גדלו בה יהודים נאמנים, למדנים, עסקנים ופשוטי עם חדורים אהבת ישראל וחיבה עמוקה לציון.

ירוסלב היהודית! עיר ואם היית לנו, עיר שבה נוצקו דפוסי חיים והווי מיוחד, מתוך רצון ושאיפה להעמיד אותך כמופת וכמרכז רוחני לסביבה. תושביך עצבו את צביונך, החדירו בך תרבות המערב וחיים מודרניים של הימים ההם. היית עיר של חרושת ומסחר, תורה והשכלה. דור זקוף קומה גדל בקרבך, דור בעל הבנת ערך עצמי, חדור שאיפות לאומיות ואנושיות.

בנין פאר זה נחרב ונהרס.

מתוך דפי הספר עולות דמויות נשכחות והאתמול קם לתחיה. תארנו בספר במעט את אורח החיים של בני העיר. ספרנו על הערכים שעליהם נתחנכנו, ניסינו לתת תמונה של בתי תפילה, מוסדות חינוך, תנועות נוער ומפלגות. ניסינו להקים ולשחזר פרקים מחיי העיר, חיי חומר ורוח, חיי בנין ויצירה.

אין הספר מתיימר לשקף את כל צורות החיים המגוונים של היהודים בעירנו ירוסלב — הוא רק זעיר אנפין מהמציאות המקורית ואין אנו מתיימרים לומר שעלה בידינו למצות את כל אורח החיים, המאורעות והמעשים. הם לא באו על ביטויים המלא, אם משום שלא נמצא להם גואל ואם משום קוצר היריעה של הספר. עם זאת

דאגנו שהספר יקיף וישקף את יהדות ירוסלב על כל שכבותיה, תנועותיה וזרמיה, מתחילת התהוותה של הקהילה ועד לחורבנה. כן דאגנו שכל רשימה, או סקירה יהיו מוסמכים ומהימנים ככל האפשר.

אפס, על אף המאמצים הגדולים לא עלתה בידינו להשיג חומר מתאים על כמה וכמה אישים ומוסדות, ארגונים וחברות, שתפסו מקום חשוב בחיי יהדות ירוסלב. יכפר איפוא היש על האין.

בספר זה מוקדש מקום מיוחד למאמרים רבי היקף על תקופות מיוחדות ובלתי נשכחות בחיי קהילת ירוסלב וכן ניתן מקום לרשימות קצרות של שרידי קהילת ירוסלב שהעלו על הנייר כיסופיהם לבית אבא שנחרב ולקהילה שהושמדה.

יהא ספר זה נר תמיד לזכר הקדושים והטהורים.

תל־אביב, תשל״ח

מערכת ספר ירוסלב

דבר הארגון

ספר זה, ספר זכרון לקהילת ירוסלב מופיע באיחור רב. עד היום הספיקו מאות קהילות פולין להנציח את חיי היהודים גם במצבות זכרון וגם בספרי זכרון. חרדנו למחשבה שאם לא ייעשה עתה, ברגע האחרון, המאמץ הדרוש להוצאת ספר זכרון לקהילתנו, לא יישאר, חלילה, זכר לאחת מן הקהילות המפוארות שבפולין. בעירנו, כידוע, נתקיים יישוב יהודי במשך שש מאות שנה, בה קבע את מושבו הועד של ארבע אֲרצות, מפורסמת היתה ירוסלב בחכמיה ומנהיגיה, ותושביה היהודים שימשו לא פעם נציגים של יהדות פולין.

לא קלה היתה העבודה הכרוכה בהוצאת ספר זה. הודות לעקש־נותם של מעטים מבני עירנו ושקדנותם של בודדים נאסף החומר הכלול בספר. תחילה פנינו אל תושבי עירנו ובקשנו מהם להמציא לנו כתבות ומאמרים, זכרונות ויומנים.

יש להודות שההיענות היתה מועטה. היו אנשים שנמקו את סרובם בשכחה, או בחולשת זכרונם והיו שהבטיחו לכתוב ובשל סיבות שונות לא קיימו את הבטחתם. מבין מאות אנשים רק עשרות נענו לבקשתנו, ואלה העבירו לידינו חומר, שלאחר מיון נמצא כשר להכלל בספר הזכרון של עירנו. החומר שסופק לנו היה כתוב פולנית, יידיש ואנגלית, ולפיכך היה גם צורך לתרגמו בצורה נאמנה לעברית.

האמת ניתנת להיאמר, שהזכרונות המעטים נכתבו מתוך אהבה רבה והערכה לעירנו היפה. מדברי הכותבים אפשר ללמוד שרבים מיהודי עירנו נשאו בלבם במשך עשרות שנים את זכרונות הילדות שלהם ובגאוה ספרו בכבודה ובתפארתה של עירם.

ספר קהילת ירוסלב עוסק בעיקר במציאות ההיסטורית של הקיום היהודי בעירנו במשך 50—60 שנה. הוא אינו עוסק בחיי היהודים לפני מלחמת העולם הראשונה ורק במעט מביא ידיעות מחיי היהודים משנות הכיבוש הנאצי בתקופת מלחמת העולם השניה.

יהודי ירוסלב גורשו מן העיר ע"י הגרמנים כבר בשבועות הרא־שונים לכיבוש מעבר לנהר סאן לקו הגבול בין הכיבוש הגרמני והכיבוש

הסוביטי של מדינת פולין. מאז קשור גורלם של יהודי ירוסלב לא כקולקטיב, אלא כפרטים, בגורל יהודי ערים ועיירות תחת השלטון הסוביטי. באותן ערים מצאו יהודי עירנו מקלט זמני בתור פליטים בודדים בלבד.

משום כך אין הספר כולל זכרונות מתקופת הכיבוש הגרמני, אלא מוסר במעט את הקורות של יהודי העיר בתקופה הקצרה עד הגירוש עצמו ואת קורות מספר אנשים שנתגלגלו לרוסיה הסוביטית ולפר־טיזנקה האנטי־נאצית.

ימלא נא ספר זה חובה קדושה וישמש עדות וראי למה שהיתה פעם יהדות ירוסלב. ישמש ספר זה יד ושם לקהילת ירוסלב המפוארת. ימצאו בה הדורות הבאים מעט מן המציאות היהודית, מעט מזיוה וחינה.

חובה נעימה היא לנו להביע כאן תודה למסייעים העיקריים ועזרתם החשובה של חברי המערכת:

משה (מונדק) הבנשטרייט — יושב ראש ארגון יוצאי ירוסלב, תל־אביב, שנלהב לרעיון הוצאת הספר אשר פעל בעקשנות ועשה רבות להגשמתו. הוא לא חסך עמל וזמן לריכוז החומר וטרח במיונו. הוא תרם מפרי עטו ולא חסך זמן לישיבות ולהתיעצויות. מרצו ועמלו במשך השנים הם תרומה מכרעת להקמת המפעל.

משה קלכהיים — בעל זכרון פינומנאלי, שזוכר כל פרט וכל מאורע בחיים הציבוריים בעיר ואפילו קטנות של יום־יום. הוא תרם מפרי עטו והקדיש זמן רב להכנת הספר לדפוס והערותיו ותיקוניו פזורים בכל דפיו. לולא עזרתו הפעילה ללא ליאות לא היינו מגיעים לדיוק של העובדות וההתרחשויות שספרנו נתברך בהם.

להערכה מיוחדת ראוי מר דב (ברק) פרוכטמן על מאמציו הגדולים שהשקיע בתרגום מאמרים לספר ועל עזרתו בהגשמת המפעל. גם הוא תרם מפרי עטו ונרתם גם בעול הכבד של הוצאת הספר.

נזכור לטובה ולברכה את רייסקה קוסטמן ואת אשר־שמחה גרף, שהקדישו מזמנם וממרצם להבאת מפעל הספר לסיומו.

נעלה גם במקום זה את זכרו של יוסף נרציזנפלד המנוח, שהיה מראשוני היוזמים להוצאת ספר ירוסלב.

אירגון יוצאי ירוסלב בישראל מביע את תודתו העמוקה לבן־

עירנו, הרב משה שטיינברג — רבה של קרית־ים על הסכמתו הנדיבה לכלול בספרנו חלק ניכר ממסתו המקיפה על תולדות יהודי ירוסלב.

האירגון מביע גם את תודתו לה"ה יוסף פלנט ואברהם קניגסברג אשר עמלו רבות בין תושבי חיפה להצלחת הוצאת הספר.

ולבסוף שלוחה תודתנו העמוקה למר יצחק אלפרוביץ — עורך הספר, אשר לא חסך מזמנו ומכשרונותיו להביא את ספר ירוסלב לדפוס בצורה נאה ויפה.

יבואו על הברכה כל אלה שנתנו יד להופעת ספר זכרון זה, אלה שבארץ ואלה שבחוץ־לארץ.

יהא ספר זה גל־עד לזכרון עולם.

ועד ארגון יוצאי ירוסלב בישראל

ירוסלב לדורותיה

לְמַעַן יֵדְעוּ
דוֹר אַחֲרוֹן
בָּנִים יִוָּלֵדוּ
יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ
לִבְנֵיהֶם

(תהלים ע"ח, ו')

הרב משה שטיינברג

ראשית הישוב היהודי בירוסלב

אין לנו כל ידיעה מאומתת על העיר ירוסלב. מתי השתכן או השתכנו בה היהודים הראשונים. ולמרות שהיא אחת הערים העתיקות בפולין — נוסדה כפי המשוער על ידי הנסיך הרוסי ירוסלב החכם (1054—1019) — אין כל זכר על קיום יהודים בירוסלב עד למחצית השניה של המאה החמש־עשרה, כי הידיעה המוסמכת הראשונה על אודות יהודים או יהודי בירוסלב, היא שנת 1464, ואין לקחת כלל וכלל בחשבון השערתו של אורלוביץ, שכאלו השתכנו היהודים בירוסלב עוד בימי המלך קזימיר הגדול, כלומר, במאה הארבע־ עשרה, כי זאת היא השערה סתמית בלתי מבוססת, בלי כל ראיה והוכחה.

העובדה, כי בשנת 1561 (מאה שנים אחרי שנת 1464 הנ"ל) גרו בירוסלב רק שני יהודים, אברהם ודוד, מוכיחה על התפתחות האיטית של הישוב היהודי בירוסלב. זאת ועוד, המהר"ם מלובלין השתתף בשנת השס"ח (1608) בועד ארבע ארצות, אשר מקום מושבו היה אז בירוסלב, והוא מציין בספרו, כי משתתפי הועד היו נאלצים להביא ספר תורה מפשמישל הסמוכה, מפני שבכל העיר לא היה אף ספר תורה. מכאן הוכחה ברורה, שבהתחלת המאה השבע עשרה, עוד לא היה מנין יהודים בירוסלב.

המחסום העיקרי בפני התפתחותו של הישוב היהודי בירוסלב, היתה הפריבילגיה "De non Tolerandis Judaeis" שקבלו העירוניים מבעלת ירוסלב זופיה טרנובסקה בשנת 1571, שלפיה "לא יהיו בירוסלב יותר יהודים מאשר בית אחד ולכל היותר שנים". הזכות שלא לסבול יהודים בין חומותיהן, קבלו גם ערים אחרות, כגון: ורשה, לובלין ועוד ועל סמך הפריבילגיה "De non Tolerandis Judaeis" הצליחו לסלק את היהודים מתחומן. אבל השוני בירוסלב היה בזה, כי כאן הורשו במפורש לגור שני יהודים. ויש להניח, כי טרנובסקה התחשבה במצב הקיים, והתירה לשני היהודים אברהם ודוד שכבר גרו בעיר באותו זמן, להמשיך ולהתקיים בירוסלב. וכל בעלי ירוסלב שאחרי זופיה טרנובסקה, כיבדו את ההיתר הזה, כך שעל פי החוק מותר היה תמיד לשני יהודים לגור בעיר ירוסלב.

ומענין הדבר, כי באותה שנה 1571 הביאה טרנובסקה לירוסלב את הישועים ומסרה להם את הכפר פבלושוב כאחוזה. ייתכן איפוא מאד,

שהחוק האנטי־יהודי הזה נחקק על ידה תחת השפעתם ודרישתם המפורשת של הישועים. אמנם לדעתו של וילוש אדם השפיע על טרנובסקה בכיוון זה פיוטר סקרגה, ידידה הנאמן, הוא הציע ויזם ליסד את המנזר הישועי בירוסלב, וכתנאי להתפתחותו — ראה בפריבילגיה הזאת.

שנים רבות נהנתה העיר ירוסלב מזכות זו ולא הופרה אפילו כמלוא נימה, כי העירוניים ושלטי העיר עמדו על המשמר ולא הרשו לכל פירצה. הנה בשנת 1573 מת אברהם היהודי ואשתו ציקליה מכרה את ביתם שעמד בין ביתו של ווסילקו ובין ביתו של דוד היהודי ברחוב קוזיה „platea caprima" לאשה בשם אננה. כאשר התפנה איפוא מקום לעוד יהודי אחד — בהתאם להפריבילגיה משנת 1571 — השתכן בירוסלב משה, יהודי בשנת 1574, וקנה מאיוון שמיביץ את רכושו.

החוק הזה יצר כמובן אוירה עוינת כלפי היהודים, ולכן נתקבלה בועד ארבע הארצות החלטה האוסרת באיסור גמור להתוועד בירוסלב, שנחשבה כמקום סכנה. כאשר למרות ההחלטה התוועדו בכל זאת בירוסלב, הביעו את חרטתם וחידשו התקנה הזו עוד פעם במושב הועד בירוסלב גופא, ביום י"ג בתשרי תל"ב, וז"ל: „את חטאינו אנחנו מזכירים היום שנתפייסנו להמפייסים ומפתים אותנו להתוועד במקום הסכנה והמקולקל יערסלב העלול לכל הסבות והמכשולות, ויפה דברו ובזמנה דברו קדמוננו בוועדים העוברים לאסור באיסור גמור להתוועד ביערסלב. בכן אנחנו תוהים על הראשונים אשר שמענו לקול מלחשים ומפתים אותנו לבוא לכאן, וכדאי היינו לחוב בעצמנו שעברנו על החרם, אשר החרימו הקצינים המנהיגים הרוזנים בוועדים שעברו. בכן קיימנו וקבלנו עלינו בחרם מה שקבלו עליהם הקדמונים כנ"ל, שלא להתוועד עוד בעיר מקום סכנה הנ"ל, רק כעשרה פרסואת מיערסלב, ובוועד גראמניץ תל"ב יפקחו הארצות באיזה מקום נתוועד וכמה שבועות קודם יריד יערסלב. ולשם לא נבא להתוועד בשום ענין בעולם ובכל תוקף כמבואר בדפים הקודמים בכל החומרים. כל התקנות המפורשות בדפים הקודמים שאינם סותרים תקנות שבדף זה כולם שרירים וקיימים כאילו יצאו מפינו היום. כ"ד האלופים הקצינים הגומרים בעצת ה', יום ה', י"ג תשרי תל"ב ל' בוועד קודש פה יערסלב".

באין ברירה נאלצו היהודים להשלים עם החוק הקיים, והתיישבו מחוץ לחומות העיר בפרברים, ובעיקר בפרבר הרוסי (פלקין), ושמה גם הוקמו בתקופה יותר מאוחרת בית־החיים ובית־הכנסת. אולם במרוצת הזמן הצליחו היהודים בכל זאת לפרוץ במקצת את חומת החוק, כך שבשנת

1613 גרו כבר בעיר חמשה יהודים: משה, הירש, ברוך החוכר, וולף ולוי, המופיעים כולם בתור „Incola Jaroslaviae" (תושב ירוסלב).

ההפרה הגלויה של החוק עודדה את היהודים להשתכן בירוסלב, והישוב היהודי הלך וגדל. אכן נעשו נסיונות בשנת 1630 על ידי בעלת העיר דאז, הנסיכה אננה אוסטרוגסקה, ובשנת 1676 על ידי המלך יאן השלישי סוביסקי למנוע את התפתחותו של הישוב היהודי בירוסלב, ומטעם זה חידשו את הפריבילגיה משנת 1571, אבל ללא הועיל, כי כבר אבד עליה הכלח.

הישוב היהודי בירוסלב התחיל לאט לאט להתבסס ולהתחזק, לגדה ולהתפתח, ונעשה לעובדה קיימת.

ב

התפתחותו של הישוב היהודי

ירוסלב, כעיר מסחרית ידועה, שבה התקיימו שלוש פעמים בשנה הירידים המפורסמים, משכה אליה המוני אנשים מכל רחבי המדינה ומארצות חוץ. רחובותיה ושוקיה המו אז מיהודים ולא יהודים, שבאו לרגל המסחר והתאכסנו בעיר למשך תקופת הירד. ואין בזה כל צל של ספק, כי הרבה מהיהודים שבאו לירידי ירוסלב, חמד לבם להשתכן בה בקביעות ולגור בעיר מסחרית זו, אבל כמכשול עמד לנגדם החוק האנטי־יהודי משנת 1571, וארבעים שנה בערך, לא עלה בידי אף אחד להפר את „הסטטוס־קוו".

אמנם כאשר הצליחו סוף סוף בשנים הראשונות של המאה השבע־עשרה להתגבר על הקשיים שנבעו מהחוק הנ"ל וירוסלב לא היתה כבר מוגבלת „לשני בתים יהודיים" בלבד — לא פסק מאז זרם ההגירה לתוככי העיר ומספרם של יהודי ירוסלב הלך וגדל. ויש איפוא להניח, כי בשנות השלשים של המאה ה־17 קיים כבר ישוב יהודי הראוי לשמו באופן יחסי, כך שבהתחשב עם המציאות הריאלית היה צורך למצוא הסדר מבחינה ארגונית. והדבר הזה נעשה בשנת 1638. הנה מלשכתו של המלך ולדיסלב הרביעי יצאה באותה שנה פריבילגיה ליהודי פשמישל, שלפיה הישוב היהודי בירוסלב היה לסניף של הקהלה המרכזית בפשמישל.

בהתאם לצו מלכותי זה, מחויבים כל הישובים הסמוכים לפשמישל וביניהם גם ירוסלב, לציית להוראות הללו:

להכיר בפשמישל כאחותם הגדולה,
לקבור את המתים שמה,
לערוך התפילות בבית הכנסת בפשמישל,
לשלם מסים,
לקנות שמה את האתרוגים,
על כל חוכר לשלם 3 זהובים לטובת רבני פשמישל,
בעירעורים משפטיים לפנות לרבה של פשמישל.

מן הראוי לציין, כי מבחינה זו לא היתה ירוסלב יוצאת מן הכלל, יען בהתאם למקובל, מצודתה של כל קהלה גדולה היתה פרוסה על הישובים הקטנים, ובתור סניפי הקהלה המרכזית היה עליהם לקבל את מרותה. ואם כל קהלה עצמאית בחרה בדרך כלל 22—34 פרנסים, היה לכל סניף רק שמונה פרנסים.

ומה שנוגע לקבירת המתים בפשמישל, אין הפריבילגיה הזאת מחדשת כלום, כי עוד לפני שנת 1638 קברו יהודי ירוסלב את מתיהם בפשמישל, מחמת חוסר בית החיים במקום. וככה מספר הרב יואל סירקיס באחת מתשובותיו, כי בשנת 1625 פרצה בירוסלב שריפה בזמן היריד, ויהודי אחד בשם יעקב אשכנזי מפוזן נשרף וקברו אותו בפשמישל, מפני שאז לא היה בית החיים בירוסלב. הפריבילגיה הזאת היתה רק כעין גושפנקא חוקית למצב הקיים.

ואין בודאי כל צורך להדגיש, כי הסעיף של הפריבילגיה הנ״ל המחייב לערוך התפלות בפשמישל, הוא בלתי הגיוני לגמרי ואינו מתקבל על הדעת כלל וכלל, ואין להרחיב עליו את הדיבור.

באותו פרק זמן בעשור אחרי המאורע של שנת 1638, הסתערו הקוזקים בראשותו של חמילניצקי על אדמת פולין, ובכל מקום שדרכה כף רגליהם, השאירו הרס וחורבן ברכוש ונפש. שנת ת״ח האיומה, המחרידה ומזעזעת כל אנוש, הביאה מהלומה קשה לא רק לפולנים, אלא בראש וראשונה סבלו סבל בלתי אנושי היהודים, כי בהשתוללות דמים שטנית זו נפלו על קידוש השם כשלוש מאות אלף אנשים נשים וטף.

סערת ת״ח לא פסחה גם על העיר ירוסלב. הקוזקים הפראים הרסו את הכנסיות והמנזרים שלה, הכו והתעללו בתושבים הנוצריים, ורצו אפילו להעלות באש את כל העיר, ורק בצע־כסף שנתנו להם, הציל את העיר

מחורבן מוחלט. אמנם יהודי ירוסלב יצאו הפעם כפי הנראה בשלום, בלי כל אבידות בנפש.

האגדה מספרת, כי בהודע ליהודי ירוסלב על הסכנה הגדולה המרחפת על ראשיהם מהקוזקים, ברחו בעוד מועד מהעיר, ואחרי שעבר הזעם חזרו לבתיהם ביום ט׳ בסיון, וקבעו את היום הזה כיום חג הנקרא „ירוסלבר יום־טוב״.

ביסוסו וגידולו המספרי של הישוב היהודי בירוסלב, הוציא בסופו של דבר את העירוניים מכליהם. המתיחות הלכה וגברה, מריבות, קטטות וסכ־סוכים שבין העירוניים והיהודים מררו את חייהם של יהודי ירוסלב, עד שפרץ סכסוך גלוי ורציני בשנת 1686. המצב היה קשה ומסוכן מאד, ורק הודות להתערבותה של המלכה מריה קזימירה חוסלה המלחמה הקרה. המלכה שלחה איפוא את החשמן מפשמישל סטניסלב זבונסקי כנציגה האישי, במטרה להסדיר את הענין ונתנה לו הוראה מפורשת לחסל לגמרי את כל המריבות שבין שני הצדדים.

אולם בדרך כלל עמדו לצדם של העירוניים, בעלי העיר, הכמורה וגם אחדים ממלכי פולין, כגון יאַן השלישי סוביסקי, אשר השתדלו לבלום את הרחבתו והתפתחותו של הישוב היהודי בירוסלב. הנה בשנת 1664 פורסם על ידי השלטון העירוני בירוסלב צו, האוסר להשכיר ליהודים דירות, להבא לזרוק אותם ולא לתת להם שום מלאכה. צו דומה פורסם בשנת 1687 על ידי בעל העיר יוזף קרול לובומירסקי, הדורש „intra rigorum iurium״ לזרוק את היהודים מתחומי העיר, כי למרות „שכבר עברו כמה שבועות אחרי היריד והיהודים עוד גרים בעיר״, ואת כל אלו המחזיקים אותם, יש להעניש בעונש חמור בהתאם לחוק.

אחרי עבור שנה מחדש לובומירסקי עוד פעם את פקודתו הנ״ל. ובפעם אחרונה מחדשת בשנת 1704 את הפריבילגיה משנת 1751 לודביקה לובומירסקה.

מכל הלין רואים אנו, כי עד להתחלת המאה השמונה־עשרה, חי הישוב היהודי בירוסלב באוירה של אי־יציבות ואי־בטחון תמידי, כי התחד־שותו מדי פעם בפעם של החוק האנטי־יהודי שאינו מרשה שיהיו בירוסלב „יותר משני בתים״, היה כמובן בשביל הישוב — חרבו של דמוקלס. אבל בכל זאת, למרות מאבקו הבלתי פוסק למען קיומו עם כל הגורמים, גדל הישוב היהודי במספר ובכח, ובפרט אחרי ירידתה הכלכלית של העיר תפסו היהודים את המסחר לידיהם, התבססו והתפתחו יותר ויותר.

הסכנה המשותפת הצפויה ליהודי ירוסלב מטעם החוק האנטי־יהודי משנת 1571, דחפה אותם באופן אינסטינקטיבי להתרכז יחד במקום אחד, כי טבעי הדבר, שבסביבה עוינת ראו לנכון את חיי צוותא כמחסה ומגן, נגד כל צרה שלא תבוא. וככה נוצר בשלהי המאה השבע־עשרה הרחוב היהודי, בחלק צפון־מערבי שבתוך העיר (שכונת הבית כנסת הגדול של היום), במלים אחרות — הגטו. ברם קיים הבדל יסודי בין המושג גטו לבין הרחוב היהודי בירוסלב, כי יציר ימי־הבינים הזה בארצות שונות שבאירופה, ששמו גטו, היה פרי יזמתם של הנוצרים, אשר הכריחו את היהודים לגור בגטאות ואסרו להם לעזוב אותם, אבל הרחוב היהודי בירוסלב נוצר מרצונם הטוב של היהודים, שבחרו בעצמם מקום מגורים בצוותא, זה בקרבתו של זה, מטעמי בטחון עצמי.

הנה כאשר מסגרתו של הישוב היהודי התרחב ובהתאם למספרם שהלך וגדל נעשו מקרי מות בשורותיהם יותר שכיחים, התחילו לפעול למען הקמת בית החיים במקום, יען הובלת המתים מירוסלב לפשמישל המרוחקת, היתה למעמסה כבדה ובלתי סבילה, ובמיוחד שלא פעם גרמה לבזיון המתים. ואין בזה כל צל של ספק, כי הקהלה המרכזית בפשמישל התנגדה בתוקף לרעיון זה מכל הבחינות, ובעיקר מטעמים תקציביים, כי על ידי זה עלולה היתה להפסיד את תעריפי הקבורה ששלמו לה יהודי ירוסלב בעד כל מת. אבל הועד ארבע ארצות, שקיים את מושבו בשנת 1700 בירוסלב, החליט להסכים ולאשר הקמת בית החיים נפרד בירוסלב, ומאז נכנס הענין לשלב ביצוע.

ובהתחשב עם החוק „De non Tolerandis Judaeis" הקימו את בית החיים מחוץ לעיר, בפרבר הרוסי אחרי השער הפלקיני. עובדה זאת היתה כמובן הפרה גלויה של הפריבילגיה משנת 1638 שניתנה ליהודי פשמישל, אשר לפיה היו מחויבים לקבור את מתיהם דוקא בפשמישל, וגם הצעד הראשון לקראת שחרורו המוחלט של הסניף מתחת מרותה ושלטונה של הקהילה המרכזית בפשמישל.

בעד המגרש לבית החיים שילמו היהודים כמה אלפים זהובים פולניים, ונוסף לזה התחייבו לשלם לראש הכמורה הירוסלבית בכל יום חגא של מרצין הקדוש, סך 7 זהובים. ומאחר שלא היה לאל ידם לשלם תיכף במקום את כל הסכום, נאלצו לשלם רבית שנתית בסך 120 זהובים. בשם היהודים ניהלו המשא ומתן בדבר רכישת המגרש שלשה אנשים: מרדכי, יואל וזלמן יעקובוביץ.

בד בבד עם יסודו והקמתו של בית החיים נקבעו תעריפי הקבורה. התעריף המקסימלי היה 60 זהובים, ומי שהביע את רצונו לבוא לקבר אבותיו בעיר אחרת, עליו לשלם רק 30 זהובים. במקרה שימות בעת היריד איש עני, שקשה יהיה לקבוע את מקום מגוריו, יש לאסוף כספים אצל החנונים, כדי לקנות לו תכריכים.

וכאן עלינו לציין, כי ארבעה משתתפי הועד של ארבע ארצות, הרב נפתלי כהן מפוזנן, הרב שאול ור׳ זכריה מנדל מקרקוב, ר׳ מנחם מנדל מלבוב קידשו את בית החיים, והם גם קבעו את תעריפי הקבורה הנ״ל.

מאישים הדגולים שאינם נמנים על תושבי העיר ומנוחתם כבוד בבית החיים הירוסלבי, היה הרב מאיר מהוסיקוב, אביו של הרב יצחק לוי מברדיצוב, בעל קדושת לוי. אף שהרב מאיר היה קשור עם ירוסלב, כי בנו ר׳ לוי יצחק למד בימי נעוריו שם, והיה ידוע בתור „עילוי מירוסלב״, בכל זאת לא ברור עדיין, איך זה קרה בעצם שהוא בא לקבורת ישראל דוקא בירוסלב ולא בהוסיקוב עיר מולדתו או בזמושטש שכהן בה כרב דמתא.

באותה תקופה, היינו בשנות התשעים של המאה השבע־עשרה, יושב כבר על כסא הרבנות בירוסלב, הרב ישעיה בן ה״ר נתן נטע מקרקוב שהיה כפי הנראה רבה הראשון של ירוסלב. ויען שבימים ההם היתה עוד ירוסלב תחת מרותה של הקהלה המרכזית בפשמישל, היה איפוא כפוף — בהתאם להפריבילגיה משנת 1638 — לרבה של פשמישל. אמנם ירוסלב לא היתה תחנתו הסופית, כי משם נתקבל כרב בעיר קאוולי בוואהלין ויש להניח, שכבר בשנת 1700 לא היה יותר בירוסלב, כי אחרת היה בודאי משתתף בקידוש בית החיים בתור מרא דאתרא, יחד עם ארבעה רבנים הנ״ל.

מאותו זמן השתמר סידור תפילה משנת 1695, מתמת יהודי ירוסלבי בשם יוסף כהנא, לבית הכנסת. בסידור הזה העשוי מקלף, אשר כמעט על כל דף נמצאו ציורים אמנותיים שונים, מלאכת יד, היו התפילות האלו: קבלת שבת, הנותן תשועה למלכים למלך יאן השלישי סוביסקי, תפילת גשם, קינות לזכר קרבנות הקוזקים משנת ת״ח, תפילת מלא רחמים למען קדושי נימירוב וטולצין, שנפלו על קידוש השם בשנת ת״ח, ונוסח לחרם.

הסידור הזה הוא איפוא מקור נאמן לקביעת העובדה, הבלתי מעור־ערת, כי בסוף המאה השבע־עשרה היה קיים בירוסלב בית הכנסת. ברם מחוסר מקורות היסטוריים אין אנו יודעים מאיזה חומר היה בנוי, מה היה סגנונו וצורתו הארכיטקטונית, אבל ברור הדבר מעל כל ספק, כי בגלל החוק משנת 1571, היו נאלצים להקימו מחוץ לתחומי העיר, כמו שקרה עם בית

החיים. אמנם מה שקובע אורלוביץ „בפרבר הרוסי אחרי השער הפלקיני היו ליהודים בשנת 1675 שני בתי כנסת״ אינו מתקבל על הדעת כלל, ויש לראות בזה גוזמא, כי במחצית המאה השבע־עשרה לא היה בירוסלב כל כך הרבה יהודים שהיו צריכים לבנות שני בתי כנסת.

הנה רחוב יהודי, בית החיים נפרד, רב ובית כנסת — כל זה מוכיח באופן בולט איך עמוק השתרש הישוב היהודי בירוסלב. החל מהמאה השמונה־עשרה היה הישוב כבר גורם חשוב, שאתו התחשבה בעל כרחה לא רק העיר, שליטיה ותושביה הנוצרים, אלא גם הקהלה המרכזית בפשמישל, כך שיהודי ירוסלב התחילו לצעוד לקראת אי־תלותם ועצמאותם המלאה, ולא רחוק כבר היום, שבו יזכו לקהלה נפרדת, עצמאית ובלתי תלויה.

קטע של ה„רינק״ — ברקע Duże Podsienie, Małe Podsienie
A part of the City Hall and the „Rinek"

ג

הקהלה העצמאית ורבניה

בשנת 1774 חל מפנה ראדיקלי בתולדות היישוב היהודי בירוסלב, מאז מתחילה תקופה רבת חשיבות. באותה שנה השתחררה קהלת ירוסלב לגמרי מתלותה וממרותה של הקהלה המרכזית בפשמישל, וקמה קהלה נפרדת ועצמאית. היו אמנם נסיונות מטעם הקהלה המרכזית בפשמישל לשנות את

פני הדברים, ועל פי בקשתה חידש המלך אוגוסט השלישי את הפריבילגיה משנת 1638, אבל היה זה רק קול הקורא במדבר, כי הקהלה הבלתי תלויה והעצמאית היתה כבר עובדה קיימת.

במחצית השניה של המאה השמונה־עשרה, מספר היהודים גדל והלך, ולפי הסטטיסטיקה משנת 1765 מנה היישוב היהודי בירוסלב 1884 נפש. יחד עם גידולו המספרי, גדלה והתרחבה מסגרתה של הקהלה, והחל משנת 1785 שייכים אליה כל הכפרים מהסביבה.

בראש הקהלה עמדו ששה פרנסים, אבל למעשה ניהלו את כל עניני הקהלה רק שלושה מהם שנקראו „רגירר" וקבלו את משכורתם מקופת הקהלה. תפקידם של שלושת האחרים היה מוגבל מאד, עליהם היה מוטל להכין את רשימת משלמי המסים ולקבוע את גובה המס שעל כל אחד לשלם. הפרנסים נבחרו לתקופה של שלוש שנים „טריאניום", ועם תום הקדנציה נערכו בחירות חדשות. במחצית השניה של המאה התשע־עשרה ויתרו ה„רגירר" מרצונם הטוב על משכורתם ומלאו את תפקידיהם בהתנדבות.

רבה הראשון של הקהלה העצמאית היה הרב משה יהושע הלוי הורוויץ.

טרם שנמשיך לכתוב על רבני ירוסלב שבאו אחריו, עלינו לרשום במקום הזה את כל אותם הרבנים הידועים לנו, אשר שמשו בקדש כרבני העיר לפי הסדר, בתקופה שבין רבה הראשון של ירוסלב הרב ישעיה ב"ר נתן נטע (ראה לעיל פרק שני) לבין הרב משה יהושע הלוי הורוביץ הנ"ל:

הרב יעקב אשכנזי, אחיו של הרב נפתלי הירץ אשכנזי אב"ד לבוב.

הרב אריה ליבש הלוי הורביץ, אחי הרב משה יהושע הנ"ל.

הרב זכריה מנדל פרנקל, בן הרב מאיר פרנקל אב"ד מזריטש. הוא היה חתנו של הרב אריה ליבש הנ"ל ותלמידו של בעל הנועם אלימלך. רבים אומרים כי הספר דרכי צדק המיוחס לרבי מנדל מליסקא, ממנו הוא.

הרב יעקב חיים היילפרין, בנו של פרנס הועד של ארבע ארצות ר' אברהם מלובלין. עוד בשחר ילדותו היה ידוע כילד פלא והתחתן עם בתו של ר' אברהם יצחק חז"ק מירוסלב, הידוע בשם „פארטיז דוקטור", אשר היה רופא מומחה לרבים ומבוקש אצל גדולי ואצילי ארץ פולין, מופלג בעשירות ופרנס הועד של ארבע ארצות. אחרי החתונה שלח אותו חותנו לפראג לישיבתו של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, שנמנה בין גדולי תלמידיו המובהקים. ובהיותו עוד צעיר בשנים נתמנה לרב בירוסלב. לא עבר זמן רב והוא נתקבל לשמש כרב בעיר מולדתו לובלין.

אשת נעוריו חיה, מתה עליו ביום ט"ו באייר תקי"ב בעיר לובלין, ובשנת תקכ"ט ביום א' דר"ח אלול נפטר הרב יעקב חיים היילפרין, ומנוחתו כבוד בלובלין.

בנו הרב יצחק היילפרין היה רבה של העיר טרנוב, בתו צפורה היתה אשתו של הרב יוסף הוכגלרנטר, בעל „משנת חכמים" על הרמב"ם, ובתו השניה היתה אשתו של הרב אברהם הכהן מזמושטש, בעל שו"ת בית אברהם.

הרב יעקב חיים היילפרין היה מצאצאי צאצאיו של הגאון משה היילפרין מבריסק דליטא. ומן הראוי לציין כי משפחת היילפרין הזאת איננה פנים חדשות בירוסלב, כי בסוף המאה השבע-עשרה גרו שם האחים ר' מרדכי והרב יואל היילפרין, בני הרב יצחק אייזיק אב"ד טיקטין.

אחרי שהרב משה יהושע הלוי הורביץ עזב את ירוסלב, נתמנה כרב בירוסלב חתנו של הרב זכריה מנדל פרנקל רבה הקודם של ירוסלב, הרב יהודה ליב הלר, בנו של הרב זאב וואלף מדאברין, נכד בעל התויו"ט.

בצורה דראמטית נתמנה כרב בירוסלב חתנו השני של הרב זכריה מנדל פרנקל, הרב נפתלי הירץ חריף מחכמי הקלויז בברודי. הנה כאשר התעוררה בשנת תק"ס (סוף המאה השמונה-עשרה) שאלת הרבנות בירוסלב, הגישו ראשי הקהלה את כתב הרבנות להרב הנ"ל, אבל מחמת שכבר היה זקן, סירב לקבלו. ויען שאז נמצא בירוסלב הרב יעקב משולם אורנשטיין, בעל הישועות יעקב, חתנו של ר' צבי הירש וואהל, בחרו בו ומסרו לו את כתב הרבנות. אמנם אשתו של הרב נפתלי הירץ הציקה לו ולא נתנה לו מנוחה שוויתר על משרת רב העיר, וכאשר נודע הדבר להישועות יעקב שלח בחזרה את כתב הרבנות, כי לא רצה לצאת נגד דודו, וכך הוא נבחר שנית לרב בירוסלב.

הרב נפתלי הירץ חריף הסכים על הספר „שם משמואל" מהרב שמואל סאליר (מהעיר סאל) ראב"ד דתוך העיר לבוב, חידושים על פרשיות התורה, שהוציאו לאור בנו של המחבר ר' נתן העכט מירוסלב. זקן ושבע ימים נפטר הרב נפתלי הירץ בשנת תק"פ.

בתקופת כהונתו כרב העיר, הוקם בית הכנסת הגדול, העומד עד היום הזה. ביום ו' בתמוז תק"ע (1810) נבחר ועד בנין בית הכנסת שבראשו עמד הרב נפתלי הירץ חריף, וכבר ביום ט"ו במנחם אב תקע"א (1811) יכלו לברך על המוגמר.

ומיותר הדבר לציין, כי בית הכנסת הזה בנו יהודי ירוסלב בתוך העיר

ממש, ולא מחוץ לתחומיה כמו שנאלצו לעשות זאת במקרה של בית הכנסת הראשון ובית החיים, מחמת החוק האנטי־יהודי משנת 1571 שהיה אז בתוקפו.

בנוגע לחומרי בנין של בית הכנסת, המציא אורלוביץ השערה משלו. הנה בשנת 1807 התמוטט מגדל הכנסיה בשעת התפלה ונהרגו עשרים וכמה איש ואז צוו השלטונות האוסטריים לפרק את כל הכנסיה, וכאות אהדה ליהודים מסרו להם את חומרי בנין להקמת בית כנסת. השערה זו יש כמובן לדחות בשתי ידיים, כי הדבר הזה עומד בסתירה מוחלטת עם ההלכה.

בינתיים הולך וגודל היישוב, ולפי הסטטיסטיקה משנת 1813 היו אז בירוסלב 2355 נפש, 25% של האוכלוסיה הכלליו.

החל משנת 1845 עמד בראש הקהלה בירוסלב, הרופא ד״ר מאוריצי פרנקל, בתור „רגירר״. הוא היה בעל מרץ, איש כשרוני ומתקדם, ובמשך 37 שנות שלטונו, בהתחלה כ„רגירר״ ואחר כל כיו״ר הנבחר של קהלת ירוסלב, לחם בעד הקדמה ונתן יד לתנועת ההשכלה. אם אמנם לא היתה ירוסלב אף פעם מבצר ההשכלה כמו לבוב, ברודי וטרנופול בגליציה, ואודסה, קובנו, וילנא, וורשה ברוסיה דאז, אבל בכל זאת פרצה תנועה זו את חומותיה של ירוסלב והכתה בה שרשים, בעיקר הודות למאמציו הבלתי פוסקים של ד״ר פרנקל בכוון זה, כך שהקהלה היתה בזמנו כולה על טהרת ההשכלה.

ייתכן מאד, כי הקרקע לתנועת ההשכלה בירוסלב הכין יצחק ארטר, תלמידו של המומר יוסף טארלר. ארטר מכפר קונירשק (מחוז פשמישל), היה עד שנת 1814 מורה בירוסלב, ובתור כזה עשה נפשות לתנועה זו. המשיך את פעלו בירוסלב, המשורר אריה לייב קינדרפריינד, יליד זמושץ, שעבר בשנה זו לירוסלב, ומשם לעיר ברודי. על פי עצתו השתדל ארטר להתקבל כמורה בבית הספר של יוסף פרל בטרנופול, אבל כאשר הדבר לא יצא לפועל, עבר ללבוב. כאן יצא נגדו בחריפות רבה של לבוב הרב יעקב משולם אורנשטיין בעל הישועות יעקב ופירסם חרם להיבדל ממנו כתועה ומתעה, כמסית ומדיח. אף שהממשלה האוסטרית התערבה והכריחה את הרב לבטל את החרם, בכל זאת לא מצא כבר ארטר מקום למחיה ולהתגדר בו באוירה כזאת, ונאלץ לעזוב את לבוב ועבר לברודי ונתפרסם שמה מהרה כסופר דגול וכאחד מראשי ההשכלה בגליציה.

מילידי ירוסלב שהיו חסידי ההשכלה, יש למנות את וואַלף ווילר (נולד בשנת 1819). אבל אחרת מרוב רובם של המשכילים, לא ניתק את קשריו

עם העולם הלמדני, כי לימוד התורה היה תחביבו, וכחובש בית־המדרש הוציא לאור ספר תורני בשם בנימין זאב אחרון, שיש בו הרבה בקיאות וחריפות.

ואם בהתחלת המאה התשע־עשרה עשתה ההשכלה את צעדיה הרא־שונים בירוסלב והצליחה במחציתה השניה לכבוש את הקהלה, הודות לד״ר פרנקל, הטביעו החסידות והלמדנות את חותמן על העיר. ממניחי היסוד לתנועת החסידות בירוסלב, היו הרב זכריה מנדל פרנקל רבה של ירוסלב, תלמידו של הרבי אלימלך מליזנסק בעל הנועם אלימלך ובראש וראשונה הרבי ר׳ שמעון מרילס, הידוע בשם ר׳ שמעון ירוסלב׳ר, מחבר ספר תורת שמעון עה״ת. היה תלמידו של החוזה מלובלין וגם נסע לרבי שלום רוקח מבלז ולצדיקים אחרים שבזמנו, וכן כותב הוא בספרו בפ׳ שופטים על הפסוק צדק צדק תרדוף וז״ל: וכן נהגתי לנסוע לצדיקים אפילו בעת זקנתי *. נפטר ביום א׳ דסוכות תרי״א (1850) ומנוחתו כבוד בירוסלב, באהל מיוחד באותו אהל משמאלו מונח בנו רבי בונם מנדל, ומימינו חתנו רבי קהת הלפרין, בפינה האחת אשתו של רבי בונם מנדל ובפינה השניה אשתו של רבי קהת מרת שיינדל רייזל. האחרונים מצאצאיו, ממשיכי השלשלת הזאת היו האחים ר׳ דוד, ר׳ אלעזר ור׳ ישראל, הראשון מהם זכה לפטירה טבעית כשנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה ובא לקבורת ישראל בתוך האהל.

יליד ירוסלב, אשר התפרסם כגאון וצדיק היה רבי אריה ליבוש ליפשיץ, אב״ד קרשוב, שינאווי, ווישניצא ובריגל. נולד בשנת תקכ״ז (1766) לאביו ר׳ חיים ליפשיץ, ובהיותו בן תשע שנים היה כבר בקי בתלמוד בבלי וירושלמי, היה נחשב כילד פלא והיה נקרא בשם ר׳ ליבוש חריף. היה תלמידו של בעל קצות החשן, רבי אריה ליב הכהן וחבירו של בעל ישועות יעקב.

חיבר שני ספרים, שו״ת אריה דבי עילאי, ארי שבחבורה על מס׳

---

* רגיל היה לומר, שהסגולה לאריכת ימים, שלא להקשות על הנהגת השי״ת, שאם יוקשה לו, מה יעשה אם יאמר לו השי״ת עלה עלי השמימה ותראה שהכל בסדר ואין שום קושיא — לכן הרוצה להאריך ימים לא יבקר ולא יקשה על הנהגת השי״ת.

אביו של רבי שמעון היה מתנגד מובהק והסתכל בעין רעה על בנו שנמשך אחרי תורת הבעש״ט ולפי האגדה הכריח את בנו לפני מותו שיתן לו ת״כ שלא יאמר אחריו קדיש כי ידע שיגיד ויצמח פורקניה בניגוד לנוסח אשכנז טהור. אחרי פטירתו הצטער צער רב ע״ז וכאשר בעל דברי חיים בא לנחמו צוה עליו כן לומר קדיש בתוספת ויצמח פורקניה, כי כעת שאביו בעלמא דקשוט יודע הוא את האמת שצריכין לומר ויצמח פורקניה.

כתובות. רבו בחסידות היה החוזה מלובלין, היה חתנו בזווג שני של הרב משה טיטלבוים בעל ישמח משה. כאשר חותנו נתקבל לכהן כרב באוהעל מילא הוא את מקומו כרב בשינאווי, משם עבר לווישניצא ואחר כך לבריגל ושם מנוחתו כבוד, נפטר ביום י״ז בטבת תר״ו. בתו היתה אשת הרב ר׳ יחזקאל שרגא הלברשטם משינאווי.

דמות בולטת בגלריה החסידות בירוסלב היה רבי מנדל חסיד (נפטר בשנת תקפ״ה). בהתאם לצוואתו, שכל מי שיתפלל על קברו בערב שבת בצהרים ימלאו לו כל משאלותיו, נהגו הרבה להשתטח אז על קברו.

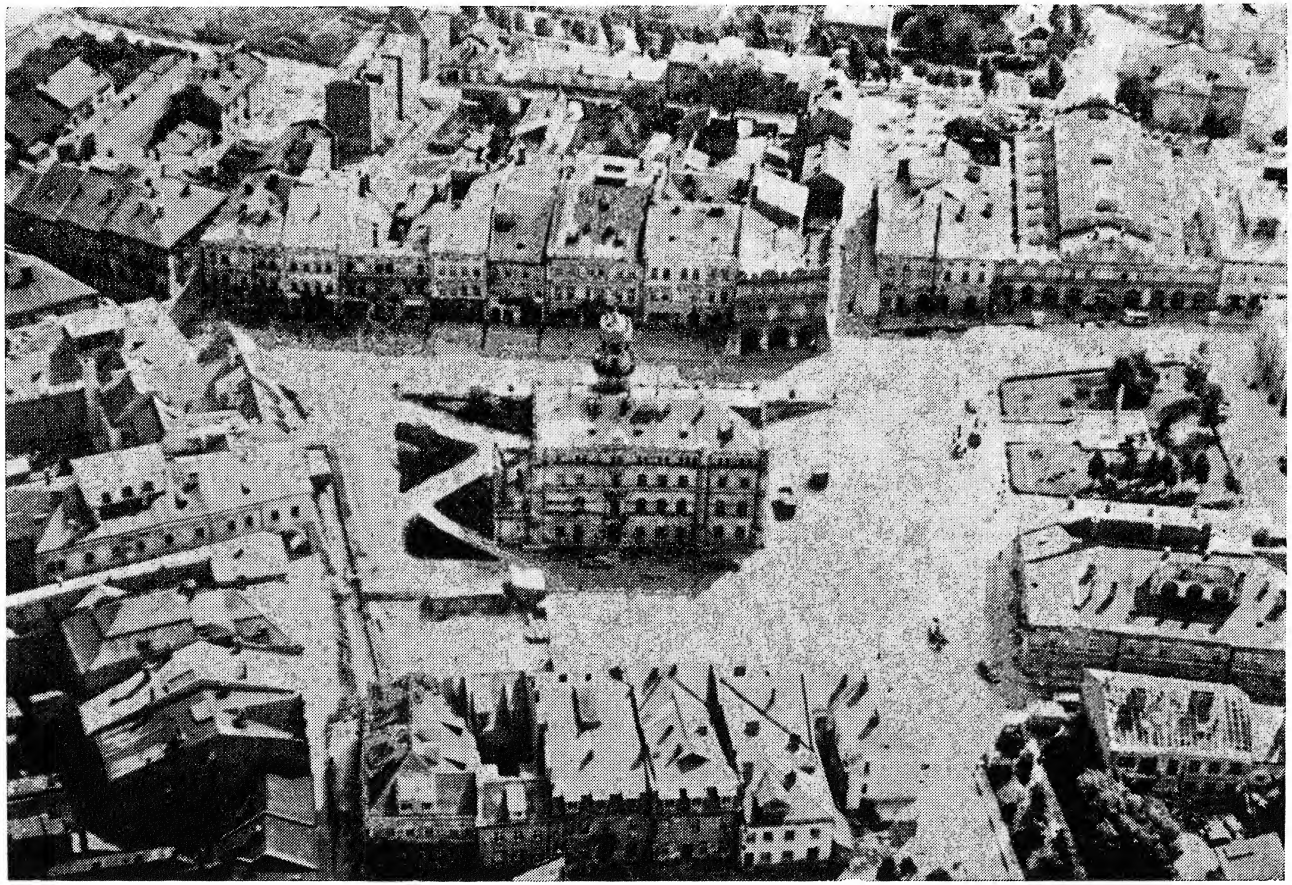
ולבסוף מחובתנו לציין, כי שנים אחדות לפני השואה השתכן בירוסלב רבי יהושע רוקח בנו של הרבי ר׳ ישכר דב מבלז, ושנים רבות היה גר בירוסלב ר׳ אלימלך לם מיוצאי חלציו של הרבי ר׳ אלימלך מליזנסק, הנקרא בפי כל „דער ארץ ישראל רבי״, מחמת שהיה גר בא״י זמן מסויים. מנהגו היה להניח שלש זוגות תפילין, רש״י, ר״ת ושד״ר.

הודות לזה, כי בירוסלב פעלו האישים האלו, תפסה העיר מקום די נכבד בעולם החסידות, ולכן אין פלא שכינו אותם בשם „יראת-לב״, אבל נוסף לזה היתה ירוסלב מאז ומתמיד מקום תורה, וסימן לכך, שהרב מאיר מהיסקוב ראה לנכון לשלוח את בנו בעל קדושת לוי ללמוד תורה בירוסלב. שלושה גורמים כוונו את ירוסלב ללמדנות: א) הועד דארבע ארצות שקיים את מושבו גם בירוסלב, והעיר ארחה בתוכה אז את גדולי וגאוני הזמן, ב) על הכסא הרבנות בירוסלב ישבו גדולי התורה, ג) אישיותו של בעל ישועות יעקב, שבעת שהותו בירוסלב הפך אותה לתל תלפיות. בין המבקרים התמידיים שהסתופפו בצל קורתו בירוסלב, היה הרב אהרן משה טאובס בעל „תועפת ראם״ שנתקבל אחר כך כרב בסניאטין ויאססי ורבה של טרנוגרוד הרב אליעזר הורוויץ בעל נועם מגדים.

בהעלותו זכרונות על שנות מגוריו בירוסלב, מהלל ומשבח הישועות יעקב בספרו את יהודי ירוסלב בכלל ותלמידיו בפרט כבעלי תורה ולמדנים.

ואם אמנם החל ממחציתה של המאה התשע-עשרה חל מפנה באופיה ומהותה של ירוסלב, חלק ניכר שלה פנה עורף לחסידות וללימוד התורה, ניתק לאט לאט את קשריו עם העולם הישן וברחובותיה של ירוסלב היהודית התחילה לנשוב רוח חדשה, ההשכלה והקידמה, וכתוצאה מכך רבו המתבוללים, חזרה ירוסלב אחרי יובל שנים בערך לקדמותה, ורבו בה בעלי תורה, חסידים ואנשי מעשה.

עם תום מלחמת העולם הראשונה, התחילה ירוסלב תוססת חיים

Central Sqare and the City Hall (Ratusz)

מרכז העיר ירוסלב ממעוף ציפור באמצע ה„רטוש״

לאומיים ודתיים, ובשורת התחייה חדרה עמוק ללבם של הנוער, ומאז התחילה העליה ארצה, בראשונה היו רק יחידים ובודדים, אבל במרוצת הזמן הקיפה העליה חוגים יותר רחבים וכמעט שלא פסקה עד לשנות השואה.

כאשר בשנת 1772 התקיימה החלוקה הראשונה של פולין ואוסטריה זכתה בשטח גאליציה, הוציאה ביום 18 לפברואר 1788 חוק צבאי, שלפיו כל אחד בלי הבדל גזע, דת ולאום מחויב לשרת בצבא. אם מצד אחד היה החוק הזה הישג גדול בשביל היהודים, כי הוא הוכיח את אימונם של השלטונות האוסטריים כלפי הצבור היהודי, אבל מאידך גיסא לא יכלו היהודים להשלים עם הגזרה הזאת, כי השרות בצבא היה נראה אז בעיניהם כאסון. לכן קיבלו בסיפוק רב את התיקון לחוק הנ״ל, שיצא בשנת 1827, המאפשר לכל אלו שאינם יכולים אישית לשרת בצבא, לשלוח בעד תשלום מסוים ממלא מקומו. בכל ערי גליציה קמו ועדות מיוחדות, במטרה לגייס כספים, למען לתת האפשרות גם לעניים לשכור ממלאי מקום לצבא.

גם בירוסלב התארגנה ועדה כזו ביום ט׳ בשבט תקצ״ד (1834), בת שבעה חברים מנכבדי העיר, עם הרבי ר׳ שמעון בראש. כאשר בשנת תרי״ד (1854) נבחר רבה של צישנוב הרב יצחק יעקב הורוויץ כרב העיר, עמד הוא בראש הועדה הזאת. הרב הורוויץ היה בנו של הרב חיים אריה אב״ד טרמבובלי וישב על כסא הרבנות עד ליום פטירתו ביום כ״ד בשבט תרכ״ד (1864).

כעבור שלוש שנים מיום פטירתו של הרב הורוויץ, נבחר כרב העיר הרב שמואל וואלדברג. עשר שנים היה רב בעיר זאלקווא, אבל בגלל הסכסוכים שפרצו בינו ובין הקהלה דשם, עזב את זאלקווא ועבר לכהן כרב העיר בירוסלב בשנת תרכ״ז (1867). אבל היחסים שבינו ובין קהלת ירוסלב לא היו תקינים, וגם פרץ ריב גלוי והדברים הגיעו עד כדי כך, שבשנת 1871 פיטרה אותו הקהלה ממשרתו, ורק הודות להשתדלותו של הרב לבנשטיין מלבוב, חוסל הסכסוך. בכל זאת נשאר היחס של הקהלה להרב וואלדברג קריר.

הרב וואלדברג חיבר 5 ספרים: אמרי דעת, עטרת שושנים, דבר בעתו, דרכי השינויים ודברי שמואל שהוא ספר הכללים על סדר א׳—ב׳. נפטר בשנת תרס״ו (1906) בהיותו בן שבעים ושבע שנים.

אחיו משה וואלדברג היה מגדולי הבנקאים בבוקרשט ומיוזמי החווה

המסחרי בין אוסטריה־הונגריה ורומניה משנת 1875. על מעשה זה הועלה ב־12 ליוני 1875 לאצילות וב־16 למאי 1884 לבארון. נפטר בשנת 1901 ותיכף אחרי מותו התנצרו בניו.

בינתיים נזדעזע קשה היישוב, כי קפץ עליו רגזם של בריוני ירוסלב. ביום 25 במרץ 1869 פרצו התפרעויות אנטישמיות, שדדו סחורות בחנויות ודוכנים יהודיים, שברו השמשות בבתים יהודיים ובמיוחד סבל מזה ביתו של אדולף יוליוס סטריזובר ונוסף לזה היו גם הרבה פצועים מבין האוכלוסיה היהודית. הבריונים המתפרעים ניצלו את יחס העוין של השלטונות המקומיים ליהודי המקום, ולכן הצליחו במעשה פשע שלהם להשתולל מיום 25 במרץ עד ליום 5 באפריל (בהפסקות קטנות) בלי כל תגובה מצד השלטונות. רק על ידי ההשתדלות אצל הממונה על המחוז בלבוב והודות לבקשתו החמה של יהודי אחד שהתחנן בפני הצבא בירוסלב שיתערבו במצב החמור שנוצר, באו ההתפרעויות לקיצן.

כחיזוק לדברנו ששנאת ישראל בערה בלבם של השלטונות בירוסלב בתקופה זו, מעידות העובדות דלקמן:

כאשר נציגי היישוב הירש בריהל וסנדר גאבל התיצבו לפני הסטרוסטה (קצין המחוז) בשם חלביק ובקשו ממנו עזרה ושיפעל נגד המתפרעים, ענה להם בצורה גסה וברוטלית „תסתלקו מכאן".

על פי הצעתו של ראש העיר דאז החליטה העיריה לאסור על היהודים להשתתף באיזו שהיא מכירה פומבית (ליציטציה).

אך בהתאם לכלל „וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ" — מראה הסטטיסטיקה משנת 1872, שהיישוב היהודי בירוסלב מנה אז למעלה מ־4500 נפש. שלוש מאות ילדים בקרו בבתי הספר הלא־יהודיים והקהלה החזיקה במורה ליהדות, שקיבל את משכורתו מקופת הקהלה. גם החזקת בית־החולים היהודי בן 30 מטות היתה על חשבונה של הקהלה, שהקדישה את הכנסות בית־המרחץ למטרה זו. סעיף חשוב בתקציבו של בית החולים היו תרומות שונות וגם עזבונות.

תאריך מאד חשוב בתולדות הקהלה היהודית בירוסלב, היא שנת 1876, שבה נגמרה אחת לתמיד תקופת ה„רגירר" ובפעם הראשונה נערכו בחירות לקהלה בת 16 חברים. שלטון היחידים פנה את מקומו לשלטון דמוקרטי. ואף שזכות הבחירה היתה מוגבלת רק למשלמי מסים (סימפל) ועדיין לא היו אלו בחירות כלליות, בכל זאת היה זה צעד גדול קדימה לקראת הדימוקרטיזציה של הקהלה. הבחירות נערכו איפוא ביום 5 לאוק־

טובר 1876, ומספרם של כל בעלי זכות בחירה יחד עם בני הכפרים היה 268. ומן הראוי לציין שגם לנשים משלמי מסים היתה זכות בחירה, אבל רק בעקיפין, על ידי מסירת יפוי־כח לבוחר זכר. ליושב ראש הקהלה נבחר ד״ר פרנקל והעו״ד ד״ר אמיל גוטליב כסגנו.

העיר רדימנו שהיתה עד כה סניפה של הקהלה בירוסלב, קבלה בשנת 1880 את הסכמתה להיות קהלה נפרדת ועצמאית. בשנת 1883 עזב ד״ר פרנקל את ירוסלב ועבר ללבוב, ואחר שנתיים נפטר שם, בהיותו בן 77 שנה. את מקומו כיו״ר הקהלה ירש סגנו ד״ר גוטליב, שנשאר בתפקיד זה עד תום הקדנציה (31.12.1885), וכסגנו נבחר ד״ר אברהם פרידוולד. שיתוף פעולה שבין נבחרי הקהלה לא היה תקין, וכאשר ד״ר פרידוולד התפטר יחד עם עוד חמשה חברים, היה ד״ר גוטליב נאלץ לערוך בחירות חדשות בשביל 6 חברים.

בשנת 1885 נבחר כיו״ר הקהלה, הרופא יעקב ראפף. בארבעת שנות שלטונו בתפקידו זה, רכש לעצמו כבוד ואהדה כללית, ולכן כאשר התפטר בשנת 1889, נבחר פה אחד כנשיא הכבוד של הקהלה.

הבא אחריו היה היינריך סטריזובר, שנבחר כיו״ר הקהלה ביום 27 לנובמבר 1889. בתקופת כהונתו, נבנה בית־המדרש החדש, במקומו של הישן. על המגרש של התלמוד־תורה הוקם בית־ספר בן שתי כיתות ע״ש הבארון הירש, הוקם בית־זקנים, מהעזבון שהשאיר אבי היו״ר אדולף סטריזובר, והיו״ר בעצמו תרם למטרה זו סך אלף גולדן, סללו כביש לבית החיים ונבנה שם חדר המתנה. נוסף לזה הוחלט לשפץ את בית הכנסת הגדול, להקים בית השחיטה לעופות ולבנות בית המרחץ בתוך העיר, כי הראשון חוץ מזה שעמד במקום לא נח, לא היה כבר ראוי לשימוש. נבחרה ועדה מיוחדת שבראשה עמד אחי היו״ר יוליוס סטריזובר ומתפקידה היה לבצע את הקמת בית המרחץ. בינתיים נפטר היו״ר היינריך סטריזובר בשנת 1905, אחרי שניהל את עניני הקהלה במשך 15 שנה. שלטונו של היינריך סטריזובר כיו״ר הקהלה, יש להגדיר כתקופת בנין ויצירה. ומן הראוי לציין, כי אם עד כה לשונה של הקהלה היתה השפה הגרמנית, הוחלט בישיבת הקהלה בחודש פברואר שנת 1902, שמכאן ואילך שפת הקהלה הרשמית תהיה השפה הפולנית בלבד.

אחריו נבחר ביום 18 לינואר 1906 כיו״ר הקהלה הרופא ד״ר אברהם פרידוולד וכסגנו יוליוס סטריזובר, אשר היה הרוח החייה של הקהלה. הפעולות הראשונות של הקהלה החדשה היו מוגבלות אך ורק לביצוע

תכניותיה של הקודמת ,וכך נגמר בנין המרחץ, בית השחיטה לעופות ושופץ בית הכנסת הגדול.

וכעת, אחרי שמשרת רב העיר היתה פנויה מספר שנים, ניגשה הקהלה ביום 7 לינואר 1914 לבחירת רב. המועמדים העקריים אז היו: הרב לייבוש מנדל לנדוי, תלמידו של הרב יצחק שמלקיש מלבוב, והרב מאיר הורוויץ מבוטשץ. יען שאף אחד משני המועמדים לא קיבל את מספר הקולות הדרוש (שני שליש), לא נבחר אז אף אחד מהם.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, החליטה הקהלה ליסד קרן מיוחדת, כעזרה לכל המשפחות מיעוטי יכולת (בלי הבדל דת) שרא־שיהן גויסו לצבא, קרן בת 300 כתרים, ולקרן הלאומי הפולני סכום של 200 כתרים.

תיכף אחרי גמר המלחמה, פרצו בירוסלב ביום 19 ליוני 1918 מהומות אנטישמיות, ובין היתר שוברו השמשות של בית המרחץ ושל בית הכנסת הגדול. לאור המצב החמור והרציני שנוצר על רקע האוירה האנטישמית, התארגנה מועצה לאומית יהודית מנציגי כל המפלגות היהודיות, במטרה לעמוד על משמר האינטרסים והזכויות של היהדות, הפוליטיים, לאומיים והכלכליים. המועצה הלאומית, ראתה את עצמה כנציגה היחידה של היהדות, פנתה לקהלה בדרישה להתפטר ולמסור לה את הניהול של כל עניני הקהלה. בהתחשב עם הרגע הקריטי וכדי למנוע קרע גלוי בתוך האוכלוסיה היהודית, הסכימה אז הקהלה להרחיב את מסגרתה ומנתה כמה חברים חדשים, מחוץ לקהלה הנוכחית — והרוחות הורגעו.

במאי 1919 התפטר ד״ר פרידוולד מתפקידו כיו״ר הקהלה ומכל עניני צבור העדיף את התלמוד תורה בהיותו זה שנים היו״ר שלה. כאיש קשיש נפטר ד״ר פרידוולד ביום 24 לינואר 1937.

במקומו נבחר ביום 6 למאי 1919 כיו״ר הקהלה יוליוס סטריזובר, בעל התואר „יועץ הקיסר״. כאשר יוליוס סטריזובר קיבל לידיו את הגה השלטון של קהלת ירוסלב היה כבר מוכר היטב כסגן יו״ר הקהלה הקודמת וכרוח החיים שלה, כמיסד בשנת 1917 של הבית יתומים בירוסלב, כמנהלה של קופת החסכון העירונית וכסגן ראש העיר. צעדו הראשון של היו״ר הנבחר הזה היה מלחמתו נגד הפקעת שערים בעד המצרכים החיוניים, והיה פעיל בשדה הפילנטרופי, ובין היתר עמד בראש הועד לעזרת יהודי פולין בירוסלב, שמתפקידו היה לעזור לכל הנצרכים, שירדו מנכסיהם ושסבלו מפגעי המלחמה.

כאשר החיים, נכנסו פחות או יותר למסלולם הרגיל והמצב הכללי נעשה יציב, הגיע העת לבחירת רב העיר, כי זה חמש־עשרה שנה היתה משרה זו פנויה. בישיבתה המשותפת של הקהלה ונבחרי היישוב, נבחר ביום 25 במאי 1921 אבי כותב הטורים האלו, רבה של הליטש הרב יצחק שטינברג (ז״ל) כרב העיר, ששימש בה כרב אב״ד עד פרוץ מלחמת העולם השניה — עד לחורבנה. הרב יצחק שטינברג בנו של הרב שמעיה שטינברג אב״ד פרמישלן, בנו של הרב אברהם מנחם מנדל שטינברג אב״ד ברודי בעל שו״ת „מחזה אברהם", הוא רבה האחרון של ירוסלב היהודית.

באפריל 1926 נבחר הרב שטינברג כרב אב״ד ברדום, אבל אחרי זמן מה התפטר ממשרה זו בגלל הסכסוכים והמריבות ששררו שם מספר שנים וגם בגלל הלחץ שלחצה עליו הקהלה בירוסלב לא לקבל את הרבנות ברדום. הנה ביום 3 למאי 1926 אחרי נאומו בבית הכנסת הגדול לרגל חגה הלאומי הפולני החל ביום זה, התאספו באופן ספונטני נכבדי וחשובי היישוב ודרשו מהקהלה לעשות את כל המאמצים, כדי לשכנע את הרב שטינברג להתפטר ממשרתו החדשה ברדום. בהתחשבו עם דעת הקהל בירוסלב, וויתר על הרבנות ברדום.

בית דינו של הרב שטינברג היה מורכב תחלה משני דיינים: הרב פנחס המרלינג והרב בנימין משה גולדמן, ולעת זקנתו של זה האחרון נתמנה כדיין שלישי הרב דוד דיללר. חוץ מתפקידיו הרגילים כמרא דאתרא הרביץ תורה ברבים בקיימו שיעורי תורה בביתו לצעירים ואברכים ועמד בראש התלמוד תורה, אשר בזמנו היה למוסד חינוכי חשוב בעיר, שבו למדו כמה מאות ילדים. בשנת תרפ״ג נהפכה התלמוד תורה לישיבה קטנה, וכראש ישיבה נתמנה הרב מרדכי חיים הרצברג מפיסטין, מחבר ספר תמכין דאורייתא.

בשנת 1928 אורגנה בירוסלב קופת גמילת חסדים בראשותו של יוליוס סטריזובר, אבל אחרי מספר שנים נבחר הרב שטינברג כיו״ר שלה. קופת גמילת חסדים עשתה רבות למען מיעוטי יכולת, ובמיוחד לסוחרים צעירים ובעלי דוכנים, שקיבלו הלוואות בלי רבית, ועל ידי זה יכלו להחזיק מעמד ולהציל את מקורות פרנסותיהם מהתמוטטות מוחלטת.

פרק מהולל בפעולותיו הברוכות של הרב שטינברג, מהוה התמסרותו למען החיילים היהודיים ששרתו בירוסלב. הודות להשתדלותו הסכימו שלטונות הצבא בירוסלב, לחייב את כל החיילים היהודיים לבוא במאורגן מדי שבת בשבתו ובמועדי ישראל, לתפלה בבית הכנסת הגדול. כן יסד

קרן מיוחדת, כדי להאכיל את החיילים הדתיים מאכל כשר בתקופת שרותם בצבא בירוסלב. לקראת חג הפסח עמד בראש „מבצע פסח", אשר מטרתו היתה לארגן מטבח מיוחד, כדי לספק להם מאכלי פסח במשך כל ימי החג. הסדרים לחיילים נערכו בחגיגיות בהשתתפותם של הרב שטינברג והחזן משולם לם.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, עזב הרב שטינברג את ירוסלב בעברו לגליציה המזרחית ומשם הגלה עם הגולה ליערות אורל ברוסיה. הרבה הרפתקאות עלו על ראשו בשנות הגולה ובמיוחד בסמרקנד שבאוזבקיסטן. טלטולי הדרך, תנאי הדיור, רעב, חילופי האקלים, כל זה השפיע לרעה, וכקרבן נפל בנו, הוא אחי כותב הטורים האלה, בנימין זאב, שנפטר בסמרקנד בדמי חייו. בהיותו בן שבע־עשרה שנה, הוסמך להוראה, והשאיר אחריו חיבור בכתב יד „פסקי רש"י על פי הטוש"ע".

אחרי השואה, נתקבל הרב שטינברג כרבה של בריסל בירת בלגיה ובשנת 1951 עלה ארצה ונתמנה אב"ד הרבני האזורי בתל־אביב, ולאחרונה כרב בית הכנסת „ישורון" בתל־אביב. בשנות השואה נאבדו כל כתבי יד הרבים שלו בכל מקצועות התורה, ובין היתר חיבורו בכתב יד בשם „שערי יצחק" על הל' מזוזה. נפטר ביום כ"ז בחשון תשכ"ז ומנוחתו כבוד בתל־אביב.

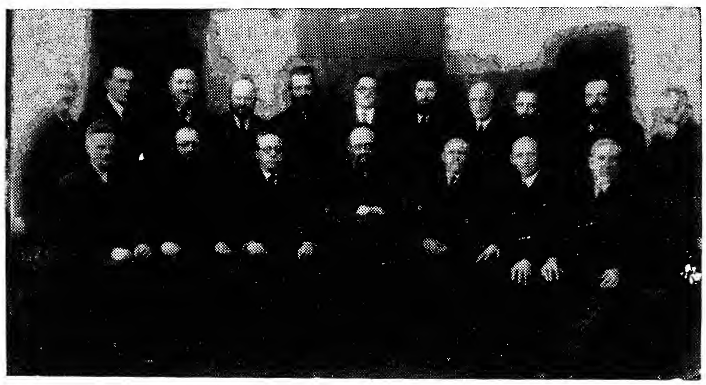
בראשון לאפריל 1925 התקיימה באולם הישיבות של הקהלה ישיבה חגיגית לרגל חנוכת האוניברסיטה העברית בהר הצופים בירושלים, ועל פי הצעתו של ד"ר שור, נתקבלה החלטה ליסד סטיפנדיה בשביל סטודנט יליד ירוסלב המחוסר אמצעים, כדי לאפשר לו ללמוד באוניברסיטת ירושלים, ולשלוח מכתב ברכה בעברית ופולנית לרקטור האוניברסיטה.

בשנת 1927 לרגל העשור של בית היתומים, נקרא המוסד הזה על שם מיסדו „בית היתומים ע"ש יוליוס סטריזובר", כי עובדה בלתי מעורערת היא, שהוא התמסר הרבה למען פיתוחו של המוסד הזה והיה ממש אבי היתומים, גם אחרי שהיתומים התבגרו ועזבו את המוסד, התענין בגורלם של החניכים ודאג להם בלב שלם.

על סמך חוק הקהלות החדש, התקיימו בשנת 1928 בחירות חדשות להנהלת ומועצת הקהלה בירוסלב, ביחד 20 חברים. חוץ מהרב המקומי שהיה חבר ההנהלה בתור ווירילִיסט, כיו"ר ההנהלה נבחר שוב יוליוס סטריזובר, וכסגנו העו"ד ד"ר מאוריצי אטטינגר; בתור יו"ר המועצה

נבחר העו״ד ד״ר מקסימיליאן סגל, וכסגנו אליעזר בריש גולדמן, בעל האחוזה.

עם תום הקדנציה הזאת, הסכימו כל המפלגות בירוסלב למנוע בכל המחיר את מלחמת הבחירות והוקמה חזית מאוחדת מקיר אל קיר, כולל חוגים כלכליים הבלתי מפלגתיים. הסכם זה מצא הד חיובי בכל העיר ובלי בחירות לקחו נבחרי היישוב את שלטון הקהילה בידם, בשנת 1934.

חברי הקהילה האחרונה בירוסלב
יושבים מימין לשמאל: א. רייך, א. ראגר, הרב יצחק שטיינברג, ל. דילר
עומדים מימין לשמאל: ש. ליכט, מ. האס, פיסקוס, ש. לנג, א. גלאט, נ. טנצר, ל. מצגר
The Jewish Community of Jaroslaw

בראש ההנהלה הועמד העו״ד ד״ר שמואל שור, אחיו של הסנטור פרופסור הרב משה שור מורשה. כאיש שעמד הרחק מעולם הפוליטי והמפלגתי הסוער, וכאוהד לרעיון התחייה, נחשב אז כאדם מתאים במקומו המתאים, וכסגן יו״ר נבחר אליעזר בריש גולדמן. נציגה של האגודה, מטעם הסתדרות הציונית נבחר כיו״ר המועצה מקס סליק, בעל בית חרושת לסרטי משי ויו״ר הבנק לבעלי מלאכה וסוחרים בירוסלב, וכסגנו שמעון שפיגל, נציג „המזרחי״, ואחרי עלייתו ארצה תפס את מקומו כסגן יו״ר המועצה אדולף ראגר, מטעם „יד חרוצים״.

הנהלת הקהילה בראשותו של ד״ר שור, נתקלה מרגע הראשון בקשיים פיננסיים גדולים, שנבעו בעיקר מירידת ההכנסות ובגלל החוק „פריסטור״ המפורסם לשימצה. אבל בכל זאת השתתפה הקהילה ע״י סובבנציות

בהחזקת המוסדות, ובית הזקנים היה מוחזק לגמרי על ידי הקהלה בלבד ועל חשבונה.

שני בניני הקהלה, כל אחד בן שתי הקומות, נוצלו על ידי הקהלה בלבד. בבית אחד נמצאו משרדי הקהלה, קופת גמ"ח ואולם הישיבות. בבנין השני, בית הזקנים, אמבולטוריום „טאז" בראשותו של הרופא ד"ר מאוריצי שפץ, אשר עמד מספר שנים בראש ההסתדרות הציונית בירוסלב; באותו בית היתה גם לשכת הרבנות.

הרכבן המלא של ההנהלה ומועצת הקהלה עד פרוץ מלחמת העולם השניה היה כדלהלן:

ד"ר שמואל שור (יו"ר הנהלה), אליעזר בריש גולדמן (סגן יו"ר ההנהלה), חברי ההנהלה: משה הס, לייב מצגר, מקס פולקמן, אלימלך רייך, ד"ר ווילהלם שוורצר, מנדל שלפריג והרב יצחק שטינברג (ווירי־ליסט).

מקס סליק (יו"ר המועצה), ראגר אדולף (סגן יו"ר המועצה), חברי המועצה: אברט יונה, אורנבך מרדכי, גלט אברהם, ליכט שמעון, לנג ישעיה, ד"ר מייסטר מאוריצי, סנדיג אליהו, זילביגר חיים אהרן, פכטר אדולף ורוזנפלד אהרן.

זאת היתה הקהלה האחרונה של ירוסלב שלפני חורבנה.

הרב מ. שטיינברג

חברה קדישא בירוסלב

הארגון היהודי הראשון והעתיק ביותר ביישוב, אשר קם עוד לפני יסודו של בית־החיים בירוסלב, היה „החברה קדישא״. בתקופה זאת טיפלה החברה בעיקר בהובלתם של המתים לקבר ישראל בפשמישל, ואחרי שהוקם בית־החיים נפרד בירוסלב, הרחיבה בהרבה את מסגרת פעולותיה, ועשתה גם רבות בשטח הפילנטרופי.

סעיף קבוע בתקציבה של החברה, היתה צדקה לעניים מקומיים ולעניים־אורחים, ומדי שנה בשנה חולק על ידי החברה קדישא סכום הגון „מעות חטים״ לקראת חג הפסח. מענינת העובדה שרב העיר קיבל מקופת החברה 10 זהובים לשנה, כלומר, בעד שתי הדרשות השנתיות 8 זהובים ומהנהלה שנבחרה בכל חול־המועד פסח סך 2 זהובים. החל משנת 1714 נתנה החברה סובוונציה שנתית להחזקת ההקדש, אשר שימש כבית־חולים ומקום לינה לאנשים מחוסרי קורת גג. סכום הסובוונציה היה 20 זהובים ושולם בארבעה תשלומים: ר״ח אייר, ערב יו״כ, חנוכה וחול המועד פסח. ומקופת הקהלה קיבל ההקדש סכום של 25 זהובים כסובוונציה שנתית *.

בראשונה היתה קיימת חברת בקור חולים נפרדת, אבל כאשר מטעמים תקציביים לא יכלה חברה זו להחזיק מעמד, התמזגו שתי החברות האלו, החברה קדישא ובקור חולים לגוף אחד בשנת 1756. מאז פעלה החברה קדישא גם כבקור חולים, והקציבה סכום מסויים למטרה זו. החל משנה זו, נתקבל חבר חדש לחברה קדישא רק בתנאי, אם נרשם כחבר בקור חולים.

החברה קדישא היתה מאורגנת לדוגמא ופעלה בהתאם לתקנות, שנרשמו בפנקס החברה. ההנהלה היתה מורכבת כדלהלן:

5 ראשי עם, 6 גבאים, 6 רואי חשבון, 3 יושבי תמיד (ועדה מתמדת), 5 בעלי תקנות.

כמובן שמספר חברי ההנהלה לא היה תמיד כזה, ומדי פעם בפעם חלו שינויים מסויימים.

---

* לפי חשבון ההוצאות של הועד ארבע ארצות משנת תפ״ו (1726) יוצא„ שההקדש בירוסלב קבל מהועד 60 זהובים, ראה היילפרין, פנקס ועד ד׳ ארצות, עמ׳ 503.

חבריה היו תמיד נכבדי העיר עם רבני המקום בראש ולהיות חבר בחברה קדישא נחשב אז לכבוד גדול.

המשמעת בארגון הזה היתה יוצאת מן הכלל, וכל חבר, אשר פגע בה נענש בעונש חמור. הנה, פעם העליב חבר אחד את החברה קדישא והוחלט להטיל עליו חרם, רק בהתחשב עם משפחתו החליפו את עונשו למלקות. ביצוע הפסק דין התקיים בבית החיים ונוסף לזה היה מוכרח ללכת שלוש פעמים לבית הכנסת ולבקש בפומבי סליחה. העונש הרגיל בו השתמשה החברה נגד חבריה, היה הרחקתו מהחברה קדישא כחבר והנצחת שמו כחוטא נגד החברה בפנקס.

חברה מעין זו היתה חברת „חסד ואמת", אבל השוני היה בזה, כי אם החברה קדישא היתה חברה כללית, הצטמצמו פעולותיה של „חסד ואמת" לחבריה בלבד. עיקר תפקידה של זו האחרונה היה לעזור ולתמוך לכל חבר בימי השבעה ובזמן מחלתו, שלא היה יכול לעבוד ולפרנס את ביתו. חוץ מזה טיפלו גם במתים ובהלוויות של חבריהם. בשנות השלושים של המאה הנוכחית גמרו את הקמת בנינם, שבו נמצא גם בית־כנסת „חסד ואמת".

חברה עתיקה אבל מסוג לגמרי אחר היתה חברת „שומרים לבקר". אשר חבריה אמרו כל בוקר עם עלות השחר „שומרים" ובערב אחרי תפלת מעריב למדו פרק משניות. מן הראוי לציין, כי עד לשנת 1788 החזיקו במגיד, אשר דרש בפניהם בשבתות ומועדי ישראל, והמגיד האחרון היה הרב מסנדזישוב.

בשנת 1810 חתמה חברת „שומרים לבקר" על החוזה עם הועד לבנין בית הכנסת בירוסלב, בו התחייבה להשתתף בבניה בסכום של 400 זהובים וגם להקציב שליש ההכנסות שיאספו בקופסה בכל יום שני וחמישי, תמורת החדר בקומה הראשונה של בית הכנסת, שישמש כבית־כנסת שומרים לבקר.

הרב מ. שטיינברג

ועד ארבע ארצות

זכות גדולה נפלה בחלקה של ירוסלב, שבה קיים הועד של ארבע הארצות את מושבו לסירוגין, והודות לזה תופסת עיר זו מקום נכבד ומכובד בתולדות עם ישראל בכלל ושל היהדות הפולנית בפרט. המוסד העליון הזה של יהודי פולין בירוסלב, פותח איפוא דף מזהיר, מפואר ומהולל בדברי ימיה של ירוסלב היהודית. ואף שלאמיתו של דבר יש להפריד בין היסטוריית הועד לבין תולדותיה של ירוסלב היהודית, כי נציגיו התרכזו בעת הדיונים בעיקר על בעיות ארציות וכלל-ישראליות, אבל עצם העובדה, שעיר זו נבחרה נוסף ללובלין כמקום מושבו של הועד, מקנה לה הזכות להיות בשורה הראשונה של ערים ואמהות בישראל, המפורסמות והחשובות. ירוסלב שאירחה בימי הדיונים של הועד את נציגיה ומנהיגיה הרוחניים של יהדות פולין, היתה למרכז הרוחני של היהודים, לתל תלפיות, ולכן היו עיני יהודי פולין נשואות אל המוסד השופט והמחוקק הזה בירוסלב, כי משמה יצאה תורה, הוראה והדרכה בעניני הדת, החינוך, חיי החברה והכלכלה, והרבה ממכלול הבעיות שעמדו אז על הפרק, מצאו בעירנו את פתרונן.

ראשית התועדותו של הועד ארבע ארצות בירוסלב חלה באותו פרק זמן שלא היה בה אפילו מנין יהודים, אבל במרוצת הזמן עם גידולו המספרי של היישוב, היו יהודי ירוסלב עדי ראיה של אותו מוסד היסטורי בתולדות ישראל. ויש גם להניח, כי המנהיגים הגדולים והדגולים שהשתתפו בישיבות הועד, האצילו מרוחם על יהודי ירוסלב והביאו ברכה מכל הבחינות לאנשי המקום.

התועדויות מעין אלו התקיימו כבר זמן רב לפני יסודו של הועד במדינות שונות, כגון בצרפת (במאה השתים עשרה), בגרמניה, בקסטיליה ובמורביה, אבל השוני הוא בזה, כי הכינוסים בארצות הללו נשאו אופי מקומי בלבד, אולם רוב רובן של התקנות שנתקבלו בועד ארבע ארצות אינן מוגבלות לארץ זו או אחרת, הן בעלי משמעות כלל-ישראליות, האקטואליות בכל הדורות והתקופות, שמפיהן אנו חיים עד היום הזה.

בדבר הרקע, היזמה והגורמים לייסודו של הועד ארבע ארצות, נאמרו השערות שונות. הנה בראשונה רווחה הדעה, כי הרב מרדכי יפה (1532—

1612) בעל הלבוש רבה של לובלין, יזם ויסד את ועד הארצות. מדי שנה בשנה באו המוני יהודים ליריד שבלובלין, וכמעט תמיד פרצו כל מיני סכסוכים, ועליו היה בתור מרא דאתרא לפסוק ולפשר בין הצדדים. כמו כן רגילים היו לבוא ללובלין בימי היריד, רבנים וראשי ישיבות מכל רחבי הארץ וקיימו דיונים על נושאים חשובים, שנגעו לכלל ישראל. כדי איפוא להפוך את הפגישות והכנסים הספונטניים והבלתי תדירים למוסד קבוע ורשמי, יזם הרב מרדכי יפה את הועד של ארבע ארצות.

לפי השערה אחרת, קם המוסד של ועד ארבע ארצות, כפועל יוצא של ההתיעצויות של הקהלות הגדולות, אשר התאספו מזמן לזמן, כדי לדון בבעיות השייכות לאותו מחוז ואפילו לצבור היהודי כולו בפולין. נציגי הקהלות השתדלו והתיצבו בפני המלך, למען אישורן של הזכויות היהודיות וגם בענין הרדיפות והיחס העוין של השלטונות המקומיים והכמורה הפולנית. בכנסים האלו דנו וסדרו יחסם של סניפי הקהלות כלפי הקהלות המרכזיות, והיות שגם רבני הקהלות השתתפו בדיונים אלו, נוצרה האפשרות של החלפת דעות בין הרבנים בעניני דת והלכה. כך נוסד המוסד הזה — ששמו ועד ארבע ארצות.

יותר מתקבלת על הדעת היא הסברה, שהועד נוסד כתוצאה ישירה מהחלטת הסיים הפולני להטיל על יהודי פולין מס גלגולת. היות והממשלה לא היתה מסוגלת לגבות בעצמה את המס, בגלל הארגון הלקוי, חויבו הקהלות לעסוק בחלוקת המס ובגבייתו. האינטרס המשותף של הקהלות והממשלה דרש איפוא להקים מוסד עליון אחראי ובעל סמכות שיטפל בפרשה זו, וכך קם בשנת שמ״א (1580) הועד ארבע ארצות. ויש לציין, כי עוד בזמן העתיק ואח״כ בימי הביניים, לא היו לממשלות עסק עם הפרט היהודי אלא עם הצבור כולו, והמס הכללי שהוטל על יהודי המדינה, היה זה מחובתם של היהודים עצמם לדאוג למלוי המכסה. (ראה, אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים, תשט״ו, עמ׳ י״ב).

בראשונה השתתפו בועד חמש ארצות, פולין־גדול, פולין־קטן, ליטא, וואלין ורוסיא, ואז הוא נקרא ועד חמש ארצות. לפעמים השתתפו רק שלוש ארצות והיה זה ועד שלוש ארצות, אבל החל משנת 1623, כאשר ליטא הקימה ועד נפרד, נקבע שמו ועד ארבע ארצות (Congressus Judaicus).

תפקידו העיקרי של הועד היה טיפול בענינים פיננסיים ולהם הקדיש רוב זמנו, ומדי פעם בפעם היה צורך לשנות את חלוקת המס בין הקהלות

והמחוזים. הסכום הכולל של מס הגלגולת היה תחילה 15,000 זהובים, ובמשך השנים הלך וגדל והגיע למעלה מעשרים אלף זהובים. הואיל ובועד השתתפו גם רבנים וראשי ישיבות, גדולי וגאוני התורה, המנהיגים הרוחניים של פולין, טבעי הדבר שהועד דן בכל הענינים שעמדו אז על הפרק, שנגעו הן ליהודי פולין והן ליהדות העולמית כולה.

התקנות וההחלטות של הועד היו לפסקי הלכות, ועל הקהלה שלא קיימה את פסקי הועד הוטל קנס ועונש. הועד ארבע ארצות היה כעין ממלכה בתוך ממלכה, הוא היה סמל האחדות של יהדות פולין. מניחים גם, כי מספר חבריו היה 70 כמספר של הסנהדרין הגדולה, ומובן מאליו שהיה זה רק מספר סמלי בלבד, כעין זכר לימים שעברו, כי חוץ מזה שלא כולם היו ראויים לזה, אין מקומה של סנהדרין אלא בארץ ישראל.

בראש הועד עמד פרנס ועד ארבע ארצות, שנבחר על ידי חבריו, ויחד אתו נבחרו נאמנים (גזברים), סופרים (מזכירים) ושתדלנים שיצגו את הועד כלפי חוץ. הפרנס היה תמיד איש „חילוני" והנאמנים והסופרים — רבנים. הפרנס יחד עם פקידי המנגנון מלאו את תפקידם במשך כל השנה, לכן קיבלו את משכורתם מקופת הועד, ולעומתם חברי הועד שהשתתפו בישיבות הועד רק בתקופת מושבו, קיבלו דמי יצוג מהקהלות או המחוזים שנבחרו על ידם. על עמדתם הנכבדה של חברי הועד, מעידים תוארי כבוד שלהם: אביר, אביר הרועים, נגיד, קצין, רוזן, תייר, התייר הגדול וגאון (לרבנים בלבד).

בפעם הראשונה התכנס הועד בירוסלב כנראה בשנת שנ"א (1591). והחל משנת 1680 לא קיים הועד את מושבו בלובלין אלא בירוסלב, שהיתה מקום קבוע של ההתוועדות עד לביטולו של הועד. במאה השמונה־עשרה התכנס לפעמים הועד למושבו גם בערים אחרות (ששייכו לשר האוצר הפולני), כגון ריטשוואל, פילטץ, קאָנסטאַנטין ועוד.

שפת הדיונים היתה אידיש ובאותה שפה פורסמו כל הכרוזים לעם, אבל התקנות, ההחלטות ופסקי דין נרשמו בפנקסי הועד בעברית.

בהתאם לתקנת הועד משנת שנ"ד „ספרים לא ידפיס שום מדפיס בלי רשות רבנים ואלופים" הגיעו מחברי ספרים שונים לירוסלב לבקש הסכמת הועד * או הסכמה פרטית של רב גדול זה או אחר.

---

* לדוגמא הסכמה כללית אחת של הועד בירוסלב (י. היילפרין, פנקס ועד ארבע ארצות, עמ' 15):

„בהתאספנו יחד פה עיר יערוסלב שס"ג לפ"ק לפקח על עסקי הדפסת הספרים החדשים

בשנים שמ״ז וש״ן יצאה תקנה מטעם הועד ארבע ארצות בלובלין „בחרם ואלה ושמתא״ שבל יתמנה שום איש מישראל למשרת רב בעד כסף, ובפעם השלישית נתחדשה תקנה זו במושב הועד בירוסלב בשנת ת׳.

במחציתה השניה של המאה השבע עשרה, היתה מרחפת על היהדות סכנה רצינית מטעם הכת שבתאי צבי והנגררים אחריה, לכן הכריז הועד בלובלין „חרם גדול ונורא בתקיעת שופר וכבוי נרות על הפושעים ועל הרקים״ המחזיקים בכת שבתאי צבי, ובשנת תל״ב הוציא הועד בירוסלב כרוז באידיש לעם בענין הכת הזאת וז״ל: „האלופים הקצינים הרוזנים מנהיגי הארצות לאזין מודיע זיין בזה הכרוז. אז החרם הגדול והנורא בתקיעת שופר וכבוי נרות וואש גיגעבען איז גיוואָרין בלובלין גראמניץ ת״ל זאל חל זיין אויף די פושעים אונ׳ ריקים המחזיקים בכת ש״ץ ימ״ש אונ׳ די דא האבן איין חלק להזיק מעמד ומצב הכלל שארית ישראל. ותוקף גזרתנו בחרם שיוכרז הכרוז בכל בתי כנסיות שבכל ארץ פודאליה בקנס מאה אדומים מכיס כל המוחה ומעכב לכרוז. וראשי רוזני קציני מנהיגי הארצות יצ״ו גיבן רשות ומקל ורצועה לראשי הגלילות ולראשי הקהלות אַז זיי זאָלן רודף זיין די לייט אונ׳ שטראפּז מיט חרפות אונ׳ קנסות ותפיסות אפי׳ בדיני עמים. אונ׳ די זעלביגן לייט זאָלן כל ימיהם זיין אָבגעשייד מכל הקהלה אין גליל, ורבצו בהם כל האלות הכתובות בתורה אז אפילו ווען איין מפלה ווערט אויף זיי קומען זאל מען זיי ניט העלפין אונ׳ מפריש זיין מקהל הגולה. כ״ד האלופים הקצינים הגומרים בעצת ה׳ ביום ג׳ תשרי

אשר מקרוב באו, הסכמנו ליתן רשות אל המדפיסים, שידפיסו החיבור אשר חיבר הגאון מהר״ר יעקב בר אליקים, על הספרים אשר חיבר הנעלה, אשר כבוד מעלת תורתו נודע בשערים לשם ולתהלה, הלא הוא האשל הגדול מורנו הרב רבי יצחק אברבנאל. ומכלל חיבוריו אשר חיבר ספר נחלת אבות וספר זבח פסח ובהיות שמרוב גודל צחות לשונו האריך מאד בלשונו ותהי האריכות בפיו כדבש למתוק. אמנם יצא שכרו בהפסדו כי בסיבה זו מונעים את עצמם שלמים וכן רבים מלקרות בספריו מצד אורך ההצעות, עד אשר בא הגאון הנ״ל והעתיק ב׳ הספרים הנ״ל בלשון קצר ומובן לכל. ובהיות חזקתו שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, על כן אמרנו ועננו ליתן לו רשות להדפיסם לזכות בהם את הרבים וזכות הרבים תלוי בו. כה דברי שלמה אפרים בן מהר״ר אהרן ז״ל איש לונטשיץ, ונא׳ יוסף בן לא״א הר״ר אברהם ז״ל ה״ה שפירא, ונא׳ משה בן הק״ר אברהם ז״ל הי״ד, ונא׳ בנימין אהרן בר אברהם סלניק ז״ל, ונא׳ הק׳ יושע בן מהר״ר יודא הלוי זלה״ה, וגם אנכי כה אדבר, וכזה ראוי לחבר, כה אמר הנטרד דוד בן לא״א מהר״ר יעקב ז״ל ה״ה שעברשין״.

ובדרך אגב, עלי להעיר בנוגע לחתימה משה בן הק״ר אברהם „ז״ל הי״ד״, כי בהתאם למנהג ישראל לא אומרים על נהרג ז״ל אלא הי״ד, עי׳ ספר מעבר יבק פ״י דף פ״ו ב׳, ועי׳ ספרי תורת הטור, עמ׳ שכ״ז.

תפ״ב בוועד קודש פה יערסלוב. הקטן ישכר בער בלא״א הרב הגדול בדורו כמוהר״ר יהושע העשיל ז״ל מקראקא, הקטן שמואל בא״א מוה״ר צבי הירש זצ״ל ה״ר מקראקא, הקטן יצחק אייזיק במוהר״ר אליעזר זצלה״ה הנקרא אייזיק ראזניש מלבוב, הקטן מרדכי בלא״א הר״ר שמריה שמערל זצ״ל מלובלין״.

כרוזי־חרם אלה לא נשאו כנראה פרי, כך שבשנת 1731 פנה הועד בירוסלב באולטימטום, שאם לא יחזרו בתשובה יחרימו אותם קשה.

המחלוקת המפורסמת שבין הרב יהונתן אייבשיץ והרב יעקב עמדין בדבר הקמיעות, פלגה את היהדות לשתי מחנות יריבות, וזמן רב לא ירדה מן הפרק. הענין חוסל בסופו של דבר במושב הועד בירוסלב, ביום ב׳ מרחשון תקי״ד. בראשיתו של פרנס הועד אברהם היילפרין מלובלין (אבי הרב יעקב חיים היילפרין רבה של ירוסלב) הוחלט „לבל יתנו שום קול דופי כנגד הגאון המפורסם בדורו מהור״ר יהונתן״ וכל כתבי פלסתר נשרפו ברחוב העיר לעיני כל העדה הקדושה *.

כדי לאפשר לפשוטי עם ולנשים לקרוא ולהנות מספר הספרים, שהיה עד כה סגור בפניהם מחוסר ידיעה בלשון הקודש, הסכים הועד בירוסלב ביום כ״ד באלול תל״ז (1677) להדפיס התנ״ך בתרגום יהודי־אשכנזי ע״י המדפיס יוסף עטיאש מאמשטרדם.

מתוך מכלול הפעולות המרובות והברוכות, והבעיות החשובות שמצאו את פתרונן על שולחן הדיונים של הועד ארבע ארצות, יש לציין,

---

* לוחות העדות, דפוס ווארשא, תרל״ד, עמ׳ 53. ההחלטה הארוכה הזאת בנדון הקמיעות מסתיימת כהאי לישנא: „ובהוועדותינו פה וועד קודש בק״ק יערסלאב קיימנו מצות ביעור בל יראה ובל ימצא ספרי פסולים הנ״ל וגזרנו שבכל מקום ומקום דבר המלך מלכו של עולם ודתו הגיע עיר ועיר מדינה ומדינה איש ואיש אשר המצא ימצא בו בגבולו ספרי פסולים תזרק כמו דוה צא יאמרו לו ועל כולם חל חובת הביעור ואין ביעור אלא שריפה ופה נשרפו ברחוב העיר לעיני כל העדה הקדושה וממנו יראו וכן יעשו בכל גבול ישראל אשר הריחם ה׳ ביראתו הקדושה והטהורה לתוקף גזירתינו נח״ש בכל החומרות שמתות ונידויים ואלות הכתובת בתורה ובמשנה התורה והאמורה מרבני מוסדי ארץ האיתנים חכמינו גאונינו קדמונינו מקדמי הארץ ומגאוני הזמן שבימינו לבל יתנו שום קול דופי כנגד הגאון המפורסם בדורו מהור״ר יהונתן הנ״ל ולבער דברי סרה וכל ספרי פסולים הנ״ל ובזה שלום על דייני ישראל כי היכי דלא אתי לאנצויי אחותינו לאלפי רבבה כ״ד רוזני נגידים רבנים מפורסמים ראשי ב״י ומנהיגי ד״א יצ״ו בצרוף כבוד הרב התייר הגדול הנגיד והנדיב הקצין המפורסם אביר הרועים פ״ה דד״א יצ״ו ובראשם הגאונים המפורסמים המאורות הגדולים הרבנים דד״א יצ״ו אשר נמנים יחד במחברת הקודש בוועד הגדול אשר אנחנו מתועדים בק״ק יערסלב היום יום ג׳, ב׳ מרחשון תקיד״ל בוועד קדוש דד״א יצ״ו נאו׳ הק׳ אברהם ר״ח מלובלין פ״ה דד״א יצ״ו״.

כי הועד לא העלים עינו מצרכי העניים והנזקקים לעזרה, תמיד התעסק ופעל למענם, וההוצאות לעניים היו סעיף קבוע בתקציבו השנתי של הועד.

אחרי מלחמת פולין־טורקיה בשנת 1672, נהרסו ונחרבו הרבה קהלות, אנשיה ירדו מנכסיהם והרבה נפלו בשבי ולא היה לאל ידו של הועד בכחות עצמו לעזור להם, פנה הועד בירוסלב באגרת להעדה הספרדית והאשכנזית באמסטרדם להושיט יד עזרה לקרבנות המלחמה הנ״ל ולעשות הכל למען מצות פדיון שבויים.

אכן לא רק לעניי פולין היו עיני הועד נשואות, הוא גם דאג לתמוך בקביעות בעניי ארץ ישראל. בכל אחת מארבע הארצות היה ממונה מטעם הועד נשיא ארץ ישראל, שמתפקידו היה לאסוף כספים לצרכי העניים בארץ הקדושה. בשנת שפ״ז יצא מטעם הועד כרוז־התעוררות למען עניי א״י: „ק׳ לציון דורש אין לה, ע״כ נתעוררו וצוינו להכריז ברבים ביריד דהאידנא להזהיר ולהזכיר את כל אחינו בית ישראל, שימהרו, יחישו מעשיהם ויביאו ליריד יערוסלב הסמו׳ כל הנדבות השייכים לעניי א״י, הן שנעשו ע״י ר׳ נחמיה או שאר נדבות כולם יביאו ליריד יערוסלב ולא יאחרו״.

וגם בשנת תצ״ט בהתעודות ירוסלב „נתמנו גבאים בכל קהלות וגלילות איש על דגלו״ לקבץ כספים לפרנסת עניי א״י.

הועד בירוסלב הקדיש גם הרבה זמן לעניני הקהלות השונות, כדי לסדר את סכסוכים שביניהן. בשנת תנ״ב החליט הועד, שכל הישובים, כפרים ועיירות שאין להם בתי כנסת משלהם והם סמוכים, כדי שני מילין לקהלה ראשית, חייבים להיות כפופים לה גם בעניני מסים ועסקים.

הרבנים שהשתתפו בועד ארבע ארצות בירוסלב, עסקו גם בענינים הלכתיים, ובין היתר דנו בענין גט שכיב מרע שניתן בווינא, הידוע בשם „הגט מווינא״, אשר מצא הד נרחב בכל העולם הרבני דאז, בגל החילוקי דעות שבין שני גדולי הדור, הרב יהושע פלק בעל הסמ״ע לבין המהר״ם מלובלין, ורבני הועד בירוסלב קבעו שהצדק עם בעל הסמ״ע והכשירו את הגט.

ברם הרבה זמן הקדיש הועד בירוסלב לענינים פיננסיים, כלומר, לבעית החובות, והחל ממחציתה של המאה השמונה־עשרה, הועד שקוע יותר ויותר בחובות, כך שפרשה זו לא ירדה כמעט מן הסדר עד לפירוקו. בפעם הראשונה דן הועד בירוסלב באותו ענין בשנת 1687 ובגלל המצב הכספי

הרציני, נאלץ היה פרנס הועד נפתלי זליגוביץ לבקש הלואה בסכום של 20,000 זהובים אצל הישועים הירוסלביים.

המצב הפיננסי העגום, גרם שהועד התכנס למושבו לעתים רחוקות, וכאשר בשנת 1711 התאספו כבר חברי הועד לישיבה, הודיע הנאמן פישל, כי „שר האוצר אינו מעונין כעת בהתועדות", כדי למנוע את הויכוח על התקציב.

כאשר הגרעון הלך וגדל מדי שנה בשנה, התכנס הועד בשנת 1739, כדי לדון בכובד ראש ולצאת מן הסבך, אבל המושב הזה נגמר בלי כל תוצאות ממשיות, רק בשנת 1753 הצליח הועד בירוסלב למצוא הסדר משביע רצון בנדון.

לפני סיומו של הפרק הזה, מן הראוי לציין, כי הועד בירוסלב שם לבו גם לענינים הפנימיים של הקהלה בעירנו. הוא נענה לבקשתם של יהודי ירוסלב והסכים בשנת 1700 על הקמת בית החיים נפרד.

ואם בנוגע לייסודו של הועד ארבע ארצות, לא ברור לגמרי הדבר, אם הוא היה קשור במס הגולגולת, אבל הכל מודים, שסופו וביטולו בא בגלל המס הזה. בסיים הפולני הושמעו לעתים קרובות דרישות לבטל את ועד ארבע ארצות ולהפסיק לגמרי את פעולותיו ולגבות את מס הגולגולת במישרין. ביום 1 ביוני 1764 (א' סיון תקכ"ד) נתקבלה ההצעה לבטל את הועד, לערוך מפקד של כל היהודים במדינה ולגבות מהם מס שנתי בגובה של שני זהובים לכל גולגולת. ואלה דברי ההחלטה:

„היות וידוע לנו למדי שראשי היהודים רגילים לגבות, עפ"י תקנות וחלוקות פרטיות שלהם, תוך לחץ לא מועט של כלל היהודים, ביחוד היושבים בעיירות המלכות והאצילים, סכומים הרבה יותר גדולים ממס הגולגולת היהודי שנתייסד בקונסטיטוציה משנת 1717 על 220,000 זהובים פו' בסכום הכולל והם רגילים להשתמש בהם לתועלתם ולהוצאות פרטיות, והמדינה יכולה לפי חשבון נכון להפיק מן המס היהודי בלי קשיים הכנסה הרבה יותר גדולה; על כן הננו מבטלים, בדומה לקונסטיטוציה משנת 1624, את הסכום הנ"ל של מס הגולגולת המוסכם למפרע, ומייסדים מס גולגולת כללי מכל היהודים והקראים, הן אשר בערים והן אלה אשר בכפרים של המלכות, הכמרים והאצילים, בזה האופן: לאחר הפרעון של המס המגיע מהיהודים בעד השנה הנוכחית 1764 לפי המנהג הקודם ישלמו להבא כל היהודים והקראים משני המינים, החל משנת הלידה, ללא יוצא מן הכלל, שני זהובים לכל גולגולת מדי שנה בשנה.

ומכיון שמס הגולגולת היהודי הסיטוני, שנתייסד בקונסטיטוציה משנת 1717, מתבטל עתה ונקבע מס כללי לגולגולת, על כן בל תקבענה התועדויות, חלוקות, וכל מיני ההטלות, הגביות והכפיות היהודיות הנהוגות עד עכשיו בערים, בעיירות ובישובים היהודיים, בשום אמתלה בדויה או פקודה של שר האוצר או שר הגליל, החל מהתאריך המפורש לעיל 2 ביאנואר 1765 אנו מבטלים אותן לתמיד ואוסרים, וזה בקנס 6,000 זקוקים ועיקול רכוש היהודים המסרבים, שיוחלט על ידי הועדה הכלכלית לדרישת האוצר או המקופחים.

אך היות והחובות של כלל היהודים, הן בנוגע לועד הארצות והן בנוגע לקהלות הגלילות, יכלו מקודם להעשות על ידי ראשי המדינה, לפיכך מחויבים כל ראשי המדינה לבוא בלי עיכוב למושב של ועדת האוצר המתקיים אחת לשלושה חדשים והעומד להערך בחודש פברואר 1765, עם כל הנירות, השטרות והרשימות המראים את החובות שנעשו, כדי להודיע, לברר, אף על ידי שבועה בשעת הצורך, ולהחליט ולמצוא את הדרכים לשם פרעונם העתיד לבוא על ידי היהודים".

בצורה זו הפסיק המוסד המפואר הזה את פעולותיו, אשר תיקן, חינך, הדריך, פסק, עזר וייצג בגאון את יהדות פולין מאתיים שנה בערך, והשאיר אחריו פרק מהולל בתולדות יהודי פולין בכלל ובתולדותיה של ירוסלב היהודית בפרט.

הרב משה שטיינבערג

א

די געשיכטע פון די יידן אין יאַראָסלאַוו

מיר האָבן נישט קיין אמתדיקע ידיעה ווען ס'איז אַנטשטאַנען די שטאָט יאַראָסלאַוו און ווען עס האָבן זיך באַזעצט אין איר די ערשטע יידן. טראָץ דעם, וואָס זי רעכנט זיך אַלס איינע פון עלטסטע שטעט אין פוילן און לויט דעם ווי מ'איז זיך משער, איז זי אַנטשטאַנען דורך דעם רוסישן פירשט „יאַראָסלאַוו דעם קלוגן" (1019—1054), איז נישטאָ קיין זכר וועגן דער עקזיסטענץ פון יידן אין יאַראָסלאַוו ביז דער צווייטער העלפט פון 15־טן יאָרהונדערט, ווייל די ערשטע באַגלויבנדיקע ידיעה וועגן יידן אין יאַראָסלאַוו, איז פון יאָר 1464. ס'איז כלל נישט אַנצונעמען די השערה פון אָרלאָוויטש, אַז די יידן האָבן זיך דאָרט כאילו, באַזעצט נאָך אין דער צייט פון קעניג „קאַזימיר דעם גרויסן", דאָס הייסט, אין 14־טן יאָר־הונדערט. דאָס איז בלויז אַ השערה, וואָס האָט נישט קיין יסוד, און שטיצט זיך נישט אויף קיין שום היסטאָרישע קוועלן.

דער פאַקט, אַז אין יאָר 1561 (הונדערט יאָר נאָך דעם אויבן־אָנגע־וויזענעם 1464 יאָר), האָבן אין יאַראָסלאַוו געלעבט בלויז צוויי יידן, אברהם און דוד, באַווייזט בולט וועגן דער פאַמעלעכער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו. נאָך מער, דער מהר"ם פון לובלין וואָס האָט אָנטיילגענומען אין ועד ארבע ארצות אין יאָר השס"ח (1608), ווען פערנס זיץ־אָרט איז געווען יאַראָסלאַוו, שטרייכט אונטער אין זיין בוך, אַז די אָנטיילנעמער פון דעם ועד זיינען געווען געצוווּנגען צו ברענגען מיט זיך אַ ספר תורה פון דער נאָענטער פשעמישל, ווייל אין דער שטאָט יאַראָסלאַוו איז נישט געווען בנמצא קיין איין ספר תורה. פון דאַנען דער אויסגעשפּראָכענער באַוויז, אַז אין אָנהייב פון 17-טן יאָרהונדערט איז אין יאַראָסלאַוו נישט געווען אַפילו קיין מנין יידן.

די עיקרדיקע שטערונג פאַר דער אַנטוויקלונג פון יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו, איז געווען די פּריווילעגיע: De non Tolerandis Judaeis וואָס האָבן באַקומען די שטאָטישע איינוווינער פון יאַראָסלאַווס פרוי זאָפיאָ טאַרנאָווסקאָ אין יאָר 1571, לויט וועלכער אין יאַראָסלאַוו וועלן נישט

זיין מער קיין יידן, איין הויז, מאַקסימום צוויי. דאָס רעכט נישט צו דולדן קיין יידן צווישן זייערע ווענט, האָבן אויך באַקומען אַנדערע שטעט, ווי וואַרשע, לובלין א. א. אויפן סמך פון דער פּריווילעגיע De non Tolerandis Judaeis האָבן זיי מצליח געווען צו באַזייטיקן די יידן פון זייער תחום. אָבער אין דעם פאַל איז אין יאַראָסלאַוו געווען אַן אונטערשייד ווי די אין די אויבן דערמאָנטע שטעט: אין יאַראָסלאַוו האָט מען במפורש דערלויבט צו לעבן 2 יידן. ס'איז אַ סברה אַז טאַרנאָווסקאַ האָט זיך גערעכנט מיט דעם עקזיסטירנדיקן מצב, און האָט דערלויבט די 2 יידן אברהם און דוד צו וווינען אין יאַראָסלאַוו אין יענער צייט און געבן זיי די מעגלעכקייט צו עקזיסטירן אין שטאָט. די אַלע מושלים, וועלכע זיינען געקומען נאָך זאָפיאַ טאַרנאָווסקאַ, האָבן מכבד געווען די דערלויבעניש, אַזוי, אַז לויטן געזעץ, איז דערלויבט געוואָרן צו וווינען סטאַביל אין יאַראָסלאַוו 2 יידן.

ס'איז אינטערעסאַנט, אַז אין דעם זעלבן יאָר 1571 האָט טאַרנאָווסקאַ געבראַכט קיין יאַראָסלאַוו די יעזואיטן און האָט זיי איבערגעגעבן דעם דאָרף פּאַוולושאָוו אין זייער באַזיץ אַלס זייער נחלה. ס'איז זייער וואַרשיינלעך, אַז דער אַנטי יידישער געזעץ איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך איר אונטער דער השפּעה און קאַטעגאָרישער פאָדערונג פון די יעזואיטן. לויט דער מיינונג פון ווילוש אדם, האָט אויף זאָפיאַ טאַרנאָווסקאַ משפּיע געווען אין דער ריכטונג פּיאָטר סקארגא, איר איבערגעגעבענער פריינד. ער האָט איר פאַרגעלייגט און איז געווען דער איניציאַטאָר צו גרינדן דעם יעזואיטישן קלאַשטאָר אין יאַראָסלאַוו און אַלס תנאי צו זיין אַנטוויקלונג — האָט ער געזען אין דער דאָזיקער פּריווילעגיע.

פיל יאָרן האָט יאַראָסלאַוו גענאָסן פון דער דאָזיקער פּריווילעגיע און זי איז נישט אַנולירט געוואָרן פון קיינעם, ווייל די שטאָטישע בירגער און די מושלים פון שטאָט, זיינען געשטאַנען אויף דער וואַך און האָבן נישט דערלויבט קיין שום אפנויגונג. אָבער אָט איז אין יאָר 1573 געשטאָרבן דער ייד אברהם און זיין פרוי ציקליאַ האָט פאַרקויפט זייער הויז וואָס איז געשטאַנען צווישן הויז פון וואַסילקאָ און פון דעם ייד דוד אויף דער גאַס קוזיע „Platea Caprima" צו אַ פרוי וואָס האָט געהייסן אַננאַ. ווען ס'האָט זיך באַפרייט אַ פּלאַץ פאַר נאָך אַ יידן — אין איינקלאַנג מיט דער פּריווילעגיע פון יאָר 1571 — האָט זיך באַזעצט אין יאַראָסלאַוו אין יאָר 1574 אַ ייד משה, וואָס האָט געקויפט פון איוואַן שמיביץ זיין רכוש.

אַט דער געזעץ האָט אַרויסגערופן אַ פּיינטלעכע אַטמאָספער כלפּי די יידן און דעריבער איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס אין ועד ארבע ארצות, וועלכער פאַרבאָט קאַטעגאָריש דאָס צוזאַמענקומען זיך אין יאַ־ראָסלאַוו, וועלכע איז פאַררעכנט געוואָרן אַלס אַ סכנהדיקער אָרט. ווען, ס׳האָבן זיך אָבער פונדעסטוועגן דאָך צונויפגעקומען די יידן אין יאַ־ראָסלאַוו, טראָץ דעם א. ד. באַשלוס, האָט דער ועד ארבע ארצות אויס־געדריקט זיין חרטה און האָט נאָך אַמאָל באַנייט די תקנה בעת אַ צונויפקום פון ועד, וועלכער איז פאָרגעקומען אין יאַראָסלאַוו גופא אין י״ג בתשרי תל״ב און דאָס איז דער לשון פון דעם באַשלוס:

„מיר דערמאָנען היינט אונדזער זינד, אַז מיר האָבן נאָכ־געגעבן די איינרעדער, וועלכע רעדן אונדז איין, זיך צונויפ־טרעפן אין דעם פאַרדאַרבענעם אָרט יאַראָסלאַוו, ווו עס דראָט אַ סכנה און שטרויכלונגען. און גוט האָבן געזאָגט אונדזערע פאָרגייער, אין זייער צייט, בעת זייערע צוזאַמענקומען, אַז זיי פאַרבאָטן קאַטעגאָריש זיך צונויפקומען אין יאַראָסלאַוו. דעריבער שטוינען מיר אויף די ערשטע וואָס מיר האָבן געהערט צו דעם קול פון די אונטערזאָגער און ריידן אונדז איין, אַז מיר זאָלן זיך צונויפקומען אַהער, און ס׳איז ווערט, אַז מיר זאָלן אַליין באַצאָלן, פאַר דאָס, וואָס מיר זיינען עובר געווען אויפן חרם, וועלכן ס׳האָבן מחרים געווען די קצינים, די מנהי־גים, די רוזנים בעת זייערע צוזאַמענקומען. בכן, זיינען מיר מקיים און נעמען אויף זיך אין חרם, דאָס אַלץ, וואָס עס האָבן גענומען אויף זיך די קדמונים, אַז מ׳זאָל זיך מער נישט צונויפ־קומען אין אַ שטאָט, ווו עס דראָט אַ סכנה, נאָר בלויז 10 פּרסאות פון יאַראָסלאַוו און בעת דעם צוזאַמענקום אין גראָמ־ניץ תל״ב וועלן די ארצות קאָנטראָלירן אין וועלכן אָרט מיר וועלן זיך צונויפקומען און אויך וויפל וואָכן פאַרן יריד אין יאַראָסלאַוו. אַהין וועלן מיר נישט קומען קיינמאָל אין קיין שום ענין, אַזוי ווי דאָס איז שטרענג און שאַרף אויסגעדריקט גע־וואָרן אין די פריערדיקע בלעטער אין זייער גאַנצער שאַרפקייט. די אַלע תקנות, וועלכע זיינען אינטערפּרעטירט געוואָרן אין די פריערדיקע בלעטער, וועלכע זיינען נישט סותר די תקנות, ווי

אין דעם בלאַט, זיינען אַקטועל און זיינען אין קראַפט, כאילו ווי זיי וואָלטן ערשט היינט אַרויסגעבראַכט געוואָרן פון אונדזער מויל. די כ״ד אלופים און קצינים, וועלכע האָבן פאָרענדיקט דעם פינפטן ראַט. יום ה׳, י״ג תשרי תל״ב, ל׳ בוועד קודש, דאָ אין יאַראָסלאַוו״.

באין ברירה, האָבן די יידן געמוזט שלום מאַכן מיט דעם גילטיקן געזעץ און האָבן זיך באַזעצט מחוץ די גרענעצן פון שטאָט, אין די פאָרשטעט, און בעיקר אין דער רוסישער פאָרשטאָט (פעלקין) און דאָרט האָבן זיי אין אַ שפּעטערדיקער תקופה אויפגעשטעלט דעם בית־כנסת און דעם בית־החיים. אָבער מיט דער צייט, האָבן פונדעסטוועגן די יידן מצליח געווען אַביסל דורכברעכן דעם געזעץ, אַזוי אַז אין יאָר 1613 האָבן שוין געלעבט אין שטאָט 5 יידן: משה, הירש, ברוך דער אַרענדאַר, וואָלף און לוי, וועלכע פיגורירן אַלע אין ״Incola Jaroslaviae„ (יאַראָסלאַ־ווער בירגער).

די אָפענע פאַראומגילטיקונג פון דעם געזעץ האָט דערמוטיקט די יידן צו באַזעצן זיך אין יאַראָסלאַוו און דער יידישער ישוב איז וואָס מער געוואַקסן. ס׳זיינען פונדעסטוועגן געמאַכט געוואָרן פרוּוון אין יאָר 1630 פון דער דאָמאַלסטיקער הערשערין פון דער שטאָט אַננאַ אָסטראָגסקאַ און אויך אין יאָר 1676 פון דעם קעניג יאַן דעם דריטן סאָביעסקי, צו שטערן די אַנטוויקלונג פון דעם יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו און פון דעם זין, איז אַפילו באַנייט געוואָרן די פּריווילעגיע פון יאָר 1571, אָבער אַן דערפאָלג, ווייל ס׳איז שוין נישט געווען אַקטועל.

דער יידישער ישוב אין יאַראָסלאַוו האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו פונאַנדערוואַקסן, פאַרשטאַרקן, פאַרפעסטיקן און אַנטוויקלען און ער איז געוואָרן אַן עקזיסטירנדיקער פאַקט.

ב

די זעלבסטשטענדיקע יאַראָסלאַווער קהילה און אירע רבנים

אין יאָר 1774 איז פאָרגעקומען אַ ראַדיקאַלע ענדערונג אין דער געשיכטע פונעם יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו. פון דער צייט הויבט זיך אָן אַ תקופה פון זייער אַ גרויסער חשיבות: אין דעם יאָר האָט זיך די יאַראָס־לאַווער קהילה לגמרי באַפרייט פון איר אָפּהענגיקייט און אויבערמאַכט פון דער צענטראַלער קהילה אין פשעמישל און זי איז פאַקטיש געוואָרן אַ באַזונדערע און זעלבסטשטענדיקע קהילה. ס׳זיינען, וואָס אָן אמת געווען פרווון מצד דער צענטראַלער פשעמישלער קהילה צו ענדערן די געשאַפענע סיטואַציע און דער קעניג אויגוסט דער דריטער האָט אַפילו לויט דער בקשה פון דער פשעמישלער צענטראַלער קהילה באַנייט די פריווילעגיע פון יאָר 1638, אָבער דאָס איז שוין נישט געווען מער ווי אַ „קול קורא במדבר״, ווייל די יאַראָסלאַווער זעלבסטשטענדיקע און אומאָפּהענגיקע קהילה איז שוין געווען אַ געשעענער פאַקט.

אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יאָרהונדערט באַמערקט זיך אַ באַדייטנדער וווּקס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין יאַראָסלאַוו און לויט דער סטאַטיסטיק פון יאָר 1765, האָט שוין דער יידישער ישוב אין יאַראָסלאַוו געציילט 1884 נפשות. צוזאַמען מיט דעם וווּקס פון דעם יידישן ישוב, איז אויך פאַרברייטערט געוואָרן די ראָם און די גרויס פון דער קהילה און אָנהויבנדיק פון יאָר 1785, האָבן צו איר געהערט אַלע דערפער פון דער סביבה.

פאָרמעל, זיינען בראש פון דער קהילה געשטאַנען 6 פרנסים, אָבער פאַקטיש האָבן מיט די ענינים פון דער קהילה אָנגעפירט בלויז 3 פון זיי, וועלכע האָבן זיך גערופן „רעגירער״ און האָבן באַקומען געהאַלט פון דער קהילה־קאַסע. די קאָמפּעטענצן פון די איבעריקע 3 פרנסים זיינען געווען זייער באַגרענעצט. זייער פליכט איז געווען בלויז צוגרייטן די רשימות פון די שטייער־צאָלער און פעסטשטעלן דעם הויך פון דעם שטייער, וואָס יעדער איינער דאַרף באַצאָלן. די פרנסים זיינען אויסגעקליבן געוואָרן אויף אַ תקופה פון 3 יאָר „טריאָניום״, און צום סוף פון זייער קאַדענץ, זיינען פאָרגעקומען נייע וואַלן. אין דער צווייטער העלפט פון 19־טן יאָר־

הונדערט, האָבן די „רעגירער" זיך פרייוויליק אָפּגעזאָגט פון זייער געהאַלט און האָבן אויסגעפילט זייערע פונקציעס פרייוויליק.

דער הויפּט־רב פון דער זעלבסטשטענדיקער יאַראָסלאַווער קהילה איז געווען הרב משה יהושע הלוי הורוויץ. איידער מיר וועלן ממשיך זיין צו שרייבן וועגן די יאַראָסלאַווער רבנים, וועלכע זיינען געקומען נאָך אים, דאַרפן מיר אויף דעם פּלאַץ פאַרצייכענען די אַלע רבנים, וועלכע זיינען אונדז באַוווּסט, און וועלכע זיינען געזעסן אויף דעם כסא־הרבנות לויט דעם סדר פון זייער קאַדענץ. מיר וועלן אָנהויבן פון דער תקופה, פון דעם ערשטן רב אין יאַראָסלאַוו הרב ישעיה ב"ר נתן נטע ביז הרב משה יהושע הלוי הורוויץ; הרב יעקב אשכנזי (דער ברודער פון הרב נפתלי הערץ אשכנזי אב"ד אין לעמבערג). הרב אריה ליבש הלוי הורביץ, דער ברודער פון דעם א. ד. רב משה יהושע. הרב זכריה מנדל פרענקעל, דער זון פון הרב מאיר פרענקעל אב"ד אין מעזריטש. ער איז געווען דער איידעם פון הרב אריה ליבש און דער תלמיד פון „בעל הנועם" אלימלך. פיל זיינען ביי דער מיינונג, אַז דער ספר „דרכי צדק" וועלכן מ'שרייבט צו צום רבי מנדל פון ליסקא, איז אַ טעות און אַז ער איז דאָס דער מחבר פון ספר.

הרב יעקב חיים היילפּערין, דער זון פון פרנס פונעם „ועד ארבע ארצות" ר' אברהם פון לובלין איז נאָך אין זיינע קינדער־יאָרן געווען באַוווּסט אַלס „ווונדער־קינד". ער האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון ר' אברהם יצחק חז"ק פון יאַראָסלאַוו (באַוווּסט אונטערן נאָמען „פּאַרטיז דאָקטאָר"), וועלכער איז געווען זייער פּאָפּולער אַלס אַ גרויסער דאָקטאָר און איז געווען זייער אָנגענומען אין די אַריסטאָקראַטישע קרייזן פון פּוילן. ער איז געווען אַ רייכער מענטש און אַ פּרנס פון „ועד ארבע ארצות". נאָך דער חתונה האָט אים זיין שווער געשיקט לערנען אין פּראַג אין דער ישיבה פון הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, וועלכער האָט זיך גערעכנט אַלס איינער פון זיינע גרעסטע און אויסגעצייכנטע תלמידים. זייענדיק נאָך גאַנץ יונג, איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס רב פון יאַראָסלאַוו. ס'איז נישט אַדורך קיין סך צייט און ער איז שפּעטער אָנגענומען געוואָרן אַלס רב אין זיין געבורטס־שטאָט לובלין.

זיין פרוי חיה איז געשטאָרבן אין ט"ו באייר תקי"ב אין לובלין, און אין יאָר תקכ"ט דעם ערשטן טאָג דר"ח אלול איז נפטר געוואָרן הרב יעקב חיים היילפערין. ער איז געבראַכט געוואָרן צו מנוחת־עולמים אין לובלין.

דער זון פון הרב יצחק היילפּערין איז געווען דער רב פון טאַרנאָוו.

זיין טאַכטער צפּורה איז געווען די פרוי פון הרב יוסף האַכגעלערנטער, דער בעל „משנת חכמים״, פּירושים וועגן דעם רמב״ם און זיין צווייטע טאַכטער איז געווען די פרוי פון הרב אברהם הכהן פון זאַמאָשטש, דער מחבר פון „שו״ת בית אברהם״.

הרב יעקב חיים היילפּערין איז געווען פון די אָפּשטאַמיקע פון הגאון משה היילפּערין פון בריסק־דליטא. ס׳איז ווינשנסווערט צו באַציי־כענען אַז די משפּחה היילפּערין איז כלל נישט קיין פּנים־חדשות אין יאַראָסלאַוו, ווייל אין סוף פונעם 17־טן יאַרהונדערט, האָבן דאָרט געוווינט די ברידער מרדכי און הרב יואל היילפּערין, די זין פון הרב יצחק אייזיק אב״ד פון טיקטין.

נאָך דעם ווי הרב משה יהושע הלוי הורביץ האָט פאַרלאָזט יאַראָסלאַוו, איז באַשטימט געוואָרן אַלס רב אין שטאָט דער איידעם פון הרב זכריה־מנדל פרענקעל, דער פריערדיקער רב פון יאַראָסלאַוו הרב יהודה לייב העלער. ער איז דער זון פון הרב זאב וואָלף פון דאַבריז, און אייניקל פון „בעל התויו״ט״.

אויף גאָר אַ דראַמאַטישן אופן איז באַשטימט געוואָרן אַלס רב פון יאַראָסלאַוו דער צווייטער איידעם פון הרב זכריה מנדל פרענקעל, הרב נפתלי הערץ חריף, איינער פון די חכמים פון בראָדער קלויז. ווען ס׳איז אַקטועל געוואָרן די פראַגע פון באַשטימען אַ רב אין יאַראָסלאַוו אין יאָר תק״ס, (סוף 18־ער יאַרהונדערט), האָבן די ראשי הקהילה אין יאַראָסלאַוו איבערגעגעבן דעם כתב הרבנות צו דעם א. ד. רב, אָבער מחמת זיין טיפן עלטער האָט ער זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען דעם כתב הרבנות. היות, אָבער ווי אין דער צייט האָט זיך אין יאַראָסלאַוו געפונען הרב יעקב משולם אָרענ־שטיין, דער בעל „ישועות יעקב״, דער איידעם פון ר׳ צבי וואהל, האָט מען אים אויסגעקליבן אַלס רב און די ראשי הקהילה האָבן אים איבערגעגעבן דעם כתב הרבנות. און ווירקלעך האָט די פרוי פון הרב נפתלי הערץ אויף אים זיך געבייזערט און האָט אים נישט געגעבן קיין מנוחה, וואָס ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם כיסא הרבנות, אָבער ווען די זאַך איז באַוווּסט געוואָרן דעם בעל „ישועות יעקב״, האָט ער באַלד צוריקגעשיקט דעם כתב הרבנות, ווייל ער האָט נישט געוואָלט אַרויסטרעטן קעגן זיין פעטער. אַזוי איז ער צום צווייטן מאָל אויסגעקליבן געוואָרן אַלס רב אין יאַראָסלאַוו.

הרב נפתלי הערץ חריף האָט מסכים געווען אויף די חידושים אין דעם ספר „שם משמואל״ פון הרב שמואל סאליר (פון דער שטאָט סאל) ראב״ד

פון דער שטאָט לעמבערג וועגן פרשיות פון דער תורה, וואָס האָט אַרויס־געגעבן דער זון פון דעם מחבר ר׳ נתן העבט פון יאַראָסלאַוו. אַ מענטש אין טיפן עלטער, איז ער נפטר געוואָרן אין יאָר תק״פ.

אין דער תקופה ווען ער האָט אַמטירט אַלס רב פון שטאָט, איז אויפ־געבויט געוואָרן דער גרויסער בית הכנסת ,וואָס שטייט נאָך ביזן היינטיקן טאָג. אין ו׳ בתמוז תק״ע (1810) איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ בוי־קאָמיטעט פון דעם בית הכנסת, אין שפּיץ פון וועלכן ס׳איז געשטאַנען הרב נפתלי הערץ חריף, און שוין אין ט״ו במנחם־אב תקע״א (1811), איז פאַרענדיקט געוואָרן דער בנין.

ס׳איז איבעריק אונטערצושטרייכן, אַז דעם דאָזיקן בית הכנסת האָבן די יידן פון יאַראָסלאַוו געבויט ממש אין שטאָט גופא און נישט מחוץ אירע גרענעצן אַזוי ווי זיי זיינען דאָס געווען געצוווּנגען צו טאָן אין דער צייט פון בויען דעם ערשטן בית הכנסת, מחמת דעם אַנטי יידישן געזעץ פון יאָר 1571, וואָס איז דאַן געווען אין תוקף.

וואָס ס׳איז שייך די בוי־מאַטעריאַלן פאַרן בית־כנסת, האָט אַרלאָוויטש אויסגעטראַכט זיין אייגענע ווערסיע און נעמלעך, אַז אין יאָר 1807 איז איינגעפאַלן דער טורעם פון דער קירכע בעת זייערע תפילות און ס׳זיינען דאַן דערהרגעט געוואָרן עטלעכע און צוואַנציק מענטשן. דאַן האָבן די עסטרייכישע מאַכט־אָרגאַנען באַפוילן צו צענעמען די קירכע און אַלס צייכן פון סימפּאַטיע צו די יידן, האָבן זיי איבערגעגעבן די צענומענע מאַטעריאַלן פאַר אויפשטעלן דעם בית כנסת. די דאָזיקע השערה דאַרף מען פאַרשטייט זיך אָפּוואַרפן מיט ביידע הענט, ווייל אַזאַ זאַך שטייט קאַטעגאָריש אין סתירה צו דער הלכה.

אין צווישנצייט איז געוואַקסן דער יידישער ישוב אין יאַראָסלאַוו און לויט דער סטאַטיסטיק פון יאָר 1813 האָט ער שוין דאַן געציילט 2355 נפשות, וואָס האָט אויסגעמאַכט 25% פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג.

אָנהויבנדיק פון יאָר 1845, איז בראש פון דער קהילה אין יאַראָסלאַוו געשטאַנען דער רופא ד״ר מאוריצי פרענקעל, אַלס „רעגירער״. ער איז געווען אַ פעיקער, פּראָגרעסיווער און ענערגישער מענטש און אין משך פון זיין 37־יאָריקער קאַדענץ, צוערשט אַלס „רעגירער״ און נאָכער אַלס אויסגעקליבענער יושב־ראש פון דער יאַראָסלאַווער קהילה, האָט ער גע־קעמפט פאַר פּראָגרעס און האָט צוגעלייגט אַ האַנט צו דער השכלה־באַוועגונג. כאָטש יאַראָסלאַוו איז קיינמאָל נישט געווען אַזאַ פעסטונג פאַר

דער השכלה־באַוועגונג ווי דאָס איז געווען לעמבערג, בראָדי און טאַרנאָפּאָל אין גאַליציע, אָדעס, קאָוונע, ווילנע און וואַרשע אין רוסלאַנד, האָט פונדעסטוועגן אויך די השכלה־באַוועגונג אין יאַראָסלאַוו אויפגע־שפּראָצט און האָט געשלאָגן טיפע וואָרצלען. דאָס איז בעיקר צו פאַר־דאַנקען די אומאויפהערנדיקע אָנשטרענגונגען פון ד״ר פרענקעל אין דער ריכטונג, אַזוי אַז פאַר זיין צייט, איז די יאַראָסלאַווער קהילה געווען אינ־גאַנצן על טהרת ההשכלה.

ס'איז גאַנץ מעגלעך, אַז דעם באַדן פאַר דער השכלה־באַוועגונג אין יאַראָסלאַוו האָט צוגעגרייט יצחק ארטער, דער תלמיד פון דעם געשמד'טן יוסף טאָרלער. ארטער, וואָס האָט געשטאַמט פון דאָרף קאָניושעק (פּשע־מישלער געגנט). ביז 1814 איז ער געווען אַ לערער אין יאַראָסלאַוו און אַלס לערער האָט ער פיל בייגעשטייערט צו דער דאָזיקער באַוועגונג. אין יאַראָסלאַוו האָט אויך ממשיך געווען זיין טעטיקייט דער דיכטער אריה־לייב קינדערפריינד, אַ געבוירענער אין זאַמאָשטש, וועלכער איז אַריבער אין דעם זעלבן יאָר קיין יאַראָסלאַוו און פון דאָרט קיין בראָדי. לויט זיין עצה האָט ארטער זיך באַמיט צו ווערן אָנגענומען אַלס לערער אין דער שולע פון יוסף פּערל אין טאַרנאָפּאָל. היות ווי פון דעם ענין איז גאָרנישט געוואָרן, איז ער אַריבער קיין לעמבערג. דאָ, אין לעמבערג איז קעגן אים אַרויסגעטראָטן מיט דער גאַנצער שאַרפקייט דער רב פון שטאָט הרב יעקב משולם אָרענשטיין בעל „ישועות יעקב״ און האָט פּראָקלאַמירט אויף אים אַ חרם, אַלס אַ „פאַרבלאַנדזשעטער״ און „פאַרפירטער״, אַלס „העצער״ און „צורעדער״. טראָץ דעם וואָס די עסטרייכישע רעגירונג האָט זיך אַריינגעמישט אין דעם ענין און האָט געצוווּנגען דעם רב מבטל מאַכן דעם חרם, האָט שוין אָבער ארטער נישט געפונען מער אין לעמבערג אַ מעג־לעכקייט צו עקזיסטענץ, און האָט נישט געקענט לעבן אין אַזאַ פיינטלעכער אַטמאָספער. ער איז געצוווּנגען געוואָרן צו פאַרלאָזן לעמבערג און איז אַריבער קיין בראָדי. דאָרט איז ער שנעל באַרימט געוואָרן אַלס אויסגע־צייכנטער שרייבער און איינער פון די פירער פון דער השכלה־באַוועגונג אין גאַליציע.

פון די יאַראָסלאַווער יידן וועלכע זיינען געווען אָנהענגער פון דער השכלה־באַוועגונג דאַרף מען אויסרעכענען וואָלף ווײַלער (געבוירן גע־וואָרן אין יאָר 1819). אָבער אַנדערש ווי דער רוב משכילים אין יענער צייט, האָט ער נישט איבערגעריסן זיינע קאָנטאַקטן מיט דער למדנישער וועלט,

ווייל לערנען תורה איז ביי אים געווען אַ האָבי און אַלס איינער וואָס איז געווען אַ שטענדיקער באַזוכער פון בית־מדרש, האָט ער אַרויסגעגעבן אַ בוך אויף דער תורה־טעמאַטיק אונטערן נאָמען בנימין זאב אחרון, אין וועלכן ס׳איז דאָ פיל שאַרפקייט און בקיאות.

אָנהויב 19־טן יאָרהונדערט האָט די השכלה באַוועגונג אַדאַנק ד״ר פרענקעל, געשטעלט אירע ערשטע טריט אין יאַראָסלאַוו, און אין דער צווייטער העלפט פון דאַזיקן יאָרהונדערט, האָט זי מצליח געווען צו באַהערשן די קהילה.

די חסידות און למדנות האָבן אַרויפגעלייגט זייער שטעמפל אויף דער שטאָט. צווישן די גרינדער פון דער חסידישער באַוועגונג אין יאַראָסלאַוו, איז געווען הרב זכריה מנדל פרענקעל — דער רב פון יאַראָסלאַוו, דער תלמיד פון הרבי אלימלך פון ליזשאַנסק דער בעל הנוער אלימלך און אַלס ערשטער דער רבי ר׳ שמעון מרילס, וואָס איז געווען באַוווּסט מיטן נאָמען שמעון יאַראָסלאַווער. — דער מחבר פון ספר תורת שמעון עה״ת. ער איז געווען דער תלמיד פון דעם חוזה פון לובלין און איז אויך געפאָרן צום רבי ר׳ שלום רוקח פון בעלז און אַנדערע צדיקים אין זיין צייט. ער האָט אויך געשריבן אין זיין בוך אין פרק שופטים וועגן דעם פסוק צדק צדק תרדוף וז״ל: „און איך פלעג זיך נוהג זיין צו פאָרן צו צדיקים אַפילו אויף די עלטערע יאָרן״ *. ער איז נפטר געוואָרן דעם ערשטן טאָג סוכות תרי״א (1850) און ער האָט געפונען זיין מנוחת כבוד אין יאַראָסלאַוו, אין אַ באַזונדערן אוהל. אין דעם זעלבן אוהל לינקס ליגט זיין זון רבי בונעם־מנדל און רעכטס זיין איידעם רבי קהת האַלפּערין. אין איין ווינקל ליגט די פרוי

---

* ער פלעגט זיך נוהג זיין צו זאָגן, אַז אַ סגולה צו אריכת ימים איז נישט צו באַשווערן אויף דער פירונג פון השי״ת, ווייל אויב מ׳וועט אים באַשווערן, איז וואָס וועט ער טאָן אויב דער השי״ת וועט אים זאָגן גיי אַרויף אויפן הימל און דו וועסט זען אַז אַלץ איז דאָרט אין אָרדענונג — דעריבער איז ווער עס וויל האָבן אריכת ימים דאַרף נישט קריטיקירן די אָנפירונג פון השי״ת.

דער פאָטער פון רבי שמעון איז געווען אַן אויסגעשפּראָכענער מתנגד און האָט געקוקט מיט אַ שלעכט אויג אויף זיין זון, וואָס האָט זיך געצויגן נאָך דער תורה פון בעש״ט און לויט אַ לעגענדע האָט ער געצוואונגען זיין זון פאַר זיין טויט, אַז ער זאָל אים געבן אַ תקיעת־כף, אַז ער וועט נישט זאָגן נאָך אים קיין קדיש, ווייל ער האָט געוווּסט, אַז ער וועט אין קדיש זאָגן „ויצמח פורקניה״, וואָס איז אין ניגוד צום אשכנזישן ריינעם נוסח. נאָך זיין פטירה האָט ער זייער באַדויערט אויף דעם און אַז עס איז געקומען דער בעל „דברי חיים״ צו מנחם זיין אים, האָט ער אים פאַרזאָגט יאָ צו זאָגן קדיש מיט דער תוספת „ויצמח פורקניה״, ווייל אין דער צייט ווען זיין פאָטער איז בעלמא דקשוט, ווייס ער דעם אמת אַז מ׳דאַרף יאָ זאָגן ויצמח פורקניה.

פון רבי קהת מרת שיינדל־רייזל. די לעצטע פון זיינע אָפּשטאַמיקע, די פאַרזעצער פון דער דאָזיקער דינאַסטיע זיינען געווען די ברידער ר׳ דוד, ר׳ אליעזר און ר׳ ישראל, דער ערשטער פון זיי האָט זוכה געווען צו שטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט צוויי יאָר פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און איז געבראַכט געוואָרן צו קבורת־ישראל אין דעם אוהל.

אַן אַנדער געבוירענער פון יאַראָסלאַוו, וועלכער איז באַרימט געוואָרן אַלס אַ גאון און צדיק, איז געווען דער רבי לייבוש ליפּשיץ, אב״ד קאַרשוווּ, שיניאַווע, ווישניצע און בריגעל. ער איז געבוירן געוואָרן אין יאָר תקכ״ז (1766), זיין פאָטער האָט געהייסן ר׳ חיים ליפּשיץ. אַלס ניין יאָריקער יינגל איז ער שוין געווען בקי אין תלמוד בבלי און ירושלמי, געווען באַוווּסט אַלס „וווּנדער־קינד״ און דעריבער האָט מען אים גערופן ר׳ לייבוש חריף. ער איז געווען דער תלמיד פון בעל „קצות החשן״, רבי אריה־לייב הכהן און דער מחבר פון בעל „ישועות יעקב״.

ער האָט פאַרפאַסט צוויי ביכער; „שו״ת אריה דבי עילאי״ און „ארי שבחבורה על מס׳ כתובות״. זיין רבי אין חסידות איז געווען דער חוזה פון לובלין, ער איז געווען דער איידעם פון דעם צווייטן זווג פון הרב משה טייטלבוים, דער בעל „ישמח משה״. ווען זיין שווער איז צוגענומען געוואָרן אַלס רב אין אוהעל, האָט ער פאַרנומען זיין אָרט אַלס רב אין שיניאַווע, פון דאָרט איז ער אַריבער אין ווישניצע און שפּעטער קיין בריגעל. דאָרטן איז ער נפטר געוואָרן אין י״ז בטבת תר״ו. זיין טאָכטער איז געווען די פרוי פון הרב ר׳ יחזקאל שרגא האַלבערשטאַם פון שיניאַווע.

אַ בולטע געשטאַלט אין דער גאַלעריע פון חסידות אין יאַראָסלאַוו איז געווען דער רבי מנדל חסיד (נפטר געוואָרן אין יאָר תקפ״ה). אין זיין צוואה האָט ער געשריבן אַז דער וואָס וועט מתפלל זיין אויף זיין קבר ערב שבת, מיטאָג־צייט, וועט פאַרווירקלעכט ווערן אַלע זיינע באַגערן, דעריבער האָבן פיל מתפללים זיך נוהג געווען אויסלייגן אויף זיין קבר.

צום סוף איז אונדזער פליכט צו באַצייכענען, אַז איניקע יאָרן פאַר דער שואה, האָט זיך באַזעצט אין יאַראָסלאַוו רבי יהושע רוקח, דער זון פון הרבי ר׳ ישכר דב פון בעלז. פיל יאָרן האָט געלעבט אין יאַראָסלאַוו ר׳ אלימלך לאַם, פון די אָנהענגער פון הרבי ר׳ אלימלך פון ליזשאַנסק, וועלכן אַלע האָבן גערופן „דער ארץ־ישראל רבי״ מחמת ער האָט אַ געוויסע צייט געלעבט אין ארץ־ישראל. ער האָט זיך נוהג געווען צו לייגן דריי פּאָר תפילין, רש״י, ר״ת און שד״ר.

אַדאַנק דעם, וואָס אין יאַראָסלאַוו זיינען געווען טעטיק די דאָזיקע פערזענלעכקייטן, האָט די שטאָט פאַרנומען אַ בכבודיקן אָרט אין חסידות, דעריבער איז נישט קיין וווּנדער, וואָס מ׳האָט די שטאָט גערופן מיטן נאָמען „יראת־לב״, אָבער צו דעם אַלעמען איז יאַראָסלאַוו שטענדיק געווען אַן אָרט פון תורה, און אַלס באַווייז צו דעם, האָט דער הרב מאיר פון היסקאוו, געפונען פאַר נויטיק צו שיקן זיין זון דעם בעל „קדושת לוי״ צו לערנען תורה אין יאַראָסלאַוו. דריי גורמים האָט געריכטעט יאַראָסלאַוו צו למדנות:

א) דער „ועד ארבע ארצות״, וואָס האָט געהאַט אויך זיין זיץ־פּלאַץ אין יאַראָסלאַוו, און די שטאָט האָט דאַן אויפגענומען די גרעסטע למדנים און די גאוני הזמן.

ב) אויף דעם כסא הרבנות אין יאַראָסלאַוו זיינען געזעסן די גדולי־התורה.

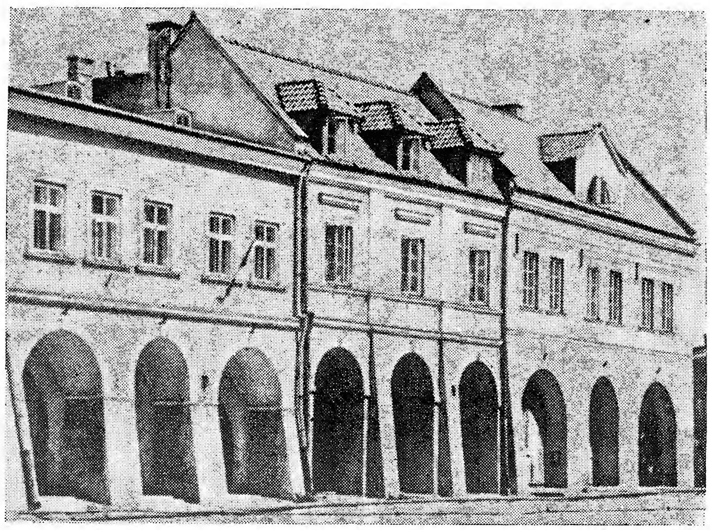
ג) די פּערזענלעכקייט פון בעל „ישועות יעקב״, וואָס בעת זיין געפינען זיך אין יאַראָסלאַוו, האָט ער די שטאָט פאַרוואַנדלט אין אַ פעסטונג פון תורה. צווישן די שטענדיקע באַזוכער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין זיין מחיצה, איז געווען הרב משה טאובס, בעל „תועפת ראם״, וועלכער איז שפּעטער אָנגענומען געוואָרן אַלס רב אין סניאַטין און יאַססי, און דער רב פון טאַרנאָגרוד הרב אליעזר הורוויץ, בעל „נועם מגדים״.

אַרויסברענגענדיק זיינע זכרונות וועגן די יאָרן וואָס ער האָט געלעבט אין יאַראָסלאַוו, האָט דער בעל „ישועות יעקב״, זייער געלויבט די יאַראָסלאַווער יידן און בפרט זיינע תלמידים אַלס למדנים און תורה־מענטשן.

און ווירקלעך, אָנהויבנדיק פון דער צווייטער העלפט פון 19־טן יאָרהונדערט, איז פאָרגעקומען אַן ענדערונג אין דעם כאַראַקטער און אייגנאַרטיקייט פון יאַראָסלאַוו, אַ באַדייטענדער טייל איז אַוועק פון חסידות און פון לערנען תורה. ביסלעכווייז איז איבערגעריסן געוואָרן דער קאָנטאַקט מיט דער אַלטער וועלט און אויף די גאַסן פון יאַראָסלאַוו האָט אָנגעהויבן צו וויען אַן אַנדער גייסט: די השכלה און דער פּראָגרעס. אין רעזולטאַט פון דעם, האָבן זיך געמערט די אַסימילאַטאָרן און ערשט נאָך אַ יובל פון יאָרן, האָט זיך יאַראָסלאַוו אומגעקערט צו דעם פריערדיקן מצב: ס׳זיינען געוואָרן מער בעלי־תורה ,חסידים און פּראַקטישע מענטשן.

מיטן סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט יאַראָסלאַוו אָנגעהויבן אַ זאַפטיקן נאַציאָנאַלן און רעליגיעזן לעבן און דער געפיל פון נאַציאָנאַלער אויפלעבונג האָט טיף אַריינגעדרונגען אין די הערצער פון

דער יידישער יוגנט. פון דאַן הויבט זיך אָן די עליה קיין ארץ־ישראל. צוערשט זיינען דאָס געווען בלויז יחידים, אָבער מיט דער צייט האָט די עליה אַרומגענומען וואָס מער בררייטערע קרייזן און ביז צו דעם חורבן, האָט כמעט נישט אויפגעהערט די עליה אין לאַנד.

שלושת הבתים של ה־"Duze Podsienie" בכיכר הרטוש

ווען אין יאָר 1772 איז פאָרגעקומען די ערשטע צעטיילונג פון פוילן און עסטרייך האָט באַקומען די רעכט אויף גאַליציע, האָט זי דעם 18־טן פעברואַר 1788 אַרויסגעגעבן אַ מיליטערישן געזעץ לויט וועלכן יעדער איינער, נישט אָפּהענגיק פון זיין גלויבן, נאַציע און ראַסע, איז מחויב צו דינען אין דער אַרמיי.

פון דעם שטאַנדפּונקט, איז דער דאָזיקער געזעץ געווען אַ גרויסע דערגרייכונג פאַר די יידן, ווייל ער האָט באַוויזן דעם צוטרוי פון די עסטרייכישע מאַכט־אָרגאַנען כלפּי די יידן. אָבער פון דער צווייטער זייט, האָבן די יידן נישט געקענט שלום מאַכן מיט דער דאָזיקער גזרה, היות ווי דאָס דינען אין מיליטער, האָט דאַן אין זייערע אויגן אויסגעזען ווי אַן אומגליק. די יידן האָבן באַקומען מיט אַ גרויסער פאַרלייכטערונג און מיט אַ באַפרידיקונג די אויסבעסערונג פון דאָזיקן געזעץ, וועלכער איז פובליקירט געוואָרן אין יאָר

1827, לויט וועלכן עס ווערט דערמעגלעכט יעדן איינעם, וואָס קאָן נישט דינען אין מיליטער, צו שיקן אַ פאַרטרעטער פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל. אין אַלע שטעט אין גאַליציע זיינען דאַן אויפגעקומען ספּעציעלע קאָמיטעטן, וואָס האָבן געהאַט אַ ציל צו זאַמלען געלט, כדי צו דערמעג־לעכן אויך נישט פאַרמעגלעכע מענטשן צו דינגען פאַר זיך פאַרטרעטער, וועלכע וועלן זיי פאַרבייטן אין מיליטער־דינסט.

אויך אין יאַראָסלאַוו האָט זיך דאַן אָרגאַניזירט אַזאַ קאָמיטעט אין ט׳ בשבט תקצ״ד (1834) בראש פון דעם קאָמיטעט, וועלכער איז באַשטאַנען פון 7 חשובע און איינפלוסרייכע פערזענלעכקייטן, איז געשטאַנען דער רבי ר׳ שמעון. ווען אין יאַר תרי״ד (1854) איז אַלס רב פון ציעשאַנאָוו אויסגעקליבן געוואָרן הרב יצחק־יעקב הורוויץ, איז ער געשטאַנען בראש פון דעם קאָמיטעט. הרב הורוויץ איז געווען דער זון פון הרב חיים אריה דער אב״ד פון טרעמבאָוולע. אויף דעם כסא הרבנות איז ער אין דער שטאָט געזעסן ביז זיין פטירה, כ״ד בשבט תרכ״ד (1864).

3 יאָר נאָך דער פטירה פון הרב הורוויץ, איז אויסגעקליבן געוואָרן אַלס רב פון דער שטאָט הרב שמואל וואַלדבערג. 10 יאָר איז ער געווען רב אין זאַלקאָווא, אָבער צוליב סכסוכים צווישן אים און דער קהילה אין זאַלקאָווא, האָט ער פאַרלאָזן די שטאָט און איז אַריבער קיין יאַראָסלאַוו, ווו ער האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות אין יאָר תרכ״ז (1867). אָבער די באַציאונגען צווישן אים און דער יאַראָסלאַווער קהילה זיינען געווען פאַרשאַרפטע, און דאָס האָט דערבראַכט צו אַן אָפענער מחלוקת, אין רעזולטאַט פון וועלכער די אָנפירונג פון דער קהילה האָט אים אָפּגעזאָגט פון זיין פּאָסטן אין יאָר 1871 און בלויז אַדאַנק דער אינטערווענץ פון הרב לעווענשטיין פון לעמ־בערג, איז דער סכסוך ליקווידירט געוואָרן. אָבער טראָץ דעם וואָס על כל פנים איז די מחלוקת רעגולירט געוואָרן, איז פונדעסטוועגן פאַרבליבן די באַציאונג צום רב מצד דער קהילה אַ קאַלטע.

הרב וואַלדבערג האָט פאַרפאַסט 5 ביכער: „אמרי דעת״; „עטרת שושנים״; „דבר בעתו״; „דרכי השינויים״ און „דברי שמואל״, וואָס איז אַ ווערק וועגן די כללים וועגן סדר א־ב. הרב שמואל וואַלדבערג איז נפטר געוואָרן אין יאָר תרס״ו (1906) אין עלטער פון 77 יאָר.

דער ברודער פון הרב שמואל וואַלדבערג, משה, איז געווען איינער פון די גרעסטע באַנקירער אין בוקאַרעשט און איינער פון די איניציאַטאָרן פון דעם האַנדלס־אָפּמאַך צווישן עסטרייך־אונגאַרן און רומעניע אין

יאָר 1875. אַלס פאַרדינסט פאַר דער איניציאַטיוו פון דאָזיקן אָפּמאַך, איז ער דעם 12־טן יוני 1875 דערהויבן געוואָרן צו דעם אַדל־טיטל און דעם 16־טן מאַי 1884 צו דעם טיטל „באַראָן". ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1901 און תיכף נאָך זיין טויט האָבן זיך זיינע זין געשמד'ט.

אין צווישנצייט איז דער ישוב אויפגעטרייסלט געוואָרן. ס'האָבן אָנגעהויבן בושעווען כוליגאַנישע עלעמענטן אין יאַראָסלאַוו, וועלכע האָבן געצילט שווער צו טרעפן די יידן. דעם 25־טן מערץ 1869 זיינען אויסגעבראָכן אַנטיסעמיטישע עקסצעסן אין שטאָט. די כוליגאַנעס האָבן גערויבט סחורות פון די יידישע געשעפטן און סטראַגאַנעס. זיי האָבן געבראָכן שויבן אין די פענצטער פון די יידישע הייזער און באַזונדערס האָט דאַן געליטן דאָס הויז פון אַדאָלף יוליוס סטריזשאָווער, חוץ דעם, זיינען בעת די אומרועו געווען פיל פאַרוווּנדעטע צווישן דער יידישער באַפעלקערונג. די צעווילדעוועטע פאָגראָמשטשיקעס האָבן אויסגענוצט דעם פיינטלעכן יחס מצד די אָרטיקע מאַכט־אָרגאַנען צו די יידן אין שטאָט און דעריבער האָבן זיי מצליח געווען, אָן קיין שום שטערונגען מצד די מאַכט־אָרגאַנען, צו אַרומווילדעווען און פאָרזעצן זייערע פאַרברעכערישע מעשים אין משך פון איבער 10 טעג (מיט קליינע הפסקות). די אומרועו האָבן געדויערט פון 25־טן מערץ ביז דעם 5־טן אַפּריל 1869. אויף אָט די דאָזיקע כוליגאַנישע מעשים האָבן די יאַראָסלאַווער מאַכט־אָרגאַנען נישט רעאַגירט ,און בלויז אַדאַנק דער אינטערווענץ און באַמיאונגען מצד דעם ממונה פון דעם קרייז אין לעמבערג און אַדאַנק די איבערצייגנדע ווענדונג פון איינעם אַ ייד, צו דער אַרמיי, וואָס האָט סטאַציאָנירט אין יאַראָסלאַוו, אַז זי זאָל באַלד אינטערווענירן אין דער געשאַפענער סיטואַציע, וואָס קען ברענגען צו שווערע פאָלגן, זיינען די אַנטי יידישע עקסצעסן איינגעשטילט געוואָרן.

בכדי בעסער צו פאַרשטיין די שנאה צו די יידן מצד די מאַכט־אָרגאַנען אין יאַראָסלאַוו אין דער דאָזיקער תקופה, זאָגן עדות די פאָלגנדע פאַקטן :

ווען די פאָרשטייער פון דעם ישוב, הירש בריהל און סנדר גאַבעל, זיינען געקומען צום סטאַראָסטע כאַלביק (דער מושל פון קרייז) און האָבן געבעטן זיין הילף און ער זאָל אָננעמען מיטלען, כדי אַ סוף מאַכן צו די כוליגאַנישע מעשים און איינשטעלן אָרדענונג אין שטאָט, האָט ער זיי ברוטאַל און ציניש קורץ געענטפערט : „טראָגט זיך אָפּ פון דאַנען".

לויט דעם פאָרשלאַג פון דעם בירגערמייסטער פון שטאָט אין יענער

צייט, האָט דער שטאָט־ראַט באַשלאָסן צו פאַרבאָטן די יידן אַנטיילצונעמען אין אַן עפנטלעכן פאַרקויף (ליציטאַציע).

אָבער לויטן כלל: „וואָס מער מ׳וועט דיר שלעכטס טאָן, — אַלץ מער זאָלסטו זיך מערן און פאַרשפּרייטן״ — ווייזט די סטאַטיסטיק פון יאָר 1872, אַז דער יידישער ישוב אין יאַראָסלאַוו, האָט דאַן געציילט מער ווי 4500 נפשות. 300 קינדער האָבן זיך געלערנט אין נישט יידישע שולן, און די קהילה האָט באַשטעטיקט אַ לערער, וואָס האָט געלערנט יודאַיסטישע לימודים אין די דאָזיקע שולן. דער לערער האָט באַקומען געהאַלט פון דער קהילה־קאַסע. אויך דאָס אויסהאַלטן אַ שפּיטאָל אויף 30 בעטן, איז געווען אויף חשבון פון דער קהילה, וועלכע האָט אויסגענוצט די הכנסות פון דער באָד צו דעם צוועק. אַ וויכטיקע פּאָזיציע אין דעם בודזשעט פון דעם שפּיטאָל, זיינען געווען די שפּענדונגען פון פאַרשיידענע מענטשן און אויך איבערגעלאָזענע ירושות.

אַ זייער וויכטיקע דאַטע אין דער געשיכטע פון דעם יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו, איז דאָס יאָר 1876. ווען ס׳האָט זיך אויף שטענדיק פאַרענדיקט די תקופה פון „רעגירער״. צום ערשטן מאָל, אָנהויבנדיק פון דעם דאָזיקן יאָר, זיינען פאָרגעקומען וואַלן צו דער קהילה, וועלכע איז באַשטאַנען פון 16 פּרנסים. די מאַכט פון יחידים איז אָפּגעטראָטן און פריי געמאַכט דעם פּלאַץ צו אַ דעמאָקראַטיש געוויילטער מאַכט. און כאָטש דאָס רעכט צו ווילן איז געווען באַגרענעצט בלויז צו דער קאַטעגאָריע פון די שטייער־צאָלער (סימפּל) און ס׳זיינען נאָך נישט געווען אַלגעמיינע וואַלן, איז דאָס פונדעסטוועגן געווען אַ גרויסער פאָרגעשריטענער שריט צו דער דעמאָ־קראַטיזאַציע פון דער קהילה. די וואַלן זיינען פאָרגעקומען דעם 5־טן אָקטאָבער 1876, און די אַלגעמיינע צאָל ווילער צוזאַמען מיט די דאָרפישע ווילער זיינען געווען 268. ס׳איז ווינשנסווערט צו אונטערשטרייכן, אַז אויך פרויען, וועלכע האָבן געצאָלט שטייערן האָבן געהאַט דאָס רעכט צו ווילן, אָבער נישט דירעקט נאָר אומדירעקט, דאָס הייסט, זיי האָבן געמוזט געבן אַן אַנטשפּרעכנדע באַפולמעכטיקונג צו אַ מאַן, וואָס האָט געהאַט וואַל־רעכט. אַלס יושב־ראש פון דער קהילה איז דאַן אויסגעוויילט געוואָרן ד״ר פרענקעל און אַלס זיין פאַרטרעטער ד״ר עמיל גאָטליב.

די ראַדימנער קהילה, וואָס איז ביז דאַן געווען אַן אָפּטיילונג פון דער יאַראָסלאַווער קהילה, האָט אין יאָר 1880 באַקומען די הסכמה צו ווערן אַ זעלבסטשטענדיקע און סעפּאַראַטע קהילה. אין יאָר 1883 האָט ד״ר

פרענקעל פאַרלאָזט יאַראָסלאַוו און איז אַריבער קיין לעמבערג און צוויי יאָר נאָך דעם, איז ער געשטאָרבן אין עלטער פון 77 יאָר. זיין אַמט אַלס יושב־ראש פון דער קהילה האָט פאַרנומען זיין פאַרטרעטער ד״ר גאָטליב, וועלכער איז פאַרבליבן אויף דעם אַמט ביזן סוף פון זיין קאַדענץ (31.12.1885), אַלס זיין פאַרטרעטער איז אויסגעקליבן געוואָרן ד״ר אברהם פרידוואַלד. די צוזאַמענאַרבעט צווישן די אויסגעקליבענע פאַרשטייער אין דער קהילה איז נישט געווען קיין נאָרמאַלע און ווען ד״ר פרידוואַלד האָט זיך צוזאַמען מיט נאָך 5 פרנסים אָנגעגעבן אין דעמיסיע, איז ד״ר גאָטליב געווען געצוווּנגען צו פּראָקלאַמירן נייע וואַלן פאַר 6 חברים.

אין יאָר 1885 איז אַלס יושב־ראש פון דער קהילה אויסגעקליבן געוואָרן ד״ר יעקב ראפּף. אין משך פון זיין פּריִאָריקער קאַדענץ, האָט ער דערוואָרבן פאַר זיך פיל כבוד און אַלגעמיינע סימפּאַטיע מצד די יידן און דעריבער, ווען ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין אַמט אין יאָר 1889, איז ער איינשטימיק אויסגעוויילט געוואָרן אַלס ערן־פּרעזידענט פון דער קהילה.

נאָך אים איז דעם 27־סטן נאָוועמבער 1889, אויסגעוויילט געוואָרן אַלס יושב־ראש פון דער קהילה היינריך סטריזשאַווער. אין דער תקופה פון זיין קאַדענץ, זיינען אויפגעטאָן געוואָרן פיל זאַכן אין שטאָט. ס׳איז אויסגעבויט געוואָרן דער נייער בית־המדרש אויפן אָרט פון דעם אַלטן; אויף דעם פּלאַץ פון דער תלמוד־תורה, איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ שולע פון 2 קלאַסן אויפן נאָמען פון באַראָן הירש. ס׳איז אויסגעבויט געוואָרן אַ בית־זקנים פון דער ירושה, וואָס ס׳האָט איבערגעלאָזט אַדאָלף סטריזשאַווער, דער פאָטער פון דעם יושב־ראש *. אויך דער יושב־ראש אַליין האָט צו דעם צוועק געשפּענדעט 1000 גילדן. ס׳איז געפלאַסטערט געוואָרן אַ שאָסיי צום בית־החיים און ס׳איז דאָרט אויסגעבויט געוואָרן אַ וואַרטע־זאַל. חוץ דעם איז באַשלאָסן געוואָרן צו רעמאָנטירן דעם גרויסן בית־הכנסת, אויסבויען אַ שחיטה־שטוב פאַר עופות און אויסבויען אַ נייע באָד אין שטאָט, ווייל די ערשטע באָד, חוץ דעם, וואָס האָט זיך געפונען נישט אויף אַ פּאַסיקן אָרט, איז שוין נישט מעגלעך געווען צו באַנוצן זיך מיט איר. ס׳איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וואָס אין

* דער עצם באַשלוס וועגן אויפשטעלן אַ בית־זקנים איז נאָך אָנגענומען געוואָרן בעת דער קאַדענץ פון יושב־ראש ראפּף און די איצטיקע קהילה האָט בלויז פאַרווירקלעכט דעם פריערדיקן באַשלוס.

איר שפּיץ איז געשטאַנען דער ברודער פון יושב־ראש, יוליוס סטריזשאַווער און איר אויפגאַבע איז געווען צו אויסבויען אַ באָד. אין צווישנצייט איז אין יאָר 1905 געשטאָרבן דער יושב־ראש פון דער קהילה היינריך סטרי־זשאַווער, נאָך דעם ווי ער האָט דערפאָלגרייך געפירט די ענינים פון דער קהילה אין משך פון 15 יאָר. די תקופה פון זיין אַמטירן אַלס יושב־ראש פון דער קהילה, קען מען באַצייכענען אַלס תקופה פון בויאונג און שאַפונג. ס׳איז כדאי צו אונטערשרייכן, אַז אויב ביז דאַן איז די אָפיציעלע שפּראַך פון דער קהילה געווען דייטש, איז לויט דעם באַשלוס פון פאַרוואַלטונג פון דער קהילה פון פעברואַר 1902, אַלס אָפיציעלע שפּראַך פון דער קהילה אָנערקענט געוואָרן בלויז פּויליש.

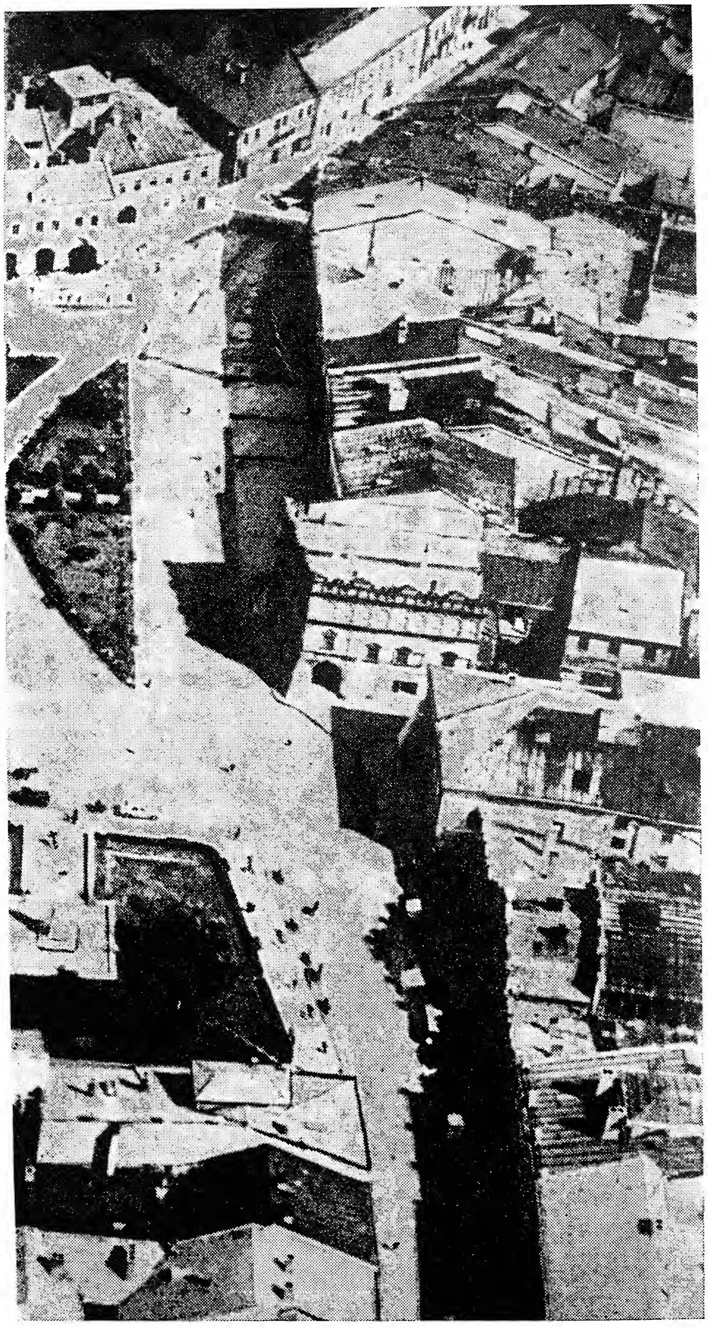
נאָכן טויט פון היינריך סטריזשאַווער, איז דעם 18־טן יאַנואַר 1906 אויסגעקליבן געוואָרן אַלס יושב־ראש פון דער קהילה, דער רופא ד״ר אברהם פרידוואַלד און אַלס זיין פאַרטרעטער יוליוס סטריזשאַווער, וואָס איז געווען דער לעבעדיקער גייסט פון דער קהילה. די ערשטע טעטיקייט פון דער נייער קהילה איז געווען באַגרענעצט בלויז צו אויספירן די פריערדיקע פּלענער. און אַזוי איז אין גייסט פון יענע פּלענער פאַרענדיקט געוואָרן דער בנין פון דער באָד, שחיטה־שטוב פאַר עופות און ס׳איז רעמאָנטירט געוואָרן די גרויסע שול.

נאָך דעם, ווי דער אַמט פון דעם רב פון שטאָט איז געווען פריי אין משך פון אַ פּאָר יאָר, איז די קהילה צוגעטרעטן דעם 7־טן יאַנואַר 1914 צו די וואַלן פון אַ רב.

די עיקרדיקע קאַנדידאַטן זיינען דאַן געווען : הרב לייבוש מנדל לאַנדוי. דער תלמיד פון הרב יצחק שמעלקיש פון לעמבערג און הרב מאיר הורוויץ פון בוטשאַטש. היות, אָבער, ווי קיין איינער פון די צוויי קאַנדידאַטן האָט נישט באַקומען די נויטיקע צאָל שטימען (צוויי דריטל), איז קיין איינער פון זיי נישט אויסגעקליבן געוואָרן.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1914, האָט די קהילה באַשלאָסן צו שאַפן אַ באַזונדערן פאָנד, אַלס הילף פאַר די נויטבאַדערפטיקע משפחות (אָן אונטערשייד פון רעליגיע), וועמענס הויפּט פון דער משפחה איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי. דער פאָנד איז באַשטאַנען פון 300 קראָנען און פאַר דעם פּוילישן נאַציאָנאַלן פאָנד איז באַשטימט געוואָרן 200 קראָנען.

תיכף נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה, זיינען אין יאַראָסלאַוו אויסגעבראָכן

ירוסלב ממעוף ציפור מלמטה למעלה: גרודזקה, רינק ורח׳ סובייסקי
Streets: Grodzka, Rinek and Sobieski (bird's eye photograph)

אַנטי יידישע אומרוען. דאָס איז געווען דעם 19־טן יוני 1918. אין דער צייט פון די אומרוען, זיינען אויסגעבראָכן געוואָרן שויבן אין די פענצטער פון דער באָד און פון דער גרויסער שול. אין אָנבליק פון דעם שווערן און ערנסטן מצב, וואָס איז אַרויסגערופן געוואָרן אויף דעם באָדן פון צעפלאַ־קערטע אַנטיסעמיטישע געפילן, האָט זיך אָרגאַניזירט אַ נאַציאָנאַלער ראָט פון אַלע יידישע פּאַרטייען, מיטן צוועק צו שטיין אויף דער וואַך פון די יידישע אינטערעסן: פּאָליטישע, נאַציאָנאַלע און עקאָנאָמישע. דער נאַציאָ־נאַלער ראָט האָט זיך געזען אַלס איינציקער פאָרשטייער פון יידנטום אין שטאָט און ער האָט זיך געווענדעט צו דער קהילה מיט אַ פאָדערונג, אַז זי זאָל זיך אויפלייזן און איבערגעבן דעם ראָט די אָנפירונג מיט די ענינים פון דער קהילה. נעמענדיק אין אַכט דעם ערנסטן און קריטישן מצב, וואָס האָט זיך געשאַפן אין שטאָט, און כדי אויסצומיידן אַן אָפענעם ריס צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, האָט די קהילה באַשלאָסן אויסצובררייטערן איר ראם און זי האָט באַשטימט אייניקע נייע חברים, אין איר צוזאַמענ־שטעל, מחוץ דער איצטיקער קהילה און די שטרייטונגען זיינען רעגולירט געוואָרן.

אין מאַי 1919 האָט זיך ד״ר פרידוואַלד אָפּגעזאָגט פון זיין אַמט אַלס יושב־ראש פון דער קהילה. פון די אַלע געזעלשאַפטלעכע ענינים מיט וועלכע ער האָט זיך פאַרנומען האָט ער בעסער אויסגעקליבן די טעטיקייט פון דער תלמוד־תורה, וועמענס פאָרזיצער ער איז געווען אין משך פון פילע יאָרן. ער איז געשטאָרבן אין טיפן עלטער דעם 24־טן יאַנואַר 1937.

אויף זיין פּלאַץ איז אַלס יושב־ראש פון דער קהילה אויסגעקליבן געוואָרן דעם 6־טן מאַי 1919 יוליוס סטריזשאָווער, וועלכער האָט געהאַט דעם טיטל „דער ראַטגעבער פון קיסר״. אין דער צייט ווען יוליוס סטרי־זשאָווער האָט איבערגענומען די אָנפירונג מיט דער קהילה, איז ער שוין פריער געווען גוט באַקאַנט אַלס איינער פון די וויכטיקע און פּאָפּולערע געזעלשאַפטלעכע טוער אין יאַראָסלאַוו פון אַ רייע וויכטיקע אינסטיטו־ציעס: אַלס פאָרטרעטער פונעם פאָרזיצער פון דער פריערדיקער קהילה און איינער פון אירע הויפּט וואָרטזאָגער; אַלס גרינדער פון דעם יתומים־הויז אין יאַראָסלאַוו אין 1917 יאָר, אַלס אָנפירער פון דער שטאָטישער אָפּשפּאָר־קאַסע און וויצע־בירגערמייסטער פון שטאָט־ראָט.

זיין ערשטער שריט אַלס אויסגעוויילטער פאָרזיצער פון דער קהילה, איז געווען זיין קאַמף צו אַנולירן דעם קורס פון די לעבנסוויכטיקע פּראַ־

דוקטן. ער איז אויך געווען זייער אַקטיוו אויף דעם פילאַנטראָפּישן געביט און איז געשטאַנען בראש פון דעם הילפס־קאָמיטעט פאַר די פּוילישע יידן אין יאַראָסלאַוו. די אויפגאַבע פון הילפס־קאָמיטעט איז געווען צו העלפן אַלע נויטבאַדערפטיקע, וועלכע זיינען פאַראַרעמט געוואָרן און האָבן גע־ליטן פון די מלחמה־אומגליקן.

ווען דאָס לעבן איז אַריין אין אַ מער־ווייניקער נאָרמאַלער פאַזע און דער עקאָנאָמישער מצב פון די יידן איז געוואָרן שטאַנדהאַפטיק, איז גע־קומען די צייט צו אויסוויילן אַ רב פון שטאָט, ווייל אין משך פון 15 יאָר, איז דער אַמט פון שטאָט־רב געווען פריי. בעת אַ געמיינזאַמער זיצונג פון דער קהילה מיט די אויסגעקליבענע פאָרשטייער פונעם ישוב, איז אויסגע־קליבן געוואָרן דעם 25־טן מאַי 1921 אַלס שטאָט־רב, דער פאָטער פון דעם שרייבער פון די שורות — דער רב פון האָליטש, הרב יצחק שטיינבערג ז״ל. ער האָט אַמטירט אַלס רב אב״ד ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה — דאָס הייסט ביז דעם חורבן פון דער קהילה. הרב יצחק שטיינבערג, איז געווען דער זון פון הרב שמעיה שטיינבערג, דער אב״ד אין פערעמישלאַן. דער זון פון הרב אברהם־מנדל שטיינבערג — דער אב״ד פון בראָדי און בעל שו״ת „מחזה אברהם״. הרב יצחק שטיינבערג איז געווען דער לעצטער רב פון יאַראָסלאַוו.

אין אַפּריל 1926, איז הרב יצחק שטיינבערג אויסגעקליבן געוואָרן אַלס רב אב״ד אין ראַדאָם. אָבער קורץ נאָך דעם האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פון דעם אַמט, צוליב סכסוכים און קריגערייען, וואָס האָבן דאָרט געהאָט אַן אָרט אין פאַרלויף פון אייניקע יאָרן. אויך האָט משפּיע געווען דער דרוק וואָס האָט אויף אים אויסגעאיבט די יאַראָסלאַווער קהילה, נישט אָנצו־נעמען די רבנות אין ראַדאָם. דעם 3־טן מאַי 1926, נאָך זיין רעדע אין דער גרויסער שול אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם פּוילישן נאַציאָנאַלן יום־טוב, האָבן זיך אין דעם טאָג ספּאָנטאַניש צונויפגעזאַמלט די חשובע און רעפּרע־זענטאַטיווע פאָרשטייער פון דעם יאַראָסלאַווער ישוב און האָבן געפאָדערט פון דער קהילה צו אָננעמען אַלע מיטלען, כדי צו איבערצייגן דעם הרב שטיינבערג ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון זיין נייעם אַמט אַלס שטאָט־רב אין ראַדאָם. אַנטקעגנקומענדיק דעם ווילן פון דעם יאַראָסלאַווער ישוב און רעכענענדיק זיך מיט דעם דעת־הקהל, האָט הרב שטיינבערג מוותר געווען אויף די רבנות אין ראַדאָם.

דער בית־דין פון הרב שטיינבערג, איז געווען צוערשט קאָמפּלעטירט

פון צוויי דיינים: הרב פנחס העמערלינג און הרב בנימין־משה גאָלדמאַן, אָבער ווען ער איז עלטער געוואָרן, איז באַשטימט געוואָרן אַ דריטער דיין, הרב דוד דיללער. חוץ זיינע געוויינלעכע פליכטן אַלס מרא דאתרא, האָט ער געלערנט תורה ברבים און האָט געגעבן שיעורים פון תורה אין זיין הויז פאַר יונגע מענטשן און אברכים. ער איז אויך געשטאַנען בראש פון דער תלמוד־תורה, וואָס איז אין זיינער צייט געווען אַ וויכטיקע לערן־אינסטיטוציע אין שטאָט און ווו ס'האָבן געלערנט עטלעכע הונדערט קינ־דער. אין יאָר תרפ"ג, איז די תלמוד־תורה פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ישיבה־קטנה און אַלס ראש־ישיבה, איז באַשטימט געוואָרן הרב מרדכי הערצבערג פון פיסטין, דער מחבר פון ספר „תמכין דאורייתא".

אין יאָר 1928 איז אין יאַראָסלאַוו אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גמילת־חסדים קאַסע, בראש פון וועלכען ס'איז געשטאַנען יוליוס סטריזשאַווער, אָבער נאָך אייניקע יאָרן פון זיין אַמטירן, איז אַלס יושב־ראש פון דער גמילת־חסדים קאַסע, אויסגעקליבן געוואָרן הרב שטיינבערג. די גמילת־חסדים קאַסע האָט אַנטוויקלט אַ גרויסע און זייער נוציקע טעטיקייט, כדי צו העלפן נויטבאַדערפטיקע און באַזונדערס קליין־סוחרים און קליינע קרעמער, וועלכע האָבן באַקומען אַן פּראָצענטיקע הלואות און אַדאַנק דעם, האָבן זיי געקענט עקזיסטירן, און ראַטעווען זייערע פרנסה־קוואַלן פון אַ פולשטענדיקן באַנקראָט.

אַ הערלעכער קאַפּיטאַל אין דער געבענטשטער טעטיקייט פון הרב שטיינבערג, איז געווען זיין איבערגעגעבנקייט פאַר די יידישע זעלנער וועלכע האָבן געדינט אין פאַרשיידענע פאַרמאַציעס אין יאַראָסלאַוו. אַדאַנק זיינע אינטערווענצן און באַמיאונגען, האָבן די מיליטערישע מאַכט־אָרגאַנען מסכים געווען צו דערלויבן די יידישע זעלנער זיי זאָלן קומען אָרגאַניזיר־טערהייט דאַווענען יעדן שבת און יום־טוב אין דער גרויסער שול. ער האָט אויך געגרינדעט אַ באַזונדערן פאָנד וואָס זיין ציל איז געווען באַזאָרגן מיט כשרע שפייז די רעליגיעזע יידישע זעלנער במשך פון זייער דינסט אין יאַראָסלאַוו. פאַר יעדן יום־טוב פסח, איז ער געשטאַנען בראש „מבצע פסח" און זיין ציל איז געווען צו איינאָרדענען אַ באַזונדערע קיך פאַר די יידישע זעלנער, ווו זיי זאָלן קענען עסן פסחדיקע מאכלים אין משך פון די פסחדיקע טעג. די סדרים פאַר די זעלנער זיינען איינגעאָרדנט געווען פייערלעך, אין דער אַנוועזנהייט פון הרב שטיינבערג און דעם חזן משולם לאָם.

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט הרב שטיינבערג פאַרלאָזט יאַראָסלאַוו, ער איז אַריבער ווינען אין מזרח־גאַליציע און פון דאָרט איז ער פאַרשיקט געוואָרן דורך די סאָוועטן אין די וועלדער פון אוראַל, אין רוסלאַנד. פיל איבערלעבונגען און אויפטרייסלונגען האָט ער אַדורכגעמאַכט געפינענדיק זיך אין סאַמאַרקאַנד אין אוזבעקיסטאַן. די אַרומוואַלגערונגען אין די וועגן, די שווערע לעבנס־באַדינגונגען, הונגער און די ענדערונגען פון קלימאַט, דאָס אַלץ האָט שווער משפיע געווען אויף זיין געזונט און אויף זיין געמיט. און צו דעם אַלעמען איז אויך געפאַלן אַ קרבן זיין זון, דאָס איז מיין ברודער בנימין זאב, וועלכער איז געשטאָרבן אין סאַמאַרקאַנד אין בליענדן עלטער פון 17 יאָר. ער איז שוין דאַן באַפול־מעכטיקט געוואָרן צו אונטעררייכטן, ער האָט איבערגעלאָזן אַן אַנגעשריבענעם חיבור אין כתב־יד „פסקי רש״י על פי הטוש״ע״. דער טויט פון זיין זון האָט אים ממש צעבראָכן.

נאָך דעם חורבן, איז הרב שטיינבערג אָנגענומען געוואָרן אַלס הויפט־רב פון בריסעל, די הויפט־שטאָט פון בעלגיע. אין יאָר 1951 איז ער עולה געווען קיין ישראל, און איז באַשטימט געוואָרן אַלס אב״ד הרבני האזורי אין תל־אביב. און צום סוף אַלס רב אין בית־כנסת „ישורון״ אין תל־אביב. אין די יאָרן פון דער חורבן־תקופה זיינען פאַרלוירן געגאַנגען אַלע זיינע פילע כתבי־יד אין אַלע מקצעות פון דער תורה, און צווישן אַנדערע זיין חיבור אין כתב־יד אונטערן נאָמען „שערי צדק״ על הל׳ מזוזה. ער איז נפטר געוואָרן כ״ז בחשון תשכ״ז און האָט געפונען זיין מנוחת־כבוד אין תל־אביב.

*

דעם ערשטן אַפּריל 1925 איז פאָרגעקומען אין זיצונגס־זאַל פון דער קהילה אַ פייערלעכע זיצונג אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דערעפענונג פון דעם העברעאישן אוניווערסיטעט אויפן הר־הצופים אין ירושלים. לויט דער פאָרשלאַג פון ד״ר שאר, איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס צו שאַפן אַ סטיפּענדיע פאַר אַ נויטבאַדערפטיקן סטודענט, אַ געבוירענער אין יאַראָסלאַוו, כדי אים דערמעגלעכן זיך צו לערנען אין ירושלימער אוניווערסיטעט. ס׳איז אויך באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן אַ גראַטולאַציע־בריוו אין עברית און פּויליש, דעם רעקטאָר פון ירושלימער אוניווערסיטעט.

אין יאָר 1927, אין צוזאַמענהאַנג מיט דער צעניאָריקער עקזיסטענץ פון יתומים־הויז אין יאַראָסלאַוו איז דער מוסד אָנגערופן געוואָרן אויפן

נאָמען פון זיין גרינדער: „בית־היתומים אויפן נאָמען פון יוליוס סטריי־זשאַוער", נעמענדיק אין באַטראַכט זיינע פאַרדינסטן און זיין איבערגע־געבנקייט פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער דאָזיקער וויכטיקער אינסטי־טוציע. ער איז בלי־ספק געווען דער פאָטער פון די יתומים און אַפילו, ווען די יתומים פלעגן שוין פאַרלאָזן דעם מוסד, נאָך דעם ווי זיי זיינען אונטער־געוואַקסן, פלעגט ער ווייטער פאַרזעצן צו אינטערעסירן זיך מיט זייער גורל און מיט פיל זאָרג און איבערגעגעבנקייט, האָט ער זיי געהאָלפן אין אַלץ וואָס זיי האָבן זיך געגויטיקט.

על סמך פון נייעם געזעץ וועגן די קהילות, זיינען אין יאָר 1928 פאַר־געקומען נייע וואַלן צו דער פאַרוואַלטונג און ראַט פון דער קהילה אין יאַראָסלאַוו. צוזאַמען זיינען אויסגעקליבן געוואָרן 20 חברים, חוץ דעם אָרטיקן רב, וועלכער איז געווען אַ מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג אַלס ווירילּיסט. אַלס פאָרזיצער פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג איז ווידער אויס־געקליבן געוואָרן יוליוס סטריזשאַווער און אַלס זיין פאַרטרעטער, דער אַדוואָקאַט ד"ר מאוריצי עטינגער. אַלס פאָרזיצער פון ראַט איז אויסגע־קליבן געוואָרן דער אַדוואָקאַט ד"ר מאַקסימיליאַן סעגאַל און אַלס זיין פאַרטרעטער אליעזר־בעריש גאָלדמאַן, אַן אייגנטימער פון אַ פּאָלוואַרק.

צום סוף פון דער דאָזיקער קאַדענץ, האָבן אַלע פּאַרטייען אין יאַראָס־לאַוו מסכים געווען פאַר יעדן פּרייז אויסצומיידן די וואַלן־מלחמה. ס'איז אנטשטאַנען אַ געמיינזאַמער פראָנט פון אַלע פּאָליטישע פאַרטייען, אריינ־גערעכנט די אומפּאַרטייאישע ווירטשאַפטלעכע קרייזן. אָט דער הסכם, האָט געפונען אַ פּאָזיטיוון אָפּרוף אין דער גאַנצער שטאָט און אַן וואַלן, האָבן די פּראָמינענטע פּערזענלעכקייטן פונעם ישוב, איבערגענומען די מאַכט אין דער קהילה. דאָס איז געווען אין יאָר 1934.

בראש פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן ד"ר שמואל שאר, (דער ברודער פון סענאַטאָר פּראָפ' משה שאר פון וואַרשע). אַלס אַ מענטש, וועלכער איז געווען ווייט פון דער פּאָליטישער און ברוויזנדער פּאַרטייאישער וועלט, אַ סימפּאַטיקער פון דעם ווידער־געבורטס־געדאַנק, איז ער געווען דער פּאַסיקסטער קאַנדידאַט אויף דעם ריכטיקן פּלאַץ. אַלס זיין פאַרטרעטער איז דאַן אויסגעקליבן געוואָרן בעריש גאָלדמאַן, דער פאָרשטייער פון דער „אגודה". מטעם דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע איז אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון קהילה־ראַט דער אייגנטימער פון פאַבריק פון זיידענע לענטעס און פאָרזיצער פון דער

האַנטווערקער און סוחרים־באַנק, מאַקס סעליק און אַלס זיין פאַרטרעטער שמעון שפיגעל — דער פאַרשטייער פון „מזרחי". נאָך זיין עולה זיין קיין ארץ־ישראל, האָט פאַרנומען זיין פּלאַץ אַלס פאַרטרעטער פונעם פאַרזיצער פון קהילה־ראַט אַדאָלף ראַגער, פון „יד־חרוצים".

די פאַרוואַלטונג פון דער קהילה בראש מיט ד"ר שאר, האָט באַלד פון אָנהויב פון איר טעטיקייט, זיך אָנגעטראָפן אויף גרויסע פינאַנסיעלע שוועריקייטן, וועלכע זיינען אַרויסגערופן געוואָרן פון די פאַרקלענערטע הכנסות פון די יידישע תושבים און צוליבן באַרימטן אומווירדיקן „פריסטאַר־געזעץ". אָבער טראָץ די שוועריקייטן, האָט זיך די קהילה באַטייליקט אין סובסידירן דאָס אויסהאַלטן פאַרשיידענע וויכטיקע אינסטיטוציעס, און דער בית־הזקנים צ. ב. איז בכלל אויסגעהאַלטן געוואָרן אויפן חשבון פון דער קהילה.

די צוויי בנינים פון דער קהילה, ביידע צווייִשטאָקיקע, זיינען דורכאויס אויסגענוצט געוואָרן פון דער קהילה־אַדמיניסטראַציע. אין איין הויז האָבן זיך געפונען די ביוראָען פון דער קהילה, די גמילת־חסדים קאַסע און דער זיצונגס־זאַל. אין דעם צווייטן בנין האָבן זיך געפונען דער בית־זקנים, די „טאָז"־אַמבולאַטאָריע, וואָס איז אָנגעפירט געוואָרן פון ד"ר מאוריצי שפּץ, וועלכער איז אויך געשטאַנען בראש פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין יאַראָסלאַוו. אין דעם דאָזיקן בנין האָט זיך אויך געפונען די קאַנצעלאַריע פון רבנות.

פאַרזיצער פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג: ד"ר שמואל שאַר,
פאַרטרעטער פון פאַרזיצער: אליעזר־בעריש גאָלדמאַן,
מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג: משה האָס, לייב מעצגער, מאַקס פאַלקמאַן, אלימלך רייך, ד"ר ווילהעלם שוואַרצער, מענדל שלעפעריג און הרב יצחק שטיינבערג (ווירילִיסט).
פאַרזיצער פון קהילת־ראַט: מאַקס סאַליק,
פאַרטרעטער פון פאַרזיצער: אַדאָלף ראַגער,
מיטגלידער פון ראַט: יונה עבערט, מרדכי אָרענבאַך, אברהם גלאַט, שמעון ליכט, ישעיה לאַנג, ד"ר מאוריצי מייסטער, אליהו סאַנדיג, חיים־אהרון זילביגער, אַדאָלף פעכטער און אהרון ראָזענפעלד.

דאָס איז געווען דער פולער צוזאַמענשטעל פון דער יאַראָסלאַווער קהילה ערב איר חורבן.

מונדק הבנשטרייט

העיר ירוסלב וקורותיה

ירוסלב היא אחת הערים העתיקות בפולין בעלת היסטוריה של למעלה מ־800 שנה — בתוך זה 500 שנות פעילות יהודית, כולל התקופה של אספות של „ועד ארבע ארצות" אשר התכנסו בעיר זו.

הנני זוכר, שלא פעם התבוננו בהתפעלות רבה בבתים ההיסטוריים בכיכר הרינק עם ה„פודסיעניעס", או בקרנו במרתפים העמוקים בעלי המבנה המיוחד של בתינו ותהינו מתי ולאיזו מטרה הם ניבנו. אולם תשובות מדויקות לא היו לנו על כך. למעשה בעיה זו לא הטרידה אותנו היהודים כלל. חיינו אז במחשבה, כיצד לפתור את בעיותינו אנו הבוערות: כיצד לגאול את העם היהודי מהגלות ע"י עליה לארץ ישראל (הציונים), או כיצד לשחרר את העולם מהקפיטליזם ובד בבד לפתור גם את הבעיה היהודית (קבוצת מרקסיסטים), או פשוט, לצפות, לבוא המשיח (קבוצת אנשי דת אורטודוקסים).

עתה, בחיותנו במדינתנו העצמאית ובכתבנו ספר יזכור על חיי היהו־דים בירוסלב, הנני מוצא לנחוץ להדגיש, שאף על פי שעל תולדות היהו־דים בעירנו נכתב כבר במאמר נפרד של הרב משה שטיינברג, ראוי להביא מספר ידיעות היסטוריות־כלליות על ירוסלב עצמה.

*

גורלה של ירוסלב במאות ה־12 וה־13, הוכרע בהשפעת התחרות הפולנית־רוסית על שטחי הגבול של אדמות פשמישל. עצם שם הישוב קשרו בשמו של הנסיך הרוסי ירוסלב, אשר בספחו שטחים אלה לנסיכותו, היה חייב לקרוא את הישוב בשמו הוא. אולם אלה הן רק השערות, אשר אין להן הוכחות היסטוריות.

בשנת 1340, בזמנו של המלך קזימיר הגדול, עוברת ירוסלב לצמיתות תחת השלטון הפולני. היחסים הפוליטיים, כפי שגם הכלכליים מתיצבים, מספר התושבים גדל הודות לתוספת של מספר גדול של „אוסדניקים" ממקומות אחרים מפולין הקטנה ומשלונסק. באותה עת קיבלה ירוסלב, וגם ערים אחרות, כמו רדימנו ופרוכניק זכויות מקומיות.

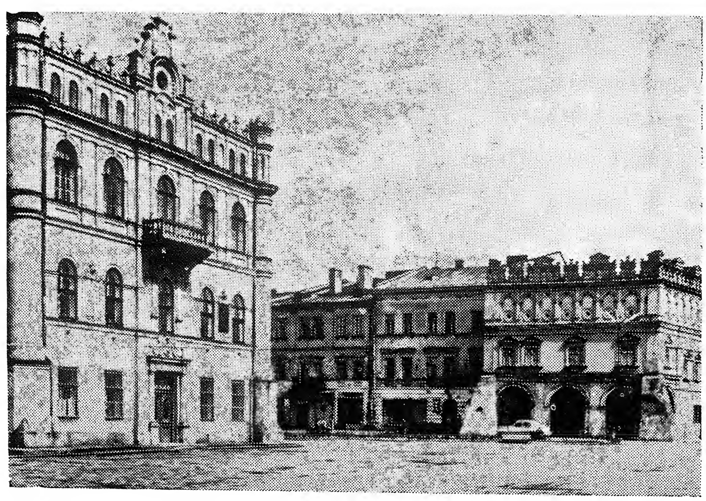
פעילותו הברוכה של קזימיר הגדול מצאה את המשכה בעת שלטונו

של לודוויק ההונגרי (1378—1372), לו חייבת ירוסלב תודה על שקבלה בפעם השניה לפי הסדר זכויות מקומיות בהסתמך על „זכויות מגדבורג". זה נתן לעיר זכויות מוניציפליות וגם אפשרויות לנהל את עניני העיר ואת המסחר בה.

בירוסלב „החדשה" קבלה המלכה ידביגה בשנת 1387 את ה־„הולד" „HOŁD" של כל ארצות פשמישל — ומסרה את העיר ירוסלב לרשותו של הפאודל הפולני יאן טרנובסקי ואחר כך לפי הסדר עברה העיר לבעלותם של אודוורונז'ים, קוסטקים ואסטרוגוסקים.

בסוף ימי הביניים היתה כבר ירוסלב לישוב עירוני גדול, בנויה בתי עץ ובניני לבנים. התפתחות תרבותית וכלכלית רבה חלה במאה ה־16 ובמחצית המאה ה־17. את פרסומה של העיר מביאים הירידים הגדולים הידועים בארץ ובחוץ לארץ.

הירידים האלה, שנמשכו 3 שבועות בעונת הקיץ, משכו מספר רב של סוחרים לא רק מפולין, אלא גם מגרמניה, אנגליה, מוסקבה, פרס, איטליה וספרד. לירידים אלה היו באים מספר רב של סוחרים יהודים ובאותו זמן גם התכנס „ועד ארבע ארצות". במקום זה כדאי לציין, שירוסלב דאז התמקמה בכיכר הרינק וברחובות הסמוכים. כל השטח הזה סביב הרינק היה מוקף בחומת מגן ולפי הוראותיה של מושלת ירוסלב — סופיה

„Małe Podsienie"　　„מאַלה פודסיהניה"

טרנובסקה (סוף המאה ה־16), נאסר על היהודים לגור בעיר. רק מספר קטן של יהודים גרו מעבר לחומת המגן באיזור פלקיניה.

בהתחלת המאה ה־17 מנתה כבר ירוסלב 3.000 תושבים. לעומת זאת היו באים לירידי הקיץ כ־30.000 סוחרים. הבנינים מכיכר הרינק נשמרו ברובם עד זמננו אנו והיו מתאימים בהחלט למטרות מסחר. דרך ה־„סיע־ניעס" הרחבים יכלו אפילו לעבור עגלות סוחרים גדולות. ה־האלות הפנימיות הגדולות ,אשר נקראו פה „ויאטה" היו מכוסות למעלה בזכוכית, דבר שאיפשר לנהל את המסחר במזג אויר שונה בכל ימי השנה. החנויות והדוכנים נמצאו ב־„פודסיעניעס" החזיתיות. לאיכסון כמויות גדולות של סחורה, היו מרתפים בעלי מספר קומות. בעיר התישבו מספר ניכר של איטלקים. הבנינים הגדולים דאז, אשר היו שייכים לאיטלקים : אטטא־וואנטי וארסטטי (בית עם „פודסיעניע" קטנה) נשמרו עד היום. במאה ה־16 היתה כבר בירוסלב מערכת מים. המים הובלו בצינורות עץ אלון אשר נמצאו בחלקה הדרומי של העיר עד לכיכר הרינק. היתה זו תקופה של פריחה ושגשוג של העיר.

ממחצית המאה ה־17 החלה ירידה איטית ומתמדת בהתפתחותה ושגשוגה של העיר. מצב זה של דריכה במקום בא כתוצאה מהמלחמות הארוכות והתכופות של הקוזקים, השוודים והטורקים וההתנפלויות של הטאטרים. כתוצאה מכך, הצטמצם החלק הסוחרי, — הסוחרים אשר היו באים לירידים.

לעיר נגרם נזק רב ובאופן מיוחד סבלו היהודים בסביבה מההתנפ־לויות הקוזקים של חמילניצקי (1649). לא פחות כאובות היו עבור תושבי העיר הפלישות הקשות של השוודים בשנת 1656 ובמיוחד הפלישה בחודש מרץ, כשצבאות השוודים בפיקודו של המלך קרול גוסטב ה־x פרצו לירוסלב. שהותם של השוודים במשך שבועיים בעיר גרמה להתרוקנות העיר מכל דבר שהיה לו ערך ניכר. על יד העיר ירוסלב נערכו אז התנג־שויות בין החיילות השוודיים והגדודים של צ׳רניצקי, אשר תוארו ביצירתו המפוארת של הסופר הפולני הנריק סינקיביץ „המבול" („Potop"). אך רק הספיקו השוודים לסגת מהעיר ומיד נכנסו לתוכה הפלוגות של ראקוצ׳י, אשר השמידו כמעט את הכל. התקופה הזו של המאורעות, אשר התחילה במחצית השניה של המאה ה־17 נמשכה עד לסוף המאה הזו.

בשנת 1772 פרצו החיילות האוסטריים לעיר ובמשך כמאה וחצי שלטו האוסטרים. העברתה של ירוסלב לשלטון האוסטרי, הביא לשינויים מש־

מעותיים. גבולות חדשים הפרידו את העיר מפולין, אשר אתה היתה קשורה בקשרים כלכליים. המסחר שהיה בזמן הירידים הגדולים הומר בימי שוק שבועיים במתכונת מצומצמת של הסביבה הקרובה. במיוחד סבלו מכך התושבים היהודים, אשר מתחילת המאה ה־17 הרבו להתישב בירוסלב כשעיסוקם בעיקר במסחר.

במחצית השניה של המאה ה־19 הוכרזה ירוסלב כעיר חופשית והיתה לבירת הנפה (1813). חידוש נוסף בשטח העיר היווה העברת מסילת ברזל בשנת 1860 בקו קרקוב־פשמישל, אשר עברה דרך ירוסלב. העיר התעוררה לחיים בצורה ניכרת לאחר הכללותה ברשת התחבורה.

בשנים 1914—1867 נערכו בעיר שינויים ניכרים, שהתבטאו ביישור המגרשים והרחובות. סודרה תאורת גז (1900), נבנו הפרברים הישנים, גדל מספר האוכלוסיה, שמנתה כבר בשנת 1910 — 23.400 תושבים.

האוכלוסיה היהודית שבזמנו נאסר עליה לגור במרכז העיר, מתחילה בהדרגה לאכלס את כל הבתים דווקא באיזורים המרכזיים של העיר, כמו: גרודזקה, אופולסקה, סזבייסקי, ספיטקה, לובלסקה ובמיוחד הרינק. הפו־לנים התישבו בפרברים בתקופת שיקומה של העיר ובמיוחד ברובע הקרקובי.

ברצוני להוסיף שמספר בתים ברינק שהיו מאוכלסים ביהודים וגם היו בבעלותם, היו בעלי עבר היסטורי מענין. כך, למשל, היה הבית מס׳ 2 מקום מושבו של הקיסר יוזף ה־II (1773), הבית מס׳ 6 היה מושבו של המושל השוודי קארול גוסטב ה־X, בעת ששהה עם צבאו בירוסלב. הבנין מס׳ 12 השתייך למלכה מריה סובייסקה והבנין מס׳ 15 ברינק היה מקום מושבו של הועד של הגוורדיה הלאומית בזמן „אביב העמים" (1848). הבנין המפואר המכונה „פודסיניה קטנה" נבנה בשנת 1570 ע"י האיטלקים אורסטטי.

השנים הראשונות של מלחמת העולם הראשונה בשנות 1918—1914 הביאו לעיר הרבה הרס כתוצאה של הקרבות העזים בין הצבאות הרוסי־אוסטרי בקו החזית של הנהר סאן. העיר עברה אז פעמיים מיד ליד, והאוכלוסיה סבלה אז ממחסור במצרכי מזון כתוצאה מההחרמות הבלתי פוסקות של הצבא.

באוקטובר 1918 חזרה ירוסלב לאחר 146 שנים של שלילת העצמאות, להיות שוב חלק אינטגרלי של מדינת פולין. בשנים הראשונות לאחר המל־חמה גדלה העיר במספר תושביה והתפתחה במהירות. בשנים 1928—1924

חוברה ירוסלב לרשת החשמל ונבנתה בה האלה למסחר (Hala Targowa) רחבת ידיים. בקצב מהיר התפתח המסחר, התעשיה הזעירה והבנקאות. היה זה קודם כל הישגם של היהודים, שבידיהם נמצאו 80% מהמפעלים בעיר. ראוי להדגיש, שבירוסלב, למעשה, לא היתה תעשיה גדולה ומפעלי התעשייה המעטים כמו בית חרושת לסרטים (סאליק־רייף), בית חרושת לביסקויטים (גורגול), טחנות קמח (גלסברג־קורן), ייצוא ביצים (סובול, מרגוליס, הורן, כץ) או מפעל לעיבוד בשר ומפעלים ללבנים — לא היתה להם השפעה ניכרת על כלכלת העיר, שהיתה בעלת אופי של מסחר ומלאכה.

בעיר לא היו הרבה בתי חרושת, לעומת זאת, חנו בעיר הרבה יחידות צבאיות, דבר שבהחלט לא היה ביחס לגודלה של עיר כמו ירוסלב. בעיר היתה רשת ענפה של בתי־ספר תיכוניים ובאחד מהם בבית ספר לבנין (Szkoła budowlana) למדו בו תלמידים מערים אחרות של המחוז לבוב. בירוסלב גם הופיעו שני שבועונים: „פשגלונד ירוסלבסקי" („Przegląd Jarosławski") בעריכתו של שיפמן ו„טיגודניק ירוסלבסקי" („Tygodnik Jarosławski") בעריכתו של מרגיעל.

בשנות השלושים היתה העיר עדה למאורעות מצד האיכרים בימי חג השבועות הנוצרי ובאוגוסט 1937 שמו כ־20.000 איכרים מצור על העיר במשך מספר ימים. בתחילת ספטמבר 1939 הרגישה ירוסלב את הסערה המתקרבת של מלחמת העולם השניה. העיר וסביבתה הופצצו ע"י חיל האויר הגרמני. פעולות המלחמה התקרבו לעיר ולאחר קרב קצר, פרצו חיילות השונא וכבשוה. היה זה בשבת, 10 בספטמבר 1939. התחילה תקופת הכיבוש הנאצי בירוסלב.

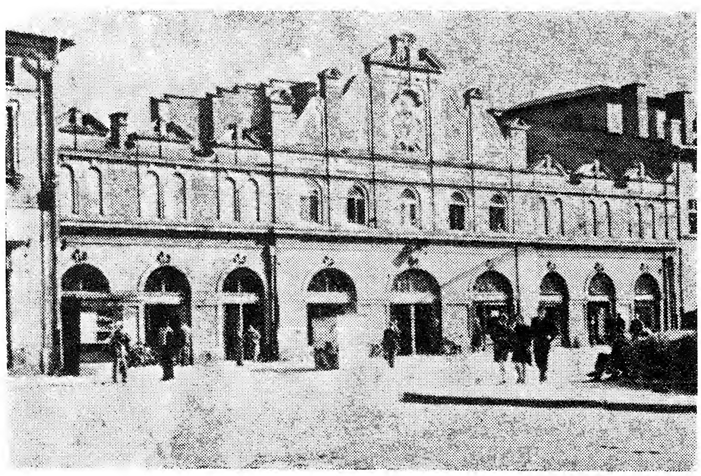
הסכנה איימה על האוכלוסיה היהודית, אשר גורשה מהעיר ויהודי הסביבה נרצחו במקומות המות הקרובים, כמו פלקיניה, בלז'ץ ,קומצ'וב. עם גירושם של היהודים מהעיר בסוכות 1939, הסתיימה תולדות היהודים בירוסלב רבות התהילה.

מונדעק העבענשטרייט

די שטאָט יאַראָסלאַוו און איר געשיכטע

יאַראָסלאַוו געהערט צו די עלטסטע שטעט אין פּוילן, וואָס האָט אַ לאַנגע געשיכטע פון איבער 800 יאָר, איינשליסלעך אין דעם 500 יאָר יידישע טעטיקייט און דעם פּעריאָד פון די אסיפות פון דעם „ועד ארבע ארצות", וואָס פלעגן אויך פאָרקומען אין יאַראָסלאַוו.

איך געדענק, אַז נישט איין מאָל האָבן מיר מיט גרויס באַוווּנדערונג באַקוקט די היסטאָרישע הייזער אויפן רינעק מיט זייערע צוגעבויטע פּאָדסיעניעס, אָדער באַזוכט די טיפע און אייגנאַרטיקע קעלער פון אונד־זערע הייזער און האָבן זיך פאַרטראַכט, ווען און אין וואָס פאַר אַ צוועק זיי זיינען געבויט געוואָרן, אָבער קיין גענויע תשובות האָבן מיר נישט געהאַט. אייגנטלעך, איז דער פּראָבלעם פאַר אונדז יידן נישט געווען אַזוי וועזנטלעך. מיר האָבן דאַן געלעבט מיט אַ געדאַנק, ווי אַזוי צו לייזן אונדזערע אייגענע ברענענדיקע יידישע פּראָבלעמען: ווי אַזוי צוערשט באַפרייען דאָס יידישע פאָלק פון גלות דורך אַרויספאָרן קיין ארץ־ישראל (ציוניסטן), אָדער באַפרייען די וועלט פון קאַפּיטאַליזם און

„Hala Targowa"

„האלה טרגובה"

גלייכצייטיק מיט דעם אויך לייזן דאָס יידישע פּראָבלעם (אַ גרופּע מאַרק־סיסטן), אָדער גאָר פּשוט: וואַרטן אויפֿן משיח (אַ גרופּע רעליגיעזע אָר־טאָדאָקסן).

איצט, ווען מיר לעבן אין אונדזער אומאָפּהענגיקער יידישער מדינה און שרייבן אַ יזכור־בוך וועגן לעבן פֿון די יאַראָסלאַווער יידן, געפֿין איך פֿאַר נויטיק צו אונטערשטרייכן, אַז טראָץ דעם וואָס וועגן דער געשיכטע פֿון די יידן אין דער שטאָט איז שוין באַשריבן געוואָרן אין אַ באַזונדערן אַרטיקל פֿון הרב משה שטיינבערג, איז צוועקמעסיק צו ברענגען אייניקע אַלגעמיין־היסטאָרישע אינפֿאָרמאַציעס וועגן יאַראָס־לאַוו גופֿא.

*

דער גורל פֿון יאַראָסלאַוו האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אין 12־טן און 13־טן יאָרהונדערט, אונטער דער השפּעה פֿון דער פּויליש־רוסישער ריוואַליזאַציע אויף די פּשעמישלער גרענעץ־שטחים. דעם עצם נאָמען פֿון דעם ישוב, האָט מען פֿאַרבונדן מיט דעם נאָמען פֿון דער רוסישן פּירשט יאַראָסלאַוו, וועלכער האָט אַריינגעמענדיק די דאָזיקע שטחים אין זיין פּירשטנטום, געדאַרפֿט אָנרופֿן דעם ישוב מיט זיין נאָמען. דאָס זיינען אָבער בלויז השערות, וועלכע האָבן נישט קיין היסטאָרישע באַווייזן.

אין יאָר 1340, פֿאַר די צייטן פֿון קעניג קאַזשימיעזש דעם גרויסן, גייט שוין איבער יאַראָסלאַוו אויף שטענדיק אונטער דער פּוילישער הערשאַפֿט.

די פּאָליטישע באַציונגען, צוגלייך אַזוי ווי די עקאָנאָמישע, סטאַבי־ליזירן זיך. די צאָל תושבים פֿון דער שטאָט וואַקסט אונטער דער ווירקונג פֿון דער איבערוואַנדערונג פֿון אַ גרויסער צאָל „אָסאַדניקעס" פֿון אַנדערע ערטער פֿון קליין־פּוילן און שלאָנסק. אין דער צייט טאַקע, האָט יאַראָסלאַוו, אַזוי ווי די שטעט ראַדימנאָ און פּרוכניק, באַקומען לאָקאַלע רעכט. די דאָזיקע גוט־פֿאַרטראַכטע טעטיקייט פֿון קאַזשי־מיעזש דעם גרויסן, האָט געפֿונען די קאָנטינואַציע פֿאַר די צייטן פֿון דער הערשאַפֿט פֿון לודוויק וועגערסקי (1378—1372). אים האָט יאַראָס־לאַוו צו פֿאַרדאַנקען, וואָס זי האָט באַקומען די צווייטע לויטן סדר לאָקאַלע פּריווילעגיעס, געשטיצט זיך אויף די „מאַגדעבורגער רעכט". דאָס האָט געגעבן דער שטאָט גרויסע מוניציפּאַלע רעכט און מעגלעכקייט צו אָנ־

פירן מיט דער שטאָט און מיטן מסחר. אין דעם „נייעם" יאַראָסלאַוו האָט די קעניגין יאַדוויגאַ אָפּגענומען אין יאָר 1387 דעם „האָלד" פון דער גאַנצער פּשעמישלער ערד און האָט אָפּגעגעבן די שטאָט יאַראָסלאַוו אין באַזיץ פון דעם פּוילישן פּעאָדאַל יאַן טאַרנאָווסקי און שפּעטער לויטן סדר, איז די שטאָט געבליבן דאָס אייגנטום פון די אַדוואָראַנזשער, קאָסט־קער און אָסטראָגסקער.

סוף מיטלאַלטער איז שוין יאַראָסלאַוו געווען אַ גרויסער שטאָטישער ישוב, וואָס איז געווען פאַרבויט מיט הילצערנע און געמויערטע בנינים. די צייט פון אַ גרויסער דערפאָלגרייכער קולטורעלער און עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג פאַלט אויס אין 16־טן און העלפט פון 17־טן יאָרהונדערט. דעם רום פון דער שטאָט ברענגט דאַן די אַלגעמיין־באַוווּסטע אין לאַנד און אין אויסלאַנד — די יאַראָסלאַווער ירידים.

די דאָזיקע ירידים וועלכע זיינען פאָרגעקומען זומער־צייט און האָבן געדויערט 3 וואָכן, האָבן צוגעצויגן אַ גרויסע צאָל סוחרים נישט נאָר פון פוילן, נייערט אויך פון דייטשלאַנד, ענגלאַנד, מאָסקווע, פּערסיע, איטאַליע און שפּאַניע. אויף די דאָזיקע ירידים פלעגן אויך קומען אַ גרויסע צאָל יידישע סוחרים און אין דער זעלבער צייט האָט זיך צוזאַמענ־געקומען דער „ועד ארבע ארצות". אויף דעם פּלאַץ איז כדאי צו באַ־מערקן, אַז די דאַמאָלסטיקע יאַראָסלאַוו, האָט זיך געפונען אויף דעם אָפּשניט פון דעם רינעק און די דערבייאיקע גאַסן. דער שטח איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ פאַרטיידיקונגס־מויער און לויט דער פאַראָרדענונג פון דער הערשערין פון יאַראָסלאַוו — זאָפיאַ טאַרנאָווסקאַ (סוף 16־ער יאָרהונדערט), איז פאַרבאָטן געווען די יידן צו וווינען אין שטאָט. בלויז אַ קליינע צאָל יידן האָבן געוווינט אויף דער צווייטער זייט פון פאַרטיידי־קונגס־מויער און אין דער סביבה פעלקיניע.

אויפן שוועל פון 16־טן און 17־טן יאָרהונדערט, האָט יאַראָסלאַוו שוין געציילט 3000 תושבים, דאַקעגן צו די זומער־ירידים פלעגן קומען קיין יאַראָסלאַוו אַרום 30.000 סוחרים.

די בנינים אויף רינעק, האָבן זיך אַמערסטן פאַרהיט ביז די היינטיקע צייטן און זיי זיינען לגמרי געווען צוגעפּאַסט פאַר האַנדלס־צוועקן. ברייטע, רחבותדיקע סיעניעס דורך וועלכע ס'האָבן אַפילו געקענט אַדורכפאָרן גרויסע סוחרישע וועגענער, די גרויסע אינערלעכע האַלעס, וועלכע האָבן זיך גערופן „וויאטא", זיינען געווען באַדעקט פון אויבן מיט גלאָז, אַזוי

אַז דאָס האָט דערמעגלעכט צו פירן דעם מסחר אין אַ פאַרשיידנאַרטיקן וועטער און די פּאַמיעשטשעניעס אויף קראָמען און סטראַגאַנעס האָבן זיך געפונען אין די דרויסנדיקע פראָנטאָווע פּאָדסיעניעס. אויף צו מאַגאַזינירן גרויסע קוואַנטומס סחורות, זיינען געווען עטלעכע שטאָקיקע טיפע קעלערן. אין שטאָט האָבן זיך באַזעצט אַ באַדייטנדע צאָל איטאַליענער. די אַמאָליקע גרויסע בנינים, וואָס האָבן געהערט צו די איטאַליענער אַטטאַוואַנטי, און ארסעטטי, הייזער מיט קליינע פּאָדסיעניעס, האָבן זיך אויפגעהאַלטן ביז היינט. אין 16־טן יאָרהונדערט האָט שוין יאַראָסלאַוו פאַרמאָגט אַ וואַסער־לייטונג, דאָס וואַסער האָט מען געפירט אין דעמבענע הילצערנע רערן, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דרום פון דער שטאָט ביז צום רינעק. דאָס איז געווען אַ צייט פון אויפבלי און וווילשטאַנד פון דער שטאָט.

אָנהויבנדיק פון דער העלפט פון 17־טן יאָרהונדערט, האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגזאַמע און כסדרדיקע ירידה פון דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט. דער דאָזיקער פּראָצעס פון סטאַגנאַציע איז געווען אַ פּועל־יוצא פון די לאַנגדויערנדיקע און כסדרדיקע מלחמות פון די קאָזאַקן. שוועדן, טערקן און די טאַטאַרישע אָנפאַלן. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם האָט זיך פאַרקלענערט דער סוחרישער עלעמענט — די הענדלער, וועלכע פלעגן אָנפאַרן אויף די יאַראָסלאַווער ירידים. באַזונדערס פילבאַר האָבן געווירקט אויף די שטאָטישע מענטשן און ספּעציעל אויף די יידן פון דער סביבה די אָנפאַלן פון כמיעלניצקיס קאָזאַקן (1649). נישט אין אַ קלענערע מאָס זיינען געווען וויטיקדיק פאַר דער שטאָט, די שוועדישע אינוואַזיעס אין 1656 יאָר. און באַזונדערס די אינוואַזיע אין חודש מערץ, ווען די שוועדישע חילות האָבן אונטער דער אָנפירונג פון קעניג קאַרל גוסטאַוו אַריינגעדרונגען אין יאַראָסלאַוו. דער צוויי־וואָכנדיקער אויפהאַלט פון די שוועדן אין שטאָט, האָט גורם געווען צו דער אויסליידיקונג פון אַלץ, וואָס האָט געהאַט אַ געוויסן ווערט. ס׳זיינען דאַן פאָרגעקומען אונטער יאַראָסלאַוו צוזאַמענשטויסן צווישן די שוועדישע חילות און די אָפּטיילונגען פון טשאַרניעצקי, וועלכע זיינען באַשריבן געוואָרן דורך סינקעוויטשן אין זיין גלענצנד ווערק „פּאָטאָפּ". אָבער קוים האָבן באַוויזן אָפּצוטרעטן פון יאַראָסלאַוו די שוועדן און באַלד האָבן אַריינגעמאַרשירט אין שטאָט די אָפּטיילונגען פון ראַקאָטש, וועלכע האָבן כמעט אַלץ פאַרניכטעט. אָט דער פּעריאָד פון אומרועו, וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן אין

דער צווייטער העלפט פון 17־טן יאָרהונדערט, האָט זיך געצויגן אַזש ביזן סוף פון דעם דאָזיקן יאָרהונדערט.

אין יאָר 1772 האָבן זיך אַריינגעריסן אין שטאָט די עסטרייכישע חילות און אין משך פון קאַרגע אַנדערטהאַלבן הונדערט יאָר, האָבן זיי געוועלטיקט אין יאַראָסלאַוו און די שטאָט האָט זיך געפונען אין זייער רשות. דאָס אַריבערגיין פון יאַראָסלאַוו אונטער דער עסטרייכישער הערשאַפט, האָט געבראַכט פילע ענדערונגען. נייע גרענעצן האָבן אָפּגעטיילט די שטאָט פון פוילן, מיט וועלכער זי איז געווען אָרגאַניש פאַרבונדן. דער אַמאָליקער מסחר בעת די גרויסע ירידים איז פאַרביטן געוואָרן מיט מערק פון אַ קליינעם פאַרנעם, וואָס פלעגן פאָרקומען אינדערוואָכן פון דער נישט ווייטער סביבה. באַזונדערס האָבן דאָס פּיינלעך אָפּגעפּילט די יידישע תושבים, וועלכע האָבן אָנהויבנדיק פון 17־טן יאָרהונדערט אַלץ וואָס מער און אין אַ גרויסער צאָל זיך באַזעצט אין יאַראָסלאַוו, פאַרנעמענדיק זיך איבערהויפּט מיט האַנדל.

אין דער צווייטער העלפט פון 19־טן יאָרהונדערט איז יאַראָסלאַוו פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלס פרייע שטאָט און איז געוואָרן די הויפּטשטאָט פון פּאָוויאַט (1854).

אַ ווייטערדיקער חידוש אויף דעם שטאָטישן שטח איז געווען דאָס אַדורכפירן אין 1860 די אייזנבאַן־ליניע אויף דער טראַסע קראָקעוו־פּשעמישל, וועלכע האָט אַדורכגעשניטן יאַראָסלאַוו. נאָכן איינשליסן איר אין דער קאָמוניקאַציע־נעץ, האָט די שטאָט באַדייטנד אויפגעלעבט.

אין די יאָרן 1914—1867 איז אין שטאָט אַדורכגעפירט געוואָרן פילע באַדייטנדיקע ענדערונגען, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דער רעגולאַציע פון די פּלעצער און גאַסן. ס׳איז אַדורכגעפירט געוואָרן גאַזבאַלויכטונג (1900), ס׳זענען פאַרבויט געוואָרן די אַמאָליקע פאַרשטעט און ס׳איז געוואַקסן די צאָל פון דער באַפעלקערונג, וועלכע האָט שוין אין יאָר 1910 געציילט 23,400 תושבים.

די יידישע באַפעלקערונג, וועלכער ס׳איז אַמאָל פאַרבאָטן געוואָרן צו וווינען אין צענטער פון שטאָט, האָט ביסלעכווייז, בהדרגהדיק פאַרנומען אַלע הייזער טאַקע אין די געגנטן, דאָס הייסט: גראָדזקאַ, אָפּאָלסקאַ, סאַביעסקיעגאַ, ספּיטקאַ, לובעלסקאַ און פאַרשטייט זיך אין דער ערשטער ריי אין רינעק. די פּאַליאַקן האָבן זיך באַזעצט אין דעם פּעריאָד פון אויפבוי אין די פאַרשטעט און באַזונדערס אין דער קראַקאָווער דזיעלניצע.

לשם אינטערעס וואָלט איך געוואָלט צוגעבן, אַז אייניקע בנינים אויפן רינעק, וועלכע האָבן געהאַט אַן אינטערעסאַנטן היסטאָרישן עבר, זיינען געווען באַוווינט פון יידן און זיי זיינען אויך געווען דאָס אייגנטום פון באַלעבאַטישע יידן. אַזוי צום ביישפּיל איז דאָס הויז נר׳ 2 געווען די קוואַרטיר פון קיסר יוזעף דעם צווייטן (1773). אין הויז נר׳ 6 האָט קוואַרטירט דער שוועדישער מושל קאַראַל גוסטאַוו דער צענטער, אין דער צייט פון זיין אויפהאַלטן זיך מיט זיין שוועדישער אַרמיי אין יאַראָסלאַוו. דער בנין נר׳ 12 האָט געהערט צו דער קעניגן מאַריאַ סאָביעסקאַ און דער בנין נר׳ 15 לעבן רינעק, איז געווען דער זיץ־אָרט פון קאָמיטעט פון דער נאַציאָנאַלער גוואַרדיע אין דער צייט פון דעם „פרילינג פון די פעלקער״ (1848). דער פּראַכטפולער בנין מיט דער אַזוי גערופענער קליינער פּאַדסיעניע, איז אויפגעבויט געוואָרן נאָך אין יאָר 1750 פון אי־טאַליענער אַרסעטטי.

די ערשטע וועלט־מלחמה אין די יאָרן 1918—1914, האָט געבראַכט דער שטאָט אַ סך פּאַרניכטונג, וואָס איז געווען אַ פּועל־יוצא פון די פּאַרביסענע שלאַכטן צווישן די רוסיש־עסטרייכישע אַרמייען אויף דער פראָנט־ליניע פון סאַן. די שטאָט איז דאַן איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. אין רעזולטאַט פון די אומאויפהערנדיקע מיליטערישע רעקווי־זיציעס, האָט די שטאָטישע באַפעלקערונג דאַן געליטן פון אַ מחסור פון וויכטיקע שפּייז־אַרטיקלען.

אין אָקטאָבער 1918, איז יאַראָסלאַוו, נאָך 146 יאָר געפאַנגענשאַפט, ווידער געוואָרן אַן אינטעגראַלער טייל פון פוילן. אין די ערשטע נאָך־מלחמה־יאָרן, האָט זיך די שטאָט פאַרגרעסערט אין צאָל פון דער באַפעל־קערונג און האָט זיך האַסטיק אַנטוויקלט. אין די יאָרן 1928—1924, איז יאַראָסלאַוו עלעקטריפיצירט געוואָרן און ס׳איז אויפגעבויט געוואָרן אַ רחבותדיקע „האַנדלס־האַלע״. ס׳האָט זיך אין אַ שנעלן טעמפּאָ אַנטוויקלט דער מסחר, די קליין אינדוסטריע און באַנק־וועזן. דאָס איז געווען אין דער ערשטער ריי די פאַרדינסט פון די יידישע תושבים, אין וועמענס הענט ס׳האָבן זיך געפונען אַרום 80% פון פאַרשיידענע אונטערנעמונגען אין שטאָט. ס׳איז נויטיק צו אונטערשטרייכן, אַז אין יאַראָסלאַוו איז פּאַק־טיש נישט געווען קיין גרויס־אינדוסטריע און די ווינציקע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען ווי די בענדער־פאַבריק (סאַליק־רייף), קעקס פאַב־ריק (גורגול), די מילן (גלאַסבערג, קאָרן), אייער עקספּאָרט (סאָבעל,

מאַרגוליס, האָרן), אָדער בעקאַניאַרניע און ציגעלניעס האָבן נישט געהאַט קיין גרויסע השפּעה אויף דערווירטשאַפט פון שטאָט, וועלכע האָט געהאַט אַ האַנדל און מלאכה כאַראַקטער.

אַ סך פאַבריקן זיינען אין שטאָט נישט געווען. אין שטאָט האָבן סטאַציאָנירט פיל מיליטערישע פאָרמאַציעס, וואָס איז לגמרי נישט געווען פּראָפּאָרציאָנעל צו אַזאַ פאַרהעלטנישמעסיק, נישט גרויסע שטאָט ווי יאַראָסלאַוו. אין שטאָט האָבן סטאַביל סטאַציאָנירט די פאָלגנדע מיליטע־רישע פאָרמאַציעס: „3־ער פּולק לעגיאָנוו", „39־ער פּולק סטשעלצוו לוואָווסקיך", „2־טער פּולק לאַנטשנאַשטשי" און נאָך 2 אַרטילעריע־איינהייטן.

אין שטאָט זיינען אויך געווען אַ גאַנץ גרויסע צאָל מיטל־שולן און אין איינער פון זיי אין דער בוי־שול, האָבן זיך געלערנט שילער פון אַנדערע שטעט פון דער לעמבערגער וואָיעוואָדסטווע. אין יאַראָסלאַוו זיינען אויך אַרויסגעגאַנגען 2 וואָכנשריפטן: „פּשעגלאָנד יאַראָסלאַווסקי" — רעדאַקטאָר שיפמאַן און דער „טיגאָדניק יאַראָסלאַווסקי" — רע־דאַקטאָר מאַרגיעל.

אין די דרייסיקער יאָרן, איז די שטאָט געווען אַן עדות פון פּאַר־שיידענע אומרועןן פון פּויערים, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין דער צייט פון די „זיעלאָנע סוויאָנטקי", און אין אויגוסט 1937, האָבן 20.000 פּויערים אין משך פון עטלעכע טעג, פאַרבלאָקירט יאַראָסלאַוו.

אָנהויב סעפּטעמבער 1939, האָט שוין יאַראָסלאַוו געשפּירט דעם שטורעם פון דער אָנקומענדיקער צווייטער וועלט־מלחמה. די שטאָט און די סביבה איז שטאַרק באָמבאַרדירט געוואָרן פון דעם דייטשן לופט־פלאָט. באַלד האָבן זיך די מלחמה־אָפּעראַציעס דערנענטערט צו יאַראָסלאַוו, אין וועלכער ס'האָבן זיך נאָך אַ קורצער שלאַכט אַריינגעריסן די חילות פון דעם שונא. דאָס איז געווען שבת דעם 10־טן סעפּטעמבער 1939. ס'האָט זיך אָנגעהויבן די היטלעריסטישע אָקופּאַציע פון יאַראָסלאַוו.

אַ סכנה איז געהאָנגען אויף דער שטאָטישער יידישער באַפעלקערונג, וועלכער מ'האָט אַרויסגעטריבן פון שטאָט און די יידן פון דער סביבה, זיינען אויסגעמאָרדעט געוואָרן אין די דערבייאיקע טויט־פּלעצער, ווי: פּעלקיניע, בעלזשעץ, קאַמאַטשווו.

מיטן גירוש פון די יידן פון דער שטאָט, סוכות־צייט 1939, האָט זיך פאַרענדיקט די רומפולע געשיכטע פון די יידן פון יאַראָסלאַוו.

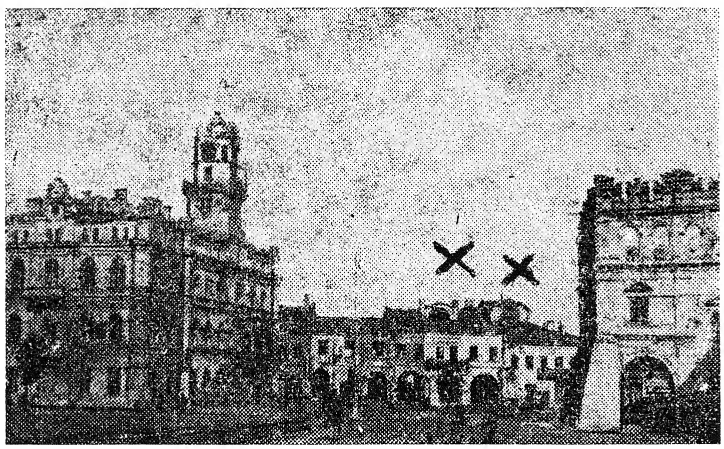
The City Hall המעבר למאלה פודסיהניה. ברקע הרטוש

Na jarosławskim rynku zawaliły się dwie zabytkowe kamieniczki

W nocy z 12 na 13 bm. potężny huk obudził mieszkańców domów położonych w jarosławskim rynku. Spowodowało go zawalenie się dwóch średniowiecznych domów oznaczonych nr. 12 i 14.

Krytycznej nocy zawalił się doszczętnie najperw dom nr. 14, a następnie runęła przytykająca do niego połowa sąsiedniego domu nr 12. Zawalone mury osunęły się w podziemia. W miejscu katastrofy powstał dół.

Katastrofa nie pociągnęła za sobą ofiar w ludziach, gdyż jeden z domów był pusty, a w drugim znajdowały się biura gminy. Władze bezpieczeństwa i straż pożarna odcięły dostęp do miejsc zagrożonych oraz zabezpieczyły urządzenia biur.

Rynek w Jarosławiu, miejsce katastrofy oznaczone krzyżykami

Jak już niejednokrotnie wspominaliśmy pod rynkiem jarosławskim ciągną się olbrzymie, sięgające od 5—8 pięter wgłąb, podziemia, które powodują coraz większe obniżanie się powierzchni rynku. Woda zaskórna, która dostała się tam z powodu braku konserwacji w latach wojennych, podmywa fundamenty budowli tak, iż zawalenie grozi kilkunastu domom. Niektóre groźnie się zarysowały. W związku z tym wiele domów opróżniono.

Katastrofa jest sygnałem alarmowym i ostatnim ostrzeżniem, iż prace nad zasypaniem podziemi i zakryciem ich płytami żelbetonowymi muszą się rozpocząć bezzwłocznie. Oba zawalone domy należały do średniowiecznego tzw. „Podcienia wielkiego" i posiadały cenne zabytkowe skiepienia oraz kryte, oszklone ~~dzie~~ wiaty. (Grot)

קטע מעתון פולני שהופיע בירוסלב בשנת 1975.

אלי, אלי נפשי, בכי

קינה עפ״י „אלי ציון״

אלי, אלי, נפשי, בכי
וזעקי, בת־ישראל,
מספד שאי והתיפחי,
אכלה האש בישראל.

על טבח־עם, אשר הוכן,
יסורי שכול, אשדות דמים,
זקן גם טף לא רוחם,
על עקדה קרבן תמים.

על עוללים, גמולי חלב
המרוטשים לפי צורים
ועל דמם, אשר הוזב
בראש חוצות לעין הורים.

על הקהלות השוממות
ועל חרבן מקדשי אל,
יקודי להב שלהבות
ערי פאר בישראל.

עלי דורות, אשר נגדעו,
דמי אבות על דמי בנים,
בגיא אושביץ תמו גועו
במוקדות הכבשנים.

עלי כלואים, חגורי שק
הנמקים ברבבותיהם,
בטרבלינקי ומידנק
ואין מלקט עצמותיהם.

עלי קרונות, צפופי אדם,
אשר רופדו גפרית וסיד,
ציחי־צמא, ככלות נפשם,
צעקו מים ואין מושיט.

עלי בנות, אשר עולפו,
רעיות בנפשן שלחו ידן,
צ״ג הטהורות יחדו נספו
ולא חולל תום כבודן.

עלי קפואים בשדות שלגים,
ילדים רכים בחיק אמהות
ועל קדושים השואגים
קבורי חיים מתוך בורות.

עלי גוילים המחוללים
בידי נאצים מנאצי אל,
טרופים, קרועים ומגאלים
בין אשפתות ואין גואל.

על צדיקים ענוי עולם
נדיבי עם, הוגי תורה,
בתאי רעל נחנק קולם,
נפלה, כבתה המנורה.

עלי נוער פרחי העם,
חלוצי־קרב, כפירי מרי,
מול זדונים שופכי הדם,
השתלהבו רשפי חרי.

עלי קדוש השם ועם
ועל נקמת דם טהורים
בתעצומות מסרו נפשם
לחמו נפלו הגבורים.

ראה, אלהים, עורי צפד,
נפל לבי, שונאי קמים.
הקשיבה שועי, חישה מפלט,
הצילה נפשי מאנשי דמים.

הקינה מאת י. ל. ביאלר מנצולי השואה.

פורסמה לראשונה ע״י הרבנות הראשית וועד הקהלות בפולין בשנת תש״ח.

ירוסלב
כפי שהיא חייה בזכרוננו

מפלגות ציוניות ותנועות נוער

משה קלכהיים

מראשיתה של התנועה הציונית בירוסלב

הנתונים הראשונים של התנועה הציונית בירוסלב הנמצאים בידינו מעידים, כי היא התארגנה בראשית שנות השמונים של המאה התשע־עשרה, לאמור עוד לפני הופעתו של ד״ר הרצל בזירה הציונית, בתקופת תנועת „חובבי ציון״ ברוסיה ובאוסטריה.

בשנת 1889 נוסדה בוינה ביוזמתו של ד״ר ראובן ביבר האגודה האקדמאית הלאומית היהודית הראשונה בשם „קדימה״ ובין 54 חברי האגודה נמנה גם הסטודנט אמיל בלומנפלד וד״ר סאלו רוסברגר מירוסלב. האגודה „קדימה״ היתה איפוא האירגון הציוני הראשון שקם בירוסלב.

בשנת 1892 ביקר בירוסלב ד״ר נתן בירנבוים — מראשי מנהיגי „חובבי ציון״ בתקופה ההיא, במטרה לארגן מחדש את כל האירגונים הציוניים תחת השם: „יישוב ארץ־ישראל״, שמטרתה איסוף כסף ותרומות לשם ביצוע תכניות התיישבותיות בארץ־ישראל.

בשנת 1894 קיים כבר בירוסלב סניף פעיל של חברת „ישוב א״י״ בשם „ציון״ ובועידה הארצית שהתקיימה בלבוב ב־30 ו־31 באוגוסט ש. ז. מדווח בשם הסניף בירוסלב שמעון ברנר על הפעולות הציוניות בעירנו.

הועידה הקימה גם גוף חדש בשם „החברה הפוליטית של יהודי גאליציה״, שמטרתה: „חינוך ציוני של המוני ישראל, עבודה בעד כל צרכי היהודים ביחוד פוליטיים וכלכליים, שמורת זכויות היהודים כאזרחי הארץ והמדינה ובתור חברי הערים והקהילות״.

כנשיא החברה נבחר ד״ר אמיל בלומנפלד מירוסלב. הועידה הרביעית של ציוני גליציה שהתקיימה ב־25 באוקטובר 1896 בלבוב נבחר ד״ר סאלו רוסברגר לחבר הועד המרכזי של כל ציוני גליציה.

אישיות מרכזית אחרת בחיים הציוניים בגליציה היה רב הקהילה

הועד הציוני המקומי בירוסלב בשנת 1927

עומדים מימין לשמאל: הירש חריטן, רבקה לודמיר, דימנט, לונק מצגר, גב׳ פוטאַשר, רפאל גז׳וב, וייסלר, א. טנצר, שלום שטולבך, עו״ד אריק רסלר, משה בייטלר

יושבים מימין לשמאל: ... ד״ר יצחק רבינוביץ, ד״ר משה (מאוריצי) שפץ (יו״ר) איזיו ליאון, אלימלך רייך, ד״ר פרייזמן

יושבים למטה: מגר. איזיו הורביץ, דבורה וולפשטיין, יוזק זילינקובסקי

The Local Zionists Committee 1927

בשנות התשעים, הרב לייבוש־מנדל לנדא. הוא נולד בשנת 1861 בעיירה סינייבה על יד ירוסלב ומתחילת הפעילות הציונית בגליציה הצטרף לתנועה ופעל רבות למען הפצת הרעיון הציוני. הרבי מבלז הכריז עליו מלחמה שערה בגלל פעילותו הציונית וסיכל כמה פעמים את בחירתו כרב זקהילה (כמו בקולומיא) וגם בחירתו כרב הקהילה בירוסלב נתקלה בהתנגדות חריפה מאד של הרבי מבלז בהלשנות לשלטונות וכל זה במטרה שלא יאשרו את בחירתו.

בספרו של ד״ר נ. מ. גלבר „תולדות התנועה הציונית בגליציה״ אנו מוצאים את הקטע הבא על התנועה הציונית בירוסלב:

„עוד בשנת 1891 נוסד כאן (בירוסלב — מ. ק.) „אולם קריאה״ בעל כיוון וצביון לאומי. בירוסלב גרו אמנם שני חברים של „קדימה״ הוינאית: עו״ד ד״ר אמיל בלומנפלד והרופא ד״ר סאלו רוסברגר וכן מו״ל „אוצר הספרות״

שאלתיאל אייזיק גראבר, שהיה מותיקי התנועה הלאומית, אולם מיזמתם הם לא ניסו לייסד חברה ציונית...

החברה הציונית הראשונה נוסדה אך בשנת 1894. בינואר באו שליחי הועד הארצי בלבוב; הרב הראשי ליבוש־מנדל לנדא, דוד שרייבר ושמעון רנצר ובעזרתם של ד״ר בלומנפלד וד״ר רוסברגר נערכה ב־8 בינואר אספה בשביל חוגי האינ־טליגנציה. אחרי נאום הפתיחה של ד״ר בלומנפלד דיבר שרייבר על מצב היהודים בארצות הגולה והצביע על הנזק, שההתבוללות מביאה על היהודים כחטיבה אחידה מבוססת על מסורתה ההיסטורית.

בויכוח השתדל ד״ר לנדא * להוכיח, שבמתן האמנצי־פציה נפתרה השאלה היהודית ועל היהודים להתבולל עם העם הפולני. על זה ענו לו הרב לנדא, ד״ר רוסברגר, רנצר ודוד שרייבר. דבריהם עשו רושם כביר על הנאספים שהחליטו לבחור בועד מכונן, כדי לייסד את חברת „ציון״. נבחרו ד״ר בלומנפלד, ראש הקהילה היינריך סטריז׳ובר, נתן קוצמן, קלמנס מאשלר, אייזיק שאלתיאל גראבר, עו״ד שמואל נבנצאהל, ב. פומרנץ, חיים קאופמן, ד״ר רוסברגר וליאון חיל.

ב־25 בנובמבר 1894 נוסד גם סניף מקומי של התאחדות חברת ישוב א״י „ציון״. אחרי האסיפה, שדיברו בה הרב לייבוש מנדל לנדא, ד״ר גרשון ציפר, ד״ר רוסברגר ופנו בקריאה לעמוד לימין מפעל ההתישבות בארץ־ישראל, הצטרפו לאגודה 150 חברים חדשים. אל הועד נבחרו ד״ר בלומנפלד — נשיא; ד״ר סאלו רוסברגר — סגן נשיא, יצחק וואשגה (כנראה: גאשגה — מ.ק.) — גזבר, שלמה שטיצל — מזכיר לטפוח הארץ; שלתיאל אייזיק גראבר — מזכיר עברי, וכן ישראל שוסהיים, יעקב גולדשמידט, דוד קורנמן, דוד וויינברג, שמואל ברנר, שאול שטרנהל, שלמה מנדלברג, יוסף קאופטייל ומרקוס קריגר״.

באותה שנה נוסד גם אירגון „הנוער הלאומי״ גם בירוסלב. הכינוס

• ד״ר לנדא היה מהמתבוללים בירוסלב.

הראשון של חברי התנועה התקיים בלבוב והשני דווקא בירוסלב. (בשנת 1902), דבר המעיד על חשיבותה של התנועה בעיר זו.

שם התנועה בירוסלב הוא: „השחר" והיא מהוה חלק אינטגראלי של האיגוד הארצי בשם „הסתדרות האקדמאים הציוניים", שמטרתה: „שיפור הרמה הרוחנית של הנוער הציוני ע"י חינוך לאומי־ציוני והסמת קשר תמידי בין הקורפורציות והאגודות היחידות".

כבוד מיוחד נפל בחלקם של ציוני ירוסלב כאשר נשיא חברת „ציון", הד"ר אמיל בלומנפלד נבחר ע"י הועד הארצי כציר לקונגרס הציוני הראשון.

הוא היה אחד מבין 23 הצירים מגליציה שהשתתפו בקונגרס ודיוקנו אמנם מופיע בלוח התצלום של צירי הקונגרס הציוני הראשון שהופיע בדפוס.

✶

בשנת 1905 היו בירוסלב שלש אגודות ציוניות:
„בני־ציון" — בראשותו של ד"ר אברזוהן,
„רחל" — בראשותה של הגב. רגינה דייכס,
"אחוה" — בראשותו של היינריך זומפ.

באותה שנה התקיימה גם בירוסלב התיעצות חברי הועד הארצי בענין עבודה מדינית ארצית של התנועה הציונית.

באשר לתנועת הנוער, כדאי לציין, כי היא היתה מורכבת מתלמידי ובוגרי גימנסיות בכל ערי גליציה. אין לנו הרבה פרטים על גודל התנועה הזאת, אלא משנת 1913, בעת שמתכנסת ועידת ההסתדרות בפשמישל. „השחר" מונה אז 28 חברים, מהם 5 דוברי עברית והיא מיוצגת בועידה ע"י שניים מחבריה: בנו חמאידס ווילהלם גניספל.

ע"י „השחר" קיימת גם תנועת נוער „צעירי ציון" המקורבת ומתעניינת במיוחד בשאלת הסוציאליזם, ונוטה אחרי תנועת „פועלי־ציון" המתארגנת אז בגליציה.

בשנת 1911 מונה תנועת „צעירי ציון" בירוסלב 18 חברים, מהם לומדים עברית 10 מחבריה.

✶

פרק אחר בחיים הציוניים בירוסלב מהווים המורים העבריים,

חברי ה„ועד הציוני המקומי" עם קבוצת חלוצי „עקיבא" בהכשרתם בירוסלב
(בבית רבקה קלכהיים)

„Akibah" and the local committee with a group of Hachshara pioners

המאורגנים בתנועה העברית בגליציה. ראשיתה התנועה בשנת 1893 ביסוד בית־ספר ראשון ללימוד עברית בעיר ירוסלב.

בשנת 1906 קמה „אגודת המורים העבריים באוסטריה", שמטרתה: „לחנך את הדור הצעיר ברוח עברי־לאומי ולהחיות בפיו את הדיבור העברי". באותה עת היו קיימים בגליציה ובבוקובינה 21 בתי־ספר וקורסים עבריים, ביניהם גם בירוסלב, בשם: „שפה ברורה" עם 46 תלמידים בהנהלתה של הגב' צפורה האבר.

*

כאמור קיימת בירוסלב תנועת נוער סוציאליסטית „צעירי־ציון", אך קדמה לה הקמת סניף תנועת העבודה בשם „עברי", שמרכזת בתוכו פועלים ועוזרים מסחריים. אגודת „עברי" מהווה חלק אינטגראלי של „התאחדות העובדים והפועלים הציוניים בגליציה" והיא מונה בשנת 1903 מאה ושמונים חברים. משורותיה צמח אחד המנהיגים הבולטים של

קבוצת עסקנים ציוניים צעירים בשנת 1930
יושבים מימין לשמאל: י. ז׳לינקובסקי, עו״ד הורוביץ, דורה וולפשטיין, x x
עומדים מימין לשמאל: x x, זילינקובסקי, בייטלר, ב. שליסלברג, סלה שטריקס, ס. ליברמן, x x

A group of young Zionists workers:
Sitting from right to left: x x, I. Zielenkowski, Horowitz, Dora Wolfstein
Standing: x x, Zielenkowski, Beitler, B. Schliesberg, S. Striks, S. Lieberman, x x.

„פועלי־ציון" (צ.ס.) בגליציה המהנדס אנזלם (אנשל) רייס, אשר כבר בשנת 1910 נבחר בועידה התשיעית של התנועה לחבר ההנהלה של „פועלי־ציון" באוסטריה וממשיך בפעולה ציונית אקטיבית עד היום הזה.

באותה ועידה נבחר גם להנהלת התנועה נציג שני של התנועה בירוסלב והוא הרופא הידוע, ד״ר אדולף הנדל.

*

מהנתונים המובאים לעיל על ראשיתה של התנועה הציונית בירוסלב, אנו למדים, כי הקהילה היהודית בעירנו היתה מעורבת בצורה פעילה ביותר בהתפתחות התנועה הציונית בגליציה ועסקניה מילאו תפקידים מרכזיים בחיי התנועה מראשיתה ועד הימים האחרונים של קיום הקהילה היהודית בעיר.

אשר גרף

הפעילות הציונית בירוסלב בשנות העשרים

אחרי אשור המנדט על ארץ־ישראל בסן רמו, גברה ההכרה בחשיבות הרעיון של „חיבת ציון" והכמיהה לשיבת ציון קיבלה צורה מוחשית.

ההתעוררות התבטאה על ידי ארגון ויסוד של מוסדות וארגונים ציוניים לגווניהם השונים, הוקמו אז גם מוסדות תרבותיים שטיבם וחשי־בותם בזמנם יפורטו בכתבה זו.

הפעילות הזאת הקיפה חלק גדול מהצבור היהודי בירוסלב, שהביע נכונות לבצע כל הוראה של מרכז ההסתדרות הציונית במערב גליציה ששכן בקרקוב. הפעילים שמספרם היה רב, בצעו במרץ את התרמת הצבור לקרנות הלואמיים כגון: קרן־היסוד וקרן־הקיימת ועוד כל מיני עבודות מעשיות שהזמן דרשם. בפרק זמן זה, התארגנו תנועות־נוער למיניהם בהתאם לזרמיהם ותכניותיהם. התגבשה אז תנועה חלוצית רבה ובשנת 1919 עלתה ארצה קבוצת חלוצים ראשונה, שהכילה כעשרים איש.

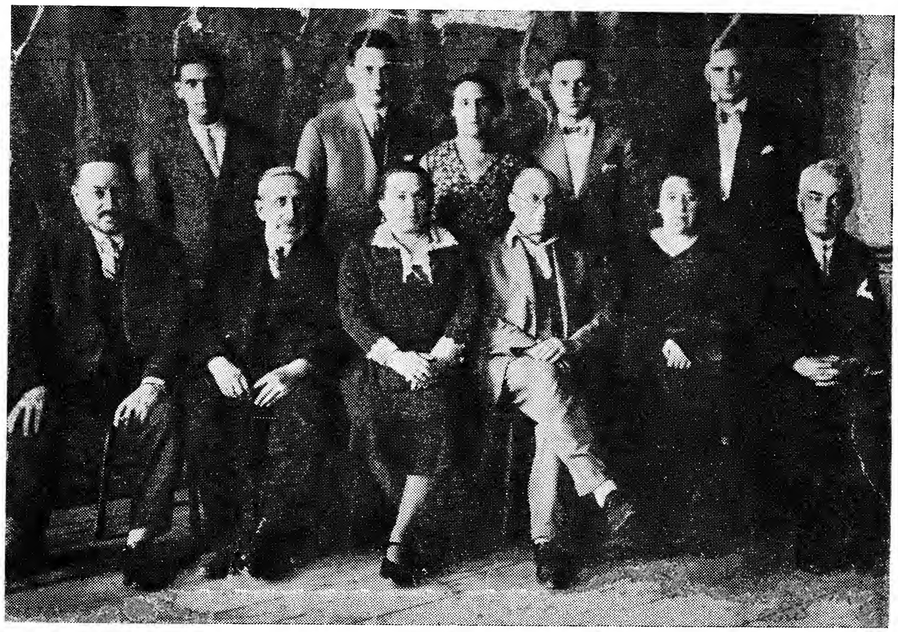
בקבוצה זו עלו ארצה בין השאר: האחים שלום ושמואל שפיגל ולושק קורצמן, שלום שפיגל הוא כעת פרופסור בישיבה יוניברסיטי בניו־יורק ושמואל (הוא סם שפיגל), מפיק סרטים ידוע באמריקה, ואילו לושק קורצמן הוא כעת אריה שרון הארכיטקט הנודע.

בד בבד עם ההתעוררות הציונית הענפה, הכתה שרשים חזקים הפעילות התרבותית העברית והלאומית. קם סניף של אגודת „תרבות", אשר לזכותו בתקופה ההיא, יש לרשום שורה של מעשים תרבותיים מרשימים. קמה אז ספריה שכללה ספרים עבריים ובשפות אחרות, במשך הזמן גדלה הספריה והיתה לנכס תרבותי לנוער ולמבוגרים.

הספרנית במשך השנים האלה היתה סלה שטריקס והודות לעבודתה המסורה היתה הספריה למה שהיתה, מוסד בעל ערך רב.

הפעילות התרבותית באותו זמן הקיפה מאות רבות של הנוער בירוסלב, לצורך זה שכר הועד המקומי הציוני שהיה מורכב מנציגויות של כמעט כל הארגונים הציוניים, בית סובל, שהכיל כעשרה חדרים ואולם של כמאה מטרים מרובעים. בבית הזה רוכזו מאות לומדי השפה העברית

הנהלת הבית שנתנה לו השם „בית העם" פתחה קורסים ללמוד השפה העברית והעסיקה שתי מורות: דבורה וכנר ורבקה לודמר במשרות מלאות

קבוצת עסקנים של הועד הציוני בירוסלב
יושבים מימין לשמאל: עו"ד ד"ר רגר, x x, ד"ר רוסברגר. גב' מורנברג, אלימלך רייך, שמעון שפיגל
עומדים מימין לשמאל: שמחה גרף, בן־ציון ליכט, סלקה חריטאן, לונק מלון, גשק זילינקובסקי

The Local Committe of Zionists
Sitting, right to left: Dr. Rager, x x, Dr. Rosberger, Mrs. Morenberg, E. Reich, S. Spiegel
Standing, rtght to left: S. Graff, B. Licht, Mrs. S. Charitan, L. Melon, G. Zielinkowski

ואת המורה הותיק חלימר במשרה חלקית. החלק הארי של הנוער דאז רכש את השפה העברית במקום הזה.

ניהל את העבודה הרבה הזאת של הקניית השפה העברית, במסירות ושלא על מנת לקבל פרס, משך שנים עד עלותו ארצה בשנת 1926 אחי המנוח יהושע גרף.

באותה התקופה נוסד וקם בית ספר עברי־פולני, שהיה מוכר על ידי

הממשלה. תחילה שכן המוסד בבנין של בית הספר לנגינה על שם שופן וכעבור זמן מה, עבר בית הספר לבנינו של משפחת הורן.

בית־הספר קם הודות ליזמתו של ד״ר יצחק רבינוביץ ז״ל והודות למרצו וזמנו הרב שהקדיש, התקיים והתפתח. באותו זמן קם גם גן־ילדים עברי־פולני, שהעסיק שתי גננות.

הפעילות הענפה וההמונית נמשכה עד לקראת סוף השלושים בערך. ועקב המשבר הכלכלי בארץ, המאורעות שגרמו ערבי הארץ והקשיים בעליה, שגרם שלטון המנדט, הצטמצם בהדרגה ההיקף הגדול ובמשך הזמן הזה קטן מספר המבקרים בקורסים. הנוער שהתרכז בבית העם ובילה בערבי שבתות וברקודי הורה משולהבים, הלך ומעט.

הנהלת „בני־ציון" בשנת 1933
עומדים מימין לשמאל: בראט, מצגר, זיגה דובשיץ, שנייבאום, גרטנר ?
איזיו וסרמן, אולק זילברמן
יושבים מימין לשמאל: וינטרגרין, נ. רוט, שמחה גרף (יו״ר), שיינקה נס, שיקו שליידר

The Management of „Bnei-Zion" 1933
Standing from right to left: Brat, Metzger, Ziga Dobschitz, Schneebaum, Gertner, Wasserman, Olek Silberman
Sitting from right to left: Wintergrin, N. Rot, Simcha Graf, Sianka Nas, Siku Schleider

הנהלת „בית העם" נאלצה לעזוב את הבית בגלל קושיים כספיים ואחרים. למותר לציין שגם בארגונים הציוניים האזרחיים האחרים קטנה הפעילות.

באותו הזמן, לקראת סוף שנות השלושים, באו שני פעילים ציוניים מן הנוער המתבגר לידי הכרה, שיש הכרח להתאים את הצורה של הפעילות הלאומית למצב שנוצר וליסד אגודה ציונית שתרכז את הנוער הלומד באוניברסיטאות וגם אלה המסוגלים מבחינה תרבותית וחברותית למצוא את מקומם בה ולתת להם אפשרות לתרום את חלקם בעשיה לאומית, ואז נוסדה אגודת „בני ציון".

הנהלת אירגון „תרבות" בשנת 1926
(הצילום נעשה לרגל עלייתו לא"י של יהושע גרף)
עומדים מימין לשמאל: שלום שטולבך, רבקה לודמר (מורה לעברית), אשר גרף, דבורה וכנר (מורה לעברית), לונק מצגר
יושבים הגב' שטולבך (מימין) יהושע גרף והגננת של גן הילדים

The management of „Tarbuth", 1926
Standing, from right to left: S. Stulbach, R. Ludmer, S. Graff, D. Wachner, L. Metzger
Sitting, from right to left: Schtulbach, I. Rosenblit

גב' ה. הלברשטם

„ו י צ"ו"

תפקיד נכבד בתנועה הציונית בעירנו מילאו הנשים.

בשנת 1923 התאספו הגב' פרניה פוטשר ז"ל, גב' פוהורילס ז"ל, גב' לוטה טורנהים, (היום בישראל), ונשים אחרות בעלות הכרה ציונית. והתארגנו ב„חוג נשים יהודיות" בראש האירגון עמדה הגב' בלומנפלד מרח' סלובצקי; את החוג קיבלה תחת חסותה הגב' מלצר מלבוב, גב' מלצר היתה סנטורית ב־פרלמנט הפולני. היא הוזמנה לעירנו, לאספה גדולה ובנקט, בו השתתפו כמעט כל מנהיגי התנועה הציונית, ביניהם ד"ר רבינוביץ, ד"ר שפץ, ד"ר שוורצר, ד"ר רגר ועוד.

ארגון זה עסק בפעולה תרבותית וציונית. בפגישות בבתי חברות החוג היתה אחת מהן מכינה נושא לשיחה: על חינוך, תרבות, או הציונות.

לאחר שבשנת 1924 נוסדה הסתדרות נשים ציוניות „ויצ"ו" בלונדון. הגיעה גם משלחת של אירגון זה לעירנו. כמו־כן בקרו אצלנו הגב' עדה מימון מארץ־ישראל. וסבא גוטליב מקראקוב, החי כעת באמריקה.

אז נתקיימה אספה גדולה באולם „יד חרוצים" והוחלט להצטרף ל„ויצ"ו". המרכז שלנו היה בקראקוב. התחלנו בגיוס החברות ל„ויצ"ו" שמספרן הגיע לארבע מאות חברות. בין הפעילות בארגון היו שלושים חברות.

נבחרה הנהלה שחברותיה היו: הגב' הירט, גב' קורצמן, גב' שטורך. הגיזבריות שימשו: הגב' רגר והגב' רבינוביץ (היום בישראל), גב' לודמר (היום ניגר בישראל), גב' שלפריג וגב' וינבוים שהיתה תקופה מסויימת מזכירת ההנהלה (היום בישראל) גב' פרניה מוהרנברג וגב' עדה אימר.

תכנית העבודה של „ויצ"ו" היתה ענפה ביותר. אירגון „ויצ"ו" השתתף בכל פעולה ציונית בעירנו, בעזרה לחלוצות, לקרן קיימת, קרן היסוד ופעולות אחרות.

נשות „ויצ"ו", היו נפגשות בימי רביעי לדיונים בעניני־דיומא. מועדוננו היה משותף עם הועד המקומי. אספות אלה נהפכו למפגש חברתי, לשמוע. ללמוד, לראות ולהראות.

החברות היו מארגנות נשפי פורים וחנוכה, או תערוכות של מלאכת־יד. את ההכנסות היינו מעבירות ל„ויצ״ו" בארץ־ישראל. ביקרו אצלנו חברות המרכז, גב׳ מריה אפטה הסופרת, גוסטה לינדנבוים־כהן, אשר שיבחו את עבודתנו ועודדונו בדבריהן.

מקום נכבד בעבודתנו היתה הפעילות למען „ויצ״ו" צעירה — היו אלה נערות צעירות תלמידות בי״ס או נערות שלמדו מקצוע וחשבו על עליה לארץ־ישראל.

מדי שבת אחרי הצהריים נפגשתי איתן במועדון (בבית של שפרינגר). הרציתי בפניהן על תולדות היהדות, הציונות ועל הגאוגרפיה של ארץ־ישראל. בעזרת ד״ר רבינוביץ גייסנו סכומים ניכרים, בכדי לעזור לכמה מהן לעלות ארצה.

„ויצ״ו" קנתה לה שם כאירגון פעיל, אפילו אצל הלא ציונים. בשנת 1929 פקד חורף קשה את פולין, ואז פנה אלינו מר שטריזובר, סגן ראש העיר דאז, וביקש עזרתנו לפתיחת מטבח למעוטי־יכולת. נהלנו את המטבח בכוחנו ובעזרה כספית של העיריה.

באותה שנה ביקרה אצלנו ב„ויצ״ו" שליחה מארץ־ישראל הגב׳ פוזנר מטעם ק.ק. גייסנו אז 100 דולאר, כדי לרשום את מדינת פולין בספר הזהב של הקרן־הקיימת לרגל חגיגת העשור לעצמאותה.

בשנת 1930 ייסדנו בעזרתו של הד״ר רבינוביץ בית ספר עברי ששפת ההוראה בו היתה אמנם פולנית, אבל תכנית לימודים כללה בין השאר גם לימוד השפה העברית ומקצועות היהדות. עזרנו בגיוס תלמידות לבית ספר עברי ובכל מה שהיה דרוש.

בבית־ספר זה ראינו ראשית החינוך העברי, אותו רצינו להנחיל לילדינו, ומי יודע מה היו פירותיה לולא המלחמה הנוראה האחרונה.

מלחמת העולם השניה שמה קץ גם לפעילות „ויצ״ו" ומאות חברותיה ניספו בשואה שבאה עלינו מידי הגרמנים הרוצחים.

משה'ל קלכהיים (ירושלים)

תנועת „המזרחי" בירוסלב

(מיסודה ועד לשנות השלושים)

תנועת „המזרחי" בעירנו היתה מורכבת מחטיבות שונות: זקנים, צעירים, חלוצים, „השומר הדתי". כולם היו חדורים ברוח האידיאל הגדול: — בנין ארץ־ישראל בהשראת הציונות הדתית. בטרם הציונות ההרצלאית, השתייכו רבנים גדולי־התורה מפורסמים לתנועת „חובבי־ציון".

עד לפני מלחמת העולם הראשונה, היו רק יחידים, שהשתייכו ל„מזרחי" בירוסלב. הסתדרות לא היתה ויחידים אלה, השפעתם היתה מאד ניכרת.

יש להזכיר עובדה היסטורית, הקשורה לתנועת „המזרחי". משנת תרכ"ז (1867) כיהן כרב העיר הרב ר' שמואל וואלברג (הוא כיהן כעשר שנים, לפני זה הוא היה רב בז'ולקובה), הוא חיבר 5 ספרים: „אמרי דעת", „עטרת שושנים", „דבר בעתו", „דרכי שינויים" ו„דברי שמואל", ספר הכללים על סדר א'—ב', נפטר בשנת תרס"ו (1906) בהיותו בן שבעים ושבע שנים.

אנשי הקהילה הכריזו על משרה פנויה לרב בעיר, בשנת תר"ע (1910) בערך. רבנים שונים הופיעו בדרישות והציעו את שרותם לקהילה. המוע־מדים היו: הרב לייבוש־מנדל לנדוי, הרב מאיר הורביץ מקוטשץ, הרב זיף מלבוב, הרב מטורקא ואחרים. בועדת הבוחרים היו 16 נבחרי הקהילה ועוד 16 באי־כוח משדרות שונות של העם. (אבי ז"ל היה מבין הבוחרים).

להרב ר' לייבוש־מנדל לנדוי היו כל הסיכויים להבחר ברוב גדול, ברם חסידי בלז ושיניאווא התנגדו לו בתוקף. המניע העיקרי שבגללו פסלו אותו היה — הוא ציוני נלהב ואחד מראשי „חיבת־ציון" בגליציה וממייסדי „המזרחי" העולמי. הרב לנדוי היה גם מועמד לפני זה בקולומיא וחסידי בלז הכשילוהו. בבחירות לרב הקהילה בירוסלב קיבל הרב לנדוי מתוך 32 בוחרים למעלה מעשרים קולות, אולם חסיד בלז אחד התחכם והכניס לקלפי 2 פתקאות, במקום אחת. יצא שבקלפי היו 33 פתקאות במקום 32. דבר זה נעשה כנראה תוך הסכמה, או הבנה עם הסטרוסטה (מושל העיר) וכתוצאה מכך הבחירות נפסלו.

באותה התקופה בא לידי ביטוי כוחו של „המזרחי". הרב גדליה שמלקיס — רבה של העיר פשמישל, ניהל תעמולה בעד בחירתו של חברו ללימודים ולדעה. גם הרב נתן לוין — רבה של רישא תמך בו, בהיותם שלושתם תלמידיו של הרה"ג ר' יצחק שמלקיס מלבוב. (הרב ר' נתן לוין היה חתנו של הרב שמלקיס ז"ל).

בשנת תר"פ (1920) נבחר הרב לנדוי כמעט פה אחד לרב העיר, ברם זמן קצר לאחר בחירתו, הוא נפטר.

ההתעוררות לליכוד שורות „המזרחי" בעיר החלה לאחר מלחמת העולם הראשונה. השפעה עצומה ורושם אדיר עשתה עלינו הופעתו של שליח המרכז מוארשה הרב י. רפפורט מיינדז'יוב, נואם בחסד עליון, והוא זה שהניח את היסוד למסגרת התנועה בירוסלב.

בשנת תר"פ (1920) התחילה הפעילות הציונית הדתית בעיר. מטעם ותיקי התנועה היו יושב־ראש שמעון שפיגל, ר' אלימלך רייך, ר' חיים־אהרון זילביגר, ר' נח לם — בנו של האדמו"ר ר' אלימלך לם, בן־ציון דומיניץ, ר' דוד קרמר, שמואל שליידר, אשר וגשל ואח'.

בחוג הצעירים נבחר ועד. כותב הטורים האלה היה יושב־ראש, מזכיר ראשון היה חיים ליכט, שמלא תפקידו עד עליתו ארצה בשנת תרפ"ד יחד עם אסתר ורנברג, שהתחתנה בארץ .חבר נוסף בועד היה ר' מרדכי לנדמן, חתנו של ר' יוליוש גרף. בזמן הראשון היו פעילי התנועה של הצעירים, יהושע־הישל גרף, שמחה גרף, שלום שטילבך, הם אחר כך פרשו מתנועתנו ועברו לציונים הכלליים.

בתקופה הראשונה היו פעילים אליעזר שיף ואחיו שלום. אליעזר עלה ארצה בשנת תרפ"ב והיה מזכיר באיגוד המקצועי של ההסתדרות הכללית ואחר כך עבד כסוכן ביטוח.

בית־המדרש היה מקום כינוס של „המזרחי" וצעירי „המזרחי". בבית־המדרש התקיימו שיעורים לתורה. בין מגידי השיעורים היו: בתל־מוד — משה ליבר, ישעיהו לאנג. בחובת הלבבות, במדרשים — שמעון שפיגל. הפעילים ב„צעירי המזרחי" היו: חיים לם, האחים דוד ויוסף הלברשטם (נספו בשואה), יוסף וישראל נרציזנפלד הירש חריט, בן־ציון ליכט (נפטר בנהלל). זמן ידוע שמשו כמזכירים: זאב פרידמן ושמואל שליידר (שניהם בארץ).

בועד הציוני המקומי, ייצגו את התנועה בנשיאות, כותב הטורים, ר' שמעון שפיגל, ואחרים. היושב־ראש הבא אחריו של „צעירי מזרחי" היה

הסופר, זישא בעק. בין הצעירים הפעילים ביותר היו: דוד ויסלר, משה ביטלר, אשר קלכהיים.

אחד הכוחות האינטלקטואליים והבולטים היה ר׳ בן־ציון דומיניץ, שעבר אח״כ לגור ללודז׳. בועידות הארציות של „המזרחי״ בלבוב ובקרא־קוב השתתף בתור ציר כותב הטורים ור׳ ישעיהו לאנג השתתף כציר בועידת ווארשה בשנת תרפ״ג.

ראשי היהדות החרדית התנגדו לציונות הדתית. ובעיקר חסידי בלז ואח׳. יחסם של חסידי טשורטקוב לציונות היה אוהד. כמובן אף אחד לא יכול היה לחזות מראש את השואה הנוראה, אך מתנגדי הציונות הביטו תוך צרות אופק וחוסר ראיה לעתיד. המתבוללים במחנה אחד והחסידים במחנה השני מצאו דרכם להלחם בציונים במאבק משותף. יש להדגיש שציוני, לא ציוני־דתי, היה מוחרם ע״י החסידים של הקלויז של הרבי שמעון ז״ל והיה מקרה, שתפסו את זישא בק עם „ספר הברית״ וגרשוהו מן הקלויז. זישא בק השתתף בעתון „בת־קול״, שיצא לאור ע״י „המזרחי״ בעריכת ד״ר זליגר והשתתף בשבועון „המצפה״, בעריכתו של ש.מ. לזר.

הקלויז של הרב ר׳ שמעון נשרף בשנת תרע״ד (1914) בזמן מלחמת העולם הראשונה. מתפללי הקלויז עברו לקלויז של ר׳ קהת זצ״ל. אבי ז״ל קנה מקום בקלויז זה בכותל המזרחי ובהגיע ר׳ דוד מוריליס, בנו של ר׳ שמעון לגור בעיר, הרשיתי לו לשבת במקום אבי. בזמן פעילותי ב„מזרחי״, כאשר באתי בשבת להתפלל בקלויז, הפסיק ר׳ דוד ז״ל במפתיע את התפילה והכריז על הפסקה „כל־זמן שהמזרחי הזה נמצא בכותלי הקלויז״, כי הוא משמש גורם מסוכן ומטיף לנוער לעבור לציונות ר״ל. התפילה הופסקה ואני המשכתי להתפלל לבדי במקומי, ביחידות. הנשים בעזרת נשים אמרו לאמי: „הבן שלך מסוכן מאד הוא מכניס את הנוער תחת כנפי „המזרחי״. אמי ענתה להם: „גאותי עליו והלואי שיהיו לכן בנים כמוהו״. ראיתי שהרוחות סערו ובגמר התפילה אמרתי לר׳ דוד ז״ל: הריני גורם לך הנאה (הוא הרי ישב על מקום אבי). זה הרגיז אותו מאד. קפץ ממקומו והחליט לקרוא אותי לד״ת.

למחרת היום הופעתי בפני בי״ד בעירנו. הבאתי את הקנין של אבי והוכחתי להם שעשיתי מה שעשיתי בדין וביושר. אחרי דיונים הושגה פשרה, שארשה לר׳ דוד לשבת במקום אבי, בתנאי שלא יפסיק יותר את התפילה.

החומר האנושי שהתחבר לתנועת „המזרחי" היה מורכב בעיקר מחובשי בית־המדרש. אלה היו קשורים בנימי נפשם למסורת היהודית, לתרבות ישראל ובעלי שאיפה לגאולה, ורצון לעזוב את הגולה ולהתישב בארץ־ישראל .אלה מחברי התנועה, שעלו ארצה, היו מסורים בפעילותם בתנועת „המזרחי", או בועד הפועל „המזרחי".

תנועת „המזרחי" חינכה דור לעליה לארץ־ישראל ואלה שזכו לעליה, הניחו יסודות ל„מזרחי" ול„הפועל המזרחי" בארץ־ישראל, גם החברים שלנו מירוסלב עזרו, חזקו, והיו אבני־היסוד לציונות הדתית, למפעליה. למוסדות החינוך ולכל הפעולה החלוצית בהקמת מדינת ישראל.

שמואל שליידער

די „מזרחי"־אָרגאַניזאַציע אין יאַראָסלאַוו צווישןביידע וועלט־מלחמות

די „מזרחי"־אָרגאַניזאַציע אין אונדזער שטאָט, איז אָנהויבנדיק פון די דרייסיקער יאָרן, ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, געווען איינע פון ד שטאַרק אַקטיווע און איינפלוסרייכע אָרגאַניזאַציעס אין יאַראָסלאַוו. אין יענעם פעריאָד האָט די אָרגאַניזאַציע געציילט קרוב 150 דעקלאַרירטע חברים און אַ סך סימפּאַטיקער, אַלע פון עלטערן דור. חוץ דעם, איז ביי דער „מזרחי" געווען אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע „צעירי־מזרחי". דער איינפלוס פון דער „מזרחי"־אָרגאַניזאַציע איז געווען אַזוי גרויס אין שטאָט, אַז אין דער קהילה־פאַרוואַלטונג זיינען געווען פאַר־טראָטן 4 „מזרחי"־פאַרשטייער.

די „מזרחי" אין יאַראָסלאַוו איז געווען זייער טעטיק הן אויפן אָרגאַ־ניזאַציאָנעלן געביט, און הן אויך אויפן לאָקאַל־פּאָליטישן. דער הויפּט טראָפּ איז אָבער געלייגט געוואָרן אויפן געביט פון דערציונג.

דער קאָמיטעט וועלכער איז אין יענער צייט באַשטאַנען פון די ח"ח: שמעון שפּיגעל, אלימלך רייך ,חיים־אהרון זילביגער, יוסף ראָזענבליט, מרדכי לאַנדמאַן, ישעיהו לאַנג ,דוד קרעמער, שלמה שליידער, אשר וואַגשאַל און שלום הירשפעלד, האָט זייער פיל מי און ענערגיע געווידמעט די דערציונג פון יונגן דור. דער קאָמיטעט האָט אויך פיל געלייסטעט פאַרן עלטערן דור: ס'זיינען געגעבן געוואָרן שיעורים פון גמרא, מדרש, עין־יעקב. די שיעורים פלעגן געגעבן ווערן פון תלמידי־חכמים.

די הויפּט־געוויכט איז געלייגט געוואָרן אויף דעם בית־ספר „יבנה", וואָס איז געווען דער שטאָלץ פון „מזרחי". דער פאָרזיצער פון „יבנה" איז געווען ה' דוד קרעמער, וועלכער האָט מיט גרויס מסירות־נפש געקעמפט און געזאָרגט פאַר דער עקזיסטענץ פון דעם בית־ספר „יבנה".

„יבנה" האָט געציילט צירקאַ 100 תלמידים, וועלכע זיינען געווען פאַרטיילט אין עטלעכע קלאַסן, פון א'־ב' ביז גמרא מיט תוספות. דאָרט האָט מען געלערנט עברית און פאַרטייטשט אין עברית, וואָס איז נישט געווען אַזוי לייכט.

די לערער פון „יבנה" זיינען געווען: ה"ה בעלעמער, משה ראַבין

און ישעיהו לאַנג. דער פינאַנסיעלער מצב פון דער שולע איז געווען זייער אַ שווערער און מיט גרויס שוועריקייטן האָט מען, אַ דאַנק, די מי און איינפלוס פון ה׳ דוד קרעמער און זיין אומדערמידלעכער ענערגיע, דערמעגלעכט די נאָרמאַלע עקזיסטענץ פון דער „יבנה״־שולע.

די „מזרחי״ אָרגאַניזאַציע אין יאַראָסלאַוו האָט געפירט אַ ברייט־פאַרצווייגטע קולטור געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. פּראָמינענטע „מזרחי״־פערזענלעכקייטן פון צענטער פלעגן אָפט באַזוכן די אָרגאַניזאַציע. איי־ניקע מאָל האָט הרב יהודה־לייב מיימון (פישמאַן) זצ״ל, באַערט מיט זיין באַזוך די „מזרחי״־אָרגאַניזאַציע אין יאַראָסלאַוו און ביי יעדן זיין באַזוך ביי אונדז אין שטאָט פלעגט ער זיך אויפהאַלטן אַ היפּשע פּאָר טעג. זיין באַזוך פלעגט תמיד ביי אונדז פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ יום־טוב. מיר האָבן זייער אַ סך פון אים געלערנט און געגאָסן פון זיין חכמה און וויסן.

פון די גאַליצישע פאַרשטייער האָבן אונדז עטלעכע מאָל באַזוכט ה״ה ד״ר בערנאַרד הויזנער, הרב נפתלי האַלפּערין און אַנדערע וויכטיקע פערזענלעכקייטן. מיר פלעגן שטענדיק אויסניצן זייערע באַזוכן פאַר נוצלעכע באַראַטונגען.

די „מזרחי״ האָט סטאַביל איינגעאָרדנט אַ שבת־מנין, ווו די אַטמאָס־פער איז געווען היימיש און חבריש. אין די לעצטע 4 יאָר איז צוליב פאַרשיידענע חילוקי־דעות איינגעאָרדנט געוואָרן אַ צווייטער מנין, וואָס האָט זיך גערופן „יבנה־מנין״.

בדרך־כלל האָט צווישן די „מזרחי״־פאַרשטייער געהערשט טאָלע־ראַנץ און פאַרשטענדעניש און קיין שאַרפע חילוקי־דעות האָבן נישט געהאַט ביי אונדז קיין אָרט אין דער אָרגאַניזאַציע.

אין די לעצטע יאָרן פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, זיינען עולה געווען קיין ארץ־ישראל, דער יושב־ראש פון „מזרחי״ ה׳ שמעון שפיגעל און דער חבר פון דעם ועד, מרדכי לאַנדמאַן. זייער אָפּוועזנהייט האָט זיך טאַקע געלאָזט גוט שפּירן, אָבער מיט דער הילף פון אַנדערע איבערגעגעבענע און פעאיקע חברים, איז די אַרבעט פאַרגעזעצט געוואָרן מיט דערפאָלג.

נישט לאַנג פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט דער „יבנה״־מנין מיט אייגענע כוחות געלאָזט שרייבן אַ ספר־תורה, פאַר זיך, כדי נישט דאַרפן זיך באַנוצן מיט געליענע ספרי־תורהס. ס׳איז שוין

באַוויזן געוואָרן צו אָנשרייבן 48 יריעות, אָבער לײדער האָבן מיר זיך שוין נישט דערוואַכט אויפן סיום פון דער ספר־תורה, דער אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט חרוב געמאַכט אַלץ און אַלע אונדזערע האָפענונגען.

יאַראָסלאַוו איז געווען אַ שטאָט מיט אַ שיינער יידישער קהילה און מיט ווערטפולע און נוצלעכע אַנשטאַלטן. די שטאָט איז געווען רייך מיט פאַרשיידענע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס און קולטור־אינסטיטוציעס. ס׳איז דאָרט געווען אַ ברייט־פאַרצווייגטע חינוך־נעץ מיט טייערע יידן, תל־מידי־חכמים און פאָלקס־מענטשן. אַלץ איז חרוב געוואָרן.

בנימין גבישי (יומק פלדמאוס)

„השומר הצעיר" — תנועת נוער ציונית

תנועת „השומר" התחילה להתפתח בירוסלב, כמו בשאר ערי גליציה, לאחר תום מלחמת עולם הראשונה. הניצנים הראשונים החלו לפרוח עוד לפני שהמלחמה נסתיימה. התנועה החלה בפעילותה תחילה בערים הגדולות יותר, בהן היו מרכזים יהודיים ניכרים, אך תוך זמן קצר יחסית, קמו „הסתדרויות" גם בערים, כמו ירוסלב. בסיס רעיוני לתנועתנו שימשה תנועת „צעירי ציון", תנועה של נוער לומד, אשר פעלה בעיקר בשנות 1912—1913. את הרעיון של תנועת „השומר" (זה היה שמה של התנועה בגיל „הילדות הרכה"), שהביאו אתם בני־נוער לומד אשר חזרו לאחר המלחמה מוינה, אוסטריה המערבית ועוד מדינות מערב. ארצות אלה שימשו מקומות מקלט למשפחות־פליטים יהודים אשר העדיפו לברוח מתוך פחד בפני הרוסים החודרים ממזרח.

קרוב לודאי שבין המייסדים של השומר בירוסלב היו בני משפחת שפיגל, קורצמן, וינברג ועוד. שמם של האחרים אינו זכור לי, כי אז הייתי ילד בן עשר.

כאשר הוכנסתי לסוד קיומה של התנועה הייתי ילד בכיתה א' גימ־נסיה הריאלית. חברי מגמנסיה הקלאסית, בעיקר גדולים ממני, עוררו בי רצון עז להצטרף. ואכן עוד לפני סיום שנת לימודים מצאתי את עצמי משתייך לקבוצה הצעירה ביותר. ההסתדרות, „הדרוז'ינה" בפולנית, מנתה אז כ־8 עד 10 קבוצות בהתאם לסולם הגילים של 8 הכיתות בביה"ס התיכון. כל קבוצה נשאה שם עברי לקוח מן עולם החי, או הטבע בכלל. לרבים מאתנו היה שם קבוצתו המגע הראשון עם המילה העברית. כמעט כל הקבוצות היו חד־מיניות, קבוצות נערים בנפרד וקבוצות נערות, שהן היו במיעוט. רק כשתי הקבוצות הבוגרות, תלמידי הכיתות העליונות, היו מעורבות (שני המינים) ומתוכם פעלו כמדריכים של הקבוצות הצעירות. למעשה לא הכרנו את השם „מדריך" אלא השם **ראש־קבוצה**. היה שגור בפינו. בראש ה„דרוז'ינה" (הגדוד) עמד „דרוז'ינובי". כראש גדוד הראשון מימי ילדותי זכור לי היטב לושיק קורצמן, מאוחר יותר בארץ, אריה שרון, אחד ממיסדי קיבוץ גן־שמואל ומאוחר יותר לאחר שעזב את גן־שמואל אחד מהאדריכלים הבולטים בארץ.

קבוצת „השומר הצעיר"
עומדים מימין לשמאל: מקס רגר, בנימין גבישי (פלדמאוס), יוסף זילברמן
יושבים מימין לשמאל: מונק אייכנפלד, מ. זילברמן זיגי זילברמן

A group of „Hashomer Hazair"
Standing from right to left: Maks Rager, Benjamin Gvishi (Feldmaus), Josef Silberman
Sitting: Monek Eichenfeld, Maio Silberman, Zigi Silberman

זכור לי היטב באיזו הערצה הסתכלנו, אנו הילדונים, בראש הגדוד שלנו, עלם בלונדי גבוה, והקשבנו למוצא פיו. בגן הפרטי של הוריו התקיימו לעתים האספות של הגדוד כולו. ה„לוקל שומרובי" הראשון (המועדון בשפתנו היום) הועמד לרשות תנועתנו בבית משפחת שפיגל. שם היתה גם הספריה השומרית הראשונה, מנוהלת ע"י מונק שפיגל.

במה עסקנו ומה היה התוכן הרעיוני של חיינו התנועתיים? אנסה לפרט במילים קצרות אילו השפעות פעלו על מייסדנו, אשר חיו שנים אחדות במערב אירופה. בני נוער מתבגרים אלה נפגשו עם תנועות שונות של יהודים ולא יהודים, רובם בעלי שאיפות חיוביות, בונות. מתוכם יש להזכיר את הסקאוטים בארצות שונות, תנועת נוער יהודית „בלאו־וויַס" „ונדרפוגל", „הבונים" ועוד. תנועת „השומר" בראשיתה היתה מעין סינטיזה של תנועות אחדות, מהן שאלה וסיגלה לעצמה את הרעיונות החיוביים ביותר, בצרוף מרכיב אחד גדול: שאיפה לאומית עברית. אנו ה„שומרים" שאפנו לחנך את עצמנו להיות יהודים חסונים, גאים ביהדותם,

משכילים ובעלי חזון מרכזי גדול — ללכת לבנות מולדת חדשה סוציא־ליסטית בארץ־ישראל הקדומה.

כמובן, לבני הקבוצות הצעירות ביותר התאימו במיוחד פעולות ועיסוקים סקאוטיים מובהקים. שאפנו להיות אנשים חסונים בגוף בנפש, אמיצים בעלי תכונות נאצלות, אנשים שחייבים תמיד לעזור לחלש ולנצרך. עשרת הדיברות שלנו כלל ממיטב הרעיונות של תנועות נוער שונות. בעקבות השאיפות הנ״ל עמדו תחילה במרכז עיסוקינו סקאוטינג כהלכה ומעשה. המשמעת לממונים עלינו היתה בלתי מעורערת כי עצם היותנו אירגון וולונטרי, קבעה. הפקודות ניתנו בשפה העברית, אך הן ניתנו רק בשעת הפעולות ותרגילים. אחרי העיסוקים היה ה„ראש־קבוצה״ **חבר מבוגר** לכל אחד, הוא יעץ והוא אשר היה חייב לשמש דוגמה חיה מחנכת לחניכיו. למדנו לאהוב את הטבע ולחיות לפי אורח חיים בריא. מאסנו בחינוך רכרוכי שציין את החינוך שניתן בבתים יהודיים טובים. למדנו לאהוב את חיי האמת בדיבור ומעשה, ועוד הרבה דברים יפים. נוסף לכל אלה עמדה במרכז תוכניתנו המעשית למוד השפה העברית. אך לחלק זה אקדיש מקום בהמשך זכרונותי. תחילה עוד פרטים אחדים על עצם השם של תנועתנו. ידענו מגיל הצעיר ביותר שהננו מעיז סקאוטים יהודיים כדוגמת אלה שיסד האנגלי באדן פאול. אך יותר מאוחר למדנו גם לדעת שהשם „השומר״ לקוח מאירגון אחר לגמרי. זהו ארגון של יהודים צעירים ואמיצים, כולם עשויים ללא חת, החיים ופועלים בארץ רחוקה אגדית, בארץ אבותינו. הם התארגנו מרצונם הלוהט לשמור על החיים ורכושם של החקלאים היהודים המעטים, המעבדים את אדמת המולדת הקדומה במושבות המבודדות בתוך ים של ערבים עויינים. למדנו לדעת, כי המושבות האלה היוו מטרה לשודדים ורצחים פראיים שהיו מגיחים מתוך המדבר המקיף שטחים ראויים לחקלאות. חברי „השומר״ סיכנו את נפשם בקבלם על עצמם את העבודה המסוכנת במקום השומרים הערבים הבוגדניים.

קלטנו בצמא כל הידיעות על המושבות העבריות ועל אנשי „השומר״ האמיצים. מדריכינו ידעו לגוון לנו את ה„פוגדנקי״ (השיחות) העיוניות באמצעות סיפורים והקראת על הקבוצות הראשונות בארץ, ארגונים, בעיקר חקלאיים שחבריהם חיים בשיתוף מלא, אינם מכירים ברכוש פרטי ובכוחות משותפים הופכים אדמות ביצות לקרקע פוריה. למדנו יסודות

הגיאוגרפיה של הארץ, היסטוריה עתיקה ומושגים ראשונים על תנועות ציוניות והתישבות.

במקביל לעיסוקים חינוכיים, רעיוניים אלה דאגו גם מדריכינו לחינוכנו הפיזי. כמובן שרוב הפעולות הסקאוטיות דרשו מרחב פתוח מתאים לתרגילים ומשחקים צופיים. מקומות כאלה לא חסרו מחוץ לעיר, אך לא תמיד היינו שם אורחים רצויים. המקום המתאים ביותר היה שטח גבעות בלתי מנוצל לחקלאות וכמעט חשוף לחלוטין, הנקרא בפי כל „וונדולי". היה זה אתר ממש אידאלי לתרגילים ומשחקים. שם התקיימו אספות של כל הגדוד עם תוכניות מוכנות יפה ע"י ההנהגה המקומית. לצערנו היינו לעתים מטרה להתנפלויות של פרחחים פולניים מגודלים. אלה היטיבו לידות בנו אבנים בעת שאנו לא הצטיידנו להתגונן באמצעי „מלחמתי" זה. אך יש לציין שלא ויתרנו לאויבינו ולא נטשנו את המקום שהתאים כה יפה לכל סוגי פעילותנו הגופנית. כעבור שבוע, ביום חופשי מהלי־מודים, הופענו שוב, קבענו קבוצות שומרים באגפים „רגישים" וכו'. האויב אמנם הרבה להתקיפנו, שוב ושוב, אך שחצנותו נחלשה נוכח

קבוצת „השומר הצעיר" בפבילון של הפארק העירוני
למעלה השני משמאל: גרבליך
בשורה הראשונה מימין לשמאל: שטולבך, מ. וולד, ד. ליידנר
A group of „Hashomer Hazair"
Standing from right, first row: Schtulbach, M. Wald, D. Leidner

עמידתנו העקשנית. „השקוצים" נתקלו אז בסוג „יהודונים" לא מוכר להם...

כיום, עת הנני מעלה את זכרונותי, עולה על דעתי כי היתה זו „טבילת אש" הראשונה שלנו, בהיותנו מותקפים כציבור, ע"י אויב רב וחזק יותר. כעבור שנים המשיכה ההיסטוריה לחזור על עצמה. היינו מותקפים כקי־בוצים שטרם התבססו, עת מגורינו היו באוהלים וצריפים רעועים. גם כיום בשבתנו במדינתנו הננו מותקפים כל פרק זמן ע"י אויב רב ועצום מאתנו. ההבדל „הקטן" רק בזה שהננו מיטיבים להחזיר מכות, ועל זה „העולם" זועם קשות...

כאן המקום לדבר, ולוא רק בקווים כלליים, על המדריכים שלנו מאותם הזמנים. הראשון ביניהם מבחינה כרונולוגית (עת שהצטרפתי לקבוצה) היה בונק דירסטנפלד. עלם חסון ואיש המעשה. הוא הקדיש הרבה ממאמציו על מנת לחנך אותנו לנערים חסונים ואמיצים. כמובן שנתן גם מקום מתאים לצד העיוני בתוכניתו כמחנך. — בונק עצמו היה בין ראשוני העולים (אחד מהקבוצה הראשונה). בארץ זכה להיות בין מייסדי קיבוץ בית אלפא, הקבוץ הראשון של „השומר הצעיר". כל חייו עשירי מעש עשה בונק ז"ל כפלח הותיק ביותר של קבוצו. הוא נפטר לפני מספר שנים לאחר שהקדיש כמעט כל חייו להשבחת העיבודים והעלאת רמת היבולים. קיים את התורה השומרית הלכה למעשה.

לייבק איילברג היה מדריכנו השני, הוא ניספה, בגיל צעיר בארץ עת נפל קורבן לתאונת דרכים בעת עבודתו כפקיד מנדטורי בכיר. בארץ עובר שמו לאריה להב.

לייבק ז"ל זכור כמדריך אשר שם את הדגש לחינוך רוחני בעיקר. אדם נעים הליכות היה. גם לייבק היה בקבוצת עולים הראשונה, שכמעט כולם היו תלמידי הכיתה השביעית בגימנסיה. האדמה בגולה „בערה תחתיהם" ולא היה להם האורך רוח בכדי לסיים את ביה"ס התיכון. בארץ היה לייבק, אריה להב, בין מייסדי קיבוץ גן־שמואל. כעבור שנים הגיע לירוסלב (בדרכו לקליפורניה) וכאן עשה את בחינת הבגרות. בקליפורניה סיים פקולטה לחקלאות ועבר למשרה רמה ממשלתית בארץ (זמן המנדט).

מבין העולים הראשונים זכורים עוד מדריכים ובוגרים כמו לייבק פלוסר, גינקה הורן, ל. קורצמן־—אריה שרון (בארץ). עולים נוספים מאותה הקבוצה אינם זכורים לי, כי הייתי הצעיר בגדוד ועם האחרים לא היה לי מגע אישי, הם עמדו אז בראש סולם הגילים. על הראשונים באופן

כללי ידוע לי שחלקם היו בין מייסדי קבוצים, רובם עבדו על הכבישים. יבשו ביצות וקיימו הכל בהתאם לשיר ידוע מאותם הזמנים: „אנו נהיה הראשונים"...

לאחר עלית הראשונים נפגעו היסודות של הגדוד השומרי בעירנו. אמנם קם דור חדש של מדריכים, מתוך גיל הבינים, אך הזמן הוכיח שהם לא היטיבו להנהיג את „ההסתדרות". אזלו בעיקר כוחות להדרכת הנערים. זכור לי שהקבוצה בה הייתי חניך, זכתה למדריכה, היתה זאת מניקה אייכנוולד ז"ל (נספתה בשואה הנאצית). מניקה היתה עלמה עדינת נפש שמעטות כמוה. דמות אינטלקטואלית מובהקת, מחנכת בחסד שלעולם לא הרימה קולה. כיום (לאחר שעבדתי כ־15 שנים כמורה מחנך) מבין אנוכי כי לא היה זה פשוט שבחורה צעירה תהיה מדריכה של נערים בגיל 13—14.

מניקה לימדה אותנו לקרא ולאהוב ספרות יפה מפרי עטם של סופרים בעלי מוניטין עולמי. דומני שעד היום זכורה לי האוירה מלאת רוחניות אשר שררה בעת הקריאה, ויכוחים ושיחות על הבעיות שעמדו במרכז עולמם של הסופרים ויצירותיהם. באותה התקופה לא די היה לחנך נוער אינטלקטואלי. גם מנ'קה לא התמידה כמחנכת שומרים מטעמים לא ידועים לי. בקבוצות אחרות לא היה המצב טוב יותר. „הקן" הלך מדחי אל דחי והחלה התפוררות. את מקומם של עיסוקי רוח ואידאלים תפס ייצר גשמי. יצר הספורט בדמות של משחקי כדור־רגל השתלט אז על רוב שכבות הנוער בירוסלב ולא פסח גם על שרידי הנוער השומרי. מבלי שנחליט על כך הפכנו לקבוצות שחקני כדור־רגל בהתאם לגילאים. בעטנו לא בלבד בכדור בשעות המשחקים המאורגנים, אלא גם בכל דבר וחפץ שנזדמן לנו בדרכנו. עם חלוף תקופה מסויימת החלו רבים מתוכנו — לשעבר חברי התנועה — לחוש בריקנות האוכלת בנפשנו. לגימנסיה האנטישמית היתה גם השפעתה החיובית על הצרכים הרוחניים שלנו. היחס העוין אל התלמידים היהודים פעל את שפעתו.

ביוזמת תלמידים יותר מבוגרים התחלנו להתכנס בערבים חורפיים במקום מוכן לכך בשבילנו. היה זה אחד החדרים הצדדיים בבנין „יד חרוצים". היה מי שדאג שהחדר יהיה מחומם, הוגש תה ונמצאו מערכות שח. הבילוי בצוותא במקום נעים ואגב משחקים מחשבתיים קסמו לרבים וחוג הבאים החל לגדול.

כך התבלט שוב השוני בינינו לבין אותו חלק של הנוער הלומד, אשר

הסתפק בלימודי חובה ובילוי זמנו החופשי „במדידת" אורך הרחוב הראשי, המכונה „קורסו", שם היתה להם האפשרות להתמחות בראשית „הציד" לאחר המין היפה.

עם כל החיובי ונעים בסוג האמור של חיים חברתיים, תרבותיים, לא יכולנו להסתפק לפרק זמן ארוך במשחקי שח ושתיית תה בחברותא. כבני 14 היינו וחשנו את הצורך בחיים רעיוניים בעלי תוכן רוחני. אכן היו בינינו אחדים בעלי כוח מנהיגות ומחוננים בסגולות אינטלקטואליות. כבולט ביותר מבין אלה זכור לי היטב זיגו זילברמן ז"ל, אחיו הבוגר של

קְבוצת „שומרית" של „השומר הצעיר" ב־1922

יושבות מימין לשמאל:

מרים נרציזנפלד, ביאנקה מצגר, פרידקה נייס, סלקה ליברמן, סלקה גרסטנפלד

עומדות מימין לשמאל: סבינה מרזל, פנדה נס, שנקה ורנברג, דורקה קלכהיים, לונקה סלפטר, סלקה מלר, פרידקה רנר, רות קלכהיים

A group of „Shomrith" 1922

Sitting from right to left: Miriam Narzisenfeld, Bianka Metzger, Fridka Neis, Salka Liberman, Salka Gerstenfeld, Ruth Kalechheim

Standing from right to left: Sabina Mersel, Fanda Nas, Sianka Warenberg, Dorka Kalechheim, Linka Salpeter, Salka Mahler, Fridka Rener

אולק זילברמן, ייבדל בחיים ארוכים, אזרח חיפה. זיגו יזם שהתלכדנו בתור חוג קבוע. הוא עורר בנו הענין ורצון ללמוד היסטוריה של עמנו הקדום והמפוזר בימינו בכל קצווי תבל.

נעזרנו אז בשני ספרים רציניים, ההיסטוריה של דובנוב וקשה יותר

מאת גרעץ (נוסף לזה בשפה גרמנית). קראנו, התכוננו לשיחות וניתוחים על נושא העולם הקדום בכלל והעם העברי באותה התקופה. זיגו ידע להוסיף תוכן לשיחות שלנו על הנושאים ה„יבשים" הודות לכשרונותיו. הוא ידע לשאוף ידע מספרים לא שכיחים ורציניים ביחס לגילנו דאז. כן ידע זיגו לעורר בנו ענין במדעים נוספים שלא נכללו בתוכנית הלימודים של ב"ס תיכון כמו על עמים קדומים במזרח הרחוק: הודו, סין, תרבותם הקדומה, הפילוסופים הקדומים מעולם הרחוק הזה. כן התחלנו להתעניין במדעים בלתי קונוונציונליים כמו אנטרופולוגיה, תולדות התרבויות, פסיכולוגיה ועוד.

כך התקיימנו פרק זמן מסויים כחוג אינטלקטואלי־ציוני. מכיון שבקרבתנו פעלו חוגים דומים אחרים, הגיע הזמן שהיינו חייבים להגדיר את עצמנו מבחינה ארגונית. כאילו היה זה מובן מאליו, השתלבנו ל„השומר הצעיר". התחלנו לקיים קשר עם ההנהגה הראשית בלבוב וכן עם ה„קנים" בערים האחרות בגליציה.

עוד לפני שהצטרפנו מחדש ל„השומר הצעיר", חזרנו ללמוד את יסודות השפה העברית. מן הדין לציין שרק למעטים מתוך הנוער הלומד היה חינוך מסורתי וידיעות השפה ממקורות. בדרך כלל שררה בעירנו ב„בתים הטובים" אוירה זעיר בורגנית עם נטיה להתבוללות. עם התחזקות התנועות הציוניות היה לימוד השפה באופנה, ורבים החלו ללמוד בקורסים שאורגנו ע"י „תרבות". כמורה ראשון בעיר זכור לי אדם מבוגר בשם חלמר. אך ההתלהבות היתה דומה ל„בערת קש" ורבים נשרו. כעבור זמן לימדה ב„בית העם", הבית של תנועות נוער — המורה שהבינה לנפשם של הצעירים, היא פלה אנגלברג. פלה עוררה בנו רצון עז להאבק עם הקשיים עד לקריאה עצמית שעורי בית וכו'. עד היום זכור לי באיזו עקשנות בונה קראתי בבית את „לאן" לפיירברג. גם הקשרים עם ההנהגה הראשית החלו להתנהל בשפה העברית, כמו המכתבים וחוזרים שונים וכו'. במשך הזמן גם הכנסים — גליליים וארציים עברו לעברית. באוירה כזו רבים מאתנו עברו ללימוד עצמי מתמיד. הודות להתקדמותנו היה באפשרותנו לקיים קשר עם הקיבוצים בארץ.

מאמרי זה יהיה לוקה בחסר אם לא אקדיש מספר שורות לנושא „בית־עם" בירוסלב. הבית, אשר נשא במשך מספר שנים את השם המכובד הזה, היה מעין וילה בנויה בסגנון המאה ה־19. בבעלותה של משפחת סובל האמידה. הבעלים השכירו את הוילה, שעמדה במרכז גן עצי פרי

גדול, לרשות הועד הציוני המקומי. תחילה נועד הבית המרווח לחברת „תרבות" כמשכן הקורסים לעברית וגן ילדים, אך כעבור זמן קצר קם בו מרכז תנועות נוער ציוניות. אם זכרוני אינו מטעה אותי היה „השומר הצעיר" הראשון שזכה לקבל 3—2 חדרים למטרת פעילותיו. אחריו גם החלוץ שכנה „בבית־עם" את מועדונו ויותר מאוחר ארגון „עקיבא". קיום המועדונים האלה לא עמד בסתירה עם עבודת הקורסים לעברית בניהולן של המורות: פלה אנגלברג ורבקה לודמר. בית העם היה מרכז שוקק חיים תוססים של הנוער בשנים 1924 עד 1926. היו אלה שנות זוהר של תנועות הנוער בירוסלב.

עלי להוסיף מלים אחדות על הרכב קבוצתנו בהדרכתו של זיגו זילברמן. כעבור פרק זמן הצטרפו אלינו מספר נערות שהיו קודם בהדרכתן של ראשי הקבוצה: הבחורות הנקה גראף וסלקה ליברמן. שנוי ההרכב למעורב היה לנו לברכה. בהרכב זה הארכנו שנים, ועם הזמן כמעט כולנו התחלנו לחנך ולהדריך דור נוסף. בינתיים זיגו ובני דורו בגימנסיה עזבו, ועלינו נפל כל הנטל של קיום הגדוד כולו.

כדאי גם לציין שבגימנסיות בירוסלב לא למדו התלמידים היהודים באוירה נוחה ביותר. כאילוסטרציה מקורית לדעותי אלה אספר על אירוע מסויים שהיה לו מקום בשני המוסדות התיכוניים בעיר מוצאנו. בשנות 1925 או 1926 היתה תקופה של פעלתנות מיוחדת בתנועות נוער ציוניות. שמועות על השתייכות תלמידים יהודים לתנועות אלה הגיעו, כנראה, לאוזני ההנהלות בשני המוסדות הממלכתיים והן החליטו לנצל את „השוט" שנזדמן לידם נגדנו. השם „שומר" היה אז, כנראה, במיוחד ידוע למורים ה„אנדקים". במועד קבוע הוזמנו כל התלמידים היהודים תלמידי הכיתות הגבוהות למנהל, כל אחד בנפרד, לחקירה אישית נפרדת באמ־צעות שאלות שתי־וערב. פעלו אז בעירנו תנועות ציוניות נוספות יחסית צעירות כמו „עקיבא", „החלוץ הצעיר", „גורדוניה" ועוד. קרה אז מקרה טיפוסי של לעג הגורל כי בגין השתייכות ל„ארגונים אסורים" הוצאו מ־2 הגימנסיות מספר די ניכר של תלמידי השביעיות. השגיאה שלהם היתה ביושר שלהם, כי הם הודו „באשמה". בין המוצאים היו כמעט כולם שרק כשנה, או פחות מזה, הצטרפו לתנועה „צעירי עקיבא". אנו ותיקי השומר היינו מחוסנים נגד השיטות של הדירקטורים. זכור לי שהצלחתי להעמיד פני כבשה תמה. על שאלתו של המנהל החוקר בעל סבר מאיים, מהי התנועה היהודית „שומר", עניתי „אהה, כן אני יודע, זו

היא מילה עברית שפירושה בפולנית „סטרוז׳ ״ (שוער) או „שומר על רכוש״ — — והצלחתי. צער רב הצטערתי על אלה „שחטאיהם״ היו זעירים בפני שרק זמן קצר היו חברים בתנועות. והם דוקא נפלו קורבן והוצאו מהגימנסיות. הם אמנם הוחזרו למוסדות מהם סולקו, רק הפסידו שנת לימודים תמימה.

בתקופת התבגרותנו, עת היינו קרובים לסיום התיכון, הבחנו שבעולם הסובב אותנו חלות תמורות כבדות משקל. גם בחוגי הנוער מדרגות השכלה שונות החלה לפעול המחתרת הקומוניסטית, תנועה אשר כרסמה לא מעט בתנועות הציוניות של הנוער. המציאות חייבה אותנו לחסן היסודות הרעיוניים נגד יריב חדש זה, בפרט שבמקומות שונים היו הפסדים באדם בגין גרירה זו של צעירים מתוך שורות התנועה.

לאור מצב זה ועוד תמורות שונות, החלה המנהיגות של תנועתנו לפעול למען חיזוק וביסוס יתר רעיוני. בשנת 1924 (עם ועידת דנציג) הגיע השוה״צ למעמד של תנועה עולמית. נבחרו מוסדות שמתפקידם היה לטפח קשרים בין־ארציים בכלל ועם הקיבוצים הראשונים בארץ בפרט. הוסכם על עיקרי הפרוגרמה הרעיונית מוגדרת, אשר הוציאה את תנועתנו מהתקופה הרומנטית והפכה אותה לתנועה חינוכית־פוליטית. הוחלט שנוסף לכל העקרונות הספציפיים הננו במקום ראשון תנועה ציונית חלוצית סוציאליסטית. כן הוחלט שנציגי תנועתנו נספחו למרכז „החלוץ״ בכל הארצות. זאת ועוד. בועידת לבוב ב־1925 חוייבו כל הבוגרים, בדרך כלל גם בוגרי בתי־ספר תיכוניים, לצאת להכשרה לאחר גמר הבגרות או לימודים אחרים. אורגנו מקומות הכשרה, ברובם בחקלאות, שמטרתם היתה להכשיר את בוגרינו לא רק לעבודת כפיים אלא גם לחיי שיתוף מלא. הוחלט גם שהלימודים הגבוהים עומדים בניגוד לצו „הגשמה חלוצית״ וע״כ כל בוגר התנועה אשר יעבור לאוניברסיטה ימצא את עצמו מוצא מהתנועה.

ההחלטה הכלל־תנועתית אשר אמרה: „כל הבוגרים להכשרה ולעליה״ חילקה את כל בוגרי בתי־הספר התיכוניים לשלוש קבוצות בהתאם לתגובתם המעשית לצו זה. בני המחנה הראשון, אשר ראו את ההגשמה כשלב סופי להשתייכותם לתנועת נוער — פנו עורף ללימודים גבוהים ולכל המשתמע מהם. בשבילם היה זה טבעי שהם מסיימים פרק חייהם בגולה. קרוב לודאי שגם במחנה זה היו כאלה שעליהם חלפו לבטים קשים אישיים, אך התגברו ויצאו למחנות הכשרה מאורגנים ע״י ההנהגה.

בני המחנה השני, אשר היו מעוגנים „בקוטב הנגדי" ולא היו מוכנים לוותר על קרירה ומקצוע מדעי וכו', עשו מיטב מאמציהם על מנת להתקבל באחת המכללות בפולין או בחו"ל. לגבי התנועה הם נעלמו מן האופק.

היה גם „מחנה ביניים", השלישי במספר, ובו נמצאו לא מעטים, אשר עברו עליהם לבטים רציניים וסבל נפשי. הם חשו את עצמם נמחצים בין שני כוחות מנוגדים מפני שלא יכלו לוותר על המשך הליכתם עם התנועה, אך גם הלימודים הגבוהים קסמו להם מאד. לבסוף כל אחד היה נאלץ להכריע בכוון אחד או נגדי יחד עם הרגשת סבל, מי פחות ומי יותר.

ידועים לי אישית מקרים שבין האחרונים היו בודדים שהתחילו ללמוד באחת הפקולטות, לא תמיד בהתאם למשיכתם, ולא יכלו להשלים עם האוירה אשר שררה שם, בעיקר בתחום היחס אל הסטודנטים היהודים. האנטישמיות היתה גלויה ולעתים ארסית וחניכי תנועה ותיקים (לעתים גם מנהיגים לשעבר) לא היו מסוגלים לחיות וללמוד בתנאים אלה. בודדים מהנ"ל עזבו את המכללות וחזרו לחיק התנועה, לרוב ישירות למקום הכשרה. צריך גם לציין, שהאחרונים עשו לעתים צעד מכריע כזה (עזיבת הלימודים) משום שהפניה ללימודים גרמה אצלם תחושה פנימית של „עריקות רעיונית".

רוב המכריע של אנשי ההכשרות החלו גם בצעדים אישיים מעשיים של הכנות לקראת עליתם. על התור לעליה התנהלו מאבקים במישורים שונים, הן בתוך התנועה והן בין הנציגים של התנועות החלוציות. הועדים הציוניים ומרכז „החלוץ" חילקו את הסרטיפיקטים שנתקבלו בצימצום מאת השלטון המנדטורי בארץ־ישראל. היו אז מאבקים מרים כי היתה זו תקופה של „ועדת פיל" ושל הגבלות אחרות.

מכל מקום, שנות 1929—1933 נרשמו בהיסטוריה כתקופה של עליה חלוצית מוגברת ביותר מבלי שיהדות מזרח אירופה חשה כלל כל סימנים של השואה המתקרבת מגרמניה הנאצית.

מקוה אני שאצליח להצדיק את פתיחתי (מעין „מוטטו") אם אציין ואדגיש עובדות מסויימות מתוך תולדות הקיבוצים.

כידוע, הקיבוצים הם פרי יצירתם הרעיונית של תנועות נוער אחדות — הם הביטוי המעשי של ההגשמה שהיתה, כאמור צו, שאין מערערין עליו.

ישנם בארצנו אזרחים לא מעטים שלא ידוע להם איזו מלחמת קיום אל־אנושית עברה על רוב הקיבוצים בשנותיהם הראשונות. המלחמה היתה כה קשה וממושכת שלא מעטים נשברו בה. לחמנו על עצם קיומנו

במובנים רבים, הפיזי הפשוט, תוך עמידה איתנה נגד כנופיות שונות, מלחמה על קיומנו הכלכלי ועוד ועוד.

את הכוח להשאר קיימים ולא להישבר גם במובן המוסרי, שאפנו מתוך האידיאות אותם טיפחנו בנפשותינו בימי נעורינו, עוד בהיותנו בגולה. לא מעטות מתוך שנות בראשית חלפו על רוב הקיבוצים, כאשר כל המיסדים וגם נקלטים מצאו מגן מפוקפק נגד החום הצורב והגשם הדולף באוהלים וצריפים דולפים. במשך שנים די מרובות חיו חברי כל הקיבוצים ברמת חיים נמוכה בהרבה מזו הזכורה מתקופת „הצנע" לאחר קום המדינה. עד לקום המדינה לא פסקו כמעט מאורעות דמים, והקיבוצים כציבורים קטנים מרוחקים ממרכזים יהודיים היו נתונים לסכנות גדולות ואף שלמו בקורבנות רבים.

מימי מלחמת העצמאות הפכו הקיבוצים כמו יד מרדכי, גת, דגניות וטירת־צבי ועוד רבים... לשם דבר. ידועות העובדות שחבריהם חסמו את חדירת טנקים של האויב ממש בגופותיהם. עד היום כל ישובי ספר וקיבוצי ספר במיוחד הינם מעין שערים או חומות מבוצרים המגינים על מולדתנו המותקפת. כמעט כל קיבוץ שילם במספר קורבנות העולה בהרבה מונים מעל לחלקם במספר המגינים הכללי.

קבוצת חברי „החלוץ" בירוסלב
בשורה הראשונה למטה יושבים מימין לשמאל: מ. רדר, סגל רק, מ. מרזל, י. קניגסברג, י. קוסטמן
בשורה העליונה באמצע: בריק, שפינדל
A group of „Achdut"

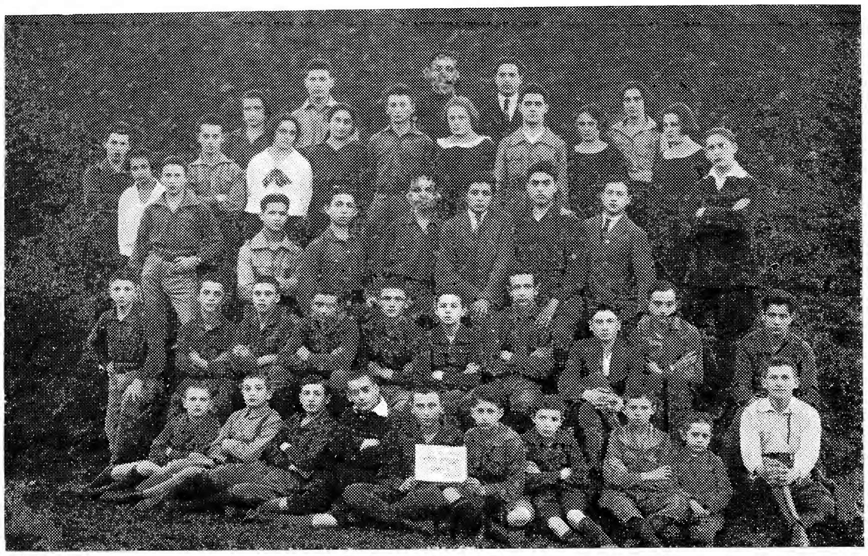
ליאון פאסט

„החלוץ הצעיר"

את ראשיתה של התנועה החלוצית בירוסלב יש, לפי דעתי, לראות במעשם הנפלא של שני בחורים צעירים (בגיל 17—16) והם לולק הייטר ומשה טאוזמן־וסרמן, אשר בשנת 1919 יצאו להרפתקא בלתי רגילה ויוצאת־דופן. הם יצאו ארצה ב„טרמפ", ללא כסף וללא דרכונים. נסיעתם היתה ארוכה מאוד ומליאת הרפתקאות דרך גרמניה, בלגיה, הולנד וצרפת ומפה באניה לארץ ישראל.

צעירי „יהודה" בשנת 1932
עומדים מימין לשמאל: בינשטוק, דוננהירש, פרוכטמן, פוקרד
יושבים: ורשבר, קורנרייך
A ghoup of „Yehuda" pioneers:
Standing from right to left: Binenstock, Donenhirsch, A. Fruchtman, Pokard
Sitting: Warschawer, N. Kornreich

קן „החלוץ" בשנת 1925

„Hehalutz", 1925

עומדים מימין לשמאל בשורה העליונה: מרזל, שושנה קרנץ, הניה רוזנפלד, א. רוזנפלד, וניג, י. אסלוביץ, ז. פרייפלד, ה. דיסטנפלד, שחר

Standing from right to left, the last row: Mersel, Kranz, H. Rosenfeld, A. Rosenfeld, Wenig, Asłowicz, Z. Freifeld, H. Distenfeld, Schachar

לולק הייטר נמנה עם עובדי תחנת החשמל של פנחס רוטנברג בארם־נהריים ולאחר שעבר השתלמות טכנית בגרמניה מטעם התחנה, היה בין אנשי המקצוע המעולים של תחנת החשמל.

טאוזמן־וסרמן עזב את הארץ בשנות העשרים והיגר לארצות הברית. שני החברים האלה היו מראשוני החלוצים של „החלוץ הצעיר" שהוקם באותה תקופה בירוסלב. התנועה הזאת היתה מורכבת בעיקר מנוער עובד, לאחר שתנועת „השומר הצעיר" דאז, בהיותה ברובה המכריעה מורכבת מסטודנטים וסטודנטיות, אשר לא מצאו שפה משותפת עם הנוער העובד שראה בעליה לארץ ישראל את ההגשמה העצמית הציונית לא מצאה את הנתיב אליהם. הדבר נעשה קשה במיוחד, לאחר עליתה ארצה של הקבוצה הראשונה של מנהיגי „השומר הצעיר", ביניהם החברים: לושיק קורצמן (היום האדריכל אריה שרון תושב תל־אביב), לייבק פלוסר,

פוליינר, דאַמפף, זינה מורנברג, מלכה רייך, בוניק דיסטנפלד ואנוכי. (זה היה בשנת 1920).

עם רבים מביניהם עבדתי בייבוש ביצות ויחד קדחנו קשות. מחמת מחלת הקדחת הקשה, נאלצתי לחזור לירוסלב, שבה מצאתי כבר בשנת 1923 תנועת „החלוץ הצעיר" כגוף עצמאי, שבראשה עמד אריה וניג (אח"כ תמיר). אחרי עלייתו ארצה, הייתי אני לראש התנועה.

תנועת „החלוץ הצעיר" היתה אז תנועה צופית-חלוצית. עם הזמן הוקמו סניפי התנועה בעיירות הסמוכות כגון: שיניאבה, רדימנו, פרוכניק, לאנצוט ואח'. הסניף בירוסלב הפך לראש הגליל.

בין פעולות התרבות בקן, למדנו גם עברית ו„פלסטינוגרפיה" ועסקנו גם בלימודים כלליים, כדי להעשיר את ידיעת החברים, אשר ברובם דברו עברית. רובם המכריע הושפעו מאוירת התרבות הכללית של העיר, אוירה של צמאון לקריאה והרחבת אופקים. רבים מאתנו עבדו אצל בעלי-מלאכה וגם למדו חקלאות, כדי להתכונן לחיי חלוץ בארץ-ישראל, העובד את האדמה וחי מיגיעת כפיו.

באותה תקופה עלתה ארצה קבוצה גדולה של חברים בראשותם

„החלוץ בהכשרה. — ביניהם חברי „החלוץ" מירוסלב
שפינדל (למטה עם הכלב), בריק, מלכה שפינדל (עומדת), גרף שמחה ואשר
„Hechalutz" of the Hachshara

של פרייפלד (אביו של הפרופ׳ ירמיהו יובל), שמלצבך, סטפל, רוזנפלד ומרזל. הם נקלטו בקיבוצים ובתנועת העבודה וממשיכים את דרכם זו עד היום הזה. הם הקימו בישראל דור שני של מגשימים בתורה ובעבודה, שרבים מהם, הם קיבוצניקים, פרופסורים, ארכיטקטים ומורים.

קבוצת „החלוץ" בירוסלב

A Group of „Hechalutz"

עומדים מימין לשמאל: פייבל דוננהירש, x x, אייזיק פרוכטמן, בּיננשטוק, א. קניגסברג

יושבים: זיגל, יאנק קוסטמן, x x

Standing, right to left: Feiwel Donenhirsch, x x, Ajzyk Fruchtman, Binenstock, Abraham Kenigsberg.
Sitting: x, Siegel, Kostman

משה קלכהיים

אגודת הנוער־העברי „עקיבא"

אגודת הנוער־העברי „עקיבא", או כפי שהכל קראו לה תנועת „עקיבא", נוסדה בשנת 1932 לאחר פילוג שחל בתנועת „אגודת הנוער העברי" בגליציה.

הפילוג פרץ במחנה־קיץ של תנועת הנוער העברי בברנוביצה שע"י פשמישל. בשובנו מן המחנה התפלג „הקן" בירוסלב ורוב חברי ההנהגה עם החניכים עזבו את „הנוער" ויסדו את „עקיבא" שהמועדון שלו התמקם בחצר ביתן של האחיות אשנפלד ברחוב גרודסקה.

בין העוזבים והמייסדים את „עקיבא" היו: יוזק (יוסף) זילינקובסקי, טונק פלוסר, בנק קריגר, ברקו וינטר, מונדק קרמר, הוש יקטר, איציק ליברמן, קיבה (עקיבא) כ"ץ, שאנקה רק, רוז'קה ליפר, שולמית כעלימר ועוד ועוד.

עם הפילוג עברה ההנהגה הראשית הארצית של תנועת „עקיבא" ממקום מושבה הקבוע בקרקוב לירוסלב, וזאת משום שהקן בעיר זו היה החשוב והגדול ביותר לאחר הקן בקרקוב. החלו ויכוחים ודיונים על התווית הדרך הרעיונית של התנועה, אשר לאט־לאט קנתה לה מקום מכובד בקרב הנוער בגליציה המערבית ומשם התפשטה לגליציה המז־רחית ולפולין הקונגרסאית.

נוכחותם של מנהיגי התנועה (אידק אורנשטיין, מרצל זינגר ואחרים) בתוכנו הוסיפה נופך של חשיבות לקן והעשירה את חיינו במידה רבה באותה תקופה.

תוך זמן קצר נהפך קן „עקיבא" בירוסלב לתנועת נוער הגדולה ביותר בעיר. רוב החברים ב„עקיבא" היו תלמידים, בעיקר מ„הגימנסיה הכחולה" (משום הצבע הכחול של הכובע שחבשו תלמידי הגימנסיה), אבל גם מ„הגימנסיה האדומה" (שוב משום צבע הכובע) והגימנסיה לבנות, אבל היו בתוכה גם פקידים, זבנים, פועלים, כך שלמעשה כל שכבות האוכלוסיה היהודית בירוסלב היו מיוצגות בתנועה שלנו, והיחסים בין אלה ואלה הצטיינו בלבביות ובאחוות רעים.

תנועתנו טיפחה ערכי צופיות ויהדות כאחד. ידועים היו בעיר קבלות שבת ועונגי־שבת שאירגן הקן לחבריו. בליל תשעה באב התאספו בקן

כל חבריו. היינו מתישבים על הרצפה לאות אבל על חורבן בית המקדש ולאחר „שיחה" על עניני דיומא היינו שרים שירי ציון נוגים שעות ארוכות לתוך הלילה.

קבוצת חברי „אגודת הנוער העברי" לרגל עלייתו של טונק פלוסר בתחנת הרכבת
עומדים מימין לשמאל: ברקו וינטר, מונדק קרמר, מוניק הלברטהאל, יוזק זילינקובסקי, שיקו שליידר, מנס, גרטנר
יושבים מימין לשמאל: עקיבא כץ, דונק רובין, טונק פלוסר

„Agudath Hanoar Haivri"
Standing from right to left: B. Winter, M. Kremer, M. Halberthal, J. Zielenkowski, S. Schleider, Manes, Gertner
Sitting from right to left: A. Katz, D. Rubin, A. Fluser, x x

מרחוב גרודזקה עברנו לרחוב זמקובה, כמעט מחוץ לעיר, לסביבה שרוב תושביה היו לא יהודים, אבל לאחר זמן קצר, חזרנו שוב למרכז העיר, תחילה לרחוב אופולסקה ולאחר מכן לרחוב וונסקה 2, שם התגוררה משפחתי.

בשנת 1934 הייתי ראש הקן וראש הגליל, והקן של „עקיבא" בירוסלב מנה באותה תקופה כמה מאות חברים וחברות.

רוב המדריכים שלנו עלו ארצה והם: זילינובסקי, פלוסר, קריגר, כץ, רק, ליברמן. כל עליה לארץ של אחד מחברינו היתה מאורע מרכזי

בחיי הקן ונשף הפרידה שאירגנו לכל עולה הותיר רישומו העמוק בחיי התנועה.

בהיותי ראש הקן עלו ארצה קיבה כץ ושינקה רק, רגינה שפינדל, קרול גילרנטר, וילק קלוברג, לונק קודלר, בנימין שטכר, מלה מלר.

ראשי־הקן שהיו לפני הם: בנק קריגר, איציק ליברמן, מונדק קרמר, קיבה כץ וברקו וינטר. יחד איתי היו בהנהגת הקן עד פרוץ המלחמה, סלה שפינדל, רוז׳קה בק, יוסף באליבר, יואל גלט ואברומק צימרמן.

בשנת 1934 אירגנה תנועת „עקיבא" תערוכה אנטי־נאצית גדולה במועדון הגדול שלה. בהכנת התערוכה הצטיין במיוחד הצייר שלנו שימק קולמן. הוא היה בוגר בית ספר להנדסאות („בית־הספר לבנייה") ובעל כשרון נדיר לציור. הוא עיטר את המועדון בציורים נפלאים, רובם העתקי תמונות של הצייר לילין בשחור־לבן, אשר עוררו התפעלותם של כל המבקרים. כן זכור לי ה„שדבר", פרי עטו של בנק קריגר, דיוקנו של אחד־העם עשוי מאותיות מיקרוסקופיות, לפי מאמרו „לא זו הדרך".

קבוצת „אחוה" של תנועת „עקיבא" בשנת 1936
עומדים מימין לשמאל: יאנק גרבליך, בוניו רינגל, הניק ממבך, משה קלכהיים (ראש הקן) הניק פרוכט
יושבים: הניק אייזנמייר, הניק רינגל

A Group of „Ahva" of the „Akibah" Movement 1936
Standing from right to left: Janek Gerblich, Bunio Ringel, Henek Mambach, Moshe Kalchheim (Leader) Henek Frucht
Sitting: Heniek Eizenmayer, Heniek Ringel

מוקד התערוכה היו ויטראז'ים ענקיים שתיארו סמלים במאבקנו נגד ההיטלריזם מתולדות העם היהודי.

התערוכה משכה אלפי מבקרים, והדיה הגיעו גם לעתונות הציונית בפולין. לאחר שבועיים, עברה התערוכה לכמה ערים אחרות, כגון פשמישל וזשעשוב (ריישה).

בשנת 1936 הוקמה בירוסלב „פלוגת הכשרה" משותפת ל„עקיבא" ו„החלוץ", היא התמקמה בבית הסבתא שלי, מחוץ לעיר. היה זה בית בנוי מעץ בתוך גינה בה הכשירו עצמם חברינו לעבודת-אדמה בארץ-ישראל... אבל כדי להתפרנס עבדו אנשי ה„הכשרה" בעבודות שונות בעיר, כגון: בנגרות, בבית חרושת וכדומה.

תנועת „עקיבא" דאגה לכך שיקום „פטרונז' " (כעין „ועד הורים") מורכב מחשובי העסקנים הציוניים בעיר, שמתפקידו היה לעזור לתנועה מבחינה כספית וליצור גשר בין הצעירים והמבוגרים. בראש הפטרונז' עמדו בתקופות שונות: ד"ר רבינוביץ, ד"ר רוזנבליט, ד"ר רגר ואחרים, ובאחרונה, ועד פרוץ המלחמה מר גלזברג, בעל טחנת-קמח ויו"ר קופת העזרה שעל-יד „יד חרוצים" החי היום בישראל.

תנועת „עקיבא" בעירנו דאגה גם להקמת „פטרונז' ", שכלל בתוכו גם את הורי החניכים של התנועה והנהלתו היה מורכב מתושבי העסקנים

קן „עקיבא" „Akibah", 1935

מפקד קן „עקיבא" ב„וונדולי" בשנת 1935

הציוניים בעיר. מטרת האירגון הזה היתה ליצור קשר בין הדור הצעיר ולבין דור ההורים. „הפטרונז׳״ — ליווה את התנועה בכל פעולותיה, השתתף באירועים מרכזיים ודאג גם למימון ההוצאות, שהיו קשורות באחזקת הקן.

בראש ה„פטרונז׳״ עמדו בתקופות שונות ראשי התנועה הציונית בעיר, כמו: ד״ר רבינוביץ, ד״ר רוזנבליט, ד״ר ראגר ובאחרונה ועד פרוץ מלחמת העולם השניה — י. גלזברג.

תנועת „עקיבא״ הדביקה חותם מיוחד על חניכיה; היה בה שילוב של חיפוש דרך להתקרבות למקורות היהודיים, על ידי אירגון חוגי תנ״ך אשר חבריה התיצבו לבחינות שנקבעו ע״י המזכירות הראשית במסגרת כלל־ארצית. בוגר, או בוגרת חוג תנ״ך היו חייבים לעמוד בבחינות אלה, שהיו די קשות ולכן הלימוד היה רציני ואינטנסיבי.

לימוד התנ״ך לא היה שיגרתי. נוצרה התייחסות עמוקה לכל מה שלמדנו ועם השנים גברה השפעתם של מנהיגי התנועה אשר נטו יותר ויותר להלביש אופי כמעט דתי על התנועה. על רקע זה פרץ משבר בשנת 1936, כאשר קבוצת הכשרה בכפר ליאופולדינוב על יד רבה־רוסקה התקוממה נגד „כפיה דתית״ בתנועה ונפרדה ממנה. פלג אחר בשם „קבוצה שיודמה״ (קבוצת שבע), שעלתה לארץ ישראל סירבה להצטרף לקיבוץ בית־יהושע של תנועת „עקיבא״, אלא התיישבה בנוה־איתן ועם הזמן עזבה בכלל את התנועה והצטרפה למפא״י.

הפילוג נתן את אותותיו גם בקן „עקיבא״ בירוסלב. כמה מחברי ההנהגה עזבו את הקן והצטרפו ל„קבוצת שיודמה״, ביניהם היו מלה מלר, ברקו וינטר ורגינה שפינדל, אך למעשה הקן נשאר כולו ב„עקיבא״. כמה מחברי הקן, אשר בינתיים עלו ארצה, הצטרפו בארץ ישראל לפלג הזה ועברו יחד איתו לנוה־איתן, ביניהם שלמה מרזל, עקיבא כץ ושינקה רק. כל אלה יחד עם מלה מלר נמצאים עד היום הזה בנוה־איתן אשר בעמק בית־שאן.

בשנת 1939 כשהנאצים נכנסו לירוסלב ביום ה׳ 10 בספטמבר מנה הקן כמאתיים חברים. המועדון היה אז בחצר הקולנוע גולובסקי. באחד הימים טרם כניסת הגרמנים לעיר, כאשר ברור היה לכולנו שהגיע הסוף לחיינו היהודיים והציוניים בעיר, התאספנו באולם הגדול לאספה האחרונה. רוב החברים כבר היו מחוץ לעיר ורק קומץ קטן התייצב במועדון במצב רוח ירוד, מדוכאים ושבורים בגוף, בלב ובנפש.

הורדנו את כל התמונות היפות — מעשי ידי הצייר — חברנו שימק קולמן, ארזנו אותן והחביאנו אותן בסליק שסידרנו בתוך הבית וכיסינו אותן היטיב כדי שעין זרה לא תראה ותבחון בו. כל הבחורות שנכחו בטכס מוזר זה פרצו בבכי מר וגם מעינינו זלגו דמעות... ותפילה זכה העלינו לאל שבשמים שנזכה עוד לשוב למקום הזה היקר לנו ולחיים שכאלה אשר כה אהבנו ואשר היו לנו יקרים מכל.

היתה זאת פגישת ה„עקיבא"ים האחרונה בירוסלב.

גדוד א׳ של קן „עקיבא" במועדון התנועה ברח׳ וונסקה 2
A Group of Youth of „Akibah"

בן־ציון קריגר

תנועת „עקיבא" בירוסלב

לכתוב על ירוסלב — פרושה לחזור 50 שנה אחורנית ולסקור יובל שנים של חיים בתנועה הציונית על כל אירועיה, התלבטויותיה, כשבמרכזה התנועה, בה פסעתי את צעדי הראשונים, כחניך בן 11, בתנועת הנוער העברי „עקיבא".

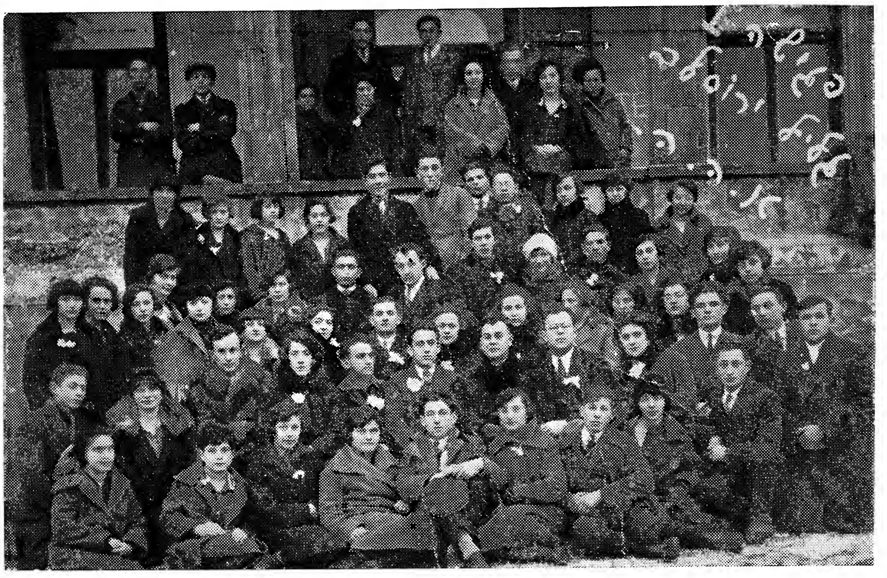
לא אחת אחזתי בעט על כדי ערפילים ולחדור בעזרתו לימים היפים של פריחת הרעיון הציוני, בתקופה בה הייתי תלמיד בית הספר התיכון, ומעט הבנתי לאיזו מטרה קמה התנועה, כי השאיפה לשוב לציון היתה בעיני כחלום.

לצערי, לא היה בי הכוח להעלות מחשבות וזכרונות במבט לאחור של 50 שנה, עד שבא לעזרתי קונצרט התזמורת הסימפונית הישראלית, בו נוכחתי באודיטוריום בחיפה. איזאַק שטרן הכנר המהולל ניגן קונצרט למוצרט. צלילי הכנור שלו העבירו אותי לאולם תנועת „עקיבא" — אשר היתה אז בחיתוליה — בו יושבים עשרות חברות וחברים ואחד ממייסדי התנועה בעירנו, חיים שפרינגר משמיע צלילים יפים של אותו קונצרט.

מאז ומתמיד אהבתי מוסיקה, ברם, לא הבנתי את תוכנו של הקונצרט. דבר אחד ברור לי, הרגשתי את עצמי קרוב לכל אלה אשר בלעו את הצלי־לים והבנתי שאני חלק ממשפחה גדולה העומדת לבנות חיים חדשים, חיי נצח, מבוססים על ערכים יהודיים.

וכאן מתחילה ההיסטוריה האישית שלי, שנקשרה להיסטוריה של התנועה הציונית בעירנו, לרבות תנועת הנוער הציוני „עקיבא", שנוסדה בימים ההם עליה נמנה נוער לומד ועובד מכל השכבות. מייסדיה היו אקד־מאים מקראקא, ביניהם ד"ר י. פרנד ז"ל, יהודה אורנשטיין יבדל לחיים ארוכים, יואל דרייבלט ומשה זינגר ז"ל. עד מהרה התפשטה התנועה בכל ערי גליציה המערבית ורעיונותיה הגיעו גם לעירנו. זכורים לי שמות, כמו יצחק הורוביץ, ז. לודמר, י. מרגוליס, חיים שפרינגר, דוד רובין ועוד. אלה, תלמידי כיתות תיכון, עמדו בראש התנועה, והיה ברור להם כי הציונות חייבת לקום ולהתפתח לתנועה, שתקיף המוני ישראל בתפוצות, כשריון נגד האנטישמיות, שמטרתה השמדת העם היהודי.

ואכן כך גם קרה. הגפרור שנדלק, הצית לבבות ושורותיה של התנועה

פגישת גליל ירוסלב של „אגודת הנוער העברי"
בשורה הראשונה: אלקה קלכהיים
בשורה השניה: עו"ד הורביץ, יוזק זילינקובסקי, שמחה גרף, דורה הילפשטיין
בשורה השלישית: סלקה שטריקס, בלציה שליסלברג, סלה ליברמן

„Agudath Hanoar Haivri"

הציונית הלכו וגדלו, כשלצדן תנועות נוער, אשר הרימו דגל אהבת העם, דגל של הציונות הכללית.

אינני מבכה על העיר ירוסלב, כעיר בגלות, ועל מציאות חיינו היום־יומיים, על הגויים האנטישמיים. לבי דואב ושותת דם על היהדות היפה שהיתה ואיננה עוד. העיר יקרה לי כי בה חונכתי, גדלתי וחלמתי, בה מצאתי את עולמי הרוחני. אהבנו את העיר שלנו, את ירוסלב, בעלת מסורת של דורות והיסטוריה של מאות שנים של חיים יהודיים.

מגיל 11, נקשרו חיי וחיים אחרים ל„עקיבא". במרוצת הזמן נשרו חברים מהשורות. חלקם הלכו לשרת רעיונות „מתקדמים" של התנועה הסוציאליסטית־מרקסיסטית, אחרים עזבו, כי לא הבינו ולא העמיקו את הרעיון הציוני די צרכו, אבל רבים, הלכו אתי עד הסוף, עד להגשמת

הרעיון, שהוביל אותנו לארץ ישראל, מי לקבוצי „השומר הצעיר", מי לתנועת בית"ר ומי כציונים כלליים.

תנועת הנוער העברי „עקיבא" קמה בימים קשים של התנועה הציונית בכלל. באותו הזמן החלו חיפושי דרך להגשמת הרעיון הציוני. היו ציונים, אשר חשבו לבסס את התנועה על מחשבות קוסמופוליטיות או סוציאליס־טיות, ואחרים — ראו בתנועה הציונית המשך לחייו הרוחניים ותרבותיים של העם היהודי הנצחי, שבלי אהבת ערכי היהדות, יתמוטט הבנין כולו ויוותר. גוף ללא נשמה. את ההכרה הזאת החדירה התנועה שלי ללבותיהם של צעירים, אותם חינכה על תורת „אחד העם" ואהבת ישראל. עם רעיונות אלה ,יצאנו לרחוב היהודי כדי לכבוש את הנוער.

עברו עלינו תקופות קשות של פילוגים — ולא אחטא בדברי אם אציין, כי לא היו בינינו הבדלי השקפה כי דרכי הנוער הציוני הכללי היו ברורות ולא דו־משמעותיות, לכן יש להצטער על הזמן ומרץ שבוזבזו.

תנועת „עקיבא" היתה מעורה בכל פעולותיה ומאמציה של התנועה

ההנהגה הצעירה של אגודת „הנוער העברי" בשנת 1931
מימין לשמאל: מונדק קרמר, עקיבא כץ, שלמה מרזל, עומד באמצע — יוזק זילינקובסקי, ראש הקן, בנק קריגר, א. צימרמן, מוניק הלברטהאל
(שני האחרונים לאחר הפילוג ב„הנוער הציוני")

The Direction of Agudath „Hanoar Haivri" 1932
Standing: Jozek Zielinkowski
Sitting from right to left: Mundek Kremer, Akiba Katz, Shlomo Mersel, Benek Krieger, A. Zimmerman, Moniek Halberthal

הציונית כדי לקרב את הצבור הרחב של עירנו לרעיון הציוני, ואלה עלו יפה וידידי התנועה הלכו ורבו מיום ליום.

הצבור היהודי היה טרוד במלחמת הקיום הקשה שלו ולא התפנה לרעיון הציוני. חובשי ספסלי בתי־המדרשות ותלמידי ישיבות, התכחשו לעצם הרעיון של שיבת ציון. ברם, הנוער הלומד ופרנסי העיר שטעמו את רעל האנטישמיות, התחילו לאט לאט להתקרב לשורות התנועה הציונית ואולמיה לא פעם התמלאו צעירים ומבוגרים, שבאו לשמוע הרצאות של מנהיגי התנועה הציונית ונאומיהם המזהירים כבשו נשמות, אך עוררו גם ויכוחים לוהטים.

היינו משתפים פעולה עם כל הזרמים הציוניים. קיימנו פגישות משו־תפות עם תנועות נוער אחרות, כגון „השומר הצעיר", „גורדוניה", „החלוץ", התנועה הרביזיוניסטית והויכוחים האידאולוגיים היו עשירי־תוכן וכל אחד משוכנע בצדקת דרכו.

זוכר אני את החג הגדול במלאת עשר שנות קיום תנועת „עקיבא". יצאנו אז לתושבי העיר כדי להפגין את כוחנו במספר ובאיכות. אורגנה תערוכה יפה של חניכיה, כנוס של חברי הסביבה בהשתתפות מנהיגי התנועה הציונית הכללית, כשבראשם ידידינו הגב׳ פ. מורנברג, ד"ר רוזנ־בליט ומוזמנים רבים. באותו ערב קיימנו עצרת חגיגית באולמי „יד חרוצים" מלווה רקודי עם, הופעות אומנותיות והרצאות.

עשר שנות קיום התנועה הוכיחו שאכן דרכנו נכונה. בימים אלה יצאה קבוצה ראשונה של חברי התנועה להגשמה אישית לארץ־ישראל.

אך השמים נתקדרו והחיה ההיטלראית איימה על קיומו הפיזי של עמנו.

תוך אחריות לעם כולו, נרתמה התנועה — ובתוכה הקן המקומי בעירנו — לעורר את העם ולהזהירו בפני הסכנה הצפויה לנו. שליחי התנועה יצאו לעם והראו להצטרף לשורות הציונות, לעזוב את הגולה ולהציל את קיומנו ונפשנו. הקן בירזסלב פעל רבות בשטח זה.

היינו קבוצה לא גדולה של קנאים לרעיון, אשר בהתלהבותם היו מוכנים להקריב את כל היקר להם. האמונה הפנטית ומסירותם ללא גבול של חברי הנהלת הקן בעירנו, כמו דב וינטר, שלמה מרזל, עקיבא כץ (שניים האחרונים נמצאים בקבוץ נוה־איתן), י. ליברמן ובראשם יוסף זלינקובסקי — העמידה את התנועה בראש לוחמיה בעירנו ובסביבתה.

מי מאתנו לא זוכר את לילות שבת ו„עונג־שבת", בהם ישבנו בין

השמשות בקן שלנו ברחוב וונסקה, קרובים בלב ונפש, כששירי חסידות וניגונים יהודים בקעו קירות הבנין והתלהבותנו הרוחנית הרקידה את כל הנוכחים! נכון, היינו פנטיים במשימתנו הרומנטית וזה הדבר אשר נסב בנו כח טמיר לקראת העתיד היפה. בזה היה כוחנו ועוצמתנו הרוחנית.

בגיל 16, היינו עדיין צעירים מאוד ותמימים. אבל די מבוגרים כדי לנהל לא רק קן בן מאות אנשים, אלא עוד לקחנו על עצמנו את המחוז

קבוצת „אחדות"
יושבים מימין לשמאל: משה פירר, בנק קריגר, יצחק ליברמן, קרול גלרנטר, וילק קלוברג
עומדים מימין לשמאל: לונק פוקארד, יחזקאל פוגל, בוך, בוניו צימרמן, יושיו באליבאך, בנימין שטכר

A gronp of „Achdut"
Sitting from right to left: Moshe Fierer, Benek Krieger, Izak Lieberman, Wilek Kluberg
Standing: Lonek Pokard, Chaskiel Fogel, Buch, Bunio Zimmerman, Josef Balibach, x x, Benjamin Stecher

כולו, מירוסלב עד רישה, מחוז בו היה נוער נפלא ונלהב, נוער חלוצי, סטודנטים ופועלים, סוחרים ואקדמאים.

היחס המיוחד שלנו לעניני דת, משך לשורותינו נוער מסורתי וגם דתי, אשר מצא בקן „עקיבא" את ביתו החדש ובמדריכיו ראה דוגמא של מסירות נפש, כי בשבילנו הציונות היתה כעין המשך של חיי עם ישראל, על שאיפותיו ליצור ערכי יהדות חדשים התואמים את תקופתנו. בשטח זה בא

לעזרתנו אחד־העם, אשר מאמריו היו עבורנו כמורה דרך והיוו מקור עמוק לשאוב ממנו תוכן עשיר.

צורת החיים ועבודתנו הציונית, עוררה ענין רב אצל הציונים המבוגרים ואף מצאנו אוזן קשבת אצלם. וכך יש להזכיר את פעילי התנועה ד״ר שוורצר, ד״ר רוזנבליט הגב׳ פ. מורגברג ורבים אחרים אשר לא פעם היו מבקרים אצלנו, רוקדים אתנו ומבלים שעות ארוכות בשיחות משותפות ובויכוחים אידאולוגיים.

השנים חלפו מהר, התבגרנו, סיימנו בתי ספר. חלקם יצא לאוניבר־סיטאות ללמוד וחלקם עלה לארץ־ישראל להגשים את הרעיון הציוני.

עם צאת המבוגרים, באו במקומם הצעירים שבינינו וכך, אחרי צאתו של י. זלינקובסקי לארץ־ישראל, נטל על עצמו כותב הרשימה הזאת את ניהול התנועה. בשנת 1935 עליתי גם אני ארצה וניהול הגליל הופקד בידיו הנאמנות של משה קלכהיים, כעת דובר הסוכנות היהודית בישראל.

אנו חינכנו דור יפה, נוער בעל לב יהודי, מסור ונאמן לעמו. לא ניכנס לעצם הויכוח אם דרכנו, לאור המציאות בארץ, היתה נכונה. דבר אחד ודאי — כל אלה אשר ניתן להם לחיות ולזכות לנשום מאווירת דארץ־ישראל ומדינת ישראל, מזכירים תוך געגועים עמוקים את הימים היפים, בהם בילו את זמנם בחוג משפחת „עקיבא״, בכינוסים, פגישות, מושבות קיץ, טיולי טבע, הרצאות וויכוחים פוריים בעניני יהדות, דת, קיום עם ישראל, חסידות, כשעיניהם לציון וירושלים.

תנועות נוער אשר קמו בעירנו הציתו קרן אור בחשיכה ששררה סביבו. חבל רק על כל אותם החברים, אשר לא זכו להגשים את רעיונם ולא הצליחו לעלות לישראל בגלל המדיניות ההרסנית של ממשלת המנדט, אשר מנעה מאלפי ציונים להגיע למקום חפצם. לצערי הרב היו גם הם בין המיליונים אשר הוכחדו והושמדו ע״י צורר ישראל, היטלר ימח״ש וזכרו.

היתה יהדות פולין ובתוכה יהדות ירוסלב וחבל שאיננה עוד.

אפרים (פיליפ) באומגרטן

תנועת „הנוער הציוני" בעירנו

הסניף הירוסלבי של תנועת „הנוער הציוני" הוקם מגרעין קטן של „הנוער הציוני" ושל אירגון „העזרה ההדדית" הקרויה (samopomoc) שחבריה היו מתלמידי בתי־ספר תיכוניים בעיר.

הוגה הרעיון של הקמת תנועה זו היה דוד רובין ז"ל. יחד עמו פעלו יוזק זילינקובסקי, שיקו שליידר וטונק פלוסר. הוא עמד בראש קבוצה קטנה של חברי „הנוער הציוני" ופעל להרחבת מסגרת התנועה, ע"י צרוף תלמידים חברי „עזרה הדדית", שלא היו בעלי השקפה מגובשת.

המועדון הראשון של התנועה שכן ברח' פרוכניצקה ע"י תחנת הרכבת. המועדון היה תחילה משותף לשתי התנועות זו של הנוער הציוני וזו של „הסאַמופומוץ", ולכן נקבעו להן ימי פעילות שונים בשבוע. זה היה בשנות 1930 המוקדמות.

ע"י הסברה ושיחות עם הנוער חתר דוד רובין לצרופם של אלה לתנועת הנוער הציוני ולהתמזגותם.

פעולה זו הוכתרה בהצלחה. קמה תנועת הנוער הציוני שבמשך הזמן התחרה עם תנועות נוער גדולות כמו „עקיבא".

פעילותה של תנועת „הנוער הציוני" הלכה וגברה. המועדון שלה הועבר תחילה לרחוב רינק (בביתו של ד"ר קרמר) ולאחר מכן לרח' טריבונלסקה ולבסוף, עד פרוץ המלחמה, היה שכן מועדונה ברחוב גרודזקה.

זכורים לי מאורעות חשובים בחיי התנועה.

ביקורו של ד"ר מוסינזון בשנת 1933 מנהל „הרצליה" בת"א במועדון התנועה, היה אירוע נכבד מאוד.

המרצה, שקלסתר פניו דמה להרצל עמד על יד תמונתו של מייסד ההסתדרות הציונית ונאם בעניני הציונות. זכור לי שהיה זה בשבת לפני־הצהרים. את נאומו הוא נשא בעברית ותורגם ע"י אחד מראשי הקן לפולנית. איני יכול להיזכר מי היה המתרגם אם אפרים שטיינבוק או משה הלברטל. שניהם הצטיינו בידיעת השפה ויכלו לשמש תורגמנים נאמנים.

מאורע חשוב אחר היתה העצרת של קן התנועה ב„יד חרוצים", בהש־תתפותו של יצחק שטייגר, שהיה אז ראש התנועה העולמית.

ההכנות למופע זה נמשכו לפחות חצי שנה והעלו את מתח חברי הקן.

עליות חברים לארץ־ישראל, אחרי תקופת הכשרה, היו נקודות אור בחיי הקן. זכורה לי עליתם של חברינו, חיים קרמר ושמעון פסטר. ראוי חיים קרמר לציון בגלל יושרו ונאמנותו לתנועה ולחבריו.

מיד עם עליתו ארצה הצטרף לקיבוץ ונשלח לכבוש עבודה יחד עם יצחק שטייגר. בהיותו בחיפה סבל הרבה בגלל השתייכותו לאגוד עובדים ציונים כלליים ותקופה ארוכה סבל מחוסר עבודה. שני חברים אלה אינם עוד בחיים.

תנועת „הנוער הציוני" היתה מארגנת מחנות קיץ וגם מהקן שבעירנו השתתפו בהם חברים. זכורה לי השתתפותי במחנה קיץ ע"י העיר קרוסנו

קן „הנוער הציוני" בירוסלב
בשורה השניה מלמעלה עומדים מימין לשמאל: ל. שטיינבוק, מ. הלברטהאל,
האחרון מצד שמאל: א. באומגרטן
בין העומדים באמצע: אברמק צימרמן. במרכז למטה בין היושבים: פלד
The Mowement „Hanoar Hazioni"

בראשותו של יצחק גולן חבר כנסת היום, ובמחנה למדרכי התנועה בהרי הקרפטים. אולם התקופה היפה ביותר היתה במחנה עבודה, בחוה ע"י העיר גורליצה בהנהלתו של אגרונום באור. בחווה עבדה אז פלוגת הכשרה חקלאית של התנועה לקראת חיי קיבוץ בארץ. תקופת שהותי באותה חווה — היא מן החוויות המרישמות ביותר בחיי.

קן התנועה בירוסלב אירגן פעם מחנה בכפר לכמה ימים. באירגון

המחנה ובהכנתו הושקע מאמץ רב. שכרנו שני בתים בכפר, שאמורים היו לשמש מקומות מגורים לחברים בימי המחנה. כשהגענו לכפר והתמקמנו בו לשהייה ארוכה הופרענו ע"י בריונים כפריים פולנים, שהמטירו עלינו אבנים ואלצו אותנו לקצר את שהותנו שם. לכן לצערנו מחנה זה לא התקיים כמתוכנן ונאלצנו לחזור אל העיר מיד למחרת היום.

בשנים של היותי ראש הקן ביקר בסניפנו הד"ר ישראל סום מלבוב. היתה זאת תקופת משבר לסניף אחרי שמעצבי הסניף בעיר, נאלצו לעזבה. כמה עלו לישראל ואחרים יצאו להכשרה. את הנהלת הסניף קבלו צעירים בלא שתהיה להם שהות להיות חברי הנהגה הקודמת וללמוד מנסיונה.

ראויים לשבח חברי ההנהגה הראשונים: דוד רובין, משה הלברטל, אברהם צימרמן ואפרים שטיינבוק.

בין הפעילים המרכזיים בקן התנועה היו: יוסף ארנטל, חיים קרמר, ליאון זוננבליק ושמואל גוטמן. ובנוסף לאלה היו פעילים חברים אחרים כמו אריה מגרם, בלומה וולצר, רגינה פרידברג, אולק הס, דונקה ליפר וחולק ווילף.

קן התנועה היה מוציא לאור עתון ובו רשימות ומאמרים של חברי התנועה.

רבה תרומתה של התנועה שלנו לעצוב דמותו של הנוער בעירנו. היא הצילה את הנוער מהתבוללות ומריקנות, קרבה אותו לאהבת עם ישראל וארץ ישראל ונתנה לו תוכן בחיים.

כשפרצה המלחמה התמוטטו כל האירגונים והתנועות אולם חברי תנועתנו גילו אמונה שבוא יבוא היום בו יתגשמו האידיאלים של הציונות ומדינת ישראל קום תקום. חברי התנועה, אף בימים הקשים ביותר בחייהם, ימי רעב וסבל, לא שכחו את החנוך הציוני שקבלו בתנועה ושאבו ממנו כוח ועדוד לעתיד.

דב נרציזפלד (ארה״ב)

ב י ת ״ ר

(הכשרה צבאית יהודית בירוסלב)

כשרואם היום בישראל את צה״ל וגדנ״ע, קשה להאמין שבעבר הלא רחוק, לפני כ־35 שנה, בגלות פולין, היו צעירים יהודים חולמניים, שחזו כי בעתיד הלא רחוק, תקום מדינה יהודית, ובה צבא יהודי גאה.

בתקופות שבית״ר בפולין ידעה תקופות של שפל וגאות, היתה קיימת בירוסלב תנועת בית״ר, בעלת השפעה חזקה על החיים היהודים הלאומיים בעיר זו. תנועה זו חינכה והכשירה הכשרה צבאית ובכלים צבאיים ממש: ברובים וכדורים חיים, רמונים אבנים. העיר הראשונה בה הדבר הושג, היתה ירוסלב ע״י הנהגת בית״ר בעיר.

„בית״ר״ במחנה קיץ
יושבים מימין: אנגלברג, אינגבר, ט. דים. עומד במדים: יאנק גלאט
„Beitar" at the Summer Camp

מחובתנו בספר הזכרון ירוסלב להנציח את אחד החולמים, מנהיג ומפקד בית״ר בירוסלב באותה התקופה ד״ר נחום טנצר (או כפי שהכירוהו ונקרא בשם נשעק טנצר), מפני שהיה זה הוא שבהתלהבותו הרבה, הביא לכך, שעל חשבון הממשלה הפולנית והצבא הפולני ועם קצינים

פולנים כמפקחים, הכשיר צעירים וצעירות יהודים להשתמש בנשק ומשמעת צבאית. הודות לו ומנהיגים יהודים צעירים אחרים, צעדו ברחובות ירוסלב מחלקות הצבא הפולני עם יחידות יהודיות ארגוניות, כמו „סוקול" או „סטשעלעץ" או ז. פ. וו. בית"ר במדי צבא, עם רובים על הכתפיים ובצד הנשרים הפולנים על הכובעים, גם סמלי מנורות בית"ר. כך הם צעדו שלוש פעמים בשנה, ב־3 למאי, ב־11 בנובמבר, וביום הספורט של הנוער ביום המניפסט. אני בטוח, שאף על פי שאצל הגופים הציונים הרשמיים היה „משחק הרובים" טריפה במקצת, אבל בחשאי הזילו הרבה יהודים דמעה, ובשקט מלמלו תפילה: „הלואי שבקרוב תקום מדינה יהודית עם צבא יהודי אמיתי!" לא אחד חש אותה שעה את פעמי המשיח. היתה זו נחת לראות, איך שהפלוגה בת 50־70 צעירים יהודים גאים חולמים, עם ד"ר נחום טנצר בראשם, צעדו ברחובות ירוסלב, לקול צלילי תזמורת צבאית של הלגיון השלישי הפולני, בידעם שהם ממלאים שליחות, ובידיעה שבעתיד הלא רחוק יהיו אותם צעירים (מבוגרים קצת יותר) או בניהם שילכו בדרכם, צועדים ברחובות תל־אביב וירושלים במדינה יהודית חופשית. וכך אמנם קרה.. רק חבל, שהרבה מהחולמם והמנהיגים לא זכו להגיע למועד הזה. הבה נזכור את ששת מליון הקדושים, וביניהם אחד מראשוני הקרבנות: ד"ר נחום טנצר.

תנועת „בית"ר" בשנות השלושים

„Beitar" 1930

עלי להזכיר עוד אישיות ירוסלבית מצעירי התקופה בשנות השלושים, זהו המורה והאידיאולוג של בית״ר בירוסלב יצחק אינגבר. הוא ערך קורסים לעברית למתחילים ולמתקדמים וגם קורסים לתנ״ך ופרשנות המקוריים, ותלמידיו הצעירים שתו בצמא את דבריו. השיעורים ניתנו למעונינים במועדון בית״ר, או בבית הוריו לקבוצה פרטית שלו (קבוצת „הרצליה״, שהיתה ידועה ביותר בבית״ר הירוסלבי). אני רוצה להזכיר שמקבוצה זו נותרו בחיים אם אינני טועה: דוד איסמן, יעקב פרינץ, דב נרצינפלד ומנדל שליידר. לא נותרו שוניק וויינטרויב, ישראל מלר ולפני זמן מה נפטר מיכאל פליישר. ומי לא זוכר את אותו יצחק אינגבר (או כפי שקראוהו אייזיק) המוסיקאי, כשהמנדולינה בידו הוא שר שירים שחיבר בעצמו וליווה את עצמו במנדולינה. הוא שחיבר שירים בעברית, יידיש ופולנית, והלחין להם מנגינות. ניגונים אלה היו אחר כך לנחלת הכלל מבלי שידעו בכלל מי חוברם.

אותו אייזיק אינגבר היה גם המייסד (יחד עם פאלדק קארץ המוסיקאי) המארגן של התזמרות המנדולינה „הזמיר״ ואחר כך „הניגון״, שמנתה קרוב ל־150 חברים. התזמורת היתה גאותה של ירוסלב בהופעותיה הבלתי נשכחות באולם „יד חרוצים״. ואף אותו נזכור את יצחק אינגבר — מורם של צעירים רבים שנספו יחד עם מליוני יהודים בשואה.

יהי זכרו ברוך.

מקסימיליאן מייסטר

הנוער האקדמאי היהודי בירוסלב

(חיי התיאטרון היהודי בירוסלב)

האוכלוסיה היהודית בירוסלב, עיר נפה בפלך לבוב מנתה כ־10.000 נפש מכלל אוכלוסיה שהגיעה ל־30.000 תושבים. עיקר פרנסתם של היהודים היו ענפי המסחר והמלאכה. ראוי לציין כי בעלי המקצוע היהודיים בירוסלב היו ידועים כבעלי מיומנות גבוהה, לכן זכתה תוצרתם לשווקים אף מחוץ לגבולות עירם.

הודות ליחסם הסובלני של שלטונות האוסטריים — אשר תחת כיבושה היתה נתונה ירוסלב עד לשנת 1918 — הופיעו ניצני האינטליגנציה היהודית, שברובה היתה מורכבת מרופאים ועורכי־דין. לעומת זאת מעטים היו המהנדסים, ורק יחידים תפסו משרות ממשלתיות. בין המעטים האלה יש להזכיר את שמותיהם של ד״ר ליאון ירזאביץ, שכיהן כשופט־נפתי: את המהנדס גאַרסקי אשר היה מפקח על מסילות הברזל, כמה מפקחי־דואר כשפאט, קורצמן, מנהל משרד נשיאות בית המשפט הנפתי שמלצבך. ראוי אף להזכיר את שמו של ראש־העיר במשך שנים רבות ויושב־ראש ועד הקהילה יוליוש סטריזובר — מעשירי העיר ואחד מממני ומייסדי בית־היתומים היהודי.

כינון מדינת פולין העצמאית בשנת 1918 היה נקודת מפנה בחיי הציבור היהודי. אז החל הנוער היהודי לנהור לבתי ספר תיכוניים, שמספרם בעירנו היה גדול. בירוסלב פעלו שתי גימנסיות ממשלתיות לנערים — הגימנסיה הקלאסית בה השפות הלאטינית והיוונית העתיקה היו מקצועות לימוד מחייבים ובית הספר הריאלי, שלאחר מכן היה ידוע בשמו כגימנסיה לטבע, מתמטיקה ובה הורו את השפה הצרפתית; בית הספר להנדסאות; בית הספר למסחר לנערים ולנערות וכן הגימנסיה הפרטית לנערות וסמינאריון לנערות.

אפילו הורים יהודיים שהיו בעלי אמצעים מוגבלים למדי עשו כל המאמצים להעניק לבניהם השכלה תיכונית, בייחוד שלחו את בניהם לגימנסיה הקלאסית, שבסיומה אפשר היה להמשיך הלימודים באוניברסיטאות בלבוב ובקראקוב.

אפילו הנהגת חוק „נומרוס קלאוסוז" במכללות הגבוהות לא מנעה

הדחף ללימודים אקדמאיים, לכן רבים היו הצעירים היהודיים שנאלצו להגלות למכללות רחוקים ללימודי הרפואה והגיעו לבראטיסלאבה, פראג ואיטליה.

על־מנת להושיט סיוע לצעירים שלמדו באוניברסיטאות הוקמה האגודה „העזרה האקדמאית", שמטרתה היתה איסוף כספים למתן הלוואות ללומדים־נזקקים. האגודה הלכה בעקבות אגודה דומה בלבוב, אשר הושיטה עזרה כספית לנוער הלומד. בתחילה הצטמצמה האגודה באיסוף תרומות ובהכנסות מעריכת נשפי סילווסטר שנתיים. אולם קיבוץ התרומות כרוך היה בקשיים רבים, שכן כל האגודות היהודיות — מוסדות צדקה למיניהם ואירגונים פוליטיים — הלכו בדרך זו. לכן היו ההכנסות לקופה האקדמית צנועות מאוד וכתוצאה מכך היה אף הסיוע לצעירים הלומדים זעום ביותר.

המפנה בגיוס הכספים חל ב־1922 בקירוב, כאשר הנערים — בוגרי הגימנסיות החלחו לגלות כשרונות אמנותיים.

שכן ראוי לציין, כי כפי שקיים היה דחף עז שהבנים ירכשו השכלה, כן ביקשו ההורים היהודיים שילדיהם ידעו לנגן בכינור, על פסנתר, קלארנט וכד׳. סייעה לכך גם האווירה הנוחה ששררה בגימנסיה הקלאסית. בגימ־נסיה זו פעלו שתי תזמורות כלי־נשיפה וסימפוניה, בהן הכנרים ונגני כלי הנשיפה הטובים ביותר היו יהודים, ואף מנצחי התזמורות האלה במשך שנים רבות היו יהודים. כאן המקום להזכיר שמות של כמה נגנים בולטים: קונו טאובנפלד ואחיו זיגמונט, שהיו מנצחי תזמורת כלי־נשיפה; הנייק דורנפלד, חאמק שלאפריג־שפרינגר, פלק מוהרנברג, פולדק קארפ, מנצחי התזמורת הסימפונית — אוטו שור, כנר מצטיין ואחיו יולק, קלאר־ניטן; יולק היטנר (פיקולו) ועוד רבים אחרים שאת שמותיהם, לצערי, איני זוכר עוד.

מעניין שהיתה קיימת מסורת של עריכת עצרות שנתיות לזכרו של יהודה הלוי. באירגון עצרות אלה טרחו תלמידי הכיתות הטרום־בגרותיות, שקיבלו סעד מאת האפוטרופוס של התזמורות הגימנסיאליות, הפרופ׳ אדמסקי. תוכנית העצרת היתה מורכבת מדברי פתיחה בשפה הפולנית, דיקלום אחד השירים משל יהודה הלוי בשפה העברית, קטע מוזיקאלי בביצוע התזמורת הסימפונית שהורכבה לתכלית זו, שמשתתפיה היו יהודים בלבד וכן מערכון, כמו מערכה ראשונה מהמחזה „אוריאל אקוסטה".

אבל נחזור לנוער האקדמאי. כפי שנאמר לעיל, ב־1922 החלו סטו־דנטים לפעול למען אגודת העזרה העצמית האקדמאית. ביניהם פעלו אולק (יוליוש) קסלר, סטודנט למשפטים ומשורר מחונן; לונק מצגר ויוזק טייטל (טארצ׳בסקי) סטודנט למשפטים וזמרים מחוננים, ששרו בליוויית גיטארה; שיונק נויברג, סטודנט הפוליטכניון, צייר ואחרים.

ראוי לציין, אף כי איש־איש מהם לא היה בעל אוריינטציה מפלגתית שונה, הרי במסגרת האגודה לעזרה הם פעלו בצוותא, בלי לשים לב להבדלי הדעות הפוליטיים ששררו ביניהם. הם הם אשר גמרו אומר לשים קץ להתרמות. שבלשון הרחוב כונתה „קיבוץ נדבות" ולהשיג כספים תמורת הענקת חוויה אמנותית לציבור היהודי.

המופע הראשון היה: „הבובות הירוסלביות", שיונק נויברג עיצב בובות נאות מאוד של דמויות אישים יארוסלאביים פופולאריים ביותר כמו של יוליוש סטריז׳ובר יושב־ראש הקהילה וסגן ראש העיר; ד"ר שפאץ, הרופא ויושב־ראש ההסתדרות הציונית בירוסלב; הד"ר לודביג בלו־מנפלד, עורך־דין ועסקן „פועלי־ציון" ושל רבים אחרים. אולק קסלר חיבר להן טקסטים מבדחים, בהם הוא הבליט קווי אופי ספציפיים של האישים האלה. לונק מצגר ויוזק טייטל חיקו מעבר לבמה את קולותיהם של האנשים האלה, בהניעו בו־זמנית את הבובות בחוטים.

מופע זה זכה להצלחה רבה, הן בימתית והן כספית. אולם „יד־

התזמורת של הסטודנטים היהודים בירוסלב
בשורה העליונה, הראשון משמאל עומד: אהרנולד
בשורה השניה באמצע יושב: ד"ר דוד טורנהיים
The Orchester of the Jewish Students

חרוצים" היה מלא עד אפס מקום. לכן אף חזרו על ההצגה, אף כמה מהמכובדים המקומיים חשו עצמם נפגעים קמעה, אך צבטו את לחייהם, כדי להעלות סומק וגילו יחס סובלני נוכח תעלולי נעורים.

הצלחת המופע עודדה את היוזמים והחליטו להציג הצגת־רוויה. שוב חיבר אולק קסלר את הטקסט המתאים לקטעים השונים אותם ביצעו בהומור רב מונק זוננשטיין, תלמיד לרוקחות ויוזק טייטל ולונק מצגר שרו את הפזמונים פרי עטו של קסלר. ההצגה זכתה להצלחה רבה ואף הכנ־סותיה היו ניכרות והדיה הגיעו אף לפשמישל, משם נתבקשו להציגה. כדי להגדיל את ההכנסות מההצגות נשלחה התפאורה אשר צוירה בידי שיונק נויברג בעגלה שהועמדה לרשותם חינם אין־כסף על ידי ז׳אנק רינגל, סטודנט לרוקחות. בדרך לפשמישל (36 ק"מ) ירד גשם שוטף אשר השחית כליל את התפאורה, שצויירה על נייר אריזה בצבעי דבק. נקל לתאר את יאושם של השחקנים. אחד מחבריהם המבוגרים של הלהקה אשר התגורר קבע בקאטוביץ, המהנדס בראטשפיס הטריח עצמו עד לפש־מישל כדי לחזות בהצגה. בראותו את האסון אשר חולל הגשם, החליט לצייר יחד עם שיונק תפאורה חדשה (רק ביקש בתמורה רבע ליטר וודקה). מיד הפשילו שרוולים וכעבור ארבע שעות בלבד חזו עיניהם בתפאורה חדשה.

אחד המערכונים בהצגה היה „תעתועי של הנדון למוות" את התפקיד מילא נער יפהפה, ניושק טנצר, אשר מבעד האורגנטינה ראה כיתת חיילים המובילה אותו לביצוע גזר דין המוות. הטקסט שחובר על ידי אולק קסלר השמיע אם זכרוני אינו מטעיני, לונק מצגר. האורגנטינה היתה מחוברת לשני פלאפונים, שמצד אחד החזיקה המהנדס בראטשפיס ובצדה השני — אחד מאנשי הלהקה. כיוון שהמהנדס היה אותה שעה בגילופין מעט, בשל כוסית אחת יתרה ששתה, לכן נפל קיר מהאורגנטינה והיכתה גלים קלים שיצר אפקט מרשים ביותר — אף כי לא תיכננוהו מראש. בהצגות הבאות נוצל אפקט זה רבות.

בתקופה, עת כיהן מונק מייסטר, סטודנט למשפטים כיושב־ראש אגודת העזרה האקדמית שארכה שנים מספר, היו נערכות הצגות אמנותיות 2־3 בשנה, אשר ביססו את קופת האגודה. אולם כאשר חברי ויוזמי הלהקה סיימו את חוק לימודיהם באוניברסיטאות והחלו לעסוק במקצועותיהם. חדלה התענינותם במופעים האמנותיים. שנתוני הסטודנטים שבאו אחריהם

לא גילו עניין רב באירגון מופעים כאלה ושוב חזרו לסגנון הישן בגיוס כספים. רק בשנת 1929 כאשר אגודת העזרה האקדמית התפוררה כליל ואיש לא דאג לשקמה, נמצאה שוב קבוצת צעירים בעלי נטיות שמאליות, אשר החליטה לחדש המופעים האמנותיים.

הואיל והחיכוכים הפוליטיים היו בולטים מאשר בימי קודמיהם, הוחלט שכיושב־ראש האגודה יכהן זיגמונט טאובנפלד הבלתי־מפלגתי, ואילו חברי הוועד היו מונדק גרסטן בעל הנטיות השמאליות, פולדק קארפ, וכותב השורות האלה. תוך שנת כהונה אחת אורגנו שלושה מופעי רוויה, שאחת מהן בשם "O—mona„ זכתה להצלחה רבה ולהופעה נוספת. המופעים האמנותיים האלה זכו גם להצלחה כספית ניכרת ואיפשרו הושטת סיוע לחברים־לומדים. הסיוע היה מתן הלוואות עד ל־150 זלוטי לטרימסטר. בהתחייבות להחזרת ההלוואות בתשלומים חודשיים במשך 10 שנים לאחר תום הלימודים.

מן הראוי להזכיר את שמותיהם של שני אנשים אשר ללא כל תמורהביימו את המופעים והם — מפקח הדואר שפאט והא׳ זיגלר — בעל הצלמניה.

כתוצאה ממלחמת העולם השניה נפוצו בני הנוער לכל כנפי תבל. רבים ניספו בשדה הקרב, רבים מצאו את מותם במחנות ההשמדה ואחרים מתו מוות טבעי או במחנות העבודה בסיביר. רבים הגיעו למדינת ישראל וחיים בה ואחרים מצאו את ביתם בארצות תבל שונות.

לאחר מלחמת ששת הימים וניתוק הקשרים הדפילומאטיים בין ישראל ופולין, נערך בגימנסיה הקלאסית בירוסלב כינוס בוגרי בית־הספר שקיבלו את תעודות הבגרות שלהם בשנים 1928־1929. היהודי היחידי אשר השתתף בכינוס זה היה כותב השורות האלה. הוקראה רשימת תלמידי כיתה (ה־8), וכפי שהתבטאו אז בבדיחות הדעת — היוו היהודים והאוק־ראינים הרוב הלאומי. נוסף לכותב השורות האלה נותרו בחיים שלושה תלמידים בלבד והם; אולק זילברמן, בוניו מצגר, החי כיום בחיפה וכן מונדק קיילץ שהוא רופא שיניים בבארי אשר באיטליה.

קטעי זכרונות אלה אינם אלא מעט מזעיר על תרומתם של בני הנוער היהודי לחיי התרבות בירוסלב.

מוסדות חינוך ותרבות

משה קלכהיים

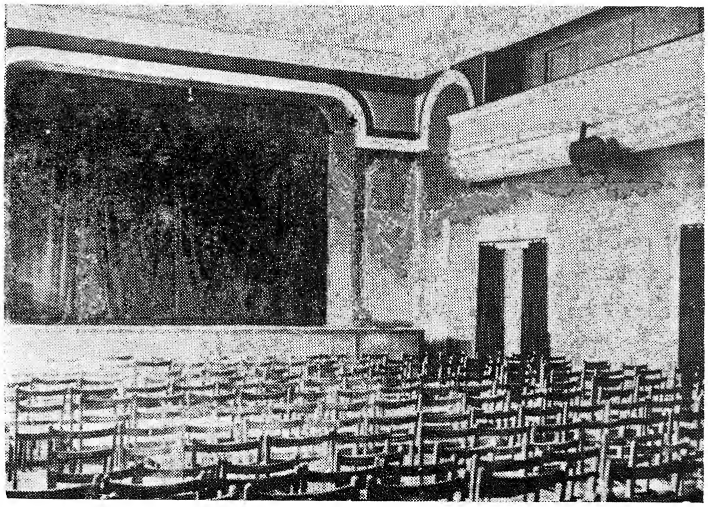
„יד־חרוצים"

אחד המוסדות המפוארים והחיוניים ביותר בעירנו ירוסלב היה בית „יד־חרוצים" שניצב ברחוב מיצקביץ, למרגלות הגבעה שעליה התנוססה ה„ויאטה טארגובה". היה זה בנין גדול ומפואר, בן קמותיים, שהכיל בתוכו כמה מוסדות חשובים. היה זה מוסד, אשר ריכז סביבו פעילות תרבותית ענפה, אעפ"י שעיר זו לא היתה חסרה איגודים, הסתדרויות ומוסדות מכל המינים והסוגים. השם הרשמי שלו היה „הסתדרות בעלי המלאכה — יד חרוצים", אשר נוסדה בשנת 1901.

בקומת הקרקע היה בית־כנסת יפה שבו התפללו בימי חול, בשבת ובחגים. החזן הראשי של בית־כנסת זה, היה מר שלמה מאהלר, שכל ילדיו נמצאים היום בישראל. בבית־כנסת זה הופיעו לעיתים קרובות חזנים שונים מערים הגדולות שבפולין וגליציה, הם היו נותנים בו קונצרטים לנגינה ולחזנות.

בימים הנוראים הועברו התפילות לאולם הגדול שבקומה השניה ואשר כלל מאות מקומות ישיבה לגברים ולנשים שהיו תפוסים עד אפס מקום ורבים מבין המתפללים הצטרכו לעמוד בשעת התפילה. הם עשו זאת ברצון, כי האטרקציה הגדולה של התפילות בימים הנוראים אלה היה החזן שמואל שפינדל עם המקהלה שלו, בניצוחו של בנו הבכור מוטק החי היום בטבעון בישראל. היתה לי הזכות לשיר במקהלה הזו ואף להיות שנה אחת הסוליסט של תפילת „ונתנה תוקף". ואם מזכירים את החזן שמואל שפינדל, ברצוני לציין, כי היה זה איש מעניין מאוד, אופה במקצועו, אך איש בוהמה מובהק, גבה־קומה ויפה־תואר עם שערות וזקן שיבה. היה בעל חוש הומור מפותח ומקובל על הבריות. שפינדל היה חובב מושבע של כדורגל ולא היתה תחרות אחת באיצטדיון „אוגניסקו", שלא יראו את דמותו המרשימה של שמואל שפינדל. הוא לא אהב במיוחד את מקצוע האפיה שלו, אם כי העוגות שלו היו מפורסמות בעיר. החזנות היתה התחביב שלו והמונים, כאמור, נהרו אל הרינה ואל התפילה ל„יד־חרוצים", כדי ליהנות מהנגינה שלו ומסיגנונו החזני.

בצד השני, מול בית־הכנסת היו משרדי „קופת גמילת־חסדים" ו„בנק בעלי המלאכה" של „יד־חרוצים", שלמעשה היה המוסד העיקרי של

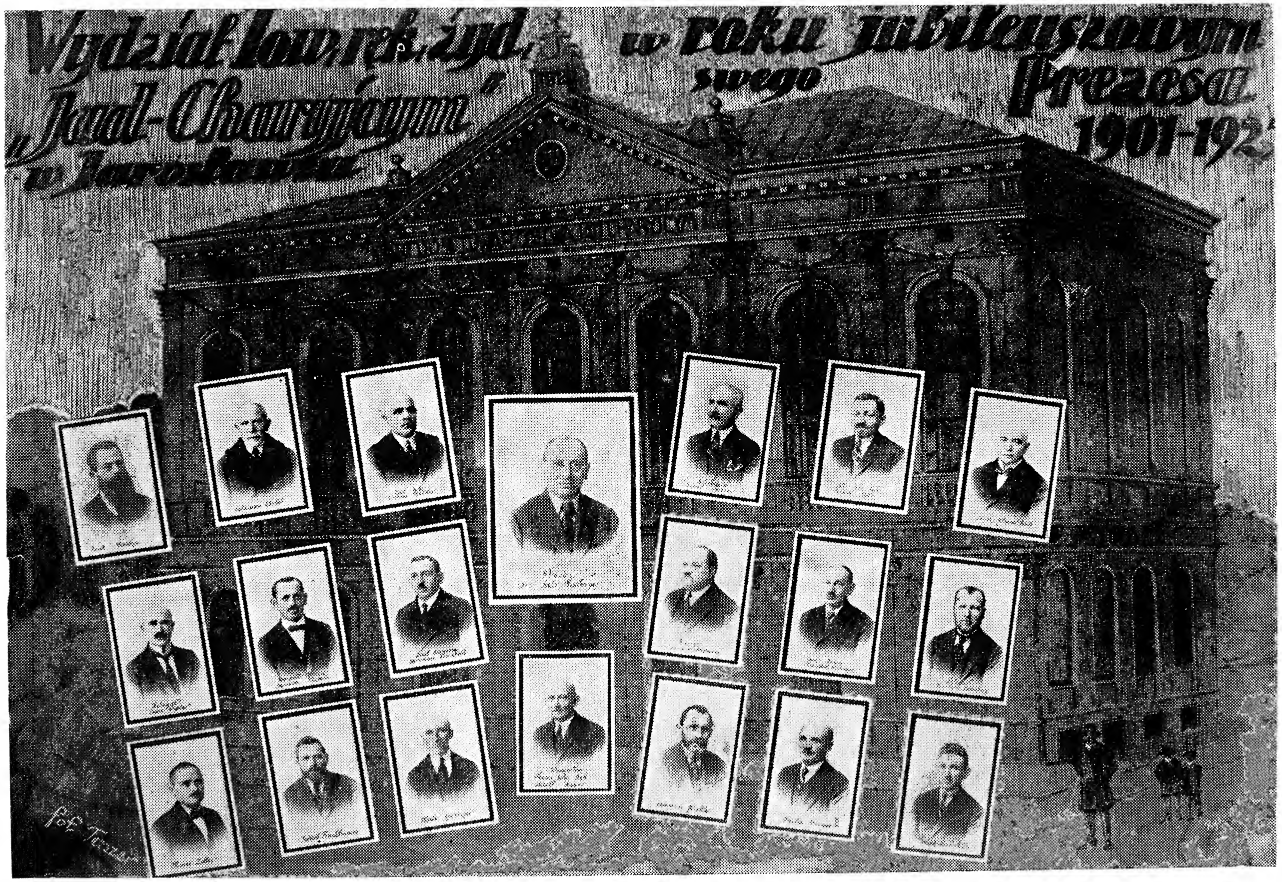
The hall of „Yad Haruzim"　　אולם התיאטרון והאספות „יד חרוצים"

האגודה. הבנק הזה נתן הלוואות לבעלי־מלאכה, ולסוחרים זעירים בתנאים נוחים מאוד והיה למשענת מרכזית לחוגי האוכלוסיה היהודית חסרי אמצעים לביסוס כלכלי ומקצועי. העזרה הקונסטרוקטיבית שניתנה ע״י הבנק בצורת הלוואות איפשרה ללווים לקיים את עסקיהם ולהרחיבם. הנהלת הבנק היתה מורכבת מנציגי שכבות שונות של האוכלוסיה:

←

הועד של „יד־חרוצים"
בשורה הראשונה מלמעלה מימין לשמאל: ליאון שמלצבך, פייבל כץ, אמיל טנצר, פנחס מייסטר, שלמה אהרליך, יצחק גאשגה
בשורה השניה: אברהם רוטנברג, מנדל וייסזגר, ליאון אשכנזי, הרמן רוזנפלד, שמעון מונד, ליאון ויכר
בשורה השלישית: יעקב באושטיין, יהודה ברגר, שלמה מאהלר, אדולף רגר, מתס שפרינגר, יעקב פרוכטמן, משה צלר　　במרכז: ד״ר סלו רוסברגר

Committee of „Yad Haruzim"
From right to left, the fitst row above: Leon Schmalzbach, Feiwel Katz, Emil Tenzer, Pinkas Meister, Salomon Ehrlich, Izak Gaschge
The second row: Abraham Rotenberg, Mandel Weiszager, Leon Aschkenazy, Herman Rosenfeld, Szymon Mond, Leon Wycher
The third row: Jakob Baustein, Juda Berger, Salamon Mahler, Adolf Rager, Mates Springer, Jakob Fruchtman, Moses Zeller
In centre: Dr. Salo Rosberger

The committee of „Yad Haruzim"

הועד של „יד חרוצים"

רופאים, עורכי־דין, תעשיינים ובעלי־מלאכה — בעלי־בתים חשובים בעיר, אשר דאגו להכנסות שונות ממקורות שונים. אם אינני טועה קיבל הבנק תמיכה חשובה וניכרת מה„ג׳וינט" שבארצות הברית.

הקומה השניה היתה כולה תפוסה ע"י אולם הצגות גדול, מרווח ויפה מאוד. באולם היו מקומות ישיבה קרוב ל־300 איש ועוד כ־100 מקומות ביציע. הבמה היתה גדולה ויפה. באולם הזה התקיימו אסיפות רבות של חברי המפלגות והמוסדות השונים בעיר. כמו כן התמקם באולם הזה התיאטרון היהודי המקומי והופיעו בו להקות חובבים דרמטיות של אירגונים שונים וכן ביקורים אנסמבלים דרמטיים של שחקנים מקצועיים מוואַרשה, וילנה ומלבוב וגם מארץ־ישראל. זכינו לראות באולם „יד־חרוצים" את ה־„ווילנער יידישער קונסט־טעאַטער", את השחקנים דזשיגאַן ושומאַכער, את „מוריס שוואַרץ", את „אידה קאַמינסקאַ־טעאַטער", את „המטאטא" מתל־אביב, ועוד שחקנים ושחקניות יהודיים מפורסמים, אשר העשירו את חיי הקהילה היהודית בחוויות בלתי נשכחות.

האולם הגדול שימש גם לאולם התעמלות עם כל האביזרים הדרושים לכך, כגון סולמות, משקלות וכדו׳ והוא עמד לרשות אגודות הספורט היהודיות בעיר. במרתף הבנין התמקם בית־הספר ללימוד עברית בהנהלתו של המורה כעלימער, שבו למדו „עברית בעברית" ילדים ומבוגרים. חלונות אולם בית־הספר יצאו למדרגות שבהן עלו מרחוב מיצקביץ אל ה„ויאטה טאַרגובה" וכל העוברים בהן יכלו על נקלה לשמוע בימי קיץ הלוהטים את הקולות של השפה העברית ובעיקר את השירים היפים מארץ־ישראל, שהיו מושרים ע"י הזאטוטים הקטנים בניצוחו של המורה הדגול כעלימער.

כך, אם כן, היה הבנין המפואר של „יד־חרוצים" המרכז הראשי והחשוב של חיי תרבות יהודית ועברית, אמנות, ספורט ועזרה כלכלית לכל שכבות האוכלוסיה היהודית בירוסלב בלי הבדל של אידיאולוגיה והשקפה פוליטית. הוא שירת את כל אלה שהיו מעונינים לצאת מהשיגרה האפורה של חיי יום־יום ולתת לחיים היהודיים והציוניים שבעיר תוכן וסיפוק.

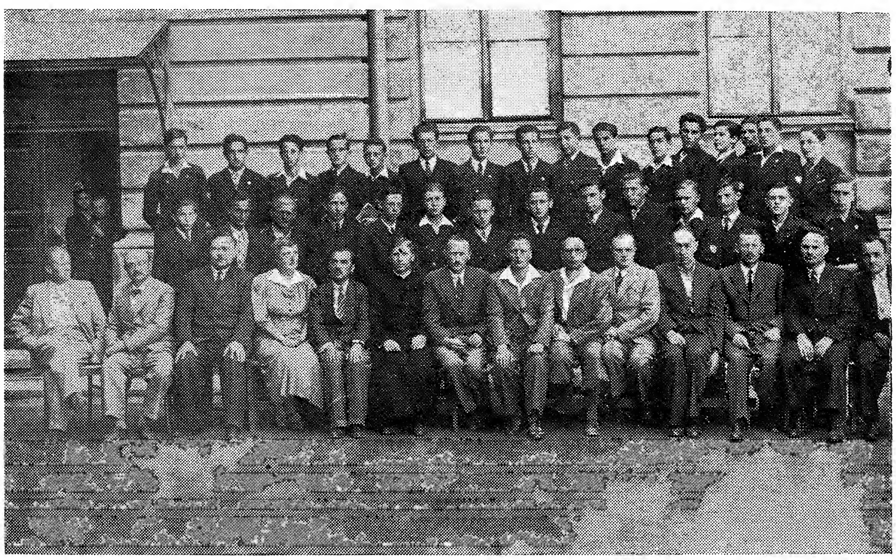
דב (ברק) פרוכטמן

על בתי ספר, בהם למדתי, ועל המורים

בשל חוסר בית־ספר „תרבות" במתכונת המקובלת בערי פולין הגדו־לות, זרמו צעירים יהודיים אל בתי ספר תיכוניים והגמנסיות הפולניות בירוסלב ביתר אינטנסיביות מאשר בערים הסמוכות.

עירנו היתה ידועה כעיר של בתי ספר וצבא. מספר בתי ספר בעירנו עלה יחסית על בתי ספר בערים גדולות יותר הסמוכות לעירנו כמו פשמישל או ז"שוב.

כך, היה, בית ספר לבנין יחיד מסוגו באזור לבוב, ויהודים ופולנים באו ממרחקים, ללמוד בבית ספר זה. דומה היה בית ספר זה לבית ספר

הגמנסיה ע"ש אוגוסט ויטקובסקי
עומדים בשורה העליונה, מימין לשמאל: הראשון — מרצל קורנברג, הששי — דב (ברק) פרוכטמן, השביעי — יאנק גרף, השמיני, יאנק קירשנבאום

The Real Gymnasium
Standing in the last row: First — M. Kornberg, sixth — B. Fruchtman, seventh — J. Graf, eighth — J. Kirschenbaum

להנדסאים בימינו, ובוגרים רבים של מוסד זה השלימו את לימודיהם בפוליטכניקה בלבוב והיו למהנדסים.

שתי גמנסיות לבנים ידועות היו בירוסלב. אחת מקומה היה ברחוב ה־3 במאי והשניה ברח׳ „שבינטגו דוכה״.

בשתיהן הגיע מספר היהודים בשנות השלושים לשליש מן המספר הכללי. אך ברבות השנים הוא הלך וקטן מסיבות שונות, ואחוז הלומדים בהם מקרב אחינו בסוף שנות השלושים ירד לכמה עשרות בלבד.

ראשיתו של בי״ס תיכון ע״ש „אוגוסט ויטקובסקי״ היתה בריאל־שולה בימי הקיסרות האוסטרו־הונגרית. אחרי מלחמת העולם הראשונה נהפך בי״ס זה לגמנסיה ריאלית ובמתכונת זו נשאר עד תקופת הריפורמה של בתי ספר תיכוניים בפולין בשנת 1936. לאחר מכן היה בית ספר תיכון זה לגמנסיה עיונית, ובו גם ליצאום בשתי המגמות: מתימטית־פיסית וביו־לוגית. בליצאום למדו התלמידים לאחר גמר ארבע שנות לימוד בגמנסיה.

זכורים לי היטב שנות למודי בגמנסיה השניה זו, שסמן ההיכר של תלמידיה היה סרט האדום שעל הכובע ובדש אדום על צוארון המעיל. בשל כך זכתה גמנסיה זו לכינוי הגמנסיה האדומה *. מאוחר יותר, שנתיים לפני פרוץ המלחמה, לאחר הרפורמה בחינוך בפולין, היתה הגמנסיה השניה ידועה בסמלה 555, ומספר זה היה תפור על שרוולו השמאלי של כל תלמידי המוסד.

מרבית התלמידים היו פולנים ויהודים. ומעטים בלבד היו אוקראינים. זכורים לי שנים מהם. בכתתי היה תלמיד אוקראיני אחד כנגד עשרה יהודים.

המורים היהודים

קטן היה מספר המורים היהודיים בשתי הגמנסיות המפורסמות בעירנו. מובן מאליו, שמורים ללמודי הדת (רליגיה) היו יהודים כמו דיסטלפלד ודרייפוס.

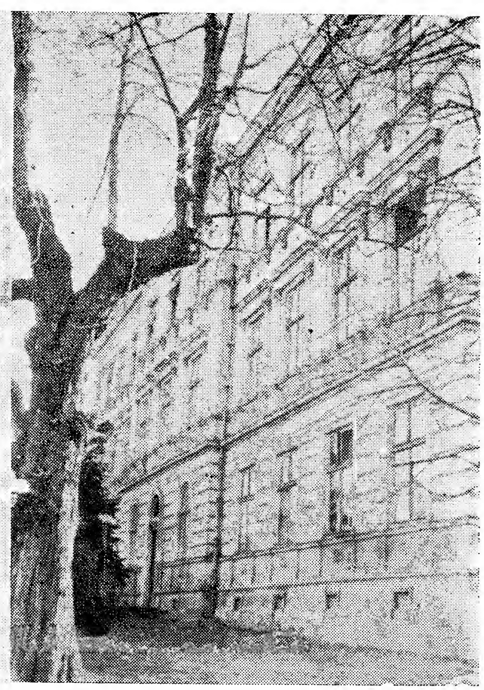
אך ראויים לציון אלה מן המורים היהודיים, אשר נמנו עם צוות המורים בהוראת מקצועות כלליים.

* כינוי זה אין לו שום קשר עם נטיות פוליטיות שמאלניות של מוריו או תלמידיו כפי שנהוג היום לחשוב.
אדרבא גימנסיה זו ידועה היתה ביחסה האנטישמי אל תלמידיה היהודיים יותר מן הגמנסיה הישניה.

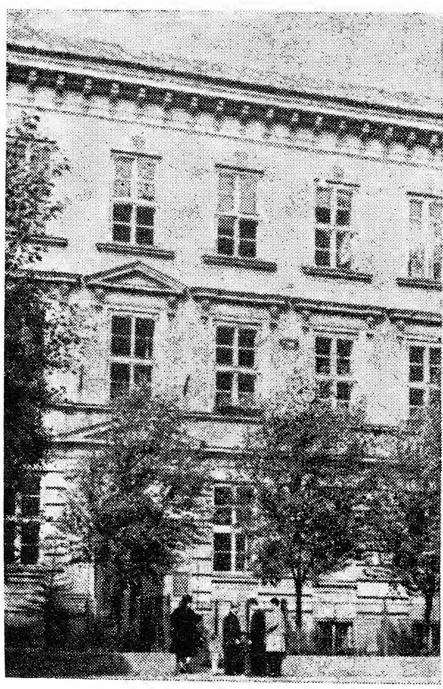
אחד מן המפורסמים ביותר היה הפרופסור טאובה, פולוניסט מצויין, שהיה מלמד ספרות פולנית. איש לא הטיל צל של ספק בבקיאותו הרבה בספרות הפולנית וברזי לשון הארץ, כי אלמלא כך, איך אפשר היה להעלות על הדעת שמורה יהודי דווקא, ישמש במשרה נכבדה בגמנסיה פולנית בתקופה של גבור האנטישמיות בפולין.

פרופיסור טאובה, היה איש נעים הליכות ואע״פ שלא הייתי בין תלמידי הגמנסיה הראשונה, זכורים לי שעורי האנגלית שלו לתלמידי שתי הגמנסיות בשעות אחה״צ במסגרת של למודי שפה זרה.

מורה שני, יהודי בגמנסיה שלנו, היה הפרופסור בכמן שהיה מלמד את הלשון הגרמנית. תלמידיו לא הגיעו להשגים נכבדים בלמוד הגר־מנית, יוזאת לא בשל חוסר כושר דידאקטי מצד המורה, אלא בשל קשיי קליטה של שפה גרמנית ע״י הפולנים.

„הגימנסיה הריאלית״
The Real Gymnasium

„הגימנסיה ההומנית״
The Humanistis Gymnasium

ליד „הגמנסיה הכחולה״ היתה גם גמנסיה לבנות, היא הגמנסיה הקלאסית ע״ש יוזף פילסודסקי, ושם ידועה היתה המנהלת באהדתה ליהודים ובמאבקה נגד גלויי האנטישמיות בעירנו.

בית ספר עברי בעירנו

בית הספר העברי קם בשנת ה־1930 או 1931. עד אז לא היו בתי ספר עבריים בעירנו. אם כי עברית היו מלמדים בבית ספר „יבנה״ ובמקומות אחרים בקורסים מיוחדים לשפה זו.

מקומו של בי״ס זה היה בבנין של שתי קומות בקרן הרחובות וונסקה וסוביאסקה. שנים נאבק בי״ס זה על קבלת אישור מטעם השלטונות להכנת התלמידים לבחינות בגרות ממשלתיות ועל ההכרה רשמית בקיומו.

בי״ס עברי זה לא היה דומה לבתי־ספר „תרבות״ בפולין, שהגיעו להישגים ניכרים. השפה העברית היתה נלמדת בו כשפה זרה במערכת כל שאר המקצועות שהיו נלמדים בפולנית.

בבית ספר זה היו לומדים בתקופת השיא כמאה תלמידים.

החידוש בבי״ס זה היה, כי בנים ובנות למדו יחד. שכן חינוך קואודק־ציוני לא היה נהוג בבתי ספר יהודיים אחרים. דבר אחר הוא, שגם בבתי ספר פולניים עממיים ותיכוניים היתה הפרדה בין בנים ובנות. בתי ספר לבנים לחוד ובתי ספר לבנות לחוד.

זכורה לי אחת המורות המפורסמות בשם פלה אנגלברג, שלמדה את תלמידי המוסד עברית מיום הוסדו ועד פרוץ המלחמה.

דב (ברק) פרוכטמן

בית ספר „יבנה"

בית ספר „יבנה" שכן בשוק במרכז העיר מול המגיסטרט, בבנין בן שתי קומות. היה זה בית ספר עברי ראשון מזרם החינוך של „מזרחי". מקצועות למוד במוסד זה היו: תלמוד תנ"ך ועברית.

בהשתדלות המייסדים הראשונים, עסקני „מזרחי" ידועים (כמו: שמעון שפיגל, אלימלך רייך, חיים אהרון זילבירגר, מרדכי לנדמן, דוד גרף, נח לם, ז'ושא ריינהרץ דוד קרמר, משה ראף מיכאל זילבר, צבי שלפריג, יהושע בגלייבטר), היו המורים בבית ספר „יבנה" אנשי חנוך ידועים.

בין צוות מורי המוסד זכור לי מורה אחד בשם אברהם זוטא. היה זה אדם בעל גוף שזקן קצר היה עוטר פניו. מלמד היה הרבי גמרא ומחדיר היה סוגיא קשה לראשי תלמידיו בתנועה הטיפוסית בעזרת בהונו (מיט דעם גראָבן פינגער). זכור לי עד היום עמוד פתיחה במסכת פסחים, המתחיל במשנה: „ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב". רק בודדים מבין הלומדים הבינו את הפלוגתא, שבין דברי ר' יהודה לבין דברי ר" יוסי. בפעם השניה להסברו של הרבי, ירדתי לסוף דעתם של התנאים, ואז זרחו פני מנחת. מצאתי, שניתן סוגיא זו להבהיר גם בדרך אחרת.

המורה זוטא נוהג היה להכריח את תלמידיו ללמוד בע"פ עמודים שלמים בגמרא ופרשות שלמות מן התורה. ואולי הודות לו זכורים לי עד עצם היום הזה עמודים ראשונים במסכתות השונות וכן סדרות שלמות מן התורה. ולזה ודאי רומזת האמרה: „גירסא דינקותא אינה משתכחת".

והיה בין מורי המוסד אחד שהגיע לעירנו מסביבות וילנא. מורה זה היה מלמד מקרא בתרגום יידיש. אולם, להפתעת כולנו, היידיש שלו לא היתה אותה יידיש גליצאית, לה היינו רגילים, אותה שומעים יום יום ובה מדברים. ה„אי" שלנו היה לפתע „אוּ" וה„אֶי" ההגויה היתה ל„אֶ" טהורה בלי י' וכך גם „אוי". משום כך עורר מורה זה, ששמו היה ישעיהו רבי־נוביץ, צחקוקים בין התלמידים, שהיו מכנים אותו במלים, שנאספו מאוצר לשונו הווילנאי. וכך היו קוראים לו: אוצער, שפעטער לעבען וכד'. מר

רבינוביץ היה איש נעים הליכות. לא היה לו זקן ולא פאות ומופיע היה לשעורים בפנים מגולחות למשעי. נראה לי, שבימים ההם היה עוד רווק, שכן היו אומרים עליו בעירנו, שהיה רודף שמלות.

זכורים לי מורים אחרים בבית ספר „יבנה״. אחד מהם ישעיהו לנג, אותו הכרתי מקרוב בארץ, היה מורה מצויין ועסקן ציוני ידוע בעירנו. במשך תקופה מסויימת היה הוא מנהלו של המוסד. זכור לטובה המורה רבין, אצלו הייתי מופיע לפני פרוץ המלחמה, לשעורים פרטיים בגמרא. גם הוא נמנה עם מורי בית ספר „יבנה״ בעירנו.

היה גם בי״ס אחד שהמלמד היחידי בו היה המורה חלמר. בקורסים של המורה חלמר זה למדתי במשך שנתיים. משכנו של בי״ס זה היה בחדר אחד גדול בבנין „יד חרוצים״. חלונות חדר זה היו נשקפים אל מול ה„וואלי״, וסמוך להם היו עולים במדרגות אל בנין ה„וויאטה טרגובה״.

הלימודים בבית הספר של חלמר היו מתנהלים בשעות אחר הצהרים ולשון הלימודים היתה עברית „מתוקנת״, כלומר, בהברה הספרדית. על ספסל הלימודים היו יושבים גדולים וקטנים כאחד, כי לא הגיל היה קובע בבחירת המועמדים לקורסים, אלא רמת ידיעותיהם בלשון עברית.

השפה המדוברת במשפחתו של חלמר היתה עברית בלבד. כל בני ביתו נשאו שמות עבריים ודברו עברית צחה. זכורני שבימים ההם היה דבר זה לפלא בעינינו ולא מעט היינו מתקנאים בשל כך בבני ביתו של המורה המפורסם.

המורה חלמר היה מקיים בביתו משטר של א״י בדרך, כשהשפה השלטת היא לשון קודש.

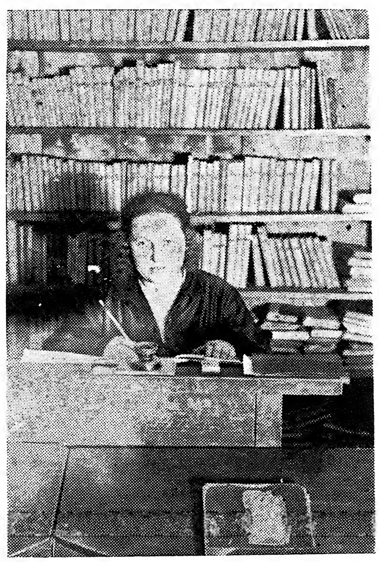
חמישה ילדים היו במשפחת חלמר ולכולם היו שמות עבריים: חיה, שולמית, אריה, יוכבד וגדעון.

דב (ברק) פרוכטמן

הספריה „תרבות"

שמה הרשמי של הספריה בעירנו היה הספריה העברית לחינוך ולתרבות „תרבות" בירוסלב. ראשיתה של ספריה זו היה בבית־עם שברחוב סנובה בדרך לנהר סן. מקומה היה בבית היהודי האמיד סובול.

„בית עם", בו שוכנה ספרית „תרבות" היה קיים עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, ובו רוכזו פעולות של כל התנועות הציוניות בעירנו. בשנת 1921 עברה ספרית „תרבות" לבנין של „יד חרוצים" ושם שכנה

ספרית „תרבות" — הספרנית סלה שטריקס
The librarian Sala Striks

במשך עשר שנים. משנת 1931 התרחבה הספריה וגדלה, והמקום היה צר מלהכיל את אוצר הספרים. אז היא הועברה לביתו של הד"ר בלומנפלד שברח' קרשבסקי 6, ושם נתקיימה עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

הספריה „תרבות" היתה הגדולה מבין כל הספריות בעירנו. רוכזו

בה ספרים בארבע לשונות: עברית, יידיש, פולנית, וגרמנית. בתקופת השיא מנתה הספריה קרוב ל־10,000 כרכים.

עם הקוראים נמנו בני הנוער היהודי בעירנו. אולם גם פולנים היו בין הקוראים, כי רק בספרית „תרבות" יכלה האינטליגנציה הפולנית למצוא את היצירות המפורסמות שבספרות העולם. העלית הפולנית העדיפה ספרית „תרבות" על ספרית מיינהרד הגדולה בעירנו. ספרית „תרבות" תרמה תרומה חשובה לעצוב דמותו של הנוער העברי.

הדמות המרכזית בספריה היתה הספרנית שלה הגב' סלה שטריקס (היום הפטלר), תושבת ת"א. היא לא היתה ספרנית סתם. היא הכירה את כל הקוראים והם ידעו, כי היא לבדה נושאת בעול של כל עבודות הכרוכות בקיום הספריה ובניהול פעולתה התרבותית. עבודתה בספריה התחילה בשנת 1921 ונמשכה ממש עד פלישת הגרמנים לעיר. הגב' סלה הכירה את כל הקוראים וידעה להתאים ספר לכל דורש. והיה אם נמצא שספר מסויים לא התאים לכושר השגתו של הקורא, היתה הגב' סלה אומרת לו: „זה לא בשבילך" ולא הציעה ספר לקורא ביודעה מראש כי הוא יתקשה להבינו.

הספרנית זכרה את מספרי הספרים הרבים בע"פ וכמעט שלא נזקקה לכרטיסיה.

אחד המנהלים הראשונים של הספריה היה מרקוס קורצמן ז"ל. היושב ראש של הספריה היה תחילה הד"ר רבינוביץ ואחרי מותו היה היו"ר הד"ר אריק רסלר, ואחריו בונק מצגר. אולם כל העבודה המעשית כגון: רכישת ספרים, רכוזם, קטלוגים והדאגה המתמדת למצבם, רבצה על כתפיה של הספרנית סלה.

עם גירוש היהודים מן העיר ע"י הנאצים, הופקרה הספריה „תרבות" בידי זרים.

משה קלכהיים

„חדרים" ומלמדים

ה„חדר" של הערש מער

ה„חדר" של רבי הערש־מער היה מן המפורסמים בעירנו. הוא שכן סמוך לבית־הספר העממי הממלכתי ע"ש „פיוטר סקאַרגאַ", לא רחוק מבית־המדרש ומבית השחיטה. היה זה בית חד־קומתי בנוי מלבנים ועצים ולו חצר גדולה. רבים, רבים מילדי הקהילה עברו את ה„חדר" הזה.

רבי הערש־מער הטיל מוראו על הילדים, אם כי בוודאי שלא היה איש רע־לב, אף לא רגזן במיוחד, אבל קפדן גדול היה ושמר על משמעת. סייעו לו כמה „בלפרים" (עוזרים) בעבודה הרבה של לימוד תורה.

עוד אזכור, עת היותי ילד כבן שלוש, „סחבו" אותי לפי המנהג המקובל ל„חדרו" של רבי הערש־מער. ארבעה נערים הופיעו בביתנו ושניים מהם תפסו אותי בזרועותי ושניים ברגלי וכך „נשאו" אותי דרך כל הככר הגדולה Duży Rynek ורחוב ספוטקה ל„חדר", כשהם לא נותנים כלל את ליבם לילל ותי.

ב„חדר" של רבי הערש־מער למדו הילדים אלף־בי"ת ולאחר ש„הש־תלטו" עליו, החלו ללמוד „תפילה" ו„חומש". ה„חדר" היה כעין פרוזדור לדרגה גבוהה יותר בלימודים „התלמוד־תורה". אם כי, כאמור, גם בו היו מלמדים תפילה וחומש.

„דער לומר יוסלה"

ה„חדר" של „דער לומער יוסל'ה" „(יוסל"ה הפוסח") שכן בחצר ביתו של הלברטהאל בכיכר „הרינק הגדול". שמו הרשמי היה ר' יוסל וייסטוך. האיש היה רגזן ונטה להשתמש במקלו, כדי להחזיר למוטב ילדים חולמים ועצלנים, שלא האזינו ללקחו ולא ידעו ללמוד ולהקשיב את השיעורים. אצל רבי זה למדו הילדים חומש ורש"י בלבד. אולם המקל היה אימתם של כל הילדים, כי רבי יוסל'ה השתמש בו גם בהפסקות, עת התלמידים שיחקו בחצר והשתוללו כאוות נפשם. הוא היה אמן בזריקת המקל בין רגלי הילדים בליווי „ברכה" שהתפשטה בעיר: „אַ קאַליק און אַ באַליק אין דיינע בײנער אַריין!" הילדים צחקו ולא פעם השתוללו הילדים בכוונה תחילה, כדי

להרגיזו ולהביאו לזריקת המקל, ואז הם התחרו ביניהם מי יתפוס את המקל ויחזירהו לידי הרבי.

„דער הויכער שמואל"

בקצה הרחוב סוביסקי, בבית בו שכנו בית הכנסת „הכנסת אורחים" וה„בעלזער שטיבל" היה ה"חדר" של ה„הויכער שמואל" („שמואל הגדול"). הכינוי בא לו בשל קומתו הגבוהה יוצאת דופן. בזכרוני הוא נחרט כאיש זקן בעל זקן לבן וגבה־קומה. ה„חדר" היה בדירתו ששימש גם כחדר־אוכל וחדר־שינה. למדו אצלו חומש, רש"י וגם גמרא. הוא היה איש נוח לבריות, מופנם, כמעט ולא היה מרים את קולו, והלימודים התנהלו אצלו על „מי מנוחות". הוא נפטר בשנות השלושים הראשונות.

תלמוד־תורה

כפי שהזכרתי לעיל היה ה„תלמוד־תורה" המוסד החינוכי הגבוה ביותר והחשוב בעיר. למדו שם כ־250 תלמידים. תקציבו בא מהקהילה והורים אשר ידם לא השיגה לשלם עבור לימוד בניהם שם, שוחררו משכר הלימוד מטעם הקהילה. בראש „תלמוד־תורה" עמדה הנהלה נבחרת שהיתה אחראית למינהל, לאחזקה ולמלמדים. ב„תלמוד־תורה" למדו מטובי המלמדים בעיר. בדרך כלל שררה שם משמעת קפדנית. בהתחלת שנות השלושים ייסדו ב„תלמוד־תורה" גם „ישיבה" ולמטרה זו הובא, ראש־ישיבה מאחת העיירות הקטנות שהיה בקיא בתלמוד. כשנה אחת למדתי ב„ישיבה" זו יחד עם טובי התלמידים, שהצטיינו בלימודיהם. אינני זוכר את שמו של ראש ה„ישיבה", אבל דמותו חרותה בזכרוני היטב. היה זה יהודי יפה־תואר, ששמר על הופעתו החיצונית בקפדנות רבה. זקנו הלבן הארוך היה תמיד מסורק ומסודר להפליא ומתחת לכיפתו השחורה גלשו שערותיו ופאותיו הלבנות על פניו היפות ומליאות הדר. היה נעים־הליכות ובקולו השקט והמרנן ידע ליצור בכיתה אווירה של הקשבה ולימודים.

יחד איתי למדו איצק ליברמן (היום בחיפה) ועילוי העיר דוד פרייפלד שהיה לאחר מכן אחד מפעילי „צעירי אגודת ישראל" בעירנו ועמד בראש בית־ספר דתי מודרני של „אגודת ישראל". מבין בני ישיבה אחרים אני זוכר את שמואל קאופמן ואהרון ברנד.

מבין מלמדי „תלמוד־תורה" אני זוכר את המלמד מנחם־מנדל ואת

הרבי שרייבר שלימד חומש ורש"י וכן את הרבי הרשל'ה מלר שהיזכרתי לעיל.

„חדרים" קטנים אחרים

נוסף למוסדות המוכרים היו מפוזרים בתוך העיר כמה „חדרים" קטנים פרטיים, שבכל אחד מהם למדו כתריסר תלמידים בלבד, כגון: ה„חדר" של יוסף-יצחק שלטינר ששכן ברחוב וונסקה 2, בקומה שניה, בדירה קטנה בת שני חדרים אפלים, שאפילו בצהרי היום רק קרני אור בודדות הצליחו ל„התגנב" לתוכו. אבל שם למדו הנערים גמרא עם תוספות.

משה קאַלכהיים

„חדרים" און מלמדים

דער „חדר" פון רבי הערש־מער, איז געווען פון די פּאָפּולערסטע אין אונדזער שטאָט. ער האָט זיך געפונען לעבן בנין פון דער פּאָווּשעכנע־שול א. נ. פון „פּיאָטר סקאַרגאַ", נישט ווייט פון בית־מדרש און פון דער שחיטה־שטוב. דאָס איז געווען אַן איינשטאָקיקע הויז, געבויט פון ציגל און האָלץ. מיט אַ גרויסן הויף. פיל קינדער פון שטאָט האָבן אַדורכגעמאַכט דעם דאָזיקן „חדר".

דער רבי הערש־מער, האָט מיט זיין אייגנאַרט אַרויפגעוואָרפן אַ מורא אויף די קינדער, כאָטש פון נאַטור איז ער נישט געווען קיין שלעכטער און אויך נישט קיין באַזונדערער כעסן איז ער, אָבער, געווען אַ גרויסער קפדן און האָט איינגעפירט אַ שטרענגע דיסציפּלין. ס'האָבן אים געהאָלפן עט־לעכע „בעלפערס" (אסיסטענטן) ביים לערנען תורה מיט די תלמידים.

ס'געדענקט זיך, ווען איך בין נאָך געווען אַ קליין יינגל פון אַ יאָר דריי, האָט מען מיך „געשלעפּט", ווי עס האָט זיך דאַן געפירט צום „חדר" פון רבי הערש־מער. פיר יינגלעך האָבן זיך באַוויזן ביי אונדז אין שטוב, צוויי פון זיי האָבן מיך געכאַפּט פאַר די אָרעמס און צוויי פאַר די פיס און אַזוי האָט מען מיך „געטראָגן" דורך דעם גרויסן מאַרק־פּלאַץ און ספּיטקאַ־גאַס צום „חדר", נישט רעכענענדיק זיך לגמרי אויף מיינע יללות.

אין דעם „חדר" פון רבי הערש־־מער, האָבן די קינדער געלערנט אלף־בית און ווען זיי האָבן אים שוין אויסגעלערנט, האָט מען אָנגעהויבן לערנען תפילה און „חומש". דער „חדר" איז געווען אַ מין דורכגאַנגס־עטאַפּ צו לימודים פון אַ העכערער מדרגה, ווי צ. ב. „תלמוד־תורה", כאָטש אויך דאָ האָט מען געלערנט תפילה און „חומש".

„דער הויכער שמואל"

עק סאָביעסקי־גאַס, אין הויז ווו ס'האָט זיך געפונען די שול „הכנסת־אורחים" און דאָס „בעלזער שטיבל" איז געווען דער „חדר" פון דעם „הויכן שמואל". זיין צונאָמען איז געווען צוליב זיין הויכן וווּקס. אין מיין

זיכרון האָט ער זיך איינגעקריצט אַלס אַן אַלטער הויך־וווּקסיקער ייִד מיט אַ ווייסער באָרד.

דער „חדר" האָט זיך געפונען ביי אים אין צימער, וואָס האָט אגב אויך געדינט אַלס עס־צימער און שלאָף־צימער. ביי אים האָט מען געלערנט „חומש" און רש"י און אויך גמרא. ער איז געווען אַ גוטמוטיקער, געלאַסענער, האַרציקער מענטש, פלעגט כמעט נישט רעדן הויך אויפן קול און די לימודים ביי אים האָבן זיך געפירט שטיל און רואיק. ער פלעגט קיינמאָל נישט אַריינפאַלן אין אַ גרימצאָרן. ער איז נפטר געוואָרן אָנהויב די דרייסיקער יאָרן.

„תלמוד־תורה"

ווי איך האָב שוין אויבן דערמאָנט, איז די „תלמוד־תורה" ביי אונדז אין שטאָט געווען אַ לערן־אַנשטאַלט פון אַ העכערער מדרגה. ס'האָבן דאָרט געלערנט ביי אַ 200 תלמידים. דער בודזשעט פון דער „תלמוד־תורה" איז געוואָרן געדעקט פון דער קהילה. די עלטערן וועלכע זיינען נישט געווען ביכולת צו צאָלן שכר־לימוד פאַר זייערע קינדער, זיינען באַפרייט געוואָרן פון דעם אָפּצאָל מטעם דער קהילה.

בראש פון דער „תלמוד־תורה" איז געשטאַנען אַן אויסגעקליבענע לייטונג, וועלכע האָט געזאָרגט פאַר די פאַרשיידענע אויסגאַבן וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט אויסהאַלטן די „תלמוד־תורה", אַריינרעכענענדיק דעם געהאַלט פון די מלמדים.

אין „תלמוד־תורה" האָבן געלערנט די בעסטע מלמדים פון שטאָט. בדרך־כלל, האָט דאָ געהערשט אַ שטרענגע דיסציפּלין. אָנהויב די דרייסיקער יאָרן, האָט מען אין „תלמוד־תורה" אויך געגרינדעט אַ „ישיבה" און בכדי די „ישיבה" זאָל האָבן אַ גוטן נאָמען אין דער געגנט, האָט די לייטונג אַראָפּגעבראַכט אַ ראש־ישיבה — אַ גרויסער בקיא אין תלמוד, וואָס איז געווען פריער אַ ראש־ישיבה אין איינע פון די קלענערע שטעטלעך.

אין דער „ישיבה" האָב איך געלערנט איין יאָר צוזאַמען מיט די בעסטע תלמידים, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אין די למודים. איך געדענק נישט דעם נאָמען פון דעם ראש־ישיבה, אָבער זיין געשטאַלט איז מיר טיף פאַרבליבן אין מיין זיכרון. דאָס איז געווען אַ ייִד, אַ יוצא־דופן אַ הדרת־פנים, ער האָט זייער מקפיד געווען אויף זיין אויסערלעכן אויסזען, אויף זיין לבוש. זיין לאַנגע ווייסע באָרד איז שטענדיק געווען געפלעגט, פאַר־

קעמט, פֿאַרפּוצט. פֿון אונטער זיין שוואַרצער יאַרמלקע האָבן זיך אַראָפּגעגליטשט זיינע ווייסע האָר מיט פּלעשל־פּאות אויף זיין מאַיעסטעטישן פּנים. ער איז געווען אַ צוגענגלעכער, אָנגענעמער פיינער ייד מיט גוטע מידות און מיט זיין שיינער שטילער זינגענדיקער שטימע האָט ער ממש באַצויבערט די תלמידים. אין דער כיתה האָט געהערשט אַ באַזונדערע אנגענעמע אַטמאָספער, וואָס האָט אַרויסגערופן ביי די תלמידים אַ באַזונדערן אינטערעס און חשק צו די לימודים.

צוזאַמען מיט מיר האָבן געלערנט איציק ליבערמאַן (וווינט אין חיפה) און דער עילוי פון שטאָט דוד איינטראַטער, וואָס איז שפּעטער געווען איינער פון די אַקטיווע טוער פון די „צעירי אגודת ישראל" אין יאַראָסלאַוו און איז געשטאַנען בראש פון דער מאָדערנער שול פון די „אגודת ישראל". צווישן אַנדערע ישיבה־בחורים געדענק איך שמואל קויפמאַן און אהרון בראַנד, איצט ראש־ישיבה ביי די בעלזער חסידים אין ירושלים.

פון די מלמדים פון „תלמוד־תורה" געדענק איך באַזונדערס דעם מלמד מנחם־מנדל און דעם רבי שרייבער, וואָס האָט מיט אונדז געלערנט „חומש" און רש״י און אויך דעם רבי הערשעלע מעלער, וועלכן איך האָב שוין דערמאָנט.

פאַרשידענע אַנדערע קליינע „חדרים"

באַנאַנד מיט פאַרשיידענע אנערקענטע לערן־אַנשטאַלטן, זיינען אין שטאָט געווען צעוואָרפן אייניקע קליינע פּריוואַטע „חדרים". אין יעדן אַזאַ „חדר" האָבן געלערנט בלויז ביי אַ צענדליק תלמידים, ווי צום ביישפּיל אין „חדר" פון רבי יוסף־יצחק שלאַטינער, וועלכער האָט זיך געפונען אין אַ קליינער דירה פון 2 חדרים אויפן צווייטן שטאָק אויף דער וואַנסקע־גאַס נר׳ 2. דאָס איז געווען אַ פינצטערע דירה, אין וועלכער אַפילו בייטאָג האָבן די זונען־שטראַלן קוים אַריינגעדרונגען אינעווייניק. דאָרט אין דעם „חדר" האָבן די יינגלעך געלערנט אויך גמרא מיט תוספות.

ר׳ יאָסעלע ווייסטוך („דער לומער יאָסעלע")

איינער פון די קאָלירפולע געשטאַלטן אין יאַראָסלאַוו, איז געווען דער מלמד ר׳ יאָסעלע ווייסטוך, אָדער ווי מ׳האָט אים אין שטאָט גערופן מיט אַ צונאָמען, „דער לומער יאָסעלע". ער האָט געהינקט אויף איין פוס און דערפאַר, איז ער געגאַנגען שטענדיק מיט אַ שטעקן, וועלכער האָט אים

געדינט, הן אַלס אָנשפּאַר, און הן, אַלס שטראָף־מכשיר פאַר די תלמידים זיין „חדר״, האָט זיך געפונען אין דער ווייבערשער שול פון „קאַלערס מנין״, אויפן הויף פון האַלבערויזהאַלס הויז אויפן גרויסן רינעק.

דער עלטערער דור האָט אים גערופן סתם, ר׳ יאָסעלע ווייסטוך. ער איז געווען אַ „שיינער ייד״, אַ הדרת־פּנים, אַ למדן און דער הויפּט בעל־תפילה אין „קאַלערס מנין״. דאָס איז געווען אַ שיינע, ציכטיקע שול אין דער פאָרם פון אַ לאַנגן שמאָלן תפילה־זאַל, וווּ עס האָבן בדרך־כלל, גע־דאַוונט „עמך״־יידן, וועלכע האָבן ר׳ יאָסעלען זייער געשעצט און געהאַט פאַר אים גרויס דרך־ארץ.

פאַר אונדז, ייִנגוואַרג, איז ר׳ יאָסעלע געווען פשוט: דער „לומער יאָסעלע״, שטענדיק מיטן שטעקן אין האַנט, פאַר וועלכן מיר האָבן מורא געהאַט פחד מוות. ער איז געווען אַ ייד אַ רגזן און ביי יעדער געלעגנהייט, פלעגט ער זיך באַנוצן מיט זיין שטעקן, און געדראַאַט זיינע תלמידים, וועלכע זיינען געזעסן פאַרחלומט און פויל אויף זיינע שיעורים און געצוווּנגען זיי לערנען מיט מער התמדה. אין זיין „חדר״ האָבן געלערנט ייִנגלעך דאַ־ווענען און חומש בלבד. גמרא האָט מען שוין געדאַרפט גיין לערנען ביי אַנדערע מלמדים, דעריבער האָט ער געהאַט צו טאָן נאָר מיטן אמתן קליינוואַרג, אויף וועלכע ער האָט אַנגעוואָרפן אַ גרויסע אימה.

אין דער אמתן, איז ער אָבער נישט געווען כלל אַזאַ שלעכטער ווי ער האָט אויסגעזען. ביי אים איז געווען אַ מאָדנע בייזקייט, וואָס איז געווען געפּאָרט און פאַרשטעלט מיט אַ ליבשאַפט צו די ייִנגלעך זיינע. דער רבי ר׳ יאָסעלע האָט זיך קיינמאָל נישט באַנוצט מיט אַ קאַנטשיק, ווי דאָס האָבן געטאָן אַנדערע מלמדים, דערפאַר, אָבער, האָט זיין שטעקן שוין געשפּילט אַ וויכטיקע „דערציערישע״ ראָל. ווי יעדער מלמד, פלעגט ער זיצן ביים טיש, אויבן־אָן, שטענדיק איינגעבויגן זיין שיינעם קאָפּ, וואָס איז געווען באַדעקט מיט טויב־ווייסע האָר און מיט זיינע ביידע הענט געהאַלטן שטענ־דיק זיין „מכשיר״, דעם שטעקן, וואָס איז געלעגן אויפן טיש גופא. פון זיין אומבאַוועגלעך שיין פּנים, באַצירט מיט אַ שניי־ווייסער קיילעכדיקער באָרד, האָבן פון הינטער זיינע ווייסע בלעבענע ברילן, וואָס האָבן זיך קוים געהאַלטן אויף זיין שפּיץ נאָז, אַרויסגעקוקט אויף דיר צוויי גרויסע, בלוי ווי דער הימל — אויגן, וואָס זיינען אָן אויפהער געווען אין באַוועגונג. — אַלץ האָבן די דאָזיקע אויגן געזען און באַמערקט און קיין שום זאַך האָט זיך נישט געקענט פאַרהוילן פון זיי.

די מינדעסטע אומדיסציפּלין פון אַ „חדר"־ייִנגל און באַלד איז שוין זיין שטעקן מיט אַן אומגעריכטער און אומפאַרשטענדלעכער פלינקייט, אַראָפּגעפאַלן אויף דער האַנט, אָדער אָרעם, אָדער אויפן פלייצעלע פונעם „פאַרברעכער" און דער קרבן האָט שוין דעם דאָזיקן קלאַפּ גוט, גוט געפילט. דערביי האָט ר'יאָסעלע נישט באַגלייט דעם קלאַפּ מיט קיין שום געשריי, אָדער וואָרט פון מויל, נאָר דער קלאַפּ איז שטענדיק ביי אים געווען באַגלייט מיט אַ פינקל פון די אויגן מיט אַ מין מאָדנעם קריץ מיט די ציין אַזאַ, עפּעס אַ מין וואָרטשעריי, אַ נישט פאַרשטענדלעכע, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן פון צווישן זיינע ציין.

בשעת דער הפסקה, פלעגן די יאַטלער אַרומלויפן אויפן הויף און ר' יאָסעלע פלעגט זיך אַרומדרייען צווישן די פילדערנדיקע ייִנגלער, שמייכלען מיט פאַרגעניגן פונעם שפּילנדיקן זיך עולם און קוועלן און הנאה האָבן פון אַלעמען. דאַמאָלסט האָבן די קליינע חברה־לייט באַקומען אַ חשק צו שטיפעריי און צוזאַמען מיט זיי אויך ר' יאָסעלע אַליין .און אַז עס פלעגט איינער, ווי אויף צו להכעיס, אַ געשריי געבן: „לומער יאָסעלע!" איז גלייך דער שטעקן זיינער ווי אַ פייל פון בויגן, אַ פלי געגעבן פון ר' יאָסעלעס הענט גלייך צווישן די פיסעלעך פונעם יאַטל, באַגלייט מיט דער דורך אַלעמען גוט באַקאַנטער „קללה" זיינער: „אַ קאָליק און אַ באָליק אין דיינע ביינער אַריין!!!" וואָס ר' יאָסעלע האָט געלאָזט הערן מיט אַ הויך קול. די יאַטלער פלעגן זיך דאַן צולויפן אין אַלע עקן פונעם הויף, איבערלאָזנדיק דעם רבינ'ס שטעקן פאַראיינזאַמט אין מיטן פּלאַץ, ביז דער דערצאָרנטער רבי האָט צוגערופן איינעם פון די ייִנגלעך, ער זאָל צוטראָגן זיין שטעקן אים אין האַנט אַריין. אַזאַ „שפּיל" מיטן רבין פלעגט דווקא ביי די קליינוואַרג אַרויסרופן אַ געהויבענע שטימונג און זיי פלעגן בכוונה אָנהויבן ווילדעווען דעם רבי'ן אויף צו להכעיס, כדי אים דערצאָרענען און אַרויספירן אים פון די כלים. דאַן האָבן זיי דערוואַרט אַז דער רבי זאָל ווידער אַ וואָרף טאָן זיין שטעקן, אָבער ווי אָפט זיינען די חברה־לייט אַנטוישט געוואָרן, ווען ר' יאָסעלען האָט זיך נישט געגלוסט, אָדער נישט געהאַט געַנוג צייט צו פירן אָט דעם שטיפערישן שפּיל.

ר' יאָסעלע ווייסטוך האָט דערצויגן עטלעכע דורות פון „חדרים"־ייִנגלער אין יאַראָסלאַוו, און איך געדענק, אַז מיר האָבן טאַקע שטאַרק מורא געהאַט פאַר אים, אָבער גלייכצייטיק האָבן מיר אים ליב געהאַט און שטענדיק אים געפאָלגט.

זיין זון לעבט איצט אין ישראל.

שמואל שליידער

„תומכי־הצבא"

אין די יאָרן 1918—1916, אין דער צייט פון דעם ערשטן וועלט-קריג, ווען די מלחמה איז נאָך געווען אין פולן ברען, איז דער שטראָם פון די עלטערע יידישע רעזערוויסטן געווען זייער גרויס אין דער אַרמיי און צווישן זיי האָבן זיך געפונען פיל רעליגיעזע יידן, וועלכע האָבן זייער מקפּיד געווען אויף כשרות. אַ סך פון זיי זיינען געווען אָרעם און האָבן נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו באַשפּייזן זיך פּריוואַט, היות ווי פון דער מיליטער־קיך האָבן זיי נישט געוואָלט געניסן צוליב רעליגיעזע טעמים.

זייער לאַגע איז געווען זייער אַ שווערע און קריטישע, כמעט אַן אויסזיכטסלאָזע.

אויף דער איניציאַטיוו פון ה׳ יצחק ענקער, וועלכער האָט געשטאַמט פון ניסקאַ, האָבן די בחורים געגרינדעט אַ קיך מיטן נאָמען „תומכי־הצבא". אין דעם קאָמיטעט זיינען געווען פּאַרטראָטן: הה׳ יצחק ענקער — פּאַרזיצער, שמואל שליידער סעקרעטאַר, מיטגלידער: דוד גראַף, יוסף סאכער, מיכאל זילבער, משה קאַלכהיים, אשר קאַלכהיים, יצחק האַס, נפתלי ראָזענבוים.

די אויפגאַבע פון „תומכי־הצבא" איז געווען צו באַשפּייזן יעדן איינציקן זעלנער איין מאָל אין טאָג, נאָכמיטאָג, נאָכן פאַרענדיקן זייערע איבונגען און אין די שבתים און ימים־טובים 2 סעודות.

מ׳דאַרף באַמערקן, אַז טראָץ דעם גרויסן מאַנגל אין פּראָדוקטן און טראָץ די גרויסע צאָל זעלנער, (מער ווי 200 מענטשן), האָט די „תומכי־הצבא" דערמעגלעכט יעדן יידישן זעלנער עסן צו דער זאַט און אין די שבתים און ימים־טובים זיינען צוגעגרייט געוואָרן געשמאַקע מאכלים וועלכע זיינען סערווירט געוואָרן ביד־רחבה.

די הוצאות זיינען געווען זייער גרויס, אָבער די הכנסות וועלכע זיינען בעיקר באַשטאַנען פון פרייוויליקע באַשטייערונגען, האָבן בערך געדעקט די גרויסע הוצאות.

דער שם פון די „תומכי־הצבא" האָט ווייט דערגרייכט אין פאַר־שיידענע שטעט און שטעטלעך און דער אָפּקלאַנג וועגן דער יידישער זעלנער־קיך איז געווען זייער גרויס. עס זיינען געקומען אַ סך גרויסע שפּענדונגען פון פיל וווילטעטיקע חברות און ווי אויך פון פּריוואַטע מענטשן, כדי צו דערמעגלעכן די נאָרמאַלע עקזיסטענץ פון די „תומכי־הצבא". די יאַראָסלאַווער סוחרים האָבן געשפּענדעט פאַרשיידענע פּראָ־דוקטן, מעל, ־פלייש, צוקער און אַנדערע נויטיקע שפּייז. די אָפּפערוויליקייט ביים עולם איז געווען אַ מוסטערהאַפטע.

די געבענטשטע טעטיקייט פון „תומכי־הצבא" האָט זיך געפירט ביזן סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די יידישע באַפעלקערונג איז געווען שטאָלץ מיט דער טעטיקייט פון דער דאָזיקער נויטיקער אינסטיטוציע, וועלכע האָט דערמעגלעכט הונדערטער פאַרוואָגלטע יידישע זעלנער צו געניסן פון אַ כשרער קיך און נישט דערלאָזט זיי צו הונגערן, און אפשר אויך דערהאַלטן זיי ביים לעבן.

החיים הדתיים

משה קלכהיים

בתי התפילה

„יאַראָסלאַווער יום־טוב"

„יאַראָסלאַווער יום־טוב", — כך קראו ליהודי העיירה שלנו. ואמנם, היתה שרויה העיר ירוסלב באוירת חג מסויימת.

הרבה ערים הכרתי בסביבותינו, מהקטנות ביותר כמו: פרוכניק, פשעבורסק, לובאטשוב, ראדימנו וגדולות כפשמישל ממזרח ורייש ממערב. אך לא היתה עיר כה יפה ונקיה כירוסלב שלנו. אין זה אומר שלא היו בה בתים מוזנחים, אבל בכללותה היתה ירוסלב נעימה לעין המבקר והתושב כאחד.

היהודים שהיוו כמעט שליש מתושבי העיר (8,500 יהודים מתוך 27,000 תושבים) התגוררו בעיקר במרכז העיר, ברחובות שמסביב ל„ראטוש" (בית העיריה), שניצב באמצע הכיכר הגדולה Duży Rynek כל הבתים סביב בית העיריה וברחובות הסמוכים: סובייסקי, טריבונלסקה, אופולסקה, ספיטקה, גרודזקה ואחרים, בעליהם היו יהודים בלבד. בסביבה זו התרכזו כל החיים המסחריים, וגם החיים היהודיים, פה שכנו בתי־כנסת, קלויזן — בית המדרש, ה„חדרים" ומנינים רבים וכן מועדוני הנוער והמפלגות הציוניות.

עם הזמן התפשטו היהודים לרחובות האחרים, האריסטוקרטים יותר, כגון: גרונוולדזקה, קראשבסקי, דיציוס ועוד. בדרך כלל עקרו לשם היהו־דים העשירים, אם כי גם את „עמך" אפשר היה למצוא בין תושבי הרחו־בות האלה.

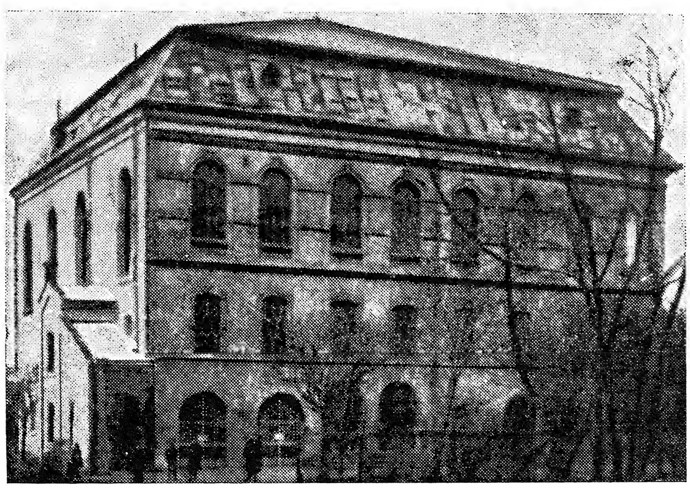
כאמור, היו רחובותיה של ירוסלב נקיים ומלאי ירק. העיריה דאגה לכך, שעובדי הנקיון („די גאַסן־קערער") יעשו את מלאכתם כראוי. בעיקר היתה מלאכתם קשה ומפרכת בימי שישי, כאשר התקיים ב„רינק הגדול" וב„רינק הקטן", היריד השבועי, שאליו הגיעו מאות כפריים בעגלות רתומות בסוסים למכור מתנובת אדמותיהם וממלאכת־ידם. לאחר עוזבם את העיר הותירו אחריהם האיכרים בכיכרות וברחובות הסמוכים ליכלוך ואשפה רבה מאוד. אז נכנסו לפעולה ה„גאַסן־קערער" ותוך זמן קצר הכל חזר לתיקנו. לפנות ערב, כשהיהודים לבושים בגדי שבת, שמו

פעמיהם לבתי־כנסת לקבלת־שבת השתלבו הם יפה בנוף העירוני הנקי ששרר סביבם. עד היום זוכר אני את אוירת החג ששררה ב„רינק" הגדול וסביבתו ברדת השמש, ערב־שבת. קדושת השבת אפפה את הרחובות, הבתים והאנשים כאחד. אי אפשר היה להעלות על הדעת, שרק שעות מעטות לפני־כן שררה פה המולת השוק שהיה נתון לשליטת האיכרים, הרוכלים והסוחרים מעורבת בצהילת הסוסים וגעיות הפרות ובאוויר נישאו בליל ריחות של אדם ובהמה.

כנראה שגם הלא־יהודים המעטים, בסביבתנו, נדבקו כאילו בחדוות השבת שלנו, שכן גם הם פשטו את בגדי החול שלהם ו„טבלו" באוירה החגיגית שירדה על עירנו.

בית־הכנסת הגדול

בין בתי־תפילה הגדולים שהתמקמו במרכז זה היו קודם כל בית־הכנסת הגדול ובית־המדרש. שניהם היו כמעט צמודים זה לזה. בית־הכנסת הגדול בנינו מפואר היה מבחוץ אך יותר מכך, היה מבפנים. שני שערי ברזל מעשי אומן הובילו לתוכו. בשבתות ובחגים שניהם היו פתוחים לרווחה. לפי המנהג הקדום, צריך היה לרדת שתי מדרגות רחבות, לבוא

Synagoga — בית הכנסת הגדול

לפרוזדור רחב־ידיים, ועוד מדרגה נוספת בכניסה לבית־הכנסת. גובה בית־הכנסת בפנים היה של 3 קומות ובקומה השלישית היו כ־20 חלונות ענקיים עם שמשות צבעוניות, שדרכן חדרו לתוך האולם המפואר קרני שמש בקשת של צבעים, אשר הישרו אווירה מיוחדת בקהל המתפללים. לאורך הקירות היו צמודים לוחות גדולים עם טקסטים של תפילות שבת, כתובים באותיות מאירות־עיניים, כדי שכל מתפלל יוכל לקראן מרחוק. ארון־הקודש הענק כמו הבמה הגדולה באמצע האולם, היו גם הם מעשי־אמנות נהדרים. הכל היה נאה וזך. סדר „יקי" מופתי שרר תמיד בכל בית־הכנסת הגדול. נוסח התפילות היה נוסח אשכנז, מן הספורים אשר בעיר. לכבוד שבת חבשו הגבאים „צילינדרים" שחורים וגבוהים. לילדים אסור היה להשתובב, כפי שנהגו לעשות זאת בבתי־כנסת אחרים. הכל היה נינוח ושלו.

בבית־הכנסת הגדול התפלל באופן קבוע הרב הראשי של ירוסלב. הרב יצחק שטיינברג. היה בבית־הכנסת חזן קבוע; משולם לם, בעל קומה ממוצעת ורחב־כתפיים וזקן שחור. סייעה לו מקהלת ילדים, שכל אחד בעל קול ערב ביקש להצטרף אליה. אני זוכר את הסוליסט הסופרנו של המקהלה, את מעכעלע פוגל (חי בברית־המועצות) ואת הטנור אברומק דגן (חי בישראל). בבית־הכנסת נערכו כל הטקסים הרשמיים היהודיים והממלכתיים. לאחר פטירתו של שליט פולין בימים ההם המארשאל יוזף פילסודסקי, נערכה בבית־הכנסת „עצרת"" רבת־משתתפים לזכרו והחזן המפורסם משה קוסוביצקי, אשר היה באותו שבוע אורח בית־הכנסת הגדול, אמר תפילת אל־מלא־רחמים, והרב שטיינברג ספד לפיל־סודסקי בפולנית צחה לכבוד האורחים רמי־מעלה מן העיריה והצבא שנוכחו בעצרת.

בפרוזדור בית־הכנסת הגדול, משמאל לכניסה לתוך אולם התפילה, היה „מנין" קטן בשם „די שניידער שול". שם התכנס בשבת ה„מנין" הראשון לתפילת שבת בשעה 6.30 בבוקר. ב„מנין" זה התפללתי תקופה די ארוכה, בהיותי תלמיד „הגימנסיה הכחולה" ע"ש יוזף פילסודסקי. הייתי מגיע למנין הזה עם ילקוט הספרים ולאחר התפילה מיהרתי ישר לגימנסיה, כדי להגיע לשם לפני התחלת השיעורים, כלומר, לפני השעה 8.

היה שם חזן בעל זקן־תיש קטן וחד שאיני זוכר את שמו. הוא היה בעל חנות מכולת ברחוב ספיטקה, ובנו היה סטודנט „בגימנסיה האדומה".

היה לו קול מוזר, מאנפף, אך הוא תמיד נהנה מתפילתו. עם סיום התפילה היה פונה לקהל המתפללים, שלא היה רב, ואומר ספק בשאלה, ספק בהתפעלות: „נו, מה אתם אומרים לתפילתי היום? נפלאה, נכון?!"

כאשר הגרמנים כבשו את העיר, הפכו את בית־הכנסת הגדול למחסן תבואות.

בית־המדרש

על אותה המידרכה הרחבה, מצד ימין לבית־הכנסת הגדול, היה שער ברזל נאה, שממנו הוביל שביל ל„בית המדרש". סופר, כי שער זה היה בימי הביניים שער הגיטו היהודי בעיר. בית־המדרש היה גם הוא גדול ורחב־ידיים, אבל בלי הפאר של בית־הכנסת הגדול. גם ציבור המתפללים היה שונה. הכל היה פשוט יותר וגם „היִימיש" יותר. שם התפללו בנוסח ספרד והמתפללים היו חסידים מכמה „חצרות" רבנים. בבית־הכנסת הגדול כמעט ולא היו מתפללים בעלי זקנים. ואילו בבית־המדרש — כמעט כולם היו בעלי זקנים. כדאי לציין כי בבית־המדרש התפלל יהודי בשם יוסלה, איש מוזר ובלתי רגיל, אשר מנהגיו והליכותיו היו מוזרים מאוד. על אודותיו הילכו כל מיני שמועות בירוסלב. ורבים ראו בו כעין „נסתר".

בכניסה לאולם התפילות של בית־המדרש התמקם ה„מנין" של „הפועל־המזרחי", כנראה ביוזמתו של מנהיג התנועה, שעייה לאנג (המוכר בפי כולם כ„חבר לאנג""), ב„מנין" זה אהבתי לעיתים להתפלל, כי שררה שם אוירה ציונית. ובשעת קריאת־התורה, היו יוצאים לפרוזדור ומנהלים ויכוחים סוערים על המתרחש בתנועה הציונית בפרט ועל פוליטיקה בכלל.

דער רבי רב שיעלה

מאחורי בית־המדרש עמד ביתו של הרב ר' שיעלה, בנו הצעיר של הרבי מבלז. גם אצלו היה „מנין" קבוע בשבתות ובחגים והרבי עצמו היה עובר על פני התיבה ומנעים בקולו הערב את תפילת־השבת.

רצה הגורל, ובנו, שהיה גם חברי ללימודים בתלמוד־תורה, יצא ל„תרבות־רעה" רחמנא לצלן. ומה היתה תרבות־הרעה זו, לא עלינו?

הנער שאף ללמוד וסירב ללכת בעקבות אביו בדרך החסידות. ידה של הרבצין (אשת הרבי) בעצמה היתה בדבר והיא אשר עודדה את בנה היחיד ללכת בדרך זו למורת רוחו של אביו וחסידי־בלז.

„תלמוד־תורה"

לא הרחק מפה, במורד רחוב לובלסקה ופינת רחוב ספיטקה, עמד בנין „תלמוד־תורה".

הוא היה האולפנה החינוכית הדתית המרכזית בעירנו. נדמה לי שלא היה ילד או נער בעירנו שלא עבר את סדנת „תלמוד־תורה" מהדרדקי־מלמד, כלומר מלימוד קריאה ועד ללימודי־ישיבה.

היה זה בנין חד־קומתי בעל 5 אולמי־לימוד ואולם תפילה. באופן קבוע למדו בתלמוד־תורה — 200 עד 250 תלמידים. סביב הבנין היתה חצר גדולה מגודרת בגדר־עץ יפה, ובאמצע עמדה הארובה הגבוהה, בנויה מלבנים אדומות של „המרחץ" היהודי וה„מקווה" שהיו בשכנות והחצר היתה משותפת ל„תלמוד־תורה" ולמרחץ (די „באָד"). „המרחץ" היה מפעל חשוב של הקהילה ושרת בנאמנות לא רק את היהודים החרדים אלא גם ה„אפיקורסים" ואף לא יהודים.

ב„מרחץ" היו שתי מחלקות: ראשונה ושניה, הראשונה הצטיינה בניקיון יתר ובשרותים משוכללים. אזכיר את ה„שוויץ־באָד" היפה שהיה לשם־דבר בין המתרחצים. שם „אורגנו" התחרויות, מי יחזיק מעמד יותר זמן במדרגות הגבוהות, כשהממונה על התנור היה שופך מפעם לפעם דליי־מים על האבנים הגדולות אשר חוממו במשך הלילה באש מבולי־עץ גדולים.

עוד היום מהדהדים באוזני הקריאות: „אַן עמער אין אויוון אַריין!" הכוונה היתה כמובן שישפכו עוד דלי (אַן עמער) מים על האבנים, כדי להגביר את האדים שפרצו מתוך התנור ומלאו את החלל בחום. המת־רחצים ישבו על העץ וחבטו את גופם באגדים עשויים ענפי־עץ קטנים כדי להחיש את זרימת הדם בעורקים.

אך נחזור ל„תלמוד־תורה"

למדתי שם עד שהפכתי לסטודנט הגימנסיה. ה„מלמד" האחרון שלי שם היה ר' הערשעלע מעלער, חיבבתי אותו מאוד. הוא היה יהודי יפה־

תואר, גבה־קומה ובעל זקן ארוך, ששערות שיבה היו שזורים בו לרוב, אבל הצבע הג׳ינג׳י עוד בלטו יפה. במיוחד התרשמתי ממבט עיניו הגדולות שהסתכלו עליך בחכמה ובפיקחות, ומקולו הערב, הן בשעת הלימוד והן בעת השיחה.

אגב, ר׳ הערשעלע היה גם בעל־תפילה מעולה. ר׳ הרשעלע השפיע עלי רבות וכשהפסקתי ללמוד ב„תלמוד־תורה״, המשכתי תקופה ארוכה ללמוד אצלו בבית, ברחוב מיצקביץ, מול קולנוע „סוקול״.

בבית הכנסת של „תלמוד תורה״ התפללו בכל־ יום בבוקר ובערב וכמובן בשבתות ובחגים. ר׳ הרשעלע היה בעל־התפילה המקובל על „מנין״ המתפללים, בעלי־בתים מכובדים בעיר.

אזכיר גם את הדמות הקשורה ב„תלמוד־תורה״ והיא ר׳ מעכעלע געלערנטר. הוא היה יהודי גבה־קומה, קצר־רואי, וחובש משקפים עבות וכל התלמידים פחדו ממנו מאוד. הוא היה „האדמיניסטראטור״ של „תל־מוד־תורה״, ודאג לכל הענינים הטכניים של ה„חדרים״ והמנין. בנו, קארול, היה חבר טוב שלי בתנועת „עקיבא״ ועלה ארצה באמצע שנות השלושים ומתגורר עד היום בחיפה.

ראוי להזכיר בעל־תפילה אחר, שהתפלל בבית־כנסת זה, את ר׳ משה האַס. יהודי אמיד רחב־כתפיים בעל זקן שחור ועיניים שחורות ונוצצות, ובעל קול נאה וערב. ונוסח־תפילה היה לו, מן היפים שידעתי.

לתפילתו נהרו רבים, כדי לשמוע בעיקר את בנו, ילד־הפלא של עירנו, יענקעלע — „הזמיר הקטן״, כפי שכינו אותו. היה לו קול סופראנו נפלא. הוא עבר יחד עם אביו לפני התיבה, כשאביו מניח לו תמיד לשיר סולו תפילות שלמות להנאתם של המאזינים. מעניין לציין, כי יענקעלע התקשה בדיבור שוטף, אבל ברגע שהתחיל לשיר נעלם הגימגום וקולו השתפך כקול מלאכים.

אגב, לר׳ משה האַס היו 9 ילדים, ביניהם שלושה בנים, כולם היום חזנים ידועים, החיים בארה״ב (יענקל׳ה) באנגליה ובישראל.

הצ׳ורטקובר קלויז

ברחוב לובלסקה למעלה, קרוב לרחוב גרונוולדזקה עמד בית־הכנסת בשם „הצ׳ורטקובר קלויז״, של חסידי הרבי מצ׳ורטקוב. היה זה בית חד־

קומתי מלבנים ועץ שהשתייך למשפחת טנצר, בעל המאפיה ללחם ולחלות.

רבים מבין המתפללים היו חברי תנועת „מזרחי". היה זה „מנין" לא גדול, כשישה־שבעה מנינים בערך. שם התפלל בן דודי יאַנקל ליבער פושטייג שהיה ידוע כבעל־מנגן טוב ומקובל על הבריות.

קהת־קלויז (קהאָס־קלויז)

מן המפורסמים בבתי־כנסת בעיר היה ללא ספק הקהת־קלויז אשר ב„מאַלי־רינק", („הכיכר הקטנה"), לא רחוק מבית העיריה. פירסומה של „קלויז" זו יצא לה הודות לרבי ר' דוד, שהתפלל שם עד יום פטירתו. הקלויז היתה אולם אחד גדול, שבו עמדו שולחנות־עץ ארוכים וכבדים ומשני צדדיו ספסלים רחבים. ארון קודש פשוט ובמקום במה — ניצב שולחן מוגבה לקריאת התורה. אוצרה הגדול של ה„קלויז" היה קולו הערב ומלא הדבקות של השליח־ציבור, הרבי ר' דוד. היה לו נוסח קבוע כאילו היה שר לפי תוים. המתפללים ידעו בעל־פה כל ניגון, כל „קנייטש" וכל „אנחה" שלו.

היה תענוג גדול לשמוע אותו. בדרך כלל השתתפו כל המתפללים בשירתו ובזמירתו, עד שלפעמים היה הרבי מפסיק את תפילתו כדי שהציבור ישתתק ויתן לו להשמיע את תפילתו הוא. הקהת־קלויז היתה חלק בלתי נפרד מילדותי ועד פרוץ המלחמה הייתי בא לעתים קרובות לתפילות שבת וחג ב„מנין" זה שם גם חגגתי את ה„בר־מצוה" שלי בעליה לתורה ולאחר מכן „קידוש" (כיבוד) צנוע לציבור המתפללים. אחי בוניע, שלא כמוני ממשיך להיות יהודי דתי ושומר מצוות, ושידוע כבעל מנגן ובעל־תפילה טוב, זוכר עד היום הזה את ה„נוסח" המלהיב של הרבי ר' דוד, ועד היום הזה, כל פעם שאני שומע אותו עובר לפני התיבה, אני מתרגש מחדש, כי תמיד עולים בפני עיני דמותו הפטריארכית של הרבי ר' דוד ודמותם של עשרות המתפללים שמקרוב היכרתים וכן האוירה החמימה שבה גדלתי. בימים־נוראים היו באים מכל העיר לשמוע את הרבי ר' דוד והקלויז היתה מליאה עד אפס מקום ורבים היו עומדים בחוץ.

החווייה הגדולה ביותר היתה ללא ספק ה„הקפות" שערך הרבי ר' דוד בחג שמחת־תורה ושמיני־עצרת. בשירתו היה מלהיב המונים ולא פעם שאלתי את עצמי מניין שואב הרבי כל כך הרבה כוחות ומרץ, כדי להחזיק מעמד בחום ובדוחק ששררו בקלויז, כשמאות אנשים ממלאים

אותה עד אפס מקום ועשרות מטפסים על הספסלים והשולחנות בקצה הקלויז, כדי להנות משירתו וריקודו שהילהיבו את כל המתפללים.

מנהג קבוע היה לו להתפלל תפילת „נעילה" של יום הכיפורים בבית־הכנסת הגדול, ורבים מבין המתפללים היו עוזבים את ה„קהת־קלויז" ועוברים יחד אתו לבית־הכנסת הגדול.

שני בנים (ובת) היו לו: שם הבכור מנחם ושם הצעיר שמחה. הם לא היו מחוננים בכשרון התפילה של אביהם. מנחם היה איש תמים ובעל תורה ושמחה יפה־תואר.

פטירתו של הרבי ר' דוד, נדמה לי בשנת 1937, עוררה אבל כבד בין כל אלה שהעריכוהו ונהנו מתפילתו הנהדרת.

מבין ה„בעלי־בתים" של קהת־קלויז אני זוכר את בעל־הקורא הקבוע שמעון האַפנר, את הסגי־נהור שלמהל'ה ליבמן, את אברהם גלט, זישא שליידר, לייבל הייברג, לייב רובינפלד, שמעון הורן, דוד פרידברג, דוד הבנשטרייט, גוטפריד, שטולבך, זליג הפנר, אקסלרד ועוד.

*

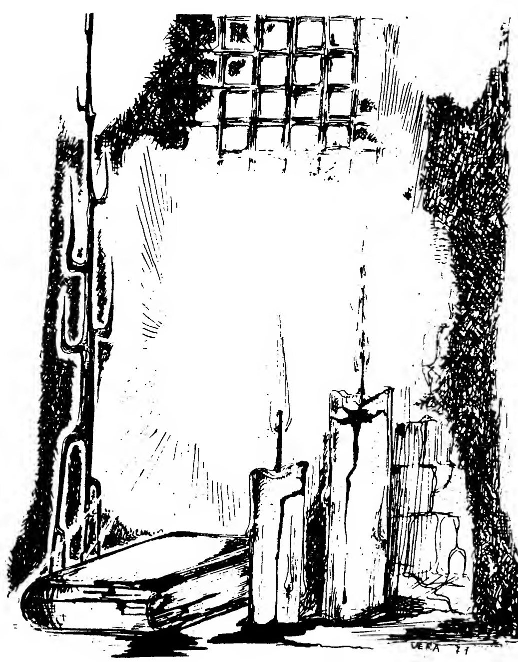
מה„מנינים" האחרים שהיו פזורים בעיר אני זוכר את „הכנסת־אורחים" וה„בלזר שטיבל" בסוף רחוב סובייסקי, את ה„מנינים" בחצרותיהם של בית הלברטהל, בית שטיינבוק, בית־מוריץ ואת ה„מנין" של ה„מורה־הוראה" ר' פנחס המרלינג, ברחוב וונסקה 2, בית מגורי משפחתי.

הייתי בא לעתים למנינו של ה„מורה־הוראה" לקבלת־שבת ולשלוש־סעודות. ה„מורה־הוראה" היה נוהג לאמור דברי־תורה בעת „שלוש־הסעודות" והיה שוזר בדבריו ללא כל קשר את המילים „דאָס דאָזיקע דאָעס". ובין חברה־לצים היינו נוהגים להתלוצץ אודותיו ואודות „דאָס דאָזיקע דאָעס". עם זאת היה הוא איש מכובד מאוד ובעל תורה. הוא היה ממונה מטעם השלטונות המוניציפאלים על ה„מטריקל־אַמט", לאמור על המשרד להוצאת תעודות לידה לאוכלוסיה היהודית בעיר. המשרד שכן בדירתו והוא ניהל אותו בעזרת בתו אם כי גם בעצמו ידע פולנית. ועוד פרט פיקנטי: הכניסה ל„מנין" היתה דרך המטבח. ועדיין עולים באפי „ריחות השבת" שהיו מלווים את כל באי ה„מנין" לתפילת קבלת־שבת. היו אלה ריחות התבשילין שעמדו על הכיריים הרחבים של המטבח

ובעיקר ה„יויך" (מרק עוף) והדגים שריחם מילא את חלל המטבח וגירה את חיק קהל המתפללים בשעת התפילה.

בשנות השלושים הראשונות נסתיימה בנייתו של בית הכנסת היפה של „חסד ואמת" שברחוב וונגירסקה, לא רחוק מבית הכנסת הגדול. המבנה שלו היה מרשים, חדיש ובבית התפילה שלו יכלו להתפלל כמה מאות מתפללים.

כן עלי להזכיר את בעל-התפילה הידוע בעירנו ואחד מפרנסי העיר, והוא זינדל סאכר, בעל חנות מכולת סיטונאים אשר ברחוב ספיטקה לא רחוק מבית הכנסת הגדול.

משה קאַלכהיים

ב ת י ה ת פ י ל ה

„יאַראָסלאַווער יום־טוב" — אַזוי האָט מען גערופן די יידן פון אונדזער שטאָט. און ווירקלעך האָט אין יאַראָסלאַוו שטענדיק געהערשט אַ געוויסע יום־טוב אַטמאָספער.

אַ סך שטעט האָב איך געקענט אין אונדזער סביבה: פון די קלענסטע ווי: פראַכניק, פשעוואָרסק, לובאַטשאָוו, ראַדימנאָ, און גרויסע, ווי: פשעמישל פון מזרח און ריישע פון מערב, ס'איז נישט געווען אָבער אַזאַ שיינע און ריינע שטאָט ווי אונדזער יאַראָסלאַוו. ס'איז אָבער נישט געזאָגט אַז אין שטאָט זענען נישט געווען פאַרלאָזטע הייזער, אָבער די אַלגעמיינע פּאַנאָראַמע פון דער שטאָט איז געווען אָנגענעם פאַרן אויג, סיי פון דעם באַזוכער, און סיי פון דעם תושב פון שטאָט.

די יידן וואָס האָבן געבילדעט כמעט אַ דריטל פון די תושבים פון דער שטאָט (8.500 יידן פון 27.000 תושבים), האָבן בעיקר געוווינט אין צענטער פון שטאָט. אין די גאַסן אַרום דעם „ראַטוש" (שטאָט־ראַט), וועלכער איז געשטאַנען אין מיטן פון דעם גרויסן רינעק (Duży Rynek) אַלע הייזער אַרום דעם שטאָט־ראַט און אין די דערבייאיקע גאַסן: סאָביעסקי, טריבונאַלסקאַ, אָפּאַלסקאַ, ספּיטקאַ, גראָדזקאַ און אַנדערע האָבן איבעראַל געהערט צו יידן. אין דער דאָזיקער סביבה האָט זיך קאָנצענטרירט דער גאַנצער האַנדל און דאָס יידישע געזעלשאַפטלעכע לעבן פון שטאָט. דאָ האָבן זיך אויך געפונען די בתי־כנסת, קלויזן, בית־המדרש, „חדרים" און פיל „מנינים" און אויך די לאָקאַלן פון די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס און ציוניסטישע פּאַרטייען.

מיט דער צייט האָבן זיך די יידן צעשפּרייט אויך אין אַנדערע מער אַריסטאָקראַטישע גאַסן ווי: גרונוואַלדזקאַ, קראַשעווסקי, דיציוס און אַנדערע. בדרך־כלל האָבן זיך אַהין אַריינגעקליבן אין די דאָזיקע גאַסן רייכע יידן, כאָטש אויך „עמך" האָט מען געקענט טרעפן צווישן די תושבים פון יענע גאַסן.

ווי געזאָגט, זענען די יאַראָסלאַווער גאַסן געווען ריין און פיל מיט גרינס. דער שטאָט־ראַט האָט געזאָרגט פאַר דעם, אַז די „גאַסן־קערער" זאָלן זייער אַרבעט אויספירן ווי עס באַדאַרף צו זיין. בעיקר איז זייער אַרבעט

געווען שווער און מיד אין די פרייטיק־טעג, ווען ס׳פלעגט פאַרקומען אין דעם „גרויסן" און „קליינעם רינעק" דער וועכנטלעכער יריד וווּהין ס׳פלעגן קומען הונדערטער פּויערים מיט פערד און וועגן פון די דער־בייאיקע דערפער צום יריד, כדי צו פאַרקויפן זייערע לאַנדווירטשאַפטלעכע סחורות און האַנט־אויסאַרבעטונגען. ביים פאַרלאָזן די שטאָט פלעגן די פּויערים צום סוף פון דעם מאַרק־טאָג, איבערלאָזן אויף די פלעצער פון „גרויסן" און „קליינעם רינעק" און אין די דערבייאיקע גאַסן פיל שמוץ און פערדישע מיסט. דאַן האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט די „גאַסן־קערער" און אין משך פון אַ קורצער צייט זענען שוין די פלעצער ריין געוואָרן און פריער אַזוי ווי עס וואָלט גאָר קיין יריד נישט געווען. פרייטיק פאַרנאַכט, ווען די יידן זענען געגאַנגען דאַווענען ריינע און אויסגעפּוצטע אין זייערע שבתדיקע בגדים צו קבלת־שבת, האָבן זיי זיך פיין באַהעפט אין דער אַרומיקער שטאָטישער פּאַנאַראַמע. ביזן היינטיקן טאָג איז מיר פאַרבליבן אין זיכרון אָט די דאָזיקע יום־טובדיקע אַטמאָספער, וועלכע האָט געהערשט אין דעם „גרויסן רינעק" און אין זיין סביבה, בעתן זון־פאַרגאַנג ערב־שבת. אַ שבת־קדושה האָט אַרומגענומען די גאַסן, די הייזער און די מענטשן. מ׳האָט זיך גאַרנישט געקענט פאָרשטעלן, אַז בלויז מיט אַ פּאָר שעה פריער, האָט דאָ געהערשט דער מאַרק־געפילדער פון די פּויערים, סוחרים, קונים אויסגעמישט צוזאַמען מיט דער הירזשערייַ פון די פערד און דאָס ברומען פון די בהמות. די לופט איז דאַן געווען אויסגעמישט פון דעם שווייס־געררוך פון מענטש און בהמה. ס׳האָט געמאַכט דעם איינדרוק אַז אויך די קריסטן וואָס האָבן געוווינט אין דער סביבה, האָבן זיך כאילו באַהאַפטן מיט אונדזער שבת־פרייד, ווייל אויך זיי האָבן זיך אַראָפּ־געוואָרפן זייערע וואָכעדיקע בגדים און האָבן זיך אויסגעמישט אין דער יום־טובדיקער אַטמאָספער, וואָס האָט באַהערשט די שטאָט.

די גרויסע שול

צווישן די גרויסע בתי־תפילה וועלכע האָבן זיך געפונען אין צענטער, פון שטאָט זענען געווען די גרויסע שול און דער בית־מדרש. ביידע זענען געווען כמעט באַהאַפטן איינע צום צווייטן. די גרויסע שול האָט געשיינט מיט איר מאַיעסטעטישער שיינקייט פון דרויסן, אָבער נאָך שענער איז זי געווען אינעווייניק. דער אַריינגאַנג צו דער גרויסער שול איז געווען

דורך צוויי אייזערנע טויערן, פון אַ גאָר הויכער קינסטלערישער מדרגה. אין די שבתים און יום־טוב־טעג זענעןביידע טויערן געווען ברייט צעעפנט פאַר די אָנקומענדיקע מתפללים. לויטן אַלטן מנהג, האָט מען געדאַרפט אַראָפּגיין צוויי ברייטע טרעפּ, כדי אַריינגיין אין אַ ברייטן קאָרידאָר און נאָך איין טרעפּ, ביים אַריינגאַנג אין דעם בית־הכנסת. די הויך פון דער שול אינעווייניק איז געווען דריי שטאָק און אויף דעם דריטן שטאָק זענען געווען ביי אַ 20 ריזיקע פענצטער מיט קאָלירטע שויבן, דורך וועלכע ס׳זענען אַריינגעדרונגען די זון־שטראַלן, וואָס האָבן געשיינט מיט פיל־פאַרביקע קאָלירן אין דעם פּרעכטיקן תפילה־זאַל, וואָס האָט געשאַפן אַ באַזונדערע אַטמאָספער צווישן דעם קהל מתפללים.

אויף דער גאַנצער לענג פון די ווענט זענען געווען צוגעשמידט גרויסע לוחות, מיט טעקסטן פון שבת־תפילות אָנגעשריבן מיט גרויסע בולטע אותיות, כדי יעדער מתפלל זאָל זיי קענען לייענען פון דער ווייט.

דער ריזיקער ארון הקודש, אַזוי ווי די גרויסע במה אין מיטן תפילה זאַל, זענען געווען פּרעכטיקע קונסט־שטיק פון אַ הויכער קינסטלערישער מדרגה. אַלץ איז דאָ געווען מאַיעסטעטיש און צויבערדיק. אַ מוסטער־האַפטע „יעקישע״ אָרדענונג האָט שטענדיק געהערשט אין דעם גרויסן בית־הכנסת. די תפילות זענען געווען אין נוסח אשכנז, פון די געציילטע אין שטאָט. לכבוד שבת פלעגן די גבאים קומען אין שוואַרצע הויכע צילינדערס. די קינדער איז דאָ פאַרבאָטן געווען צו שטיפן, ווי זיי פלעגן זיך דאָס נוהג זיין אין אַנדערע שולן. אַלץ איז דאָ געווען מאַיעסטעטיש און שלווהדיק.

אין דער גרויסער שול האָט סטאַביל געדאַוונט דער הויפּט־רב פון יאַראָסלאַוו הרב יצחק שטיינבערג. ס׳איז אויך דאָרט געווען אַ שטענ־דיקער חזן, ר׳ משולם לאָם, אַ ייד פון מיטעלן וווקס, מיט ברייטע פּלייצעס און אַ שוואַרצער באָרד. ס׳האָט אים געהאָלפן אַ קינדער־כאָר, און יעדער גוטער בעל־קול מיט אַן אָנגענעמער חזנישער שטים, האָט געוואָלט זינגען אין דעם כאָר. איך געדענק דעם סאָליסט־סאָפּראַנאָ פון דעם כאָר — מעכעלע פאָגעל (לעבט אין ראַטנפאַרבאַנד) און דעם טענאָר אַברומעק דגן (לעבט אין ישראל). אין דער גרויסער שול פלעגן פאָרקומען פייער־לעכע אָפיציעלע צערעמאָניעס; יידישע און מלוכהשע. איך געדענק, אַז נאָכן טויט פון דעם מושל פון פוילן מאַרשאַל פילסודסקי, האָט מען אָפּגעריכט אין דעם בית־הכנסת אַ גרויסע טרויער־אַקאַדעמיע אויף

װעלכער ס׳זענען געװען אַנװעזנד פֿיל מענטשן. דער באַרימטער חזן משה קוסעװיצקי, װאָס איז אין יענער װאָך געװען דער גאַסט פֿון דער גרויסער שול, האָט געזאָגט דעם אל־מלא־רחמים און הרב שטיינבערג האָט מספּיד געװען פּילסודסקין אין אַ ריינער פּױלישער שפּראַך לכבוד די חשובע געסט פֿון מאַגיסטראַט און פֿון דער אַרמײ, װעלכע זענען אַנװעזנד געװען אויף דער פֿייערלעכער טרויער־אַקאַדעמיע.

אין קאָרידאָר, לינקס ביים אַריינגאַנג צו דעם תּפֿילה־זאַל איז געװען אַ קליינער „מנין״ װאָס האָט זיך גערופֿן „די שניידער שול״. דאָרט האָט זיך שבת פֿרי צוזאַמענגעקומען דער ערשטער „מנין״ צו שבת־תּפֿילה 6.30 פֿרי. אין דעם „מנין״ האָב איך געדאַװנט אַ געװיסע צייט, נאָך אַלס תּלמיד פֿון דער „בלױער גימנאַזיע״ אויפֿן נאָמען פֿון יוזעף פּילסודסקי. איך פֿלעג קומען צו דעם „מנין״ מיט מיין ביכער־טעקע און נאָך די תּפֿילות, האָב איך זיך געאיילט גלייך אין גימנאַזיע, כּדי אָנצוקומען איידער ס׳האָבן זיך אָנגעהױבן די לעקציעס, ד. ה. 8.00 אַזייגער.

ס׳איז דאָרט געװען אַ חזן מיט אַ קליינער שאַרפֿער ציגן־בערדל, װעמענס נאָמען איך געדענק נישט. איך געדענק בלויז, אַז ער האָט געהאַט אַ שפּייז געװעלב אויף ספּיטקאַ־גאַס און זיין זון איז געװען אַ סטודענט אין דער א. ג. „רױטער גימנאַזיע״. ער האָט געהאַט אַ מאָדנע שטים, געפּאַנפּעט דורך דער נאָז און תּמיד הנאה געהאַט פֿון זיין דאַװענען. צום סוף פֿון דער תּפֿילה, פֿלעגט ער זיך װענדן צו דעם קליינעם ציבור מתפּללים און פֿלעגט זאָגן ספֿק מיט אַ שאלה און ספֿק מיט התפּעלות: „נו, װאָס זאָגט איר היינט צו מיין דאַװענען? — ס׳איז געװען פּרעכ־טיק, הא?״.

װען די דייטשן האָבן אָקופּירט די שטאָט, האָבן זיי פֿאַרװאַנדלט די גרויסע שול אין אַ סקלאַד פֿון תּבֿואות.

דער בית־המדרש

פֿון דער רעכטער זייט פֿון דער גרויסער שול, אויף דעם זעלבן ברייטן טראָטואַר, איז געשטאַנען אַ שיינער אייזערנער טויער, דורך װעלכן ס׳האָט געפֿירט אַ װעג צום בית־המדרש. מ׳האָט דערציילט, אַז דער דאָזיקער טויער איז אין די צייטן פֿון מיטלאַלטער געװען דער טויער פֿון יידישן געטאָ, אין שטאָט. דער בית־המדרש איז געװען אַ גרויסער און אַ געררוי־

מער, אָבער אָן דעם גלאַנץ פון דער גרויסער שול. אויך דער ציבור מתפללים איז דאָ געווען אַן אַנדערער. אַלץ איז דאָ געווען פשוט און אויך „היימישער". דאָ האָט מען געדאַווענט בנוסח ספרד און די מתפללים זענען געווען חסידים פון עטלעכע רבנים־הויפן. אין דער גרויסער שול זענען כמעט נישט געווען בנמצא מתפללים מיט בערד, דאַקעגן אין דעם בית־המדרש זענען כמעט אַלע יידן געווען מיט בערד. ס'איז כדאי צו באַצייכענען, אַז אין דעם בית־המדרש האָט געדאַוונט אַ ייד מיטן נאָמען יאָסעלע. דאָס איז געווען אַ משונהדיקער אויסטערלישער מענטש, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון דעם ציבור מתפללים מיט זיינע אויסטערלישע זיטן און פירונג. וועגן אים זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשיי־דענע קלאַנגען אין יאַראָסלאַוו און פיל מענטשן האָבן אין אים געזען אַ פאַרבאָרגענע געשטאַלט — אַ „נסתר".

ביים אַריינגאַנג אין דעם גרויסן תפילה־זאַל פון בית־המדרש האָט זיך איינגעאָרדנט דער מנין פון „הפועל המזרחי", ווייזט אויס מיט דער איניציאַטיוו פון דעם מנהיג פון דער באַוועגונג, שעייה לאַנג (געווען באַקאַנט ביי אַלעמען אַלס „חבר לאַנג"). אין דעם מנין האָב איך צייטנווייז ליב געהאַט צו דאַווענען, ווייל דאָרט האָט געהערשט אַ ציוניסטישע אַטמאָספער. בשעת קריאת־התורה פלעגט מען זיך נוהג זיין אַרויסגיין אין קאָרידאָר און פירן שטורמישע דיסקוסיעס וועגן די פּראָבלעמען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג בפרט און וועגן פּאָליטיק בכלל.

דער „מנין" פון דעם רבי'ן ר' שיעלע

פון דער הינטערשטער זייט פון בית־המדרש איז געשטאַנען דאָס הויז פון ר' שיעלע, דער יינגסטער זון פון דעם בעלזער רבי'ן. אויך ביי אים איז געווען אַ שטענדיקער מנין אין די שבתים און ימים־טובים און דער רבי אַליין פלעגט שטיין פאַרן עמוד און אָפּזאָגן מיט זיין אָנגע־נעמער שטים די שבת־תפילה.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז זיין זון, וואָס איז אויך געווען מיין שול־חבר אין „תלמוד־תורה" איז אַוועק אויף אַ „שלעכטן וועג", רחמנא לצלן. און וואָס האָט זיך נישט פאַר אונדז געדאַכט דאַן אויסגעדריקט דער „שלעכטער וועג". דער בחור האָט פאַקטיש געשטרעבט צו לערנען וועלטלעכע לימודים און האָט נישט געוואָלט גיין אין די וועגן פון חסידות

ווי זיין פאָטער. מ'האָט געשמועסט, אַז דאָ האָט געשטעקט די „האַנט" פון דער שיינער רביצין און זי האָט דאָס דערמוטיקט איר בן־יחיד צו גיין אין דעם וועג קעגן ווילן פון זיין פאָטער און די בעלזער חסידים.

די „תלמוד־תורה"

נישט ווייט פון דאַנען, ביי דער ירידה פון דער לובעלסקאַ־גאַס און ווינקל ספיטקאַ־גאַס איז געשטאַנען דער בנין פון דער „תלמוד־תורה". דאָס איז געווען דער צענטראַלער רעליגיעזער בילדונגס־אַנשטאַלט ביי אונדז אין שטאָט און מיר דוכט זיך, אַז ס'איז ביי אונדז נישט געווען קיין איין יינגל, אָדער יוגנטלעכער, וואָס איז נישט אַדורך די „תלמוד־תורה", אָנהויבנדיק פון דרדקי־מלמד, דאָס הייסט פון לערנען לייענען ביז די לימודים אין דער ישיבה. דאָס איז געווען אַן איינשטאָקיקער בנין, מיט 5 לערן־חדרים און אַ תפילה־זאַל. סטאַביל פלעגן לערנען אין „תלמוד־תורה" ביי אַ 200 ביז 250 תלמידים.

אַרום דעם בנין איז געווען אַ גרויסער הויף, אַרומגעצוימט מיט אַ שיינעם הילצערנעם פּאַרקן און אין מיטן האָט אַרויסגעשטאַרטשעט אַ הויכער קוימען, געבויט פון רויטע ציגל, פון דער יידישער באָד און „מקוה", וועלכע האָבן זיך געפונען בשכנות. דער הויף איז פּאַקטיש געווען אַ בשותפותדיקער פאַר דער „תלמוד־תורה" און פאַר דער „באָד" און האָט געדינט די תלמידים אַלס שפּיל־פּלאַץ בשעת די הפסקות פון די לימודים.

די „באָד" איז געווען אַ וויכטיקע אונטערנעמונג פון דער קהילה און זי האָט באַדינט ערלעך נישט נאָר פרומע יידן, נייערט אויך „אַפּיקורסים" און אַפילו קריסטן.

אין „באָד" האָבן זיך געפונען 2 אָפּטיילונגען: די ערשטע און די צווייטע. די ערשטע אָפּטיילונג האָט געבלאַנקט מיט איר זויבערקייט און איז געווען אויסגעשטאַט מיט אַ מאָדערנער איינריכטונג. איך וויל אויך דערמאָנען די שיינע „שוויץ־באָד", וואָס איז געווען אַ שם־דבר פאַר די וואַשנדיקע. דאָרט האָט מען איינגעאָרדנט „פּאַרמעסטונגען" ווער ס'וועט מער קענען אויסהאַלטן די הייסע פּאַרע אויף די הויכע הילצערנע טרעפּ, ווען דער אויוון־הייצער פלעגט פון צייט צו צייט אַ גיס טאָן קאַלטע עמערס וואַסער אויף די גרויסע שטיינער, וועלכע האָבן זיך אָנגעוואַרעמט

פון גרויסע שטיקער האַלץ אין משך פון דער נאַכט.

נאָך היינט קלינגען אין מיינע אויערן די געשרייען: „אַן עמער אין אויוון אַריין״, דאָס פלעגן שרייען די יידן, וועלכע זענען געזעסן אויף די הילצערנע טרעפּ און האָבן געשמיסן מיט בעזעמלער געמאַכטע פון קליינע צווייגלעך מיט בלעטער, זייערע קערפּערס, כדי צו פאַרגיכערן די צירקולאַציע פון בלוט אין די אָדערן. די כוונה איז געווען, פאַרשטייט זיך, אַז מ׳זאָל אַ גוס טאָן נאָך אַ קאַלט עמער וואַסער אויף די אָנגעגליטע שטיינער, כדי צו פאַרשטאַרקן די פאַרע וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פונעם אויוון און האָט פאַרפילט דעם חלל.

אָבער לאָמיר זיך אומקערן צו דער „תלמוד־תורה״:

איך האָב דאָרטן געלערנט, ביז איך בין געוואָרן אַ סטודענט אין גימ־נאַזיע. מיין לעצטער „מלמד״ דאָרט איז געווען ר׳ הערשעלע מעלער. כ׳האָב אים זייער ליב געהאַט און געשעצט. דאָס איז געווען אַ ייד, אַ יפה־תואר, אַ הויכער מיט אַ לאַנגער באָרד, אין וועלכער פיל גרויע האָר האָבן זיך אַדורכגעפלאָכטן, אָבער דער געלער קאָליר איז נאָך בולט געווען. באַזונדערס בין איך באַאיינדרוקט געוואָרן פון זיינע גרויסע אויגן, וועלכע האָבן געקוקט אויף דיר מיט חכמה און פּיקחות און פון זיין שיינער און אנגענעמער שטים הן בעתן לערנען און הן בעת זיין ריידן.

אגב איז ר׳ הערשעלע געווען אַן אויסגעצייכנטער בעל־תפילה. ר׳ הערשעלע האָט אויף מיר פיל משפיע געווען און ווען איך האָב אויפ־געהערט לערנען אין „תלמוד־תורה״, האָב איך נאָך אַ לאַנגע צייט גע־לערנט ביי אים אין שטוב אויף מיצקעוויטש־גאַס, אַנטקעגן דעם קינאָ „סאָקול״.

אין בית־הכנסת פון דער „תלמוד־תורה״ האָט מען טאָג־טעגלעך געדאַווענט אינדערפרי און אין אָוונט און פאַרשטייט זיך אין די שבתים און ימים־טובים. ר׳ הערשעלע איז גערן געווען אָנגענומען פון דעם מנין מתפללים און פון די בכבודיקע בעלי־בתים פון שטאָט.

איך וויל אויך דערמאָנען אַ געשטאַלט, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט דער „תלמוד־תורה״ ר׳ מעבעלע געלערנטער. ער איז געווען אַ הויי־כער, קורצזיכטיקער ייד, וואָס האָט געטראָגן גראָבע ברילן און אַלע תלמידים האָבן פאַר אים מורא געהאַט פחד־מות. ער איז געווען דער „אַדמיניסטראַטאָר״ פון דער „תלמוד־תורה״ און האָט געזאָרגט וועגן אַלע ענינים פון די „חדרים״ און פון דעם „מנין״. זיין זון קאַראָל איז

געווען מיין גוטער חבר אין „עקיבא" און איז עולה געווען אין לאַנד אינמיטן פון די דרייסיקער יאָרן און וווינט היינט אין חיפה.

ס'איז כדאי אויך צו דערמאָנען אַן אַנדער בעל־תפילה, וועלכער האָט געדאַוונט אין דעם בית־כנסת, ר' משה האַס. ער איז געווען אַ פּאַר־מעגלעכער ייד מיט אַ שוואַרצער שיינער באָרד און שוואַרצע בלישטשענ־דיקע אויגן. ער האָט געהאַט אַ ביז גאָר שיינע אנגענעמע שטים און זיין נוסח פון דאַווענען איז געווען פון די אַנגענעמסטע וואָס איך האָב געוווּסט. ווען ער האָט געדאַווענט ביים עמוד, האָבן פיל יידן געשטראָמט אין שול, כדי צו הערן בעיקר זיין „וווּנדער־קינד" יאַנקעלע, וואָס איז געווען „דער קליינער סאָלאָוויי", ווי מ'האָט אים מיט רעכט גערופן ביי אונדז אין שטאָט. ער האָט געהאַט אַ פּרעכטיקן סאָפּראַן. זיין פאָטער פלעגט אים שטענדיק לאָזן זינגען סאָלאָ גאַנצע תפילות צו דער הנאה פון אַלע מתפללים.

ס'איז אינטערעסאַנט צו אונטערשטרייכן, אַז יאַנקעלע האָט געהאַט אַ שווערע אויסשפּראַך. ס'איז אים שווער געווען צו רעדן פליסיק, אָבער ווען ער האָט אָנגעהויבן זינגען, איז ביי אים באַלד פאַרשוווּנדן געוואָרן דאָס שטאַמלען און זיין שטימעלע האָט זיך צעשווווּמען ווי אַ מלאך־קול.

אגב ביי ר' משה האַס זענען געווען 9 קינדער, צווישן זיי דריי זין. אַלע באַרימטע חזנים, וועלכע לעבן היינט אין אַמעריקע (יאַנקעלע), אין ענגלאַנד און אין ישראל.

„די טשאַרטקאָווער קלויז"

אויף דער לובעלסקאַ־גאַס אַרויפצו, נאָענט צו דער גרונוואַלדזקאַ, איז געשטאַנען די אַזוי גערופענע „טשאַרטקאָווער קלויז" פון די חסידים פון טשאַרטקאָווער רבי'ן. דאָס איז געווען אַן איינשטאָקיקער בנין, געבויט פון ציגל און האָלץ, וואָס האָט געהערט צו דער משפחה טענצער, וועלכער איז געווען אַן אייגנטימער פון אַ בעקעריי, ווו מ'האָט געבאַקן ברויט און חלות.

פיל פון די מתפללים האָבן געהערט צו דער „מזרחי" באַוועגונג. די „טשאַרטקאָווער קלויז" האָט געציילט 7 אָדער 8 „מנינים" בערך. דאָרט האָט אויך געדאַווענט מיין קוזין יאַנקל־ליבער־פּושטייג, וואָס איז געווען באַוווּסט ווי אַ גוטער בעל־מנגן און איז געווען דורך אַלעמען געשעצט.

פון די זייער באַרימטע בתי־כנסת אין אונדזער שטאָט, איז בלי־ספק געווען די קהת־קלויז („קהאָס־קלויז"). די שול האָט זיך געפונען אין „קליינעם רינעק", נישט ווייט פון דעם שטאָט־ראָט.

די פּאָפּולאַריטעט פון דער קהת־קלויז איז געקומען אַ דאַנק דעם רבין ר' דוד, וועלכער איז געווען דער הויפּט בעל־תפילה אין דער „קלויז" ביז זיין פטירה. די „קלויז" האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט איין גרויסער תפילה־זאַל, ווו עס זענען געווען אויסגעשטעלט לאַנגע שווערע הילצערנע טישן און פוןביידע זייטן פון יעדן טיש זענען געשטאַנען לאַנגע ברייטע בענק. דער ארון־הקודש איז אויך נישט געווען קיין קינסטלערישע יצירה און האָט נישט אַרויסגעגלאַנצט מיט זיין שיינקייט און פּראַכט ווי אין אַנדערע בתי־תפילות. אַנשטאָט אַ בעלעמער איז געשטאַנען אַ הויכער טיש, אויף וועלכן מ'האָט געלייענט די תורה. אַלץ איז דאָ אין „קלויז" געווען פּשוט, אינטים, אָבער דער עיקרדיקער אוצר פון „קלויז" איז בלי־ספק געווען די שיינע און אַנגענעמע שטים פול מיט דבקות פון דעם שליח־הציבור פון רבי ר' דוד. ער האָט געהאַט אַ שטענדיקן נוסח פון די תפילות, כאילו ווי ער וואָלט געדאַוונט לויט נאָטן.

די מתפללים האָבן שוין אויסנווייניק געקענט יעדן ניגון זיינעם, יעדן „קנייטש" און זיין ספּעציפישן זיפץ. ס'איז געווען אַ גרויסער נחת־רוח אים צו הערן און בדרך־כלל האָבן זיך די מתפללים נוהג געווען משתתף זיין אין זיין שירה און זמירות. ספּלעגט אָפּט טרעפן, אַז ווען די מתפללים פלעגן אים „אונטערהאַלטן", פלעגט ער פּלוצלינג איבעררייסן זיין תפילה און דאָס איז געווען אַ רמז, אַז די מתפללים זאָלן אים אַליין לאָזן פאַרזעצן זיין דאַווענען, פאַרשטענדלעך, אַז די מתפללים האָבן באַלד איבערגעריסן דאָס זינגען.

די קהת־קלויז איז געווען פאַר מיר אַן אינטעגראַלער טייל פון מיין קינדהייט און ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, פלעג איך אָפּט קומען אין „קלויז" מתפלל זיין אין די שבתים און ימים־טובים. דאָרט אין דער „קלויז" האָב איך געפייערט מיין „בר־מצוה", עולה געווען צו דער תורה, און נאָך דעם געגעבן אַ באַשיידענעם „קידוש" פאַר דעם ציבור מתפללים, ווי עס האָט זיך דאַמאָלסט געפירט ביי אונדז אין שטאָט.

מיין ברודער בוניע, וואָס איז פאַרבליבן אַ פרומער ייד — אַ שומר־

מצוות און וואָס איז באַוווסט אַלס גוטער בעל־תפילה און בעל־מנגן. געדענקט נאָך ביזן היינטיקן טאָג דעם ספּעציפישן „נוסח" פון רבי ר׳ דויד׳ס תפילות. יעדעס מאָל, ווען איך הער אים דאַווענען פאַרן עמוד, ווער איך פון דאָס ניי גערירט, ווייל שטענדיק טויכט אויף אין מיין דמיון די פּאַט־ריאַרכאַלע געשטאַלט פון רבי ר׳ דויד צוזאַמען מיט די צענדליקער מתפללים, וועלכע איך האָב געקענט. איך דערפיל פון דאָס ניי די הייליקע אַטמאָספער, וואָס האָט געהערשט אין דער קהת־קלויז, אין וועלכער איך האָב געדאַוונט אין מיין יוגנט.

אין די ימים־נוראים פלעגן אַהער קומען יידן פון אַלע עקן פון שטאָט. כדי צו הערן דעם רבי ר׳ דויד און יעדן יאָר פלעגט די „קלויז" אין די טעג זיין איבערפולט מיט מתפללים, אַזוי אַז נישט אַלע האָבן געקענט אַריינגיין אינעווייניק און פיל יידן זענען געשטאַנען אין דרויסן מיט זייערע טליתים און געדאַוונט.

די גרעסטע איבערלעבונג איז געווען בלי־ספק די „הקפות", וואָס דער רבי ר׳ דויד פלעגט פירן אין „שמחת־תורה" און „שמיני־עצרת". מיט זיין געזאַנג פלעגט ער מיטרייסן דעם גרויסן ציבור מתפללים. נישט איינמאָל פלעג איך זיך פרעגן, פון וואַנען שעפּט דער רבי אַזוי פיל השערה און כוח, כדי צו שטיין שעהנלאַנג פאַרן עמוד אין אַ חמימה, אין ענגשאַפט צווישן הונדערטער מתפללים, וועלכע זענען געשטאַנען אויף טיש און בענק, פאַרשיכורטע פון דעם רבינ׳ס ניגונים און מיט גרויס התלהבות געשלונגען יעדעס וואָרט וואָס ער האָט אַרויסגעזונגען. ער האָט ממש מהנה געווען דעם עולם מיט זיין געזאַנג, און טאַנץ.

ס׳איז ביי אים געווען אַ שטענדיקער מנהג מתפלל צו זיין תפילת־נעילה, יום־כיפור אין דער גרויסער שול און פיל פון די מתפללים פלעגן דאַן פאַרלאָזן די קהת־קלויז און אַוועקגיין צוזאַמען מיטן רבי׳ן צו דער גרויסער שול.

צוויי זין און איין טאָכטער האָט ער געהאַט: דער עלטערער זון האָט געהייסן מנחם און דער יינגערער שמחה. זיי זענען נישט געווען געבענטשט מיט דעם תפילה־טאַלאַנט פון זייער פאָטער, אָבער דערפאַר איז מנחם געווען אַ ייד אַ בעל־תורה און שמחה איז געווען אַ יפה־תואר.

דער רבי ר׳ דוד איז נפטר געוואָרן דוכט מיר אין יאָר 1937. זיין פטירה האָט אויפגעטרייסלט די יידן אין שטאָט און האָט אַרויסגערופן אַ

גרויסן טרויער ביי אַלע מתפללים, וועלכע ער פלעגט מהנה זיין מיט זיין שיינער תפילה און וועלכע האָבן אים זייער געשעצט.

פון די בעלי־בתים פון דער „קהת־קלויז", געדענק איך דעם שטענ־דיקן בעל־קורא שמעון האָפנער, דעם סגי־נהור שלמה׳לע ליבמאַן, אברהם גלאַט, זישע שליידער, לייבל הייבערג, לייב רובינפעלד, שמעון האַרז, דוד פרידבערג, דוד העבענשטרייט, גאָטפריד, שטולבאַך, זעליג האָפנער, אַקסעלראַד און אַנדערע.

*

פון די אַנדערע „מנינים" וואָס זענען געווען אין פאַרשיידענע ערטער אין שטאָט, געדענק איך דעם „הכנסת־אורחים" און „בעלזער שטיבל" אין עק פון סאָביעסקי־גאַס, די „מנינים" אין די הויפן פון האַלבערטהאַלס הויז, ביי שטיינבוקן אין הויז, ביי מאַריצן און דעם „מנין" פון דעם „מורה־הוראה" ר׳ פנחס העמערלינג אויף דער וואַנסקאַ־גאַס נר׳ 2, ווו מיין משפחה האָט געוווינט.

כ׳פלעג אָפט קומען צו דעם „מנין" פון דעם „מורה־הוראה" צו קבלת־שבת און צו שלש־סעודות. דער „מורה־הוראה" פלעגט זיך נוהג זיין צו זאָגן דברי־תורה בעת די שלש־סעודות. און פלעגט דרך־אגב „אַריינבראָקן" אָן קיין שום קשר די ווערטער: „דאָס דאָזיקע דאָעס". צווישן די חברה־לצים פלעגן מיר זיך וויצלען אויף זיין אַדרעס און אָפט „אַריינוואַרפן זיין זאָגעכטס: „דאָס דאָזיקע דאָעס". אָבער ער איז געווען אַ בכבודיקער ייד און אַ גוטער בעל־תורה. ער איז באַשטימט געוואָרן פון דער מוניציפּאַלער מאַכט אַלס פאַראַנטוואָרט־לעכער פאַר דעם „מעטריקע־אַמט", דאָס הייסט דער אַמט וואָס פלעגט אַרויסגעבן געבוירן־צייגענישן פאַר דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט. זיין אַמט האָט זיך געפונען אין זיין דירה און ער האָט אים געפירט מיט דער הילף פון זיין טאָכטער, כאָטש ער אַליין האָט אויך גוט געקענט די פוילישע שפּראַך. און נאָך אַ פּיקאַנטער פּרט: דער אַריינגאַנג צום „מנין"" איז געווען דורך דער קיך. און ביז היינט צו טאָג פאַרפאָלגן מיך די „שבת־ריחות", וואָס האָבן געשמעקט פון דער קיך און האָבן בשעת דעם קבלת־שבת גערייצט. דאָס זענען געווען ריחות פון אָפּגע־קאָכטע מאכלים, וואָס זענען געשטאַנען אין טעפּ אויף דער ברייטער

קאַר־פליטע אין קיך און דער עיקר, די „יויך" און די פיש, וועמענס ריח האָט פאַרפילט דעם חלל פון קיך און האָט גערייצט די נאָזלעכער פון די מתפללים אין דער צייט פון דאַוונען.

אין אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן האָט מען פאַרענדיקט דעם בוי פון דער גרויסער און שיינער שול „חסד ואמת" אויף דער וועגערסקאַ גאַס, נישט ווייט פון דער גרויסער שול. דאָס איז געווען אַ גרויסאַרטיקע מאָדערנע געביידע און דער תפילה־זאַל האָט געקענט אַריינגעמען עטלעכע הונדערט מתפללים.

משה מייזלס

בית־הכנסת של סבא

בית־הכנסת של סבא ברחוב דיאציוסה 15 היה בית־כנסת מיוחד במינו. הוא שכן באיזור גויי ממש, ברחוב הראשי, מול בית הדואר, ליד בניני המשטרה והממשל המחוזי ובקרבת קסרקטיני הבטליון השלישי.

לאיזור זה נהרו בשבתות ובחגים עשרות יהודים, מגודלי פיאות ומזוקנים, מתנגדים וחסידים חבושי שטריימלער, לבושי קפוטות וחגורי גאַרטלער. היו ביניהם זקנים דוברי יידיש וצעירים דוברי פולנית, יהודים מכל השכבות — אמידים ובעלי מעמד, סוחרים, בעלי־בתים, בעלי מקצועות חופשיים וסטודנטים.

בית־הכנסת שכן בקומה השניה בדירתו של סבא אליעזר דילר, שמקו־רוביו קראו לו בשם „לוזער״. היה זה איש גבה קומה, זקוף ובעל קלסתר פנים יהודי, כולו אומר כבוד והדר. הכל התיחסו אליו בדרך ארץ. הוא היה יהודי מדקדק במצוות מחסידי הרבי מליז׳נסק, ובי״א באדר ביום ההילולא של ר׳ אלימלך מליז׳נסק ז״ל היה נוהג לבקר בבית העלמין המקומי ולהתיחד שם עם זכרו. סבא נהג לעמוד בבית הכנסת במקום המכובד ביותר, בפינה המזרחית, ליד ארון הקודש, כשלצדו מתפלל יהודי נמוך וצנום שנהג להת־פלל ולעבור לפני התיבה בשבתות ובחגים.

אני נזכר בערב יום הכיפורים הראשון בבית הכנסת של סבא. התגוררתי עם הורי בווינה, אך מדי שנה נהגנו לבקר אצל סבא בירוסלב. לנגד עיני עומד החדר הצר של בית־הכנסת. קירותיו היו דהויים והפרוכת האמדמה היתה כשושנה על הרקע הלבן. נער קטן הייתי ולא יכולתי לקרוע עין בלילה זה מן היהודים בעלי זקן ועטופי לובן. לאוזני הגיע לפתע קולו של הרבי הצנום והחיוור, שפרש זרועותיו הרזות כלפי מעלה. קולו היה לו ערב וגבוה כקולו של נער. מבטו היה משוטט לעבר נרות הנשמה המבליחים. לשאלותי הסבירו לי טעם הדלקתם של הנרות ואני טרם ידעתי כי כל אדם נגזר למות נרעש ונפחד התעטפתי, הסתתרתי תחת טליתו של סבא, כדי לא לראות את הבהובם.

בלילות הסליחות, באמצע הלילה היה עובר שמש בית־הכנסת מבית לבית, דופק על הדלתות ומעיר את היהודים בקול רועם לתפילת הסליחות. גם אותי העירו משנתי. חצי מנומנם ורועד מצינה. עשיתי דרכי אל בית־

הכנסת המואר שדמה לאי בוער באפלה. מיד חשתי באוירת הקודש המיו־חדת העוטפת אותו. סבא לוזר אחז בגאווה בידי ואיתו יחד עמדתי בפינה המזרחית. היה זה כאילו אור יהודי דולק בעולם הגויי החשוך שסובב אותנו

עזרת הנשים היתה חדר קטן בסמוך לבית־הכנסת. בשבתות ובחגים התמלאה העזרה בנשים וילדות, לבושות בגדי חג. לעתים שוטט — התגנב מבטי אל חדר זה, אל הנשים חבושות שביסים כשפתאום קול בכי וקינה כאילו של אישה הדומה לרחל מבכה את בניה.

בחגים היה בית הכנסת הקטן מלא מפה לפה, ורבים נשארו עומדים בחוץ בפרוזדור. היה זה בית כנסת בעל אופי חברתי מיוחד, כשיחסי חברות וידידות שררו בין המתפללים. זוכר אני שבשבתות פקדו תמיד מספר אביונים את בית הכנסת. מנהג היה אצל המתפללים לארח אחד מהם לביתם. בית הכנסת היה ידוע כמקום שמנדבים בו צדקה רבה, ועניי המקום ואביונים שמרחוק באו, ידעו, שימצאו בו תמיד אנשים שיזמינו אותם לבתיהם לסעודת שבת וחג.

אני זוכר את חגי הפורים העוינים בבית הכנסת של סבא. קבוצות צעירים היו עוברים ברחובות העיר מחופשים, כלי־זמרם ניגנו והאוירה היתה מרוממת. אך כשיא ההילולא נחרתה בזכרוני שמחת תורה בבית הכנסת והריקודים שרקדו בדביקות עם ספרי התורה. הקפוטות נתעופפו ברוח, הקולות נצרדו בשירה אדירה, זקנים וצעירים נצמדו במעגלי המחול. באי היהודי ברחוב הגויי הרגשת באותו יום יותר מתמיד ש„עם ישראל חי״.

אולם היו גם ימים בהם הטילו אירועים צל קודר על החיים בעיר. מתפרעים אנטישמיים ושקוצים היו נטפלים אל המתפללים בצאתם מבית הכנסת, השמיעו גידופים וקללות, מרטו זקנים ואף השתמשו באגרופיהם.

תופעות עגומות אלה עוממו בזכרוני ונותר רק הזוהר הבלתי נשכח של החדר הקטן בקומה השניה בבית שברחוב דיאציוסה 15, כשהוא מואר כולו ומלא מפה לפה ויהודים עטופים בטליתות מתנועעים בדביקות לקול התפילה והרינה. עודני שומע את קולו הערב והמסתלסת של החזן ולנגד עיני פרוסה הפרוכת האדומה, שהאדימה ביתר שאת באור חיוורון בית הכנסת של סבא...

ברוך קאַלכהיים

די „אגודת ישראל"־אָרגאַניזאַציעס

די רעליגיעזע עלעמענטן פון דעם יידישן ישוב אין יאַראָסלאַוו, זענען געווען בעיקר אָרגאַניזירט אין די צוויי רעליגיעזע אָרגאַניזאַציעס: „אגודת־ישראל" (פון עלטערע בעלי־בתים) און „צעירי אגודת־ישראל" (פון יוגנט־לעכע). ביי דער אָרגאַניזאַציע פון די „צעירי אגודת־ישראל", איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ יוגנט־גרופּע, וועלכע האָט זיך אָנגערופן „פרחי אגודת־ישראל" און זי האָט אַרומגענומען בעיקר „חדר"־יינגלעך.

די „אגודת־ישראל" אין יאַראָסלאַוו, האָט זיך בעיקר פאַרנומען מיט חינוך און קולטור־אַרבעט. אַזוי צום ביישפּיל, האָט זי געשאַפן אַ מיידל־שולע א. נ. „בית־יעקב", אין וועלכער ס'האָבן געלערנט אַריבער 120 מייד־לעך. זי איז געווען אָנגעפירט דורך די צוויי לערערינס: שיאַנקאַ פרינץ (היינט זאָנענבליק) און מינה שפּערלינג (היינט קאַלכהיים), ביידע ווינען היינט אין תל־אביב.

בית ספר לבנות „בית יעקב" עם המורות פרינץ ושפרלינג
„בית־יעקב" שולע מיט די צוויי לערערינס פרינץ און שפּערלינג

דער צענטראַלער חינוך־אַנשטאַלט ביי דער „תלמוד־תורה" איז הויפּט־זאַכלעך אָנגעפירט געוואָרן דורך די עסקנים פון דער „אגודה" און אין דער „תלמוד־תורה" האָבן געלערנט הונדערטער יינגלעך און בחורים.

די „אגודת־ישראל" און די „צעירי אגודת־ישראל" האָבן געפירט אַ ברייט־פאַרצווייגטע קולטור־טעטיקייט, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פאָרם פון רעפעראַטן, פאַרזאַמלונגען, און אויך דאָס שאַפן פון אַן אייגענער ביבליאָטעק.

אין אַלגעמיין איז די „אגודת־ישראל" אָרגאַניזירט געווען לויט די קלויזן אין שטאָט, און די צענטראַלע פעסטונג פון דער אָרגאַניזאַציע איז געווען די „תלמוד־תורה"־קלויז, אין וועלכער מ'האָט געלערנט די מיינסטע שיעורים, ווי דער „דף היומי", אונטער דער אָנפירונג פון משה'לע דאַננער און „תהילים", אונטער דער אָנפירונג פונעם מזכיר פון די „צעירי אגודת־ישראל", דוד פרייפעלד. חוץ דעם, האָט די „אגודת־ישראל" אָרגאַניזירט אַן אייגענעם „מנין", אין וועלכן ס'האָבן יעדן שבת געדאַוונט אַ 6־5

קבוצת „צעירי אגודת־ישראל" עם המדריכים דוד אינטאטור, ברוך קלכהיים והירש בראנדט

אַ גרופּע „צעירי אגודת־ישראל" מיט זייערע מדריכים דוד אינטאַטור, ברוך קלכהיים און הירש בראַנדט

מנינים פון בחורים און ווו עס זענען סטאַביל געפירט געוואָרן „שלש־סעודות" און „מלוה־מלכה".

אויסער דער א. ד. טעטיקייט, האָט די „צעירי אגודת־ישראל" געשאַפן אַ הכשרה־פונקט, אין אַ ספּעציעל געדונגענעם לאָקאַל, וואָס האָט זיך געפונען אינעם הויז פון ר' אפרים איזמאַן. אין דעם הכשרה־פונקט, האָבן זיך געפונען 16 יונגעלייט פון דער פּראָווינץ. צוויי חברים פון דער דאָזיקער הכשרה זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל און געפינען זיך אין לאַנד.

די „אגודת־ישראל" האָט געהאַט אַ שטאַרקע און רעפּרעזענטאַטיווע פאָרשטייערשאַפט אין דער קהילה. אין דער לעצטער קאַדענץ פון דער קהילה, האָט זי שוין געהאַט 5 פאָרשטייער: 2 אין דער פאַרוואַלטונג און 3 אין קהילה־ראַט. אין דער פאַרוואַלטונג זענען געווען פאַרטראָטן פאָלגנדע חברים: ר' משה האָס — פאָרזיצער פון דער „אגודה" (נפטר געוואָרן אין לאָנדאָן) און ר' אליעזר־בעריש גאָלדמאַן (אַן איידעם פון ר' יעקל קלעפּנער, איינער פון די אָנגעזעענסטע בעלי־בתים אין יאַראָסלאַוו, (אומגעקומען דורך די דייטשן), אין קהילה־ראַט: ר' אברהם גלאַט (נפטר געוואָרן אין תל־אביב), ר' מרדכי ארנבאַך (נפטר געוואָרן אין גבעתיים) און ר' מנדל שלעפּעריק (נפטר געוואָרן אין ניו־יאָרק, לעצטנס איז זיין אָרון אַריבער־געפירט געוואָרן קיין ישראל).

מען מוז קאָנסטאַטירן, אַז די „אגודת־ישראל" צוזאַמען מיט די „צעירי אגודת־ישראל", האָבן געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין רעליגיעזן, קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער יידישער קהילה אין יאַראָסלאַוו.

הוויי, אורחות חיים, זכרונות

מונדק הבנשטרייט

יהודים ופולנים בירוסלב והיחסים ביניהם בשנות 1945 — 1918

בכתיבת מאמר זה הדריך אותי העקרון, שאין לתאר את חיי היהודים בעירנו ירוסלב, מבלי להתייחס ולו בקצרה לבעיית היחסים בין היהודים והפולנים, היות והפולנים בעיר הוו שני שליש מן האוכלוסיה ואילו היהודים הוו בה רק שליש אחד.

אמנם, היחסים עם הפולנים לא היו הדוקים. אנו, היהודים, רגילים היינו להיפגש בתנועות נוער ציוניות, במועדוני ספורט שונים ובבתי־כנסת. הפולנים לעומת זאת, היו עורכים מפגשים בתנועות הנוער הלאומיות שלהם, כמו „סוקול", „סטשלץ" ו„קסינו אופיצרסקה", להם היו מועדוני ספורט מוכרים, כמו „ירוסלבינקה" ו„אוגניסקו". לעומת זאת היו מגעים הדוקים יותר בין בני שני העמים בחיים היומיום.

פולנים רבים היו מועסקים ע"י היהודים במפעלים שונים, בבתי־מסחר ובשרותים. רבים מהם חיו בקרב המשפחות היהודיות במשך שנים, למדו את לשונם ואפילו דברו יידיש. ודבר זה היה ידוע בעירנו. מי למשל, לא שמע על עובד בית־מרחץ פול, שהיה פולני, אך דיבר יידיש כיהודי ממש.

נוער יהודי היה לומד יחד עם הפולנים בבתי־ספר ממלכתיים ואף התחרו במשותף במגרש הספורט באצטדיון העירוני של הצבא הפולני. סוחרים ובעלי מלאכה יהודים שונים, היו רגילים לפקוד את בית העיריה (מגיסטרט), או את משרד האוצר (Urząd Skarbowy) ולבוא במגע עם הרשויות הפולניות היו אפילו מגעים עם המשטרה הפולנית ובמיוחד עם השוטר המפורסם ווינורוביץ. למזלנו המגעים האלה לא היו על רקע פלילי, אלא על רקע פוליטי, מפני שעברות פליליות לא היו רשומות אצל היהודים. המשטרה הפולנית הקפידה שהחנויות תהיינה נעולות בזמן החוקי ועצרה יהודים שמאלניים לפני כל חג הפועלים.

האמת ניתנת להאמר שבני שתי קבוצות לאומיות התייחסו אלה לאלה במידה של זלזול. בעיני התלמיד הפולני, יהודי אפילו הוא מוכשר ביותר ואפילו הוא חזק באיגרוף אינו אלא יהודון (ŻYDEK), ואלו בעינינו ובעיקר בעיני הורינו לא היה הפולני אלא „גוי", ובחדרים זכה לכינויים כמו „עשו" או „שקץ".

אך ראוי לציין כי בדרך כלל היה יחס האוכלוסיה הפולנית אל היהודים הוגן למדי, לא היה בעירנו, כדוגמת ערים אחרות, „גיטו". היהודים היו מתגוררים לא רק באיזור ה„רינק" וברחובות הסמוכים לו. רבים מהם קבעו את מעונם ברחובות פולניים מובהקים כמו : השלושה במאי, דיצוויוסא, פוניאטובסקי וקושציושקו. יהודים עטופי טליתות וחובשי שטריימלער, חסי־דים יראי שמים עטורי זקן ופיאות, היו עוברים ברחובות הראשיים של העיר בשבתות ובימים טובים בדרכם לבית הכנסת או לבית מדרש. באותם הרחובות היו צועדים בימי ראשון ובחגים לאומיים פולניים גדודי צבא־פולני לכנסיה הקתולית או הפרווסלבית. וחייבים אנו לציין כי בירוסלב היהודים לא היו חיים תחת לחץ התנפלויות או התנכלויות מצד האוכלוסיה הפולנית.

שנות 1939—1930

בשנות השלושים חל שינוי לרעה ביחסם של הפולנים ליהודים ובעיקר בשנים שקדמו לפרוץ מלחמת העולם השניה. בתקופה זו גברה האנטיש־

קטע מרחוב גרונוולדזקה

Part of Grunwaldzka Street

מיות בפולין שמצאה את ביטויה בפוגרומים במקומות שונים בערי פולין. בעיר פשיטיק יצאו האיכרים המוסתים ע״י הכומר מהכנסיה, הפכו דוכנים של יהודים בשוק, בזזו את רכושם ורצחו כמה יהודים. בעיר מינסק מזוביצקי ירה חייל יהודי בשוטר צבאי שהתנכל בו. כתוצאה מכך פרץ פוגרום בעיר והחייל היהודי שירה בשוטר הצבאי הפולני נידון למות ע״י בית־משפט צבאי.

ההסתה הארסית גרמה להתפרצויות של סטודנטים פולנים באוניבר־סיטאות ורשה, קרקוב, לבוב, ווילנה. הסטודנטים האנדקים היו מתנפלים על סטודנטים יהודים באלות שבקצי הותקעו סכיני גילוח במגמה להרחיקם מן הלימודים.

יחס הפולנים אל היהודים הורע עוד יותר לאחר חתימת חוזה אי התקפה בין פולין וגרמניה הנאצית בסוף ינואר 1934. לא ארכו ימים והמדיניות זו הטביעה את חותמה על המדיניות לגבי היהודים, ראשי המדינה חיזקו את ההסתה האנטישמית והגבירו את המלחמה הכלכלית נגד היהודים בהישענם על הצהרתו של ראש הממשלה הפולנית הגנרל סלאבוי־סקלדקובסקי ב־1936, שממשלתו אמנם התנגדה למעשי אלימות, „אבל מאבק כלכלי — אדרבא״. („Owszem״).

הממשלה חיפשה צורות נאותות למפנה האנטישמי שלה, היא בחרה בשיטות לאגליות של סתימת מקורות פרנסה להמוני היהודים ודחיקת רגליהם. היא השתדלה שמעשיה, בתוכנם, ייראו כתוצאות טבעיות של ההתפתחות הכלכלית, של לחץ המוני הפולנים, העוברים בתוקף צרכיהם הכלכליים לפרנסותיהם של היהודים. זוכרים אנו את הויכוחים הסוערים בסיים הפולני שעוררו הצעת החוק ע״י הגב׳ פריסטורובה לאסור את השחיטה הריטואלית וזכורות גם היטב הופעותיו האנטישמיות של הכומר צ׳יצ׳אק.

באוניברסיטאות הונהג „נומרוס קלאוזוס״ („Numeus Clausus״) נגד סטודנטים יהודים, תופעה אנטישמית נוספת היתה במוסדות להשכלה גבוהה, כאשר הסטודנטים הפולנים ניסו להושיב את הסטודנטים היהודים על „ספסלים יהודיים״ („ספסלי גיטו״) באולמי ההרצאות. עם „גיטו״ זה לא השלימו הסטודנטים היהודים. אחי שהיה באותו זמן סטודנט הפולטכניקה בעיר לבוב סיפר לי, שהוא וחבריו היו מעדיפים להאזין להרצאות בעמידה במשך שעות, מאשר לשבת על ספסלים הנפרדים מצד שמאל.

תופעות אנטי־יהודיות אלה הורגשו גם בעירנו ירוסלב. לעיתים

POLACY-KATOLICY!

Zbliża się okres wzmożonych **z a k u p ó w** p r z e d ś w i ą t e c z n y c h!

Hasłem wszystkich Polaków i Polek:

święta bez żydów!

Przy tradycyjnym, chrześcijańskim stole wigilijnym i na drzewku wszystko z firm polskich i chrześcijańskich!

Dziś już całe społeczeństwo polskie rozumie dobrze rozkładową robotę żydo-komuny!

Dzięki zdecydowanej postawie większości już Polaków, powstały dziesiątki tysięcy n o w y c h p l a c ó w e k c h r z e ś c i j a ń s k i c h!

• Polacy i Polki!

K u p u j c i e na święta, jak zawsze wszystko u Polaków! Ich tylko popierajcie! Żądajcie wszędzie p r a w d z i w i e p o l s k i c h, chrześcijańskich wyrobów!

To hasło przykute w czyn całego Narodu, odżydzi nasze miasta, da chleb i pracę masom bezrobotnej naszej braci!

Grosz żydowi — zbrodnią wobec Narodu!!

Polak popiera Polaka!!

Zwycięstwo już bliskie! Od Was zależy rychłe nadejście: Wielkiej, Katolickiej i Narodowej Polski!

TOW. „SAMOOBRONA"

אנטיסעמיטישע פלוגבלעטלעך וועלכע זענען פארטיילט געוואָרן פאר די יידישע געשעפטן, 1938
עלונים אנטי־יהודיים שחולקו לפני חנויות יהודיות, 1938
Leaflets circulated by antisemitic pickets in front of Jewish shops 1938

תכופות נראו ברחובות העיר אקדמאים פולנים עם "mieczyk chrobrego„ תקועים בדש הבגד, חובשים כובע „קורפורנטית", מחלקים כרוזים הקוראים להחרים חנויות היהודים. צעירי O. N. R. היו עורכים פרעות בימי השוק ובכל שעת־כושר שנזדמנה להם. סיסמתם היתה „פולני קונה אצל פולני" ("swoj do swego po swoje„), „דג לחג — רק מפולני". מתוך עוורון מדיני היו הפולנים מעלים סיסמאות לאומיות שונות, כמו: „המפקד, נהג אותנו אל הזאולזיה" ("Wodzu, prowadz na Zaolzie„), זאת היתה קריאה למפקד העליון של הצבא הפולני המרשל רידז־שמיגלי, או סיסמה כזו, כמו: „חזקים, מאוחדים ומוכנים" ("Silni, Zawrci, Gotowi„).

סיסמאות אלה כבשו את ליבו של העם הפולני, עד שלא חש את הסכנה המאיימת עליו מצד גרמניה הנאצית.

אנו, יהודי ירוסלב היינו מודעים לסכנה ולשואה המתקרבת, אע"פ שבחלומות הרעים ביותר לא יכולנו לשער את תוצאותיה הנוראות.

שנות 1945—1939

רק לאחר גירושם של היהודים מן העיר ע"י הגרמנים, התחילו הפולנים להבין את הסכנה שהכיבוש הנאצי טומן בתוכו.

הפולקסדויטש הידוע שמידט, שפעולתו צומצמה עתה ברחוב היהודי, חיפש לעצמו שדה פעולה חדש. הוא חיפש פולנים לאומיים, שביניהם היו גם אנדקים, רדף אותם והיה מלשין עליהם לשלטונות הכיבוש הגרמני. רבים מהם נאסרו ובין האסירים היו הפולנים: שימלקובסקי, טרוינובסקי, המהנדסים ריניאק ודובז'ינסקי, אלבינובסקי, נזרקיביץ, גלינסקי ואחרים. לאושביץ נשלחו כ־70 איש, רובם ניספו במחנה ורק אחדים מהם נשארו בחיים. שמו של אחד האסירים גלינסקי — בן עירנו נזכר גם במשפט אייכמן ע"י העדה רעיה קוגן. גלינסקי היה בן שרת בבית־ספר תיכון ובהיותו במחנה אושביץ הכיר את היהודיה מאלה צימטבאום מבלגיה. השניים החליטו לברוח מן המחנה. בסיוע יהודים אחרים עצורי המחנה, השיג גלינסקי מדים של קצין ס. ס. ובמדים אלה הצליח לצאת מהמחנה ויחד עמו גם מאלה צימטבאום. מטרתו היתה להגיע לסלובקיה. בדרך לשם, בקרבת העיר בילסקו חלתה חברתו היהודיה ובשל כך נאלצו להסתתר אצל איכר אחד, אשר הסגיר אותם לגיסטפו. גלינסקי נתלה בפומבי במחנה ואילו מאלה צימטבאום חתכה לעצמה את הורידים ובעינויים נוראים מתה שבוע לפני ביצועה גזר דינה בתליה. ראוי לציין, כי שניהם עמדו בגבורה

במשך שלושה שבועות של עינויים וחקירות ממושכות ולא גילו לגרמנים את אלה שעזרו להסם בבריחה מהמחנה.

בקבוצה השניה ששולחה לאושביץ, היו עובדי העיריה (המגיסטראט). הם הואשמו על האזנה בלתי ליגאלית לרדיו. הפקידים האלה נמסרו לגיסטפו ע״י השרתים של העיריה פודגורני והנייקו. ברצוני לציין שאנו היהודים יודעים היטב שהאוכלוסיה הפולנית לא עמדה במבחן בזמן הכיבוש הנאצי ביחסם ליהודים. רוב הפולנים היו אדישים לגורלם של שכניהם היהודים. חלק מהפולנים המכוני „שמלצובניקי״ מסרו יהודים שהסתתרו במקומות שונים לידי הגרמנים. היו מקרים מעטים של הצלת יהודים בידי פולנים — חסידי אומות העולם, שסיכנו את חייהם ע״מ להציל יהודים; אבל מקרה של מסירת קבוצת פולנים לגיסטפו ע״י אחיהם פולנים — משתפי פעולה עם הנאצים אומר דרשנו.

בשנת 1940 נאסרו ע״י אותו שמידט וחבריו אנשים נוספים. בין האסירים היו מנהל משרד האוצר — אסלנוביץ, מנהל הדואר — קורק, שני מנהלי בתי־הספר התיכוניים — ד״ר מרטובסקי, אינז׳ סובולבסקי והפולני ויידוביץ. זמן קצר לפני סוף המלחמה נאסרו ונורו למות ביער קידלוביצה הסטודנטית בשיה פוזון׳ בת ה־25 והמורה זימניצקה.

אולם מטרתו העיקרית של משרת הנאצים הזה שמידט היה לתפוס יהודים שהסתתרו במקומות שונים ולמסרם לגיסטפו, אולם היות שבעיר עצמה כבר לא היו עוד יהודים, אז הוא חיפש אותם בעיירות הקרובות לעיר ובכפרים בסביבה.

וכך ביוני 1942, הוא לקח חלק פעיל יחד עם ה־ס.ד. (משטרת הבטחון) ברצח 360 יהודים שהועברו למחנה פלקיניה ונורו שם למות. שמידט הואשם גם בזה, שבקיץ 1942 הוא ירה למות על יד הקיר של המנזר „אננה קאסרניה״ את האב והבן של משפחת שטלצר. ראוי לציין שעל יד אותו קיר של המנזר הוא ביצע את הרצח של 30 תושבי ירוסלב, יהודים ופולנים.

בסוף המלחמה ברח לגרמניה המערבית ושם הוא גר עד היום הזה, מבלי לתת דין על פשעיו שהוא ביצע בזמן מלחמת העולם השניה, מכיוון שלא נמצאו עדים חיים שיכלו להעיד נגדו. אך השנה לאחר חיפושים ממושכים אחר עדים, הצליחו אנשי „המדור לחקר פשעי הנאצים״ במשטרת ישראל לאסוף חומר המאפשר להעמידו לדין, ומשפטו עומד להתקיים בעיר דורטמונד שבגרמניה המערבית.

ראוי לציין שלא רק שמידט שיתף פעולה עם הנאצים. פולני אחר בשם

גיראי — קצין פולני לשעבר, גם הוא שיתף פעולה עם הגרמנים. הוא הלשין על יהודים ופולנים שהתחבאו בכפרים על יד ירוסלב. הוא זה שהלשין על זושיה שפץ (בת של רופא מפורסם בירוסלב), הוא גילה לגיסטפו על מקום עבודה שלה באחוזה דמיטרוביצה. חושדים בו שהוא גם הלשין על גיסו — השופט טופולינסקי (ממוצא יהודי), שנתפס ע״י הגיסטפו ואחרי עינויים קשים נורה למות.

בתקופת המלחמה, לאחר גירוש יהודי ירוסלב ע״י הגרמנים מהעיר, התפזרו בני עירנו באזורים המזרחיים של דרום־פולין ומצאו בית־מקלט זמני אצל קרוביהם ומכריהם. אחדים מהם התישבו בערים דרוהוביץ, סמבור, יבורוב ובערים אחרות, אך רובם התישבו בעיר לבוב.

בשנת 1940, בתקופה הסוביטית, לאחר מצור אחר „הפליטים״ שבצעו אנשי נ. ק. וו. ד. נאסרו הרבה מבני עירנו ונשלחו למקומות שונים בצפון ברית־המועצות ושם הם חיו בגלות סיביר בתנאים קשים מאוד, אך רצה הגורל שדווקא הם נשארו בחיים ומאלה שנפלו לידי הגרמנים — רק מעטים ניצלו ממות.

בשנת 1945 נפגשתי בעיר קרקוב עם שרידים מעטים מבני עירנו שנותרו בחיים לאחר הכיבוש הנאצי. שמעתי מפיהם סיפורים מזעזעים נוגעים ללב ולא אחד מהם היה עד חי לרצח קרוביהם ויקיריהם.

שנה לאחר מכן נפגשתי גם עם בני עירנו שחזרו מרוסיה. גם מסי־פוריהם נודע לי על התנאים הקשים ועל הסבל הרב שהיה מנת חלקם בהיותם ברוסיה בשנות המלחמה.

מר היה גורלם של יהודי ירוסלב בשנות המלחמה 1939—1945. רוב יהודי העיר נרצחו ע״י המרצחים הנאצים. שואת יהודי ירוסלב היא לדעתי פרשיה מיוחדת במינה וטעונה מחקר מקיף ויסודי.

*

בסיום רשומות אלה ברצוני לתאר כיצד נפרדתי בשנת 1944 מעירנו היקרה ומהפולנים — אשר לפני המלחמה דגלו בתורת „הגזע הטהור״.

בסוף המלחמה בהיותי בבית־ספר לקצינים בצבא הפולני יצאתי בתפקיד ליום אחד לירוסלב. לאחר סידור כל הענינים שהיו קשורים בשלי־חותי, יצאתי לסיור בעיר, אותה לא ראיתי במשך שנות המלחמה.

את סיורי בעיר התחלתי ב„רינק הקטן״. נשען על המעקה השקפתי על פני המישור היפה שהשתרע לפני. אי שם במרחקים זורמים לאט, לאט

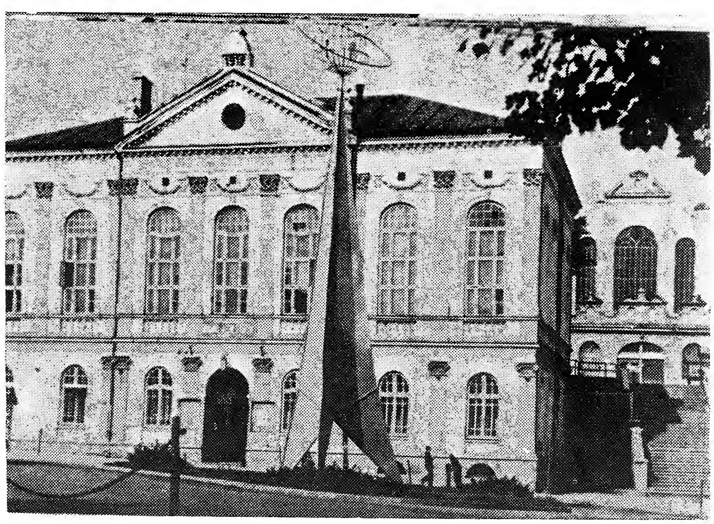
הראטוש בירוסלב מימי הרנסנס

מי הנהר השקטים של הסאן. נזכרתי שלא רחוק מכאן, כמו דבוקים למרגלות ההר עמדו מועדוני הנוער של בית״ר ו־„השומר הצעיר״. במועדונים אלה התנהלו פעם חיי נוער תוססים לפני המלחמה. המועדונים האלה נמצאו במרחק רב זה מזה, כאילו להבליט את הניגוד האידיאולוגי בין שתי תנועות נוער אלה. מסתכל אני סביבי ואיני מאמין למראה עיני: ב„רינק הקטן״, לא רחוק מכאן עמד אי־פעם בית־הכנסת הקטן שקראו לו „די קהת קלויז״. בנעורי הלכתי לבית־כנסת זה יחד עם אבי להתפלל בשבתות ובחגים. בית־הכנסת הזה היה מעין מקדש קטן, שבו היה בוקע קולו הערב של הרב האהוב על כולנו — ר׳ דוד. בית־כנסת זה אינו עוד, הוא נהרס.
עברתי ברינק הנטוש והשקט והגעתי לקרן הרחובות רינק וספיטקה.

הבית מצד שמאל שעמד כאן נהרס. מרחוב טריבונלסקה המשכתי ללכת והגעתי למקום הקרוי "Wały". משם ירדתי במדרגות ונעצרתי לפני בנין שהיה פעם „יד־חרוצים". בבית הזה היו מתקיימות הופעות של התיאטרון היהודי, הרצאות של מנהיגים ציוניים של ירוסלב ומחוצה לה. בבית הזה היו בני הנוער מכל הזרמים גם עורכים ויכוחים סוערים קולניים. ל„יד־חרוצים" היינו באים לבלות בלילות שבת, בחנוכה ובפורים. הכל זה היה בעבר, עתה עומד הבית ריק, אין בו נפש חיה, רק השלט שבחזית הבנין מעיד שהפולנים הפכו את הבנין הזה ל„בית תרבות" שלהם.

חזרתי לרחוב גרודזקה, אי פעם היה הרחוב הזה מרכז המסחר הסואן של העיר, שבו היינו חשים את דופק החיים היהודיים ומה עתה? כל החנויות סגורות, רק שתיים מהן הפכו לצרכניות. פניתי ימינה לרחוב לובלסקה במקום בו עמד הקלויז של חסידי צ׳ורטקוב. עתה השתרע מגרש ריק מכוסה עשב. חשתי כאב חזק בליבי ושאלתי את עצמי: איך קרה הדבר? הרי היהודים היוו רק שליש מתושבי העיר, והנה עכשיו בלעדיהם אין חיים — רק שממה. (באותו זמן היה רק יהודי אחד בעיר, היה זה זילברמן, בעל המאפיה מרינק).

שיניתי את הכיוון, כי חששתי מפני אכזבות חדשות, הרי לא רחוק

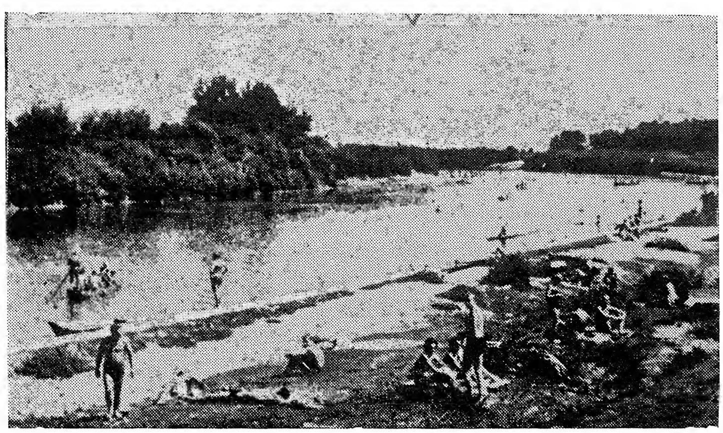
בנין „יד חרוצים" ברקע „האלה טרגובה"

„Jad Haruzim"

ממקום לשם הגעתי, שכן ה„תלמוד־תורה" ולידו בית המרחץ היהודי והמקווה ומי יודע מה קרה שם? בעוברי את רחוב גרונבלדזקה נתקלתי בשני אנשים שהיו מוכרים לי. בראותם אותי נעצרו לרגע. אחד מהם זדורוז׳ני־פועל במפעל העוגות של אבי והשני היה חברו — פקיד במא־גיסטרט. ברצוני לציין שלא פעם לפני המלחמה, ניהלתי עם שניהם ויכוחים ארוכים בנושא היהדות. השניים היו חסידים מובהקים של האידיאולוגיה הנאצית ועתה התקיימה בינינו פגישה כה אבסורדית: אני במדי הצבא הפולני עם רובה על השכם, והם פולנים — נציגים של „גזע הטהור" עומדים מולי ופניהם מושפלים. הם שאלו אותי בעדינות על גורל משפחתי וביקשו סליחה שפעם, לפני המלחמה הם גילו איבה כלפי היהודים. מה יכולתי לענות להם? חשבתי בליבי, שאולי הם התאכזבו מהשכרון האידיאולוגי שלהם רק אחרי שנים מעטות ואילו ליהודים עלה הדבר באובדן מיליונים של בני עמנו.

נותרו לי עוד שמונה שעות לצאתי מן העיר, אולם הרגשתי שהדבר הוא מעל כוחותי להישאר פה שעה נוספת. העיר הזאת, בה חייתי וגדלתי, היתה עכשיו כעיר רפאים. פניתי לרחוב סלובצקי ויצאתי ברכבת הראשונה.

היתה זו הפרידה האחרונה מעיר נעורי־מירוסלב.

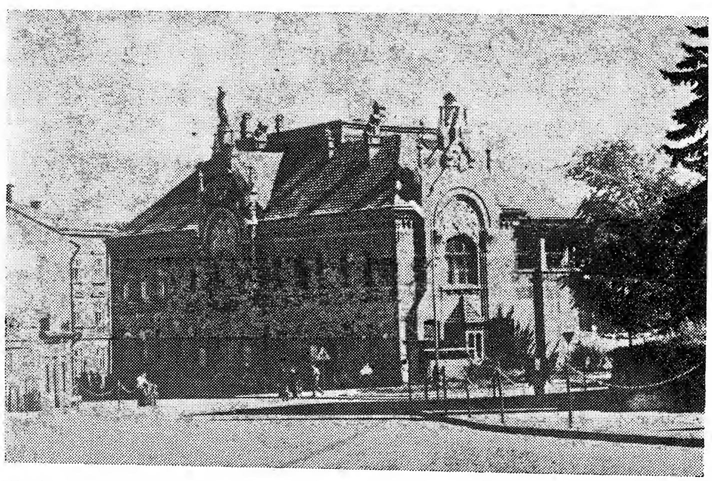
On the Beach of the „San" — הפלאז׳ה על ה„סן"

מונדעק העבענשטרייט

יידן און פּאָליאַקן אין יאַראָסלאַוו און זייערע באַציונגען אין די יאָרן 1945—1918

ביים שילדערן די באַציונגען צווישן די יידן און פּאָליאַקן אין יאַראָס־לאַוו אין דער אויבנדערמאָנטער תקופה, בין איך אינסטרואירט געוואָרן פון דעם פּרינציפּ, אַז מען קען נישט באַלויכטן דאָס לעבן פון די יידן און אונדזער שטאָט יאַראָסלאַוו, נישט באַלויכטנדיק אפילו אין קורצן וועגן די פאַרהעלטענישן צווישן די יידן און פּאָליאַקן, היות ווי די פּאָליאַקן האָבן געבילדעט צוויי דריטל פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג און די יידן בלויז איין דריטל.

למען האמת מוז מען אונטערשטרייכן, אַז אין אַלגעמיין זענען די באַציונגען צווישן די יידן און פּאָליאַקן אין שטאָט נישט געווען קיין ענגע. מיר יידן, פלעגן זיך נוהג זיין צו טרעפן אין די לאָקאַלן פון די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, אין פאַרשיידענע ספּאָרט־קלובן, ספּאָרט־פלעצער און אין די בתי־כנסת. די פּאָליאַקן דאַקעגן, פלעגן זייערע באַגעגענישן איינאָרדענען אין זייערע נאַציאָנאַלע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, ווי „סאָקאָל", „סטשעלעץ"", „קאַסינאָ אָפיצערסקע"". ביי זיי זענען געווען אנערקענטע

The Sokół Cinema

קולנוע „סוקול"

ספּאָרט־קלובן, ווי „יאַראָסלאַוויאַנקאַ" און „אַגניסקאַ". אָבער טראָץ דעם, זענען פונדעסטוועגן געווען ענגע קאָנטאַקטן צווישן די ביידע פעלקער אין טאָג־טעגלעכן לעבן. און צו דעם האָבן בייגעשטייערט פאַרשיידענע גורמים און דער עיקר, וואָס נישט קיין קליינע צאָל פּאָליאַקן זענען געווען באַשעפטיקט דורך יידן אין זייערע פאַרשיידענע אונטערנעמונגען אין שטאָט, אין זייערע האַנדלס־געשעפטן און אין דער באַדינונגס־סיסטעם.

נישט ווייניק פּאָליאַקן האָבן אין משך פון פיל יאָרן געלעבט צווישן די יידן, געקענט זייער שפּראַך און גערעדט אַפילו גאַנץ גוט יידיש. דאָס איז געווען אַ גאַנץ באַקאַנטע דערשיינונג אין שטאָט. ווער צום ביישפּיל, האָט נישט געהערט וועגן דעם פּוילישן באַד־אַרבעטער פּאַל, וועלכער האָט גערעדט יידיש ווי אַ ייד.

די יידישע יוגנט האָט געלערנט צוזאַמען מיט די פּוילישע שילער אין פאַרשיידענע מלוכה־שולן און צוזאַמען מיט זיי פלעגן מיר אַרויסגיין אויף פאַרשיידענע ספּאָרט־פאַרמעסטונגען אויפן שטאָטישן סטאַדיאָן פון דער פּוילישער אַרמיי.

די יידישע סוחרים און בעלי־מלאכות פלעגן אין פאַרשיידענע אנגע־לעגנהייטן באַזוכן דעם שטאָט־ראָט (מאַגיסטראַט), די ביוראָען פון סטאַ־ראָסטוואָ, אָדער דעם פינאַנס־אַמט (Urząd Skarbowy) און אויף אַזאַ אופן, האָבן זיי זיך קאָנטאַקטירט מיט די פּוילישע באַאַמטע אין די מלוכה־אַמטן.

ס׳זענען געווען אַפילו קאָנטאַקטן מיט דער פּוילישער פּאָליציי און באַזונדערס מיט דעם באַקאַנטן פּאָליציאַנט וואינאַראָוויטש. מיר האָבן אָבער געהאַט מזל, וואָס דער קאָנטאַקט מיט אים איז געווען בלויז אויפן פּאָליטישן באַדן און נישט אויפן קרימינעלן, היות ווי קרימינעלע פאַר־ברעכערס זענען נישט געווען פאַרצייכנט ביי יידן. די פּוילישע פּאָליציי האָט שטרענג אַכטונג געגעבן, אַז די געשעפטן זאָלן געשלאָסן ווערן אין דער באַשטימטער צייט לויטן געזעץ און ס׳זענען געווען אויך פאַלן, ווען די פּוילישע פּאָליציי פלעגט אַרעסטירן לינק־געשטימטע יידן ערב יעדן אַרבעטער יום־טוב.

מ׳דאַרף קאָנסטאַטירן אַז די יידן און פּאָליאַקן האָבן נישט אין אַ קליינער מאָס זיך באַצויגן מיט אַ געוויסער גרינגשעצונג איינע צו די אַנדערע. אין די אויגן פון דעם פּוילישן שילער, איז אַ פּעאיקער ייד, אָדער אַ ייד מיט אַ שטאַרקער פויסט, געווען נישט מער ווי אַ „זשידעק"". דאַקעגן

ביי אונדז, — און בעיקר ביי אונדזערע עלטערן איז יעדער פּאַליאַק געווען נישט מער ווי אַ „גוי" און אין די „חדרים" האָט דער „גוי" זוכה געווען אָנגערופן צו ווערן „עשו", אָדער „שקץ". מ'דאַרף מודה זיין אַז בדרך־כלל, איז די באַציונג פון דער פּוילישער באַפעלקערונג צו די יידן געווען אַ גאַנץ קאָרעקטע. ביי אונדז אין שטאָט איז נישט געווען אַזוי ווי אין אַנדערע שטעט — אַ „געטאָ" וווּ ס'האָבן אויסשליסלעך געלעבט יידן. די יידן האָבן געוווינט נישט נאָר אין דעם ראַיאָן פון „רינעק" און אין די דערבייאיקע גאַסן. פיל פון זיי האָבן זיך באַזעצט אין די אויסשליסלעך פּוילישע גאַסן ווי: „דריטער מאַי", „דיציוסאַ", „פּאָניאַטאָווסקי" און „קאָסציושקאָ". אין די שבתים און ימים־טובים האָט מען געקענט זען יידן אַנגעטאָנענע אין טליתים מיט שטריימלעך אויף די קעפּ און פרומע חסידים מיט לאַנגע בערד און פּאות פלעגן אַדורכגיין די צענטראַלע גאַסן פון שטאָט אין דער ריכטונג צו די בתי־כנסת, אָדער אין בית־מדרש. אין די זעלבע גאַסן, אין די זונטיק־טעג און אין די טעג פון די פּוילישע נאַציאָנאַלע פייערונגען פלעגן פּוילישע זעלנער מאַרשירן צום קאָשציאָל, אָדער צו דער פּראַוואָסלאָוונער צערקווע. מ'מוז אונטערשטרייכן, אַז אין יאַראָסלאַוו האָבן די יידן זיך נישט געפונען אונטער דעם פּחד פון אַנטי יידישע עקסצעסן מצד דער פּוילישער באַ־פעלקערונג.

אין די יאָרן 1939—1930

אין די דרייסיקער יאָרן און באַזונדערס אין די יאָרן פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט זיך די גוטע באַציונג מצד די פּאָ־ליאַקן צו די יידן אָנגעהויבן פאַרערגערן.

אין אָט דער תקופה האָט זיך אין פּוילן פאַרשטאַרקט דער אַנטיסע־מיטיזם, וואָס האָט געפונען דעם אויסדרוק אין אָפענע כוליגאַנישע אָנפאַלן אויף יידן, און פּאָגראָמען, וואָס זענען אויסגעבראָכן אין פאַרשיידענע שטעט אין פּוילן. אין דער שטאָט פּשיטיק צום ביישפּיל, זענען פּויערים, אונטערגעהעצטע פון אַ קסיאָנדז, אַרויס פון קאָשציאָל און איבערגע־וואָרפן די סטראַגאַנעס פון יידישע הענדלער אין מאַרק, באַרויבט זייער רכוש און האָבן דערמאָרדעט אייניקע יידן.

אין דער שטאָט מינסק־מאַזאָוויעצקי האָט אַ יידישער זעלנער פון יאוש געשאָסן אין אַ פּוילישן זשאַנדאַרם, וועלכער האָט זיך איזדעקעוועט איבער אים. אין רעזולטאַט פון דעם שאָס איז אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם

און דער ייד, וואָס האָט געשאָסן צום זשאַנדאַרם, איז פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט דורכן פּוילישן געריכט.

אין די אוניווערסיטעטן פון וואַרשע, קראָקע, לעמבערג און ווילנע, פלעגן די ענדעקישע סטודענטן אָנפאַלן אויף זייערע יידישע חברים מיט קאָסטעטן, אין וועלכע ס'פלעגן אין די שפּיצן איינגעמאָנטירט ווערן ראַזיר־מעסערלעך. מיט דער הילף פון אַזעלכע „מכשירים" האָבן זיי געפירט זייערע אידעאָלאָגישע ויכוחים מיט די יידישע סטודענטן.

די באַציונג מצד די פּאָליאַקן צו די יידן האָט זיך נאָך מער פאַרערגערט נאָכן שליסן דעם נישט אָנגריף־פּאַקט צווישן פּוילן און נאַצי־דייטשלאַנד. עס געדענקט זיך די אומווירדיקע אַרויסטרעטונג פון דעם אַנטיסעמיטישן קסיאָנדז טשעטשאַק, די באַוווּסטע אַרויסטרעטונגען פון דער פּרוי פּריס־טאַראָוואַ קעגן דער ריטועלער שחיטה. אין די אוניווערסיטעטן אין פּוילן איז איינגעפירט געוואָרן אַ „נומערוס קלאַוזוס" „Numerus Clausus" און די פּוילישע רעגירונג האָט דערקלערט די יידן אַן עקאָנאָמישע מלחמה, וואָס האָט געפינען איר אויסדרוק אין דעם וואָרט „Owszem" פון דעם דאַמאָלס־טיקן רעגירונגס־שעף, גענעראַל סלאַוואָי־סקלאַדקאָווסקי, וואָס האָט באַדייט: „פּאָגראָמירן יידן, פיזיש זיי אויסראָטן — דאָס נישט, אָבער באַקעמפן זיי עקאָנאָמיש — אדרבה".

נאָך אַן אַנטיסעמיטישע דערשיינונג אין די פּוילישע הויכשולן איז געווען די „לינקע" שול־בענק, די אַזוי גערופענע „געטאָ־בענק", וואָס זענען איינגעפירט געוואָרן פאַר יידישע סטודענטן. מיט אָט דעם „געטאָ" אין די הויכשולן, האָבן נישט מסכים געווען די יידישע סטודענטן און אַלס פּראָטעסט קעגן אָט דער דיסקרימינאַציע, פלעגן זיי אויסהערן די לעקציעס שטייענדיק. מיין ברודער, וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ סטודענט פון לעמבערגער פּאָליטעכניקום, האָט מיר דערציילט, אַז ער און זיינע חברים האָבן בעסער מסכים געווען צו שטיין שעהנלאַנג און הערן די לעקציעס, בכדי נישט צו זיצן אויף די „געטאָ־בענק". אַזעלכע אַנטי־יידישע דערשיינונגען האָט זיך אויך געפילט ביי אונדז אין שטאָט, אָבער נישט אין אַזאַ שאַרפער פאָרם, ווי דאָס איז געווען אין אַנדערע שטעט אין פּוילן. אָבער זייער אָפט פלעגט מען קענען זען אין די גאַסן „אַקאַדעמיקער" מיטן „Mieczyk Chrobrego" (באָלעסלאַוו כראָברי'ס „שווערדל") אַריינגעשטעקט אין די לאַטשן פון זייערע מאַרינאַרקעס און אין „קאָרפּאָראַנטקעס" היטלעך פלעגן זיי פאַנאַנדערטיילן פלוגבלעטלעך, וואָס האָבן גערופן באָיקאָטירן די

יידישע קראַמען: „פּאָליאַק קויף ביי אַן אייגענעם (swoj po swego po swoje) אָדער „פיש צום יום־טוב נאָר פון אַ פּאָליאַק״.

דער מנהיג פון די אַנטיסעמיטן איז געווען דער עקלהאַפטער ענדעק טומידייסקי, וועמענס פּנים איז לגמרי נישט געווען ענלעך צו דעם פאַר־שטייער פון דער „ריינער אַרישער ראַסע״. אויס מלוכהשער בלינדקייט פלעגן די פּאָליאַקן אַרויסשרייען אַזעלכע „פּאַטריאָטישע״ לאָזונגען, ווי: „פירער, פיר אונדז אויף זאָאָלזיע״, "Wodzu, prowadz na Zaolzie" וואָס איז געווען געווענדעט צום מאַרשאַל פון פּוילן רידז־שמיגלי, אָדער: „שטאַרקע, געאייניקטע און גרייטע״ "Silni, Zwarci, Gotowi". אָט די לאָ־זונגען האָבן פאַרבלענדעט דאָס פּוילישע פאָלק, וואָס האָט נישט געפילט די אָנקומענדיקע סכנה פון היטלער־דייטשלאַנד.

מיר, די יאַראָסלאַווער יידן האָבן געפילט דעם אָנקומענדיקן שטורעם־ווינט, מיר האָבן געזען די סכנה וואָס דערנענטערט זיך אויפן יידישן פאָלק, כאָטש קיינער פון אונדז האָט אין זיינע שלעכטע חלומות זיך נישט געקענט פאַרשטעלן די גרויזאַמע רעזולטאַטן פון דער אָנקומענדיקער קאַטאַסטראָפע.

אין די יאָרן 1945—1939

בלויז נאָך דעם גירוש פון די יידן פון שטאָט דורך די דייטשן, האָבן די פּאָליאַקן גענומען פאַרשטיין די סכנה וואָס די דייטשע אָקופּאַציע שטעלט מיט זיך פאָר אויך פאַר זיי.

דער באַקאַנטער פאָלקס־דויטש שמידט, וועמענס טעטיקייט אויף דער יידישער גאַס איז איצט באַגרענעצט געוואָרן, האָט געזוכט פאַר זיך אַ נייע טעטיקייט. ער פלעגט זוכן און אויסגעפינען פּוילישע נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטן, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך אויך געפונען נישט ווייניק ענדעקעס. ער האָט זיי אויף פאַרשיידענע אופנים פאַרפאָלגט, געמסרט פאַר דער דייטשער מאַכט און צום סוף זיי איבערגעגעבן צו דער געסטאַפּאָ. צווישן די אַרעסטירטע זענען געווען די פּאָליאַקן שומלאַקאָווסקי, טראַיאַנאָווסקי דער אינזשיניער דאָבזשינסקי, אַלבינאָווסקי, נאַזאַרקעוויטש, גאָלינסקי און אַנדערע. פיל פון די פּאָליאַקן האָט מען אַרעסטירט און זיי זענען שפּעטער דעפּאָרטירט געוואָרן קיין אוישוויץ. סך־הכל 70 מענטשן. בלויז אייניקע פון זיי האָבן זיך צוריקגעקערט לעבעדיק און די איבעריקע זענען אומגע־קומען אין די לאַגערן. איינער פון זיי גאָלינסקי — אַן אָפּשטאַמיקער פון

יאַראָסלאַוו, איז אַפילו דערמאָנט געוואָרן אויף דעם אייכמאַן־פּראָצעס אין ירושלים דורך דעם עדות־רעיה קאַגאַן.

גאַלינסקי איז געווען אַ זון פון אַ שמש פון אַ מיטל־שול און זייענדיק אין לאַגער אין אוישוויץ, האָט ער דערקענט דאָס יידישע מיידל מאַלע צימעטבאום פון בעלגיע. ביידע האָבן באַשלאָסן צו אַנטלויפן פון לאַגער. מיט דער הילף פון אייניקע יידישע אסירים איז גאַלינסקין געלונגען צו באַקומען אַן אוניפאָרם פון אַ ס.ס.־אָפיציר און אַ דאַנק דער דאָזיקער אוניפאָרם, איז אים געלונגען צו אַנטלויפן פון לאַגער צוזאַמען מיט מאַלע צימעטבאום. זיין ציל איז געווען אַנצוקומען קיין סלאָוואַקיי. אויפן וועג, נישט ווייט פון דער שטאָט ביעלסקאָ, איז זיין יידישע חברטע קראַנק געוואָרן און זיי זענען געצוווּנגען געווען אויסצובאַהאַלטן זיך ביי אַ פּויער, וועלכער האָט זיי שפּעטער אַרויסגעגעבן אין די הענט פון דער געסטאַפּאָ. גאַלינסקי איז אויפגעהאָנגען געוואָרן אין אוישוויץ און מאַלע צימעטבאום האָט זיך איבערגעשניטן די אָדערן און זי האָט אויסגעהויכט איר נשמה, איידער די דייטשן האָבן באַוויזן אויסצופירן איבער איר דעם טויט־אורטייל, דורך תליה.

ס׳איז כדאי צו אונטערשטרייכן, אַז ביידע האָבן אין משך פון 3 וואָכן העלדיש אויסגעשטאַנען די שווערסטע טאָרטורן, וואָס די דייטשן האָבן קעגן זיי אָנגעווענדעט, בכדי צו דערוויסן זיך פון זיי ווער ס׳האָט זיי געהאָלפן אַנטלויפן פונעם לאַגער. אָבער טראָץ די אַלע פּייניקונגען און יסורים, האָבן זיי קיינעם נישט אַרויסגעגעבן.

אין דער צווייטער גרופּע, וואָס מ׳האָט געבראַכט קיין אוישוויץ, זענען געווען די באַאַמטע פון מאַגיסטראַט. זיי זענען באַשולדיקט געוואָרן אין הערן אומלעגאַל די אווידיציעס אין ראַדיאָ. די מאַגיסטראַט־באַאַמטע זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן צו דער געסטאַפּאָ דורך די שטאָט־ראָט באַדינער פּאָדגורני און האַנייקאָ. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם, וויל איך אונטערשטרייכן, אַז מיר יידן ווייסן זייער גוט, אַז די פּוילישע באַפעל־קערונג האָט נישט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען אין באַצוג צו די יידן. דער רוב פון זיי זענען געווען גלייכגילטיק צו זייערע יידישע שכנים. אַ טייל פון די פּאָליאַקן די אַזוי גערופענע „שמאַלצאָווניקעס" האָבן אַרויסגעגעבן אויסבאַהאַלטענע יידן צו די דייטשן. אָבער טראָץ דער פּאַרסמטער אַטמאָספער, האָבן זיך פונדעסטוועגן געפונען אייניקע פּאָ־ליאַקן „חסידי אומות העולם", וועלכע האָבן נישט קוקנדיק אויף דער

סכנה, וואָס ס׳האָט זיי געדראָט, דאָך געראַטעוועט יידן פון טויט. אָבער אַז פּאַליאַקן זאָלן אַרויסגעבן זייערע אייגענע ברידער צו די דייטשן, איז אַ פּאַקט וואָס רעדט אַן און פאַר זיך.

אין יאָר 1940 זענען אַרעסטירט געוואָרן דורך דעם אויבנדערמאָנטן שמידט און זיינע נאַציִשע חברים אַ ווייטערדיקע גרופּע פּאַליאַקן. צווישן די אַרעסטירטע איז געווען דער דירעקטאָר פון פינאַנס־אַמט אָסלאָ־נאָוויטש, דער דירעקטאָר פון פּאָסט — קורעק און אויך די דירעקטאָרן פון 2 גימנאַזיעס: ד״ר מערטאַווסקי, אינזש. סאָבאָלעווסקי און דער פּאַליאַק ווײַדאָוויטש.

נישט לאַנג פאַרן סוף פון דער מלחמה זענען אַרעסטירט געוואָרן און זענען שפּעטער דערשאָסן געוואָרן אין וואַלד קידלאָוויצע די 25־יעריקע סטודענטין באַשאַ פּאַזאַן און די לערערין זיעמניצקאַ.

אָבער דער עיקר־ציל פון דעם א. ד. נאַצי־משרת שמידט איז געווען צו רודפן יידן. און היות ווי אין דער שטאָט גופא, אין יאַראָסלאַוו, זענען שוין קיין יידן נישט געווען, האָט ער זיך פאַרנומען מיט אויסזוכן יידן אין די דערבייאיקע שטעטלעך און אין די דערפער.

אַזוי האָט שמידט אָנטיילגענומען אין יוני 1942 צוזאַמען מיט דער דייטשער ס. ד. (זיכערהייטס־פּאָליציי) אין אַן אַקציע פון אויסמאָרדן 360 יידן, וועלכע זענען אָוועקגעשיקט געוואָרן אין פעלקיניער לאַגער.

שמידט איז אויך באַשולדיקט געוואָרן אין דעם, אַז זומער 1942, האָט ער דערשאָסן ביים מויער פון קלאָשטאָר „אַננאַ קאַסאַרניאַ״, דעם פאָטער און זון פון דער פאַמיליע שטעלצער.

ס׳איז ווינשנסווערט צו באַצייכענען, אַז שמידט איז אויך געווען דער מערדער פון 30 איינוווינער פון יאַראָסלאַוו, יידן אַזוי ווי פּאַליאַקן, וועלכע ער האָט דערשאָסן ביי דעם זעלבן מויער פון דעם קלאָשטאָר.

ביים סוף פון דער מלחמה, איז שמידט אַנטלאָפן קיין מערב־דייטש־לאַנד און דאָרט לעבט ער איצט אַ רואיקן לעבן, היות ווי ס׳האָבן זיך נישט געפונען קיין לעבעדיקע עדות, וועלכע וואָלטן געקענט עדות זאָגן וועגן זיינע פאַרברעכנס קעגן אונדזער פאָלק. הײַנטיקס יאָר, נאָך לאַנגע זוכע־נישן נאָך עדות אין דעם „אָפּטייל פון אויספאָרשן די פאַרברעכנס פון די נאַציס ביי דער ישראל־פּאָליציי״, איז צונויפגעזאַמלט געוואָרן אַ באַדיי־טנדער מאַטעריאַל, וואָס דערמעגלעכט אים צו שטעלן פאַר אַ געריכט.

ווען ס׳רעדט זיך וועגן דעם נאַצי־פאַרברעכער שמידט, איז כדאי

צו דערמאָנען נאָך אַ פּאָליאַק — אַ נידערטרעכטיקן טיפּ מיטן נאָמען גערעאַי. דער דאָזיקער פּאָליאַק, אַ געוועזענער פּוילישער אָפיציר, האָט בעת דער נאַצי־אָקופּאַציע זיך פאַרנומען מיט אַרויסגעבן יידן און אויך פּאָליאַקן צו דער געסטאַפּאָ, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין פאַרשיידענע באַהעלטענישן אין דערפער אַרום יאַראָסלאַוו. דער זעלבער גערעאַי, האָט אויך געמסרט זאָשע שפּאַץ — די טאָכטער פון אַ באַקאַנטן דאָקטאָר פון יאַראָסלאַוו וועלכע האָט דאָן געאַרבעט אַלס אַרבעטאָרין אין אַ לאַנדווירטשאַפטלעכער קאָלאָניע דמיטראָוויצע. מ׳איז אים אַפילו חושד, אַז ער האָט געמסרט זיין אייגענעם שוואָגער — דעם ריכטער טאָפּאָלינסקי — אַליין אַן אָפּשטאַמיקער פון יידן, וועלכער איז נאָך לאַנגע און שווערע פּייניקונגען דערמאָרדעט געוואָרן דורך דער „געסטאַפּאָ״.

אין דער צייט פון דער מלחמה, נאָך דעם גירוש פון די יאַראָסלאַווער יידן דורך די דייטשן, האָבן זיך אונדזערע יאַראָסלאַווער יידן פאַנאַנדערגעשפּרייט אין די מזרחדיקע געביטן פון דרום־פּוילן און האָבן געפונען אַ ציטווייליקן אַזיל ביי זייערע קרובים און באַקאַנטע. אַ טייל פון די אַ ציטווייליקן מקום־מקלט ביי זייערע קרובים און באַקאַנטע. אַ טייל פון די יאַראָסלאַווער יידן האָבן זיך באַזעצט אין די שטעט: סאַמבאָר, דראָהאָביטש, יאַוואָרוּוו און אַנדערע מקומות. אָבער דער רוב האָט זיך באַזעצט אין לעמבערג.

אין יאָר 1940, בעת די סאָוויעטישע מאַכט־אָרגאַנען האָבן געמאַכט אַן אָבלאַווע אויף די „פּליטים״ (ביעזשענצעס), זענען פיל פון אונדזערע יאַראָסלאַווער יידן דעפּאָרטירט געוואָרן אין די ווייטע געגנטן פון סיביר און דאָרט האָבן זיי אַדורכגעלעבט די מלחמה־יאָרן אין זייער שווערע באַדינגונגען.

צו אונדזער גרויסן גליק איז דער רוב פון די אַרויסגעשיקטע יאַראָסלאַווער יידן, געבליבןביים לעבן, אָבער די וועלכע זענען אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די דייטשן, האָבן זיך בלויז איינצלנע פון זיי געראַטעוועט.

אין יאָר 1945 האָב איך זיך באַגעגנט אין קראַקע מיט איניקע געראַטעוועטע פון נאַצישן גיהנום. פון זייערע דערציילונגען האָב איך זיך דערווּסט, אַז נישט איינער פון זיי איז געווען אַ לעבעדיקער עדות צו דעם מאָרד, וואָס די דייטשן האָבן אַדורכגעפירט איבער זייערע קרובים.

אַ יאָר שפּעטער האָב איך זיך באַגעגנט מיט אונדזערע יאַראָסלאַווער יידן, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד. אויך פון זייערע דער־

ציילונגען האָב איך זיך דערוווסט אין וואָס פאַרא שווערע באַדינגונגען זיי האָבן געלעבט אין דעם קאַלטן סיביר אין דער צייט פון דער מלחמה. אַ שווערער גורל האָט געטראָפן אונדזערע יידן פון יאַראָסלאַוו אין די יאָרן 1939—1945 דער רוב יידן איז אומגעקומען דורך די דייטשע רוצחים. די דאָזיקע תקופה פאָדערט אַ גרינטלעכע פאָרשונג.

*

צום סוף פון מיינע קורצע אָפּהאַנדלונגען וויל איך דערמאָנען ווי אַזוי איך האָב זיך געשיידט מיט אונדזער טייערער שטאָט און פון די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן זיך פאַר דער מלחמה גערעכט אַלס די וואָרט־זאָגער אין זכות פון זיין די היטער „פון דער ריינער פוילישער ראַסע".

נישט לאַנג פאַרן סוף פון דער מלחמה, זייענדיק אַלס קורסאַנט אין דער אָפיצערן־שולע פון דער פוילישער אַרמיי, בין איך אַרויסגעפאָרן אין שליחות אויף איין טאָג אין מיין שטאָט יאַראָסלאַוו, בכדי צו דער־לייזן פאַרשיידענע ענינים. נאָכן דערליידיקן אַלע מיינע ענינים וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט מיין שליחות, בין איך אַרויס צו באַקוקן די שטאָט, וועלכע איך האָב שוין יאָרן נישט געזען.

מיין עקסקורסיע איבער דער שטאָט האָב איך אָנגעהויבן פון „קליינעם רינעק". אָנגעשפּאַרט אויף דעם פאַרענטש, האָב איך געקוקט אויף דעם שיינעם פליין וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט פאַר מיינע אויגן. ערגעץ דאָרט אין די וויטקייטן שווימט רואיק און לאַנגזאַם דאָס וואַסער פון טייך סאַן.

כ'האָב זיך דערמאָנט, אַז נישט ווייט פון דאַנען, ווי „באַהאָפּטן" צום קאַרק פונעם באַרג, האָבן זיך געפונען די לאָקאַלן פון „בית"ר" און „השומר הצעיר" אין וועלכע ס'האָט פולסירט אַ לעבן פון דער יידישער יוגנט. די ביידע לאָקאַלן זענען געשטאַנען, פאַרשטייט זיך, אין אַ געוויסן מרחק איינע פון דעם צווייטן, כאילו, ווי זיי וואָלטן געוואָלט אַקצענטירן די אידעאָלאָגישע ווייטקייט פון ביידע ציוניסטישע באַוועגונגען.

אָט קוק איך אַרום זיך און איך גלויב נישט מיינע אייגענע אויגן, וואָס איך זע: אין דעם „קליינעם רינעק", נישט ווייט פון דאַנען איז אַמאָל געשטאַנען אַ קליינער בית־כנסת, וואָס איז געווען באַוווסט אַלס „קהת־קלויז". אין מיינע קינדער־יאָרן פלעג איך מיט מיין פאָטער גיין אין דעם דאָזיקן בית־כנסת דאַווענען אין די שבתים און ימים־טובים. דאָס איז

געוועזן אַ הייליקער אָרט, ווו ס׳האָט זיך שטענדיק געהערט די ליבלעכע שטימע פון דעם דורך אַלעמען באַליבטן און געשעצטן רב ר׳ דוד. די דאָזיקע שול איז שוין איצט מער נישטאָ. די שול איז חרוב געוואָרן און אירע ווענט זענען איינגעפאַלן אויף דער ערד.

איך בין אַדורך דעם פּאַרלאַזטן און שטילן רינעק, און איך בין דער־גאַנגען צו דעם ווינקל פון די גאַסן רינעק און ספּיטקאַ. דאָס הויז וואָס איז אַמאָל געשטאַנען לינקס איז צעשטערט. פון טריבונאַלסקאַ גאַס בין איך אָנגעקומען צום פּלאַץ, וואָס מ׳רופט „וואָגי״ און פון דאָרט בין

Part of the Słowacki and Kraszewski streets

פינת הרחוב סלובצקי, גרונוולדזקה וקרשבסקי

איך אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּ און בין געבליבן שטיין פאַרן בנין, וואָס איז אַמאָל געווען „יד חרוצים״. דאָ, אין דאָזיקן הויז פלעגן פאָרקומען פאַרשטעלונגען פון יידישן טעאַטער, דאָ, פלעגן אויך פאָרקומען רעפעראַטן און פאַרלעזונגען פון ציוניסטישע מנהיגים פון שטאָט און פון צענטער. דאָ האָט אונדזער יוגנט מיט ברען און התלהבות געפירט ליידנשאַפטלעכע דיסקוסיעס צווישן זיך און טיילמאָל פלעגן אַזעלכע דיסקוסיעס אָננעמען שאַרפע פאָרמען. אין „יד־חרוצים״ פלעגן מיר קומען זיך פאַרווײַלן אין די שבת־אָוונטן, אין די חנוכה־טעג און אויף די פורים־בעלער. איצט איז דער בנין פוסט, נישטאָ דאָרט קיין לעבעדיקער נפש. בלויז אַ שילד אויף דעם פראָנט פון דעם בנין זאָגט עדות ווי אַן איראָניע פון דעם גורל, אַז די פּאָליאַקן האָבן אים פאַרוואַנדלט אין זייער „קולטור־הויז״.

איך האָב זיך צוריקגעקערט צו דער גראַדזקאַ־גאַס. אַמאָל איז די גאַס געווען דער האַנדלס־צענטער פון דער שטאָט. מ׳האָט דאָ געקענט פילן דעם פּולס פון יידישן לעבן, און איצט? אַלע געוועלבער פאַרמאַכט, בלויז צוויי פון זיי זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין קאָאָפּעראַטיווע געשעפטן. איך בין אַוועק רעכטס צו דער לובעלסקאַ־גאַס אויף דעם פּלאַץ, ווו ס׳איז אַמאָל געשטאַנען די קלויז פון די טשאָרטקאָווער חסידים איז איצט אַ פוסטער, פאַרלאָזטער פּלאַץ, פאַרוואָקסן מיט גראָז. אַן אומעט האָט מיך באַהערשט און איך האָב זיך אַליין געפרעגט: ווי אַזוי האָט דאָס געקענט פּאַסירן? סוף, סוף האָבן דאָך די יידן אין יאַראָסלאַוו געבילדעט נישט מער ווי אַ דריטל פון די איינוווינער פון דער שטאָט און איצט אַן זיי איז דאָס לעבן אין שטאָט אָפּגעשטאָרבן. אַ מאָדנע פוסטקייט הערשט אַרום. (אין יענער צייט איז בלויז איין ייד געווען אין שטאָט, דאָס איז זילבערמאַן, וואָס האָט געהאַט די בעקעריי אין רינעק).

איך האָב זיך אומגעקערט צוריק און האָב זיך געשראָקן פאַר נייע אַנטוישונגען. נישט ווייט פון דעם אָרט ווו איך בין געשטאַנען, האָט זיך דאָך אַמאָל געפונען די „תלמוד־תורה״ און לעבן איר די יידישע באָד און די מקווה, און ווער ווייסט וואָס איז איצט דאָרטן?

אַדורכגייענדיק די גרונוואַלדזקאַ־גאַס האָב איך זיך אָנגעטראָפן מיט 2 מענטשן. דערזעענדיק מיך, האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן. איינער פון זיי איז געווען זאַדאַראַזשני, וואָס האָט אַמאָל געאַרבעט ביי מיין פאָטער אין זיין אונטערנעמונג. דער צווייטער איז געווען זיין חבר — אַ באַאַמטער אין מאַגיסטראַט.

כדאי צו אונטערשטרייכן, אַז מיט דיביידע, פּאָליאַקן וועלכע זענען פאַר דער מלחמה געווען אויסגעשפּראָכענע אָנהענגער פון דער נאַציִשער אידעאָלאָגיע, האָב איך געפירט לאַנגע און שאַרפע ויכּוחים וועגן יודאיזם. און איצט ביים באַגעגענען זיך מיט זיי, האָט זיך באַקומען אַ פּאַראַדאָק־סאַלער מצב: איך אין דער אוניפאָרם פון דער פּוילישער אַרמיי מיט אַ ביקס אויפן אַקסל און זיי, די פּאָליאַקן — די פאַרשטייער פון דער „הערן־ראַסע" שטייען אַנטעקעגן מיר מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ. זיי האָבן מיר העפלעך געפרעגט וועגן גורל פון מיין משפּחה און האָבן געבעטן אַנט־שולדיקונג פאַר זייערע פריערדיקע אַנטיסעמיטישע אַרויסזאָגונגען פון פאַר דער מלחמה כּלפּי די יידן. איך האָב זיי געענטפערט, אַז ס'איז זייער טרויעריק, וואָס די אויסניכטערונג פון זייער אידעאָלאָגישער שכרות, איז געקומען נאָך יאָרן, ווען אונדזער יידישע פאָלק, האָט פאַרלוירן מיליאָנען קרבנות פון אונדזערע ברידער און שוועסטער.

ביזן פאַרלאָזן די שטאָט איז מיר נאָך פאַרבליבן ביי 8 שעה. אָבער איך האָב געפילט, אַז ס'איז איבער מיינע כּוחות צו פאַרבלייבן דאָ אַן איבעריקע רגע. די שטאָט ווו איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן, די שטאָט, וואָס איז מיר אַזוי טייער און נאָענט, איז פאַר מיר איצט טויט, ווי אַ בית־עולם. איך בין אַוועק צו דער סלאָוואַצקי־גאַס און גלייך מיטן ערשטן צוג, האָב איך פאַרלאָזט די שטאָט. דאָס איז געווען מיין לעצטע צעשיידונג מיט דער שטאָט פון מיין יוגנט, פון יאַראָסלאָוו.

עו"ד משה ארידור (אייזנמאיר)

העיר בה ינקתי ציונות

היו ערים בגולת ישראל שכינויין „עיר ואם בישראל" דבק בהן בזכות היותן מרכזי התרבות היהודית, עריסות גדולי התורה ומחנכים דגולים, שכנו בהן בתי כנסת עתיקים והוו מרכזי החיים הכלכליים של יהודי התפוצות. בהן התרחשו אירועים שנרשמו בדפי ההיסטוריה כציוני־דרך בתולדות העם. העיירה ירוסלב היתה בשבילי עיר ואם בישראל בזכות תכונתה האמהית הנעלה ביותר, כי בה ינקתי את הציונות. הציונות הטבעית, האמיתית והטהורה, ללא תבלינים, כפי שטבעי אמיתי וטהור הוא חלב האם המזין נפש התינוק, ומעניק לו חיים. כחלב האם, היתה גם אותה ציונות נטולת חיידקים. סטרילית אך לא מעוקרת. חמה כחום לב האם — לא מוקפאת בקור ההגיון והתועלת, ולא משמידה בחום גחליה הלוהטים את נושאי הדגלים הזרים של המרכסיזם, וכל האיומים האחרים. אם מחוסן אני כיום, בחברה הישראלית שלאחר מלחמת יום הכיפורים, בפני שאלות ותהייות נוסח „מה אנחנו עושים פה?", הרי שחייב אני תודה לאותה עריסה שאיפשרה לי לינוק הציונות, נטולת אותם חידקי הארס, המאיימים להשמיד רקמות גוף המדינה היהודית.

*

במבט לאחור, במבט לעולם הילדות ונערות שעברו עלי בירוסלב, נראים כיום הדברים שונים במקצת מכפי שהצטיירו אז בדמיונינו. תנועות הנוער הציוניות הוו רוב רובו וטיבו של הנוער היהודי בעיר מאגודת הנוער העברי עקיבא, בית"ר, הנוער הציוני, תנועות הנוער הדתיות, וכלה בהשומר הצעיר. הרבה מן התמימות היה בתפיסתנו את הציונות כהשקפת עולם ולא כתנועת השחרור הלאומי של העם היהודי נטול העצמאות המדינית, בלבד. ערבוב של צופיות, מיסטיקה, ולעתים התנזרות מהנאות שהטבע מעניק לנער צעיר. מחיצה חצצה בין רוב רובו של הנוער המאורגן בתנועות נוער הציוניות בעיר, לבין מיעוט, המתבוללים כביכול, אשר שאפו להדמות לחבריהם הגויים, אותו „נוער זהב", שהביטו במבטי חמלה ורחמים על אלה שהכשירו עצמם לעלות לארץ־ישראל, ולמדו מקצוע בו יעבדו בה, או על לובשי מדי בית"ר, המכשירים עצמם לאחוז

בנשק שישחרר את הארץ. אנו כינינו אותם בכינויי ביטול שונים (מי זוכר עוד הביטוי „פיליסטר", ומה משמעותו?).

*

הרבה מן התמימות היה בדימוי שיצרנו לעצמינו אף לגבי המציאות באותה עת בארץ־ישראל. לא רצינו לדעת את „האמת מארץ־ישראל". אך בזכות אותה הציונות התמימה, אותה ינקתי בעירי בימי נעורי, יכול אני כיום לזקוף קומה, ולא להרכין ראש מול „הריאליסטים" למיניהם, אשר לגביהם המלה „ציונות" כלואה במרכאות, והשואלים שאלות: „מה זכותינו על הארץ הזאת?".

*

כאשר מנסה אני לחזור בזכרונותי ולשחזר מראות אותה העיר (אשר לא פעם נתפס אני לטעות פרוידיסטית, ובמקום „ירוסלב" אומר אני „תל־אביב"), תמיד עולות נגד עיני שתי תמונות, זו כנגד זו. אחת — מאותם ימי ראשון בשבוע, חגם של הפולנים־הנוצרים, כשבחוצות העיר צועדים גדודי הצבא, ופרשים על סוסים לבנים ומצוחצחים, כשדגליהם אומרים כבוד ותהילה לנושאיהם, ואחריהם שורות שורות של כתות בתי הספר היסודיים והתיכוניים במדיהם האחידים וסמליהם הנוצצים, מלווים תזמורות המשמיעות מנגינות לכת, וכולם פניהם אל הכנסייה. כולם — פרט ליהודים. אנו לא שייכים. הדגל, הסמל, המנגינה — לא שלי הם.

*

באותם ימי ראשון בשבוע, ציפיתי לבוא השבת, למיפקד המסורתי של קן התנועה, ולדגל תכלת־לבן ענק שהונף בכל יפיו והדרו מול שורות שורות של הנוער העברי, המכשיר עצמו להקים מדינתו, ובחלל האוויר נשמעת פקודה, בעברית: „מסדר דום"! אז, רק אז, הרגשתי עצמי כאדם השווה להם, לפולנים: יש לי דגל, יש לי המנון, יש לי שפה ויש לי ארץ, אליה צריך להגיע. זה היה הפיצוי לכאב שהיה מנת חלקי באותם ימי הראשון בשבוע, שלא היה לי חלק בו. ובשעות שלאחר הצהריים, בימי השבת, כאשר צעדנו שורות שורות אל מחוץ לבתי העיר, לחיק הטבע, לגבעות המכונות „ונדולי", לקיום פעולות ושיחות לחישול הגוף והנפש של ציוני צעיר, שום נער פולני לא העיז לגעור בנו ולהשמיע גידופיו. רק חירוק שיניים נשמע בחלל האוויר. אז חשתי כוחו של הכוח היהודי, עצמתו של דגל. הם למדו לכבד את אלה המכבדים את עצמם. לא מלחכי פנכא ולא שרי „מה יפית", אלה אלה הזוקפים קומה ומישירים מבט.

העיר ירוסלב לא נמנתה עם הגדולות שבערי פולין, אך היה בה יחוד. היא היתה מן העתיקות שבערי פולין, ושמה נקשר בתולדותיה ובמאבקיה של המדינה שאויביה הרבו „לחלק" אותה. המחנכים של פולין החדשה ידעו להעניק לנוער הפולני תחושת הגאווה הלאומית, ובית הספר מילא תפקיד זה בהצלחה. לי, כנער יהודי, בהזדהותי עם מאבקו של העם הפולני נגד משעבדיו, גרם לימוד ההיסטוריה הפולנית להצטברות רגשי קנאה. כל אימת שלמדתי בשיעורי ההיסטוריה על מעללי גיבוריה של פולין, במלחמתם נגד הרוסים („מוסקאלים"), גרמנים, ואף טאטארים, שאלתי את עצמי: האם גם לנו, היהודים, היו לוחמים, גיבורים ומנצחים? וכאשר בשיעורי הדת הופרדנו מהתלמידים הפולנים והמורה לדת ישראל, דיס־טנפלד, לימדנו על יהושע בין נון, משה, המכבים והחשמונאים, נתמלא לבי סיפוק וגאוותי הפצועה נרפאה.

*

העיר ירוסלב רחוקה היתה מאותו דימוי של עיירה יהודית מזרח־אירופית, המזוהה עם גיטו יהודי. היתה זו עיר שהצטיינה בנקיונה, ברחו־בותיה הרחבים לפי מושגי אותם הזמנים, והסובלנות היחסים כלפי „המיעוט היהודי". המיעוט, שהציניקנים שבו התגרו לעיתים כלפי האנטישמים: „הרחובות שלכם, והבתים שלנו" כאן הגלות הפיזית לא היתה מן הגלויות הקשות שבגלויות. לכן, גם הזכרונות אינן רוויות אירועים דרמטיים. אינך יכול לדלות ממעמקי הזכרונות רגשי שנאה יתרה, ולא רגשי חיבה יתרים. כל אימת שנזכר אני בעיר זו, מצטייר נגד עיני בנין העיריה הענק, המתנשא במגדלו וכיפתו החדה למרומי השמיים. „המגיסטראט" עם השעון הענק. ואז, חוזר אלי זכר אותם החששות של ילד, שמא האיש הקטן הסובב שם במרומים מסביב המגדל, סובב הלוך וחזור יומם־ולילה, כדי לבשר פרוץ שריפה בעיר, שמא יפול ממגדלו הגבוה ויתנפץ על אבני כיכר העיר. אך השעון הענק שבמרומי המגדל, ממשיך לצלצל ולספור את שעותיו אחת לאחת בניחותא, והדי צליליו רוגעים, ועמם נמוג הפחד לנפילתו של האיש הקטן ממרומי המגדל.

*

היתה עיר בפולין ושמה ירוסלב. אחת מיני רבות. בשבילנו היא אינה קיימת עוד. הזכרון שלנו הוא זכרון אמהותינו, אבותינו, אחינו ואחיותינו שחיו שם, ואינם עוד. אותם נזכור לעד. לנו, עיר ואם בישראל הן ירושלים. תל־אביב, חיפה וכל עיר על אדמת ארץ־ישראל. בירוסלב ינקתי ציונות — כאן אני חי אותה!

ישעיהו רבינוביץ

עם יהדות ירושלב

א

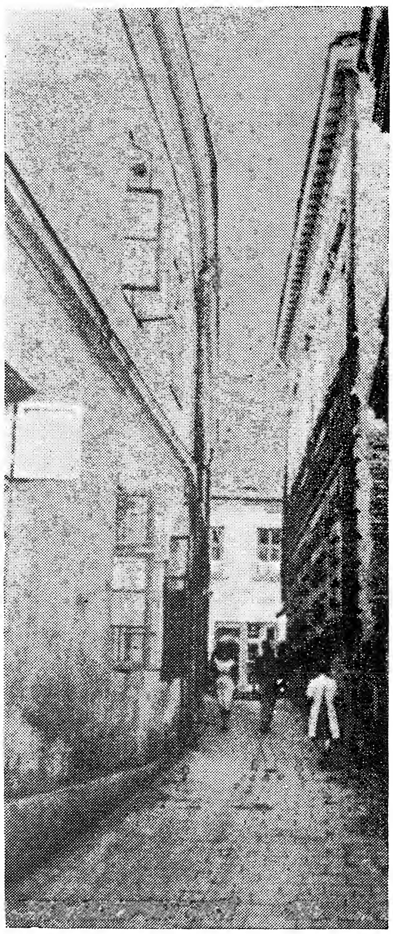
פגישתי עם יהדות ירושלב, היתה מלווה תחושת זרות ובדידות; הרגשתי היתה של מהגר שהגיע לארץ זרה. את שפת הארץ — שהיתה שגורה בפי רוב הנוער היהודי — לאומי — לא ידעתי; את האידיש שלי, מעטים הבינו — ודוברי עברית היו מועטים. זכורני, שהוזמנתי לביתם של הורי תלמיד בביה"ס „יבנה", ושם בשיחה על כוס קפה, קיבלתי את המחמאה מהגברת: „אדוני מדבר כל כך יפה אידיש, אך שום דבר לא הבינותי".

באתי לירושלב מסביבה יהודית, שבה מחוטב העצים עד האינטלי־גנציה הדתית והחילונית — כולם דברו אידיש, וצלילי השפה העברית נשמעו בפי תלמידי בתי הספר העבריים והמבוגרים. ורב היה הניגוד בין יהדות זו ליהדות הירושלבית, הן הדתית על תלבושתה המסורתית, חבושי השטריימלער בשבתות וחגים, והן החילונית ששפתה ותרבותה, היתה פולנית וקלושות היו ידיעותיה ביהדות. כמו כן, מוזרים היו בעיני הליכותיה של האוכלוסיה המקומית, על גינוני האדיבות המופרזים שבנימוסיה, כגון: 'Moje uszanowanie', 'padam do nóg', 'sługa uniżony' ולבסוף הברכה לגברות: 'całuję rączkę'. אם למרות חבלי הקליטה הקשים נשארתי בירושלב — היה זה הודות ליו"ר הועד למען ביה"ס העברי שמעון שפיגל ז"ל, אשר קרבני בחמימות, והודות שרעיתו הגברת רגינה שפיגל, אשר ברוב תבונתה ואצילותה הרגישה את המתחולל בלבי. במשפחה אמידה זו, אשר תורה וציונות היו מסימני ההיכר שלה, התרכזה הפעילות והדאגה למען ביה"ס העברי; בבית משפחת שפיגל מצאתי את החמימות המשפחתית — הדבר היקר מכל, לאדם הנמצא בנכר — ויחסם אלי כאל בן משפחה, איפשר לי את ההתאקלמות בירושלב.

במרכזה של ירושלב, בככר השוק, ניצב בנין עתיק; קירותיו עבים, תקרותיו קמורות, ובחלקו העליון פתחים להצבת תותחים. נדמה היה לי, כאילו הבנין העתיק הזה סימל את מצבה של יהדות ירושלב; בין האוכ־לוסיה היהודית עוד אפשר היה לראות צעירים, הלובשים את הלבוש היהודי המסורתי. שמעתי מספרים, ששמשו של רבי, היה עושה נפשות

למען הרבי שלו, בין הנערים בירוסלב, אך עם התבגרותם, נטשוהו, והשמש היה אומר בעצבות: „אַז זיי וואָלטן נישט דערלעבן אויסוואַקסן".

בעוד שלנערים בבתי־הספר הממשלתיים דאגו ההורים לתוספת כלשהו של לימודי יהדות, הרי הנערות היו פטורות אף מזה. ביה"ס העברי־דתי „יבנה", היווה אמנם מהפכה בחינוך, אך לא שינה את המצב ביסודו; תלמידיו היו רק נערים. אמנם במסיבות ההן, נהגו המיסדים בתבונה, על שלא הרחיקו לכת בהנהגת חינוך משותף לנערים ונערות — בכל זאת מפליא הוא, שלא עלה אפילו על דעתם של היוזמים, לדאוג למעט חינוך עברי־לאומי, גם לבנות, יש לציין, שדוקא „אגודת־ישראל", היתה החלוצה בתחום זה, והיא שיסדה בית־ספר „בית־יעקב" לבנות, ומורה חיננית לימדה וחינכה את הבנות הדתיות בשפת אידיש — ברוח המסורת ההיודית. בתנאים אלה, היו הס־תדרויות הנוער הציוניות, המקור העיקרי לחלק מהבנות, להגברת תודעתן הלאומית כתריס נגד ההתבוללות. מאוחר יותר, יסדה מפלגת הציונים הכלליים, את בית הספר היסודי המעורב בירוסלב, ששפת ההוראה שלו היתה פולנית, בתוספת שעות לעברית ויהדות. בבית־הספר הזה, יום המנוחה היה בשבת, הסביבה היתה יהודית והרוח לאומית; אך אם התל־מידים הגיעו להישגים כלשהם בעברית ובמקצועות היהדות — זאת לא אדע.

רחוב ונגירסקה בין גרודזקה לככר מיצקיביץ
Węgierska Street

ב

עיר תרבותית, אירופאית, בעלת חן מיוחד, היתה ירוסלב. החיים זרמו בה כבאפיק רוגע; רחובותיה ישרים ונקיים, גן עירוני רחב ידים, תחנת חשמל וגז, רשת ביוב עירונית והספקת מים מרכזית — בכל זאת עוד רבים היו הבתים ששרותיהם היו בחצר, ואת מימיהם היו שואבים במשאבת יד מבארות ארטיזיוניות.

אם כי החיכוכים וההתנגשויות בין המפלגות הציוניות היריבות, לא היו כה חריפות כבחלקי פולין אחרים — הרי גם בירוסלב, לא תמיד התנהלו החיים המפלגתיים על מי־מנוחות. זוכר אני הרצאת של מאיר גרוסמן, מנהיג מפלגת „המדינה העברית", שהתקיימה בביה"ס למוסיקה; בהרצאה זו נפצעו כמה אנשים ברסיסי זכוכית, מאבנים שנזרקו לחלונות ע"י השמאל הציוני. אביא כאן עוד דוגמא, מנסיוני האישי. עם הפילוג בועידת קטוביץ של המפלגה הרביזיוניסטית, התארגן בירוסלב מרכז מפלגת „המדינה העברית" לגליציה המערבית ושלזיה וכיו"ר המרכז, נבחר יהושע פוטשר. בתור מזכיר המרכז, הופעתי בהרצאות פומביות בערי השדה, נגד היציאה מההסתדרות הציונית. כתגמול על חטאי אלה, הורה מפקד בית"ר, נוסיק טנצר, לבית"רים, להפסיק את לימודיהם בשעורי העברית שבהנהלתי. פקודה זו, שמטרתה היה לגרום לי נזק כספי, לא התחשבה בנזק הנגרם לתלמידים ע"י הפסקת התקדמותם בשפה העברית. בשיחה אישית, אמר לי מפקד הבית"ר, שלו היה זה ביכולתו, היה שם אותי במחנה מעצר.

ג

המדובר כאן הוא בסוף המחצית הראשונה של שנות השלושים. על פני השטח, עדיין זרמו החיים בנחת, אולם במצולות כבר רעשה והתגעשה סערה איומה אשר הפסימיסט הגדול ביותר, לא יכול היה לחזות את תוצאותיה הנוראות. היו אלה ימי עליתו של היטלר לשלטון; המתיחות בין פולין וגרמניה, הלכה וגברה — ובמידה שגברה הסכנה למדינת פולין, באותה מידה הלכה וגברה הפעילות האנטישמית. שנאת ישראל עולה וגואה וגליה מגיעים גם לירוסלב. סיסמאות ארס מופיעות על קירות הבתים, שמועה מתהלכת שביום מסוים „יעשו שמח"; הנוער היהודי מחליט להתגונן. (פרטים מהחלטה זו לא ידועים לי, אולם היום המסוים עבר בשקט).

בשנת 1936, בהיותי שליח „קרן היסוד", ביקרתי בקהילות יהודיות בגליציה המערבית ושלזיה — ואז נוכחתי בתוצאות ההרסניות של הפעילות האנטישמית. היו עיירות שבערבים חששו היהודים לצאת מבתיהם; יהדות העיירות הלכה והתרוששה עקב החרם הכלכלי; והנוצרים הלא אנטישמיים, לא העזו להכנס לחנות יהודית, בידעם שעין מנהיגי החרם, פקוחה עליהם

בשלטון היתה מפלגת ה„אנדציה", אשר רשמית לא דגלה באנטישמיות; אולם ה„אנדציה" השתמשה בכל האמצעים הכשרים והבלתי כשרים, בכדי להכשיל בבחירות ל„סיים", את מפלגות האופוזיציה ואת מפלגות המיעוטים הלאומיים, הבלתי רצויים לה. באולם „יד חרוצים" בעת נאום בחירות של הסנטור הציוני ד"ר שרייבר, הופיע מפקד המשטרה בלוויית שוטרים ופיזרו את האספה, הנימוק: „הרצפה רעועה ועלולה להתמוטט". יצוין כאן, שהשלטונות לא הפריעו לאסיפות הבחירות של „אגודת־ישראל". באספת בחירות מטעם „אגודת־ישראל", דרש יהודי בר־אורין מפשמישל, תלי תלין, על המשמעות של „אחד". (הספרה 1 "Jedynka„ . היתה אות הבחירות של ה„אנדציה") אמנם המרצה הצטדק אח"כ בחוג מקורביו, שלא ברצון מילא את תפקידו, אלא בבחינת אנוס היה על ידי הממשלה הפולנית.

בהקשר לאותם הימים, אמסור כאן אפיזודה אחת: בורשה הבירה נוסד אז ועד נוצרי־יהודי, של ידידי ארץ־ישראל; מפלגת „המדינה העברית", הזמינה להרצאה פומבית את אחד מחברי הועד, הרוזן פרושינסקי (Hrabia Pruszynski), אשר היה עתונאי ממקצועו ופרסם ספר על רשמיו מבקורו בארץ. (אחרי מלחמת העולם השניה, היה פרושינסקי נציג פולין באומות המאוחדות). קווינו, שבין השומעים בהרצאה זו, יהיה מספר ניכר של נוצרים; אולם גם הקסם שבתוארי המרצה: רוזן, עורך, לא היה בכוחו למשוך להרצאה יותר מקומץ של נוצרים; את האולם מילאו אחינו בני־ישראל, שביניהם לא היה צורך לנהל תעמולה, שיהיו ידידי ארץ־ישראל. למחרת ההרצאה, בלינו עם המרצה, פוטשר ואני, את השעות שלאחר הצהרים; במהלך שיחתנו, דיברנו על הצורך בחיפוש דרכים להבנה בין הפולנים והיהודים תושבי פולין; אורחנו הביע את הסכמתו על הצורך לפעול בנידון. שאלתיו מה לדעתו, יכול להביא להבנה יותר טובה? אחרי הרהור קל, היתה תשובתו: „ספורט". הבעתי את ספקותי בכוחה של הרוח הג'נטלמנית־ספורטיבית, ליצור הבנה בין הפולנים והיהודים, בשעה שאין כוחה של הרוח הספורטיבית — מספיקה למנות תגרות ידים

בין אגודות הספורט הפולניות, על אחת כמה וכמה, מתקבל על הדעת שהפגישות הספורטיביות בין שני העמים, עלולות לשלהב את היצרים, במקום לגרום להבנה. השיחה נסתיימה בתיקו, כשאף אחד מאתנו לא היה יכול להציע הצעה המתקבלת על הדעת. אך הפתרון שהיה בלבי, לא היה טוב במסיבות אלה, להביע בקול רם: אכזודוס. לאכזודוס שאפו עשרות אלפים מבני הנוער, אך שערי הארץ היו סגורים.

לפנות ערב, הזמננו את המרצה, לפלוגת ההכשרה, של חברי „החלוץ המדינתי". נערך מיסדר החלוצים וגשיו ז'לינקובסקי, הסביר את חיי החלוצים ב„הכשרה", המכינים את עצמם לבנות את המדינה היהודית ומחכים בקוצר רוח לפתיחת שערי הארץ לעליתם; פרושינסקי ענה בנאום קצר וסיים את דבריו: „אולי תהיה לכם פעם הזדמנות, לראות את הסרט הפולני התעודתי, על הקמתן של פלוגות הצבא הפולני, בסוף מלחמת העולם הראשונה; חלקם יחפים, לבושים בבגדים בלויים, ללא תלבושת וציוד אחידים — זה היה מראהו של הצבא, שהקים את המדינה הפולנית; בראותי היום את פלוגת ההכשרה הזאת, המתעתדת לתפקיד בנית המדינה היהודית — מאמין אני, שהיא קום תקום".

ד

אין באפשרותי לתרום הרבה לתאורה של חיי הקהילה היהודית בירוסלב. עובר אורח הייתי בפולין, שהשתהה בה לא מרצונו, זמן די ממושך, והתענינותי לא היתה נתונה לחיים המקומיים; מחוץ לעבודתי המקצועית, הייתי שקוע ראשי ורובי בעבודה הציונית ובעבודה מפלגתית.

בהטילכם על עצמכם את התפקיד הנכבד, להקים גל־עד לקהילת ירוסלב, לאסוף את החומר ההיסטורי, לתאר את מוסדותיה ועסקניה של קהילה יהודית, הריני רוצה לקוות, שדגש מיוחד יושם על תאור „עמך", שבלי הרקע הזה, לא היו יכולים לפעול לא עסקניה ולא מוסדותיה של הקהילה, כשם שגנרלים מחוננים, אינם יכולים לנהל קרבות ללא צבא העומד לרשותם. חשוב מאוד להנציח את ההווי של העם, את צורת שמחותיו המשפחתיות וחגיו — בבתי מדרש ובבית; את החינוך ואת המחנכים של ה„תלמוד־תורה" וכו' וכו'. במשך כל זמן שהותי בירוסלב, לא נזדמן לי לשמוע שיר באידיש. יש לשער, שאמהות יהודיות במשפחות המסורתיות, שרו לילדיהם שירי ערש וגם שירי עם אידיים. אם נכונה השערתי, אולי קיימת עוד אפשרות להציל משכחה חלק מהשירים ויחד עם זה גם יתר

הפולקלור של אמרות וסיפורים, שהתהלכו בין העם. מתוך זכרוני אני דולה רק שני דברים, שהתרשמתי מהם במיוחד, כיון ולא היו נהוגים בסביבתנו.
א. בזמן סעודת פורים, היו מופיעות קבוצות מחופשות מטעם הסתדרויות נוער ומוסדות ואחרי הצגה קצרה או שיר — היו באים על שכרם.
ב. בערב פסח נהגו, יחידים, לשלוח כרטיס הפלגה באניה: „פארחעס למצ־רים", ובכרטיס המודפס מפורט מקום הריכוז ושעת ההפלגה וכו'. שמעתי, שהכרטיסים היו בנוסחאות שונות ובצבעים שונים, אולי ימציא מישהו כרטיסים אלה, בכדי שאפשר יהיה להדפיסם במדור הפולקלור. ואסיים בנידון, במעשה שהיה, הזורק אור על ההוויי היהודי בירוסלב וסביבתה: אברך ירוסלבי ששידכו לו עלמה מעיירה אחרת, הבטיח לעלמה, שמצאה חן בעיניו, שבחזרו הביתה, יכתוב לה, היה האברך במצוקה, רצה לכתוב, ולא ידע מה לכתוב... עד שנצנץ רעיון במוחו, עמד והעתיק את מגילת „שיר השירים" באותיות זעירות, על גלוית דואר ושלחה לעלמה.

נר נשמה

לנגד עיני עוברת שורה של דמויות מיהדי ירוסלב: ידידים, מכרים, תלמידי מביה"ס, בהם ילדים שנפשי היתה קשורה בהם; ותלמידי המבוגרים בשעורי הערב. יש רצון להדליק נר נשמה לכל הנעדרים ולהציב להם מצבת זכרון בספר זה. לכן אקדיש איפוא את דברי לזכרם של שני אנשים.

יהושע פוטשר

יהושע פוטשר היה יהודי עממי בהליכותיו ואיש שיחה נעים; קסם מיוחד היה בז'נר של סיפורו. פוטשר היה ציוני ותיק, אחד מבעלי המניות הראשונים, שיסדו את העתון הציוני בקרקוב „Nowy Dziennik". את זמנו הפנוי מעסקים, (הוא היה סוחר עצים) היה מבלה במועדון מפלגת המדינה העברית או במועדון האינטליגנציה. (מועדון הדוקטורים, כפי שקראו לו). מטעם מפלגת המדינה העברית, השתתף כציר לקונגרס הציוני, וגם היה ציר לכנס היסוד של הקונגרס היהודי העולמי. כנר לנשמתו, אביא כאן אחד מסיפוריו, השמור בזכרוני:

בהיותו קצין בצבא האוסטרי, טייל פעם ברחוב גרונולדזקה, ועבר על יד חיל יהודי שלא הצדיע לו; הוא חזר ועבר שוב על ידו, ושוב לא הצדיע לו; מתוך סקרנות חזר בשלישית, ניגש אל החיל ושאלו:

— הראית שעברתי על ידך?

— כן.
— היודע אתה שקצין הנני?
— כן.
— אם כן, מדוע לא הצדעת?
— איר זייט דאָך אַ איד (הלא הנך יהודי).

את שורותי אלה הקדשתי לפוטשר ז״ל, משום שבחברתו בליתי הרבה זמן בעבודה ציונית משותפת, התארחתי בימים האחרונים לשהותי בפולין לפני עלותי לארץ-ישראל.

בר

למשפחת בר היתה מסעדה על יד תחנת הרכבת, שהיתה פתוחה גם בשבתות. כשביקר פעם בירוסלב הרבי מטוצין שראש משפחת בר היה מחסידיו, נכנס אליו ובכה לפניו: „רבי אני נאלץ לחלל את השבת״ ענה לו הרבי ברוב תבונתו: „קינד מיינס, פרנסה איז אַ גרויסע זאַך״ (בני, פרנסה — זה דבר גדול).

הבאתי בזה שתי אפיזודות, שזורקות אור על ההוויַ של חיי היהודים בירוסלב.

*

רגשות חמים מקננים בליבי מאותה תקופת הערגה לארץ ולמדינה בחזון, אשר רבים מבני ירוסלב קיוו להגיע אליה; וצר ומכאיב, שלא עמד לו כוחו של שר-האומה, לשמור על שארית הפליטה — וכה מעטים הגיעו לחופי המולדת.

הערת המערכת: ישעיהו רבינוביץ נפטר בשנת תשל״א. היה יליד רוסנה, עבד מספר שנים בבי״ס „יבנה״ בירוסלב. היה בין מיסדי „השומר הדתי״. בסוף היה המזכיר המרכז מפלגת המדינה העברית של מאיר גרוסמן.

ישעיהו ראַבינאָוויטש

מיטן יאַראָסלאַווער יידנטום

מיינע באַגעגענישן מיטן יאַראָסלאַווער יידנטום זענען געווען באַגלייט מיט אַ געפיל פון פרעמדקייט און איינזאַמקייט. איך האָב זיך אין דער שטאָט געפילט ווי אַן עמיגראַנט וואָס איז געקומען אין אַ פרעמד לאַנד. די שפּראַך פון לאַנד אין וועלכער ס'האָבן גערעדט די מערהײַט יידן און באַזונדערס די נאַציאָנאַלע יוגנט, האָב איך נישט געקענט. מיין יידיש־לשון האָבן ווייניק פאַרשטאַנען און די וואָס האָבן גערעדט עברית זענען געווען זייער ווייניק.

ס'געדענקט זיך אַ טאָג, ווען איך בין איינמאָל איינגעלאַדן געוואָרן אין אַ הויז פון די עלטערן פון מיינעם אַ תלמיד פון דער „יבנה"־שול. בעת אַ שמועס ביי אַ גלאָז קאַפע, האָב איך דאָרט באַקומען אַ „קאָמפּלימענט" פון אַ פרוי: „איר רעדט אַזוי שיין יידיש, אַז איך האָב נישט פאַרשטאַנען קיין איין וואָרט".

איך בין געקומען אין יאַראָסלאַוו פון אַ עכט יידישער סביבה, ווו פון אַ וואַסערטרעגער ביז דער רעליגיעז וועלטלעכער אינטעליגענץ, האָבן אַלע גערעדט יידיש און די קלאַנגען פון דער העברעאישער שפּראַך, האָבן זיך געהערט פון די תלמידים פון די העברעאישע שולן און אויך פון דערוואַקסענע מענטשן. אַ גרויסער אונטערשייד איז געווען צווישן יענעם יידנטום און די יידן פון יאַראָסלאַוו. דאָ, אין יאַראָסלאַוו, זענען די רעליגיעזע יידן געגאַנגען אָנגעטאָן אין זייער טראַדיציאָנאַלן לבוש מיט שטריימלער אין די שבתים און ימים־טובים און די וועלטלעכע יידישע יוגנט האָט זיך לגמרי נישט אונטערשיידט פון דער נישט יידישער יוגנט. די יידישע יוגנט האָט דאָ גערעדט פּויליש און זייערע ידיעות אין יידישקייט איז געווען זייער קנאַפּ. ס'זענען אויך געווען פאַר מיר אויסטערליש דאָס שטייגערלעבן און געוווינהייטן פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג מיט איר איבערגעטריבענער העפלעכקייט און אָנגעצויגנקייט. ביי באַגעגענישן האָט איר דאָ געקענט הערן: Moje uszanowanie, אָדער: „איך נויג זיך פאַר דיר" padam do nóg און די באַגריסונג צו אַ פרוי: całuję rączkę א. א. וו.

אָבער טראָץ מיין שווערער אינטעגראַציע אין יאַראָסלאַוו, בין איך פאַרבליבן אין שטאָט און דאָס איז געווען צו פאַרדאַנקען דעם פאָרזיצער פון שול־קאָמיטעט פון דער העברעאישער שול, שמעון שפּיגעל ז"ל. ער

האָט מיך דערנענטערט צו זיך און געהאַט אַ וואַרעמע באַציאונג צו מיר. אַזוי אויך זיין פרוי רעגינאַ, וועלכע האָט מיט איר גרויס פאַרשטאַנד און פּקחות אַרויסגעפּילט מיין אינערלעכע שפּאַנונג. אין דער דאָזיקער, ביז גאָר בכבודיקער משפּחה, ביי וועלכער תורה און ציונות זענען געווען זייערע פאַסטולאַטן און זייער דעוויז, האָט זיך קאָנצענטרירט די טעטיקייט און די זאָרגן פאַר דער העברעאישער שול. אין דער משפּחה פון די שפּי־געלס, האָב איך געפונען די פאַמיליאַרע וואַרעמקייט — דאָס טייערסטע פאַר אַ מענטשן, וועלכער געפינט זיך אין אַ פרעמדער סביבה און טאַקע זייער וואַרעמע באַציאונג צו מיר, ווי צו אַ משפּחה־מיטגליד, האָט מיר דערמעגלעכט צו אַקלימאַטיזירן זיך אין יאַראָסלאַוו.

אין צענטער פון יאַראָסלאַוו, אויף דעם מאַרק־פּלאַץ, איז געשטאַנען אַן אַלטערטימלער־היסטאָרישער בנין: מיט גרויסע גראָבע ווענט. זיין סופיט געוועלבט און אין דעם אויבערשטן טייל פון דעם בנין האָבן זיך געפונען ספּעציעלע עפענונגען, ווו מ׳האָט געקענט אַריינשטעלן האַרמאַטן, אין פאַל פון אַן אָנפאַל פון אַ שונא. כ׳האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז אָט דער אַלטערטימלעכער בנין האָט סימבאַליזירט אַ מצבה פון דעם יאַראָס־לאַווער יידנטום.

צווישן די יאַראָסלאַווער יידן האָט מען נאָך געקענט באַגעגענען יוגנט־לעכע ,וועלכע זענען געגאַנגען אָנגעטאָן אין טראַדיציאָנעלן ספּעציפישן לבוש. כ׳האָב געהערט ווי מען האָט דערציילט, אַז דעם רבינ׳ס שמש האָט „איינגעלייגט וועלטן" כדי צו דערנענטערן די יוגנט צום רבי׳ן, אָבער ווען זיי זענען עלטער געוואָרן, האָבן זיי פאַרלאָזן זייער רבי׳ן און דאָן האָט דער איבערגעגעבענער שמש מיט ווייטיק אויסגעשריען „אַז זיי וואָלטן נישט דערלעבן אויסוואַקסן".

אין דער צייט ווען אין די מלוכה־שולן האָבן די עלטערן פון די קינדער געזאָרגט, אַז מ׳זאָל אויסברייטערן די לימודים וועגן יהדות, זענען די מיידלעך אינגאַנצן באַפרייט געוואָרן פון לערנען יידישע לימודים. די רעליגיעזע העברעאישע שול „יבנה" האָט אַריינגעבראַכט אַ גרויסע ענדע־רונג אין דעם חינוך־וועזן, אָבער האָט נישט געקענט ראַדיקאַל ענדערן דעם מצב. די תלמידים פון דער „יבנה"־שול זענען געווען בלויז יינגלעך. אָבער אין יענע אומשטענדן, האָבן די שול־טוער נישט געוואָלט איינפירן וועזנטלעכע ענדערונגען אין דעם רעליגיעזן שול־סיסטעם און האָבן גע־האַנדלט ריכטיק, וואָס זיי האָבן נישט איינגעפירט געמיינזאַמע לימודים פאַר

יינגלעך און מיידלעך. ס׳איז צו וווּנדערן, וואָס זיי איז נישט איינגעפאַלן אַ געדאַנק צו זאָרגן פאַר אַ יידישער טראַדיציאָנעלער בילדונג אויך פאַר מיידלעך.

מ׳דאַרף אונטערשטרייכן, אַז דוקא די „אגודת־ישראל״ איז געווען די פּיאָנערין אויף דעם געביט און זי האָט געעפנט אַ „בית־יעקב״ שול פאַר מיידלעך מ.׳האָט איינגעלאַדן אַ סימפּאַטישע לערערין אין דער „בית־יעקב״ שול, וועלכע האָט געלערנט מיט די רעליגיעזע מיידלעך אין דער יידישער שפּראַך לימודים אין טראַדיציאָנעלן נאַציאָנאַלן גייסט. אין די באַדינגונגען זענען די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס געווען דער עיקר־דיקער מקור פאַר אַ טייל מיידלעך צו פאַרשטאַרקן זייער טראַדיציאָנעלן באַוווּסטזיין אַלס באַריער קעגן אַסימילאַציע. שפּעטער האָט די פּאַרטיי פון די אַלגעמיינע ציוניסטן געגרינדעט די אָנפאַנג־שול פאַר יינגלעך און מיידלעך אין יאַראָסלאַוו און די לערן־שפּראַך איז געווען פּויליש. אָבער אין דער שול, אַחוץ די לימודים אין דער פּוילישער שפּראַך האָט מען געלערנט די העברעאישע שפּראַך און יהדות. אין דער דאָזיקער שולע האָט מען שבת נישט געלערנט, די סביבה איז טאַקע געווען אַ יידישע מיט אַ טראַדיציאָנעלן גייסט, אָבער צי האָבן די תלמידים אין דער דאָזיקער שול זיך אויסגעצייכנט אין עברית און אין יהדות, איז מיר אַ גרויסער ספק.

*

יאַראָסלאַוו איז געווען אַ קולטורעלע, אייראָפּעאישע שטאָט, וואָס האָט געהאַט אַ באַזונדערן חן. דאָס לעבן אין שטאָט האָט געפלאָסן שטיל, אָן אויפטרייסלונגען. די גאַסן ריינע און גלייכע, דער שטאָטישער גאָרטן איז געווען גרויס און זייער גוט געפלעגט. די שטאָט האָט געהאַט אַ גרויסע עלעקטראָסטאַנציע, גאַז, און אַ שטאָטישע קאַנאַליזאַציע־סיסטעם מיט אַ צענטראַלער וואַסער לייטונג. אין שטאָט זענען פונדעסטוועגן געווען ווינציק הייזער, ביי וועלכע די באַקוועמלעכקייטן זענען געווען אין דרויסן אויפן הויף און וואַסער פלעגט מען שעפּן פון אַרטעזיאַנישע ברינעמער.

כאָטש די צווישנפּאַרטייאישע רייבונגען צווישן די ציוניסטישע פּאַרטייען אין יאַראָסלאַוו האָבן נישט געטראָגן קיין פאַרשאַרפטן כאַראַקטער, ווי דאָס האָט געהאַט אָן אָרט אין פאַרשיידענע אַנדערע שטעט אין פּוילן, האָט דאָס נישט אויסגעמיטן פונדעסטוועגן קיין שאַרפע פּאָליטישע חילוקי־דעות און שאַרפע דיסקוסיעס. ס׳געדענקט זיך דער רעפעראַט פון מאיר

גראָסמאַן — דער פירער פון דער „יידנשטאַטס־פּאַרטיי״, וועלכער איז פאָרגעקומען אין דעם בנין פון דער מוזיק־שול. בעת דעם רעפעראַט האָבן צעהיצטע יונגעלייט, קעגנער פון זיין פּאָליטישער ליניע אין דעם לינקן ציוניסטישן לאַגער, געוואָלט אויפרייסן דעם רעפעראַט און האָבן געוואָרפן שטיינער דורך די פענצטער און אייניקע מענטשן זענען דערביי פאַרוווּנדעט געוואָרן פון שפּליטערס פון די צעבראָכענע שויבן...

איך וועל ברענגען נאָך אַביישפּיל פון מיין אייגענער דערפאַרונג: ווען אויף דער קאַטאָוויצער שפּאַלטונגס־קאָנפערענץ פון דער רעוויזיאָניס־טישער פּאַרטיי, האָט זיך אין יאַראָסלאַוו אָרגאַניזירט דער צענטראַל־קאָ־מיטעט פון דער „יידנשטאַטס־פּאַרטיי״ פאַר מערב־גאַליציע און שלעזן, איז אַלס פאָרזיצער פון צ.ק. אויסגעקליבן געוואָרן יהושע פּאָטאַשער, און אַלס סעקרעטאַר פון דעם צענטראַל־קאָמיטעט פון דער „יידנשטאַטס־פּאַרטיי״, בין איך דאַן אַרויסגעטראָטן מיט עפנטלעכע רעפעראַטן אין פאַר־שיידענע שטעט און איך האָב געשטעמפּלט דעם נישט ריכטיקן לויט מיין מיינונג טאַט צו שפּאַלטן די רעוויזיאָניסטישע באַוועגונג און דאָס פאַרלאָזן די ציוניסטישע באַוועגונג. אַלס שטראָף פאַר אַזאַ „חטא״ — האָט דער מפקד פון בית״ר נאַסיק פאַראָרדנט ,אַז די חברים פון בית״ר, וועלכע איך האָב געלערנט עברית, זאָלן איבעררייסן זייערע לימודים ביי מיר. די איבנדערמאָנטע פאַראָרדענונג, וואָס האָט געצילט מיר צו גורם זיין אַ מאַטעריאַלן שאָדן, האָט אָבער געהאַט אַ פאַרקערטע ווירקונג: די תלמידים האָבן אויפגעהערט בכלל צו מאַכן פאַרשריטן אין דער העברעאישער שפּראַך. בעת אַ געשפּרעך מיט דעם מפקד פון בית״ר, האָב איך אים אָנגעוויזן, אַז ער האָט געהאַנדלט לגבי מיר זייער נישט טאַקטיש און אַז איך האָב דאָס אויפגענומען אַלס באַליידיקונג, ער האָט זיך אויפגערעגט און האָט מיט שאַרפע ווערטער געטאַדלט מיין האַנדלונג, צוגעבנדיק דערביי, אַז אויב ער וואָלט געהאַט די מעגלעכקייטן, וואָלט ער מיך בכלל אַוועק־געשיקט אין אַ שטראָף־לאַגער.

*

דאָס וואָס איז אויבן דערציילט געוואָרן, האָט געהאַט אַן אָרט אין סוף פון דער ערשטער העלפט פון די דרייסיקער יאָרן. דאָס לעבן אין פוילן האָט נאָך געפלאָסן רואיק, אַן ספּעציעלע אויפטרייסלונגען אין יידישן לעבן, אָבער אינעווייניק אין דער מדינה, האָבן שוין אָנגעהויבן ווייזן סימנים פון

דעם אַנקומענדיקן שטורם, וואָס אַפילו דער גרעסטער פּעסימיסט האָט נישט געקענט פאָרויסזען זיינע שרעקלעכע רעזולטאַטן. דאָס איז געווען אַ צייט, ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד. די געשפּאַנטקייט צווישן פּוילן און דייטשלאַנד, האָט זיך פאַרשאַרפט פון טאָג צו טאָג. אין דער מידה זענען אויך די באַציונגען צווישן די ביידע מדינות ערגער געוואָרן און ס'האָט זיך פאַרשטאַרקט דער אַנטיסעמיטיזם. די שנאה צום יידנטום האָט באַקומען שאַרפע פאָרמען און איר שטראָם האָט אויך דער־גרייכט קיין יאַראָסלאַוו. גיפטיקע אַנטיסעמיטישע לאָזונגען פלעגן זיך ווייזן אויף די ווענט פון די הייזער, ס'האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז אין אַ געוויסן טאָג וועט זיין „פּריילער". די יידישע יוגנט האָט באַשלאָסן צו פאַר־טיידיקן זיך. (פּרטים וועגן דעם באַשלוס זענען מיר נישט באַוווּסט, אָבער דער טאָג, ווען עס האָבן געדאַרפט פאָרקומען די אומרוען איז אַדורך רואיק).

אין יאָר 1936, פאַרנדיק אין שליחות פון קרן־היסוד און באַזוכנדיק פאַרשיידענע שטעט אין מערב־גאַליציע און שלעזן, — האָב איך זיך שוין דאָן איבערצייגט אין דער ווירקונג פון דער גיפטיקער אַנטיסעמיטישער פּראָפּאַגאַנדע, וואָס האָט געבראַכט צו שרעקלעכע רעזולטאַטן. ס'זענען געווען שטעט און שטעטלעך, וווּ די יידן האָבן פּשוט מורא געהאַט אַרויס־צוגיין אין די אָוונטן אין גאַס און פאַרלאָזן זייערע הייזער. אין רעזולטאַט פון דעם עקאָנאָמישן חרם אויף די יידן, האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין די שטעטלעך פאַרערגערט. די קריסטן די נישט אַנטיסעמיטן, האָבן נישט געהאַט דעם מוט אַריינצוגיין אין אַ יידישן געשעפט, ווייסנדיק פאָרויס, אַז אַ וואַכעדיק אויג פון די מנהיגים פון דעם חרם וועט זיי באַמערקן

אין פּוילן איז ביי דער מאַכט געשטאַנען די פּאַרטיי פון דער „סאַנאַ־ציע". זי האָט אָפיציעל נישט געפּריידיקט דעם אַנטיסעמיטיזם, אָבער זי האָט זיך באַנוצט מיט אַלע מיטלען, כשרע און נישט כשרע, כדי צו שטרויכלען די אָפּאָזיציע פּאַרטיי און די פּאַרטייען פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן בעת די וואַלן צום פּוילישן סיים. בעת אַ פאָרטראָג פון דעם ציוניסטישן סענאַטאָר ד"ר שרייבער ערב די וואַלן צום פּוילישן סיים, האָט זיך אין דעם זאַל פון „יד־חרוצים" פלוצלינג באַוויזן דער קאָמענדאַנט פון דער פּאָליציי, וואָס איז געקומען אין דער באַגלייטונג פון אַ סוויטע פּאָליציאַנטן און האָבן פאַנאַנדערגעלאָזן די פאַרזאַמלונג מאָטיווירנדיק דאָס מיט דעם, אַז „די

פאַדלאָגע פון דעם זאַל איז אַ שלעכטע און זי קען זיך איינברעכן". מ'דאַרף אונטערשטרייכן, אַז די מאַכט־אָרגאַנען האָבן כלל נישט געשטערט די וואַל־פאַרזאַמלונגען פון דער „אגודת־ישראל". אויף דער וואַל־פאַרזאַמלונג מטעם „אגודת־ישראל", איז אַרויסגעטראָטן אַ משכיל פון פשעמישל און האָט גערעדט וועגן דער באַדייטונג פון דער ציפער „1" (די ציפער „1" איז געווען די וואַל־ציפער פון דער „סאַנאַציע"). דער פרעלעגענט האָט שפּע־טער באַרעכטיקט זיין האַנדלונג בעת אַ טרעפונג צווישן זיינע באַקאַנטע, מאָטיווירנדיק, אַז ער האָט נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה און אַז ער איז געווען געצוווּנגען צו אויספילן דעם ווילן פון דער רעגירונגס־פּאַרטיי.

אין שייכות צו דער לאַגע פון יענע טעג, וויל איך איבערגעבן איין עפּיזאָד: אין דער הויפּט־שטאָט וואַרשע האָט זיך געגרינדעט אַ געמישטער יידיש־קריסטלעכער קאָמיטעט — „פריינד פון ארץ־ישראל". די „יידן־שטאַאַטס־פּאַרטיי" האָט איינגעלאַדן אויף אַ פאָרטראַג איינעם פון די חברים פון דעם א. ד. קאָמיטעט, דעם פירשט פּרושינסקי, וועלכער איז אגב אַליין געווען אַ זשורנאַליסט און האָט פאַרעפנטלעכט אַ בוך וועגן זיינע איינדרוקן פון זיין באַזוך אין ארץ־ישראל. (נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה איז דער פירשט פּרושינסקי געווען דער אָפיציעלער פאָרשטייער פון פּוילן אין די פאַראייניקטע נאַציעס). מיר האָבן דאַן געמיינט, אַז צו זיין פאָרטראַג וועלן קומען אַ גרויסע צאָל קריסטלעכע צוהערער, אָבער מיר האָבן זיך טועה געווען. אַפילו זיין טיטל „פירשט" — „רעדאַקטאָר", וואָס איז אָנגעשריבן געוואָרן אויף די אַפישן, האָבן צוגעצויגן אויף זיין פאָרטראַג נישט מער ווי אַ קליינע גרופּע קריסטן. דעם זאַל האָבן אויסגע־פילט אחינו בני־ישראל, וואָס האָבן זיך נישט געגוויטיקט אין אַ פראָ ארץ־ישראלדיקע אַגיטאַציע. אויף צומאָרגנס נאָך דעם פאָרטראַג, האָב איך און פּאָטאַשער פאַרבראַכט צוזאַמען מיט פּרושינסקין אייניקע שעה. אין דער צייט פון אונדזער שמועס, האָבן מיר באַהאַנדלט די פּראָבלעמען פון זוכן וועגן צו אַ פאַרשטענדיקונג צווישן יידן און פּאָליאַקן — בירגער פון פּוילן. אונדזער גאַסט האָט מסכים געווען וועגן דער נויטיקייט פון אַזאַ פאַרשטענ־דיקונג און האָט צוגעזאָגט צו פאַרנעמען זיך מיט דעם. איך האָב אים גע־פרעגט ווי אַזוי קען מען לויט זיין מיינונג ברענגען צו אַ בעסערער פאַר־שטענדעניש צווישן יידן און פּאָליאַקן ? נאָך אַ קורצן שווייגן, איז געקומען זיין ענטפער: „ספּאָרט". איך האָב אויסגעדריקט מיין מיינונג, אַז איך בין אין אַ גרויסן ספק, צי די געמיינזאַמע ספּאָרט־פאַרמעסטונגען צווישן יידן

און פּאָליאַקן, וועלן קענען שאַפן אַ בעסערע פאַרשטענדיקונג צווישן זיי. איך האָב אונטערגעשטראָכן, אַז בלויז דער ספּאָרט־גייסט אַליין, איז נישט גענוג. דער דאָזיקער „ספּאָרט גייסט" איז נישט אימשטאַנד צו אויסמיידן געשלעגן בעת די פאַרמעסטונגען צווישן די פּוילישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס, און מען קען זיך פאָרשטעלן, אַז די ספּאָרט־פאַרמעסטונגען צווישןביידע נאַציעס, וועלן בלויז דערוואַרעמען די נאַציאָנאַלע אינסטינקטן פון געוויסע עלעמענטן, אנשטאָט צו דערגרייכן אַ פאַרשטענדעניש צווישן זיי. אונדזער שמועס האָט זיך געענדיקט מיט תיקו: קיין איין צד האָט נישט געקענט פאָרלייגן קאָנקרעטע פאָרשלאָגן צו פאַרבעסערן דעם מצב. דער איינציקער אויסוועג פאַר יידן, וועגן וועלכן איך האָב געטראַכט בעת דעם שמועס און האָב אים נישט געקענט אַרויסברענגען אָפן, איז געווען: עקסאָדוס. צו עקסאָדוס האָבן געשטרעבט צענדליקער טויזנטער יידישע יוגנטלעכע, אָבער די טויערן פון ארץ־ישראל זענען געווען געשלאָסן.

ביינאַכט, האָבן מיר איינגעלאַדן דעם רעפערענט אין אַ קיבוץ פון „החלוץ המדינתי", און גרשון זשעלינקאָווסקי האָט דערציילט וועגן דעם חלוצישן לעבן פון די חלוצים אויף הכשרה וועגן זייערע צוגרייטונגען צום אויפבוי פון דער יידישער מדינה און ער האָט אונטערגעשטראָכן, אַז זיי וואַרטן מיט אומגעדולד אויף דער צייט, ווען ס'וועלן געעפנט ווערן די טויערן פון ארץ־ישראל און זיי וועלן קענען עולה זיין אין לאַנד. פּרושינסקי האָט געענטפערט מיט אַ קורצער רעדע און האָט פאַרענדיקט מיט די ווערטער: „אפשר וועט אייך אויסקומען צו זען דעם דאָקומענטאַלן פילם וועגן דער אַנטשטייונג פון די פּוילישע לעגיאָנען צום סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אַ טייל פון די לעגיאָנערן זענען געווען אָנגעטאָן אין שלעכטע אוניפאָרמען, געגאַנגען באָרוועס און זענען נישט געווען באַוואָפנט מיט אַן איינהייטלעכער מיליטערישער אויסשטאַטונג. אַזוי האָבן דאַן אויסגעזען די זעלנער פון דער פּוילישער אַרמיי, וואָס די פּוילישע מדינה האָט אָרגאַניזירט צוזוקונדיק זיך אויף אייך, — חלוצים פון דער פלוגת־הזשרה. וועלכע גרייטן זיך צו אויפבויען אַ יידישע מדינה, גלויב איך און איך בין זיכער, אַז זי וועט אַנטשטיין".

נר נשמה

פאַר מיינע אויגן גייען אַדורך אַ שורה געשטאַלטן פון יאַראָסלאַווער יידנטום: פריינד, באַקאַנטע, מיינע תלמידים פון דער „יבנה"־שול, וועלכע

איך האָב געלערנט און מיט וועלכע איך בין געווען פאַרבונדן בלב ובנפש. אויך די דערוואַקסענע תלמידים וועלכע איך האָב געלערנט אויף די אָוונט־קורסן. איך פיל פאַר מיין הייליקן פליכט אָנצינדן אַ נר נשמה פאַר אַלע אומגעקומענע און פאַרפייניקטע יידן און אויפשטעלן אַ מצבת־זכרון אין דעם יזכור־בוך. איך וויל ווידמען מיינע ווערטער דעם אָנדענק פון צוויי מענטשן:

יהושע פאַטאַשער

יהושע פאַטאַשער איז געווען אַ פאַלקסטימלעכער ייד און אַן אינטערעסאַנטער מיטשמועסער. אַ באַזונדערן צויבער האָט דער מענטש פאַרמאַגט און ער האָט ממש באַגייסטערט אַ מענטשן מיט זיין רעדן. ער איז געווען אַן אַלטער ציוניסט, איינער פון די גרינדער פון דער קראָקאָווער ציוניסטישער צייטונג: „נאָווי דזיענניק" („Nowy Dziennik"). זיין פרייע צייט פלעגט ער פאַרברענגען אין לאָקאַל פון דער „יידנשטאַטס־פאַרטיי", אָדער אין דעם לאָקאַל פון דער אינטעליגענץ. (דער לאָקאַל פון די דאָקטוירים, ווי מען האָט דאָס דאַן גערופן). ער האָט זיך באַטייליקט אַלס דעלעגאַט צום ציוניסטישן קאָנגרעס מטעם דער „יידנשטאַטס־פאַרטיי" און ער איז אויך געווען אַ דעלעגאַט צו דעם גרינדונגס־צוזאַמענפאָר פון יידישן וועלט־קאָנגרעס.

אַלס ליכט צו זיין אָנדענק, וויל איך ברענגען איינע פון זיינע אינטערעסאַנטע דערציילונגען, וועלכע זענען ביי מיר טיף פאַרבליבן אין זיכרון:

אַלס אָפיציר פון דער עסטרייכישער אַרמיי, האָט ער איינמאָל שפּאַצירט אין דער גרונוואַלדסקאַ־גאַס און פאַר אים איז אַדורך אַ יידישער זעלנער, וועלכער האָט אים נישט באַגריסט. פאַטאַשער איז בכונה אַדורך פאַרביי דעם יידישן זעלנער, וואַרטנדיק, אַז ער וועט אים דאָך באַגריסן, אָבער אַן דערפאָלג. אויס נייגעריקייט האָט זיך פאַטאַשער צום דריטן מאָל אומגעקערט, צוגעגאַנגען צום זעלנער און האָט אים געפרעגט:

— דו האָסט געזען ווי איך בין אַדורכגעגאַנגען אַנטקעגן דיר?

— יאָ.

— צי ווייסטו אַז איך בין אַן אָפיציר?

— יאָ.

— איז פאַרוואָס־זשע האָסטו מיר נישט באַגריסט?

— איר זייט דאָך אַ ייד.

די דאָזיקע שורות האָב איך געווידמעט פּאַטאַשערן, ווייל אין זיין געזעלשאַפט האָב איך פאַרבראַכט פיל צייט ביי אַ געמיינזאַמער ציוניס־טישער אַרבעט.

ב ע ר

איך האָב אים פערזענלעך נישט געקענט, ווייל אין דער צייט, ווען איך האָב אָנגעהויבן באַזוכן זיין שטוב, איז ער שוין נישט געווען. ביי דער משפּחה בער האָב איך זיך געפונען די לעצטע טעג פון מיין זיין אין פוילן, ערב מיין עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

בער האָט געהאַט אַ רעסטאָראַן, וואָס האָט זיך געפונען לעבן דער אייזן־באַן סטאַנציע, דער רעסטאָראַן איז געווען אָפן יעדן טאָג און אויך שבת. ווען ס'איז איינמאָל געקומען קיין יאַראָסלאַוו דער טוטשינער רבי. וועמענס חסיד בער איז געווען, איז ער אַריין צום רבי'ן און האָט זיך פאַר אים צעוויינט: „רבי, איך בין געצווונגען מחלל שבת זיין". דער רבי אויס־הערנדיק אים מיט פאַרשטאַנד, האָט אים געענטפערט: „קינד מיינס, פרנסה איז אַ גרויסע זאַך."

איך האָב געבראַכט צוויי עפּיזאָדן וועלכע וואַרפן אַ ליכט און כאַראַק־טעריזירן דעם שטייגער־לעבן פון די יאַראָסלאַווער יידן.

וואַרעמע געפילן נורטעווען אין מיין נשמה, פון דער צייט, ווען די יידן האָבן מיט אומגעדולד און מיט גרויס באַגער געוואַרט אויף דער אַנט־שטייונג פון דער יידישער מדינה. פיל פון די יאַראָסלאַווער יידן האָבן געהאָפט צו דערלעבן צו קומען אַהער. ס'איז אַ גרויסער ווייטיק און פאַרדרוס, וואָס דער שר־האומה האָט נישט געהאַט גענוג כוח צו אָפּהיטן די שארית־הפליטה — און בלויז אַזוי ווייניק האָבן זוכה געווען צו דער־גרייכן די ברעגן פונעם לאַנד.

באַמערקונג פון דער רעדאַקציע:

ישעיהו ראַבינאָוויטש איז געשטאָרבן אין יאָר תשל"א. ער האָט געשטאַמט פון ראַסנאַ און האָט אייניקע יאָרן געאַרבעט אַלס לערער אין דער „יבנה"־שול אין יאַראָסלאַוו. ער איז געווען איינער פון די גרינדער פון „השומר הדתי".

ווען ס'איז אַנטשטאַנען די „יידנשטאַאַטס־פּאַרטיי", וועמענס מנהיג איז געווען מאיר גראָסמאַן, איז ישעיהו ראַבינאָוויטש אויסגעקליבן געוואָרן אַלס סעקרעטאַר פון צענטראַל־קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי.

ד״ר יצחק שוואַרצבאַרט

יאַראָסלאַוו ווי איך האָב איר געקענט

איך וויל דערציילן וועגן אַן אַנדערן טייל פון אונדזער קליינער מלוכה איך האָב אין זינען די „מזרח־קרעסן״ פון אונדזער קליינער מלוכה. ביי די דאָזיקע קרעסן האָט זיך אָנגעהויבן אַ צווייטע „מלוכה״, די מלוכה פון דעם „מזרח־גאַליצישן לאַנדעס־פאַרבאַנד״. דאָרט איז געלעגן אַ גאָר שיינע שטאָט. זי האָט געהייסן יאַראָסלאַוו. זי איז אויך געווען אַ קרייזשטאָט אין אונדזער שטאַלצן ווינקל. איך האָב די דאָזיקע שטאָט בפרט ליב געהאַט. מיין זכרון איז דערפאַר באַזונדערס מיט איר פאַרבונדן. אין דעם זאַל פון דעם האַנטווערקער פאַרבאַנד זענען אָפט אָפּגעהאַלטן געוואָרן אונדזערע ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען. די שטאָט איז געווען שיין, ריין, יידיש, און עס איז באמת געווען אַ פאַרגעניגן צו וואַנדערן איבער אירע גאַסן. זי האָט נישט געהאַט קיין צו שטאַרקן טעמפּעראַמענט. עס האָט זיך אין איר נישט געפילט קיין באַזונדערע ציוניסטישע אומרו. אָבער זי איז טראָץ דעם געווען אָרגאַניש פאַרבונדן מיט אונדזער באַוועגונג. איך פערזענלעך האָב געהאַט נאָך אַ באַזונדערע סיבה צו געדענקען די דאָזיקע שטאָט. אויף מיין לעצטן וואַנדער־וועג דורך פוילן פון דער לעצטער זיצונג פון דעם פוילישן סיים, אָנהייב סעפּטעמבער 1939, האָט מיך מיין וועג געבראַכט קיין יאַראָסלאַוו, ווייל דער וועג צוריק קיין קראָקע איז שוין געווען אָפּגעשניטן. דאָ האָב איך פאַרבראַכט נאָר איין טאָג. עס איז ממש געווען אַ גיהנום, כמעט 24 שעה נאָכאַנאַנד זענען געפאַלן דייטשע באָמבעס אויף דער שטאָט. פון דאָרט בין איך פרימאָרגנס אַוועק צופוס קיין פשעמישל, בעת דייטשע עראָפּלאַנען האָבן פאַרדעקט דעם הימל. אַזעלכע איבערלעבונגען פאַר־בינדן גאָר שטאַרק דעם זכרון מיט דעם אָרט.

אָבער לאָמיר זיך אומקערן צו דער שיינער שטאָט יאַראָסלאַוו גופא. איך האָב שוין באַמערקט, אַז די פירער פון דעם דאָרטיקן ציוניזם זענען נישט געווען קיין שטורמישע, אָבער די עקזעקוטיווע האָט זיי געקאָנט רואיק געטרויען די ציוניסטישע אַרבעט. די נעמען פון ד״ר שפּאָץ, יהושע פּאָטאַ־שער, זענען מיר געבליבן אין זכרון. אויך דער נאָמען פון ד״ר ראַגער, אַן אַדוואָקאָט וועלכן איך האָב אין 1953 באַגעגנט אין ירושלים.

אַ ציוניסטישע יוגנט איז דאָרט געווען אַ הערלעכע, נישט אויפגעהערט

צו האָבן פּראָבלעמען! נו, און ווו עס זענען פאַראַן פּראָבלעמען, זענען אויך דאָ מחלוקת. עס האָט זיך געקאָכט אין דעם יוגנט־קעסל.

ציטנווייז באַגעגען איך דאָ אויף בראָדוויי, אין ניו־יאָרק, אַ פריינד, וואָס איז אין מיינע צייטן געווען אין יאַראָסלאַוו איינער פון די רואיקע פירער פון דער דאָזיקער ציוניסטישער יוגנט און היינט איז ער אַ באַקאַנטער וויסנשאַפטלער אויף דעם געביט פון אַלטער יידישער ליטעראַטור. ער איז אַ מומחה אין יידישער וויסנשאַפט און דער שטאָלץ אויך פון דער שטאָט יאַראָסלאַוו. דאָס איז שלום שפּיגל, דער באַקאַנטער פּראָפעסאָר פון טעאָלאָגישן לערער־סעמינאַר אין ניו־יאָרק.

פון בוך „צווישן ביידע וועלט־מלחמות" זייטן 45־46.

ד״ר יצחק שוורצברט

ירוסלב הציונית

קימעה קימעה והסתדרותנו הארצית כמעט שנעשתה בחיים הציוניים מדינה לעצמה.

בגבולותיה המזרחיים של מדינה זו שכנה העיר הנאה **ירוסלב**. מחוז בהיקף פעולותינו הארגוניות. זכרונותי קשורים במיוחד בעיר זו, ולא בלבד משום שנאמתי שם לעתים תכופות והשתתפתי בוועידות שנתקיימו בה; אלא גם משום כך, שבדרכי נדודי הדראמטיים מישיבת הסיום האחרונה בוורשה, בימים הראשונים של מלחמת־העולם השניה, שהיתי בגיהנום של עיר זו 26 שעות בקירוב, והפצצות הגרמניות נפלו על העיר ללא חשך.

ציונותה של ירוסלב היתה מתונה, בלא טמפרמנט ובלא סערות מיוחדות, אבל שלובה ואחודה באופן אורגני. מנהיגיה הציוניים של העיר אף הם לא היו אנשים סוערים ולפיכך יכלה האקזקוטיבה למסור לידיהם בלב שקט את העבודה הציונית. מעיר זו שמורים עמי שמותיהם של ד״ר שפּאַץ, יהושע פּוטאַשר ועו״ד ד״ר מ. ראגר, שפגשתיו בשנת 1953 בירושלים אותה שעה היה ד״ר ראגל שומר לילה בהר־הרצל.

נהדרים היו בני הנוער הציוני שבירוסלב, נהדרים על בעיותיהם המרובות, ובמקום שיש בעיות שם אתה מוצא גם מחלוקות. קיצורו של דבר: קלחת הנוער רתחה.

פעמים, שפוגש אני כאן בברודוויי שבניו־יורק ידידי, שהיה בשעתו אחד ממנהיגי הנוער שבירוסלב, והיום הוא נתפרסם כאיש מדע בתחום ספרות אידיש עתיקה. הוא נחשב כפאר המדע, ובעיני שלי — גם של העיר ירוסלב. שמו: פרופ׳ שלום שפיגל.

כאלה היו השושנים בזר החיים הציוניים שבגאליציה המערבית ובשלזיה. האמנם שושנים בלא חוחים? — אכן, גם חוחים ובמידה לא מועטת.

בשנים הראשונות לאחר שפולין קמה לתחיה שימש, דומני, בתפקיד יו״ר האקזקוטיבה, **ד״ר שמואל ורהפטיג.** בדמותו נתגלם טיפוס בעל ביתי — של מנהיג ציוני, שהודות לתפקידו עלה לדרגה זו. הוא היה בעל מבנה גוף מוצק והתנהל לאטו הן בחיי יום יום והן בחיים המדיניים, אבל מסור היה לתנועה בכל לבו ומוחו. הוא הקדיש לה הרבה מזמנו. תכופות הקריב את ענייני מקצועו, מקצוע המשפטים לטובת חיזוקה של הציונות בסביבותינו. בדומיה וברגשי אבל לווינו שחוחי ראש את ארונו דרך רחוב גרודסקה ההיסטורי ועד לבית הקברות היהודי.

(מתוך ספר קרקה עמ. 214)

משה קאַלכהיים

פורים אין שטעטל

ווי נאָר ס׳האָט זיך אין די קלויזן און אין די מנינים־שטיבלעך באַוויזן אויף דער וואַנט די אויפשריפט „משנכנס אָדר מרבים בשמחה״ — געשריבן מיט קאָלירטע אותיות און באַצירט מיט צוויי גרויסע קאַרפּן־פיש און טייל־מאָל אויך מיט אַ פלאַש און אַ כוס, אָנגעפילטע מיט ווייַן — איז געוואָרן פרייַלעכער אין דער גאַנצער שטאָט.

ס׳קומט שוין אָן דער יום־טוב פּורים!

אַגב האָט מען טאַקע מייַנע שטאָט־לייט גערופן „יאַראָסלאַווער יום־טוב״ און באמת, ווער עס האָט פאַרברענגט אַמאָל אַ פּורים אין אונדזער שטעטל, האָט עס אַזוי שנעל נישט געקענט פאַרגעסן, הגם דער נאָמען „יאַראָסלאַווער יום־טוב״ האָט מיט פּורים נישט געהאַט צו טאָן.

פּורים נאָכמיטאָג איז געווען די צייַט פון טראָגן שלח־מנות. איז איבער די גאַסן געוואָרן אַ געגייעריי און געאיילעריי, אַז ס׳האַרץ האָט געקוואָלן. און געטראָגן האָבן שלח־מנות ווייבער, ייִנגלעך, מיידלעך און שמשים פון די רביס, דיינים, רבנים פון קלויזן און מנינים. און פון הינטער די טיכלעך, וואָס זענען געווען פאַרצויגן איבער די **טעלערלעך** אין זייערע הענט, האָבן ממזריש אַרויסגעקוקט **המן־טאַשלעך**, נאַענטלעך און פאַר־שידנאַרטיקע ציאַסטקעלעך, און אַמאָל אַ רויט־בלאַנקנדיקער מאַראַנץ אויך. פיפיקע באַלעבאָסטעלעך פלעגן אומישנע פאַרדעקן די טעלערלעך מיט צו קליינע טיכעלעך, די שכנות זאָלן דוקא יאָ קענען אַרונטערקוקן און... פּלאַצן פאַר פאַרדרוס. און פון די טעלערלעך האָט זיך ווי געהערט אַ מין לשון אַזאַ:

— נאַ זעט, ווי סמאַטשנע מיר זענען אויסגעבאַקן, ווי געראָטן מיר זענען פון אויוון אַרויס.

פּורים נאָכמיטאָג, האָבן אויך די בעטלערס און אורחה־פּורחהניקער געהאַט אַ לעבן. די בעלי־בתים האָבן דעמאָלס טראַדיציאָנעל פאַרהע־כערט זייער נדבה. פון איין גראָשן איז געוואָרן צוויי און פון 5 גראָשן — צען. זענען זיי, די בעטלערס, געגאַנגען פון געוועלב צו געוועלב, אַביסל

אויסגעפוצט יום־טובדיק פורימדיק און געווען צופרידן פון זיך און פון די נדבנים.

צו מנחה פלעגט מען שוין פאַרמאַכן די געשעפטן און אין די שטעטלשע גאַסן האָט זיך מיט פריידיקע טריט אַרײַנגעפּראַלט דער יום־טובדיקער פורים־אָוונט.

ווי אונטער אַ מאַגיש שטעקעלע האָט דאָס שטעטל געענדערט זיין נאַרמאַלן אויסזען. אַלט און יונג, קינד און קייט באַלאַגערן איצט די דריי פּרינציפּאַלע גאַסן. סאָביעסקיעגאַ, רינעק און גראָדזקאַ. מיט אומגעדולד קוקן זיי אַרויס, ווען וועלן שוין פון די צענדליקער ציוניסטישע יוגנט לאָקאַלן, וואָס געפינען זיך דאָ, באַווייזן זיך די מאַסקעס.

ס׳איז שוין זינט לאַנגע יאָרן געוואָרן די חזקה פון די ציוניסטישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס, צוזאַמענשטעלן יעדן פורים גרופּעס פון פאַרשטעלטע, וועלכע זענען געגאַנגען פון הויז צו הויז און ביי די סעודה־טישן פון די בעלי־בתים אויסגעפירט אַ קורצן אַרטיסטישן פּראָגראַם און געזאַמלט דערביי געלט פאַר פאַרשידענע ציוניסטישע צוועקן.

— זיי גייען, זיי גייען — ווערט מיטאַמאָל אַ געשריי און אַ געטומל. באַלד לויפט מען אַהין, וווּ ס׳האָט זיך באַוויזן די ערשטע גרופּע. מען שטופּט זיך, צו זען זיי, מען קוועלט און מען לאַכט און טאַטע־מאַמעס האָבן הנאה, פון זייערע זינדעלעך און טעכטערלעך, וואָס האָבן זיך מיטאַמאָל פאַרוואַנדלט אין דרייסטע קאָוובויען, אין רייכע מאַהאַראַדזשעס, באַצירטע מיט גאָלד און זילבער, און גזלנישע אַראַבער אָנגעטוענע אין לאַנגע אַבאַיעס מיט קינדזשאַלן הינטער די גאַרטלען.

איי, וואָס איר זעט אַלץ נישט דאָ! ווילדע נעגערס, געלע כינעזער מיט צעפּ געפלאָכטענע פון אונטן, יאַפּאַנישע פרויען און באַבלימלטע קליידער, דרייסטע אַפּאַשן, מיט רויטע טיכלעך אַרום דעם האַלדז, רייכע לאָרדן אין שוואַרצע סמאָקינס, „אַנקל טאָמס" אין הויכע באַשטערנטע צילינדערס, קאָזאַקן אין רויט פלאַמיקע הויזנס און „רובאַשקעס" ווונדער־שיין־אויסגעניייטע מיט גלאַנציקע שטיוועלער אויף די פיס און צענדליקער אַנדערע טיפּן פון אַלע עקן פון דער וועלט. אַ דור הפלגה ממש.

עס בלינצלט און בלאַנקט פון קרעלן און בראַשן, ווייסע, גרינע און רויטע, וואָס אַרויסגעצויגן האָט מען זיי פון דער באַבעס קאַמאָד, טיכער און פלאַכטעס פון פאַרשיידענע קאָלירן — אַ ים פון קאָלירן.

דעם גרעסטן בייפאַל האָבן אָבער אחשוורוש און אסתר המלכה, מרדכי און המן, אָדער אַ צווייטע גרופּע מיט אַ קאָלאָסאַלער פּושקע פון קק״ל, וואָס איינער טראָגט אויף זיך אָנגעטון אָדער די „פּיל־קאָמיסיע״ אין צי־לינדערס און מיט בינאָקלען, וואָס ווילן זיך נישט האַלטן אין אויג און פאַלן אַראָפּ יעדע מינוט.

און אַזוי גייט איין גרופּע נאָך דער צווייטער, באַגלייט מיט פרייידיקע אויסגעשרייען און באַוואונדערונג פונעם פאַרזאַמלטן עולם.

דער וויכטיקסטער טייל האָט זיך אָבער ערשט אָפּגעשפּילט אין די שטובן פון די שטאָטישע בעלי־בתים, ביי די סעודה טישן, באַשטעלטע מיט כל טוב, געטראַנקען און שנעפּסעלער, סעודה־קוילעטשן און גע־בראָטנס, לעקער און איינגעמאַכצן מכל המינים.

פלעגט אַזאַ גרופּע פון אַ מאָן 10—15 מיט געזאַנג און געפּילדער אַריינרייסן זיך אין אַ שטוב אַריין, פאַרלויפן אין אַ פלאַמיקן הורא־טאַנץ, אָפּזינגען עטלעכע הומאָריסטישע לידלעך, אָדער אָפּשפּילן אַ קורצן אָבער בייסיקן סקעטש פון „היימישער״ פּראָדוקציע און באַלד אַ כאַפּ טון אַ כוסה׳לע איינעם און אַ צווייטן און אַ דריטן און מיטן זעלבן געפּיל־דער און איילעניש, מיט וועלכן זיי זענען אַדיינגעקומען, האָבן זיי פאַר־לאָזט די שטוב, כדי צו מאַכן פלאַץ פאַר דער צווייטער גרופּע, וואָס איז שוין געשטאַנען הינטער דער טיר, און אַמאָל אַפילו אומגעדולדיק שוין געדרייט זיך אינעם צימער, וואַרטנדיק מען זאָל זיי וואָס שנעלער פריי מאַכן דאָס אָרט.

געווען סעודה טישן, ווו מען פלעגט זיך לענגער פאַרהאַלטן, ווי צום ביישפּיל ביים רב שטיינבערג, ביי מלך רייך, דוד קרעמער, ביים בעלזער רבין (פאַרשטענדלעך, אַז דאָרט האָט מען דעם ווייבערישן מין געלאָזט הינטער דער טיר) און ביי נאָך אַנדערע, ווו ס׳פלעגן זיך פאַרזאַמלען צענדליקער בעלי־בתים פון שטאָט און ווו אַ פעטערער גראָשן פלעגט אויך צופאַלן די פאַרשטעלטע.

אַזוי איז מען געגאַנגען פון הויז צו הויז, פון שטוב צו שטוב, געאיילט זיך און געיאָגט, כדי אַלעמען צו באַזוכן און געדויערט האָט עס ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין.

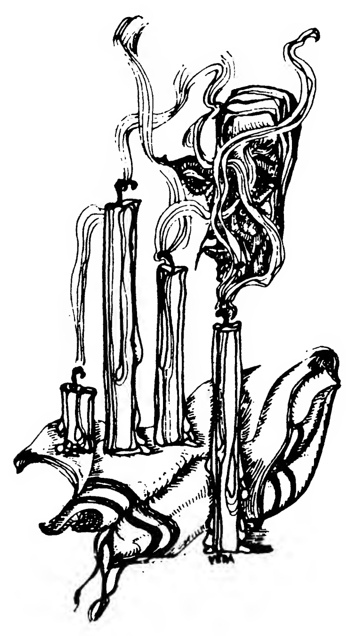
פאַרשוויצטע און פאַרשמירטע מיט צעריסענע בערד און צעגאָסענער אויפן גאַנצן פנים שמינקע און מיט נאַגניאָטן אויף די פיס, פלעגט זיך דער

פאַרשטעלטער עולם צונויפטרעפן אין די ליידיקע שוין גאַסן אַרום 12 ביינאַכט און ביי דער שיין פון דער שווייגנדיקער לבנה, וואָס פלעגט העל באַלויכטן די פורים־נאַכט, פלעגט זיך חברה לאָזן אין אַ טענצל אין מיטן גאַס ביז... פּאָליציי איז געקומען און פאַרטריבן אַהיים.

שושן פּורים איז שוין קיין יום־טוב נישט געווען. פאַרקערט נישט איינעם האָבן די ביינער געבראָכן, אַנדערע האָבן דעם קאַטאַר געכאַפּט און דער גרעסטער טייל פון די יונגע אַרטיסטן איז געווען אַזוי הייזעריק, אַז מען האָט זייער קול שוין נישט געהערט.

און צו וועמען איז דאָס אַלץ אויסגעגאַנגען ?

צו דער מאַמעס קאָפּ.

מונדק הבנשטרייט

הספורט היהודי בירוסלב

אינני מתיימר לכתוב סקירה היסטורית על תנועת הספורט בעירנו, כי החומר בתחום זה אינו בידי. רציתי רק למסור בזה אי אלו זכרונות מחיי הספורט של ירוסלב, דברים שנשמרו בזכרוני לאחר תקופה של שלושים וחמש שנים, מיום גרוש האוכלוסיה היהודית מן העיר בשנת 1939, זה היום שבו גוועו חיי הספורט היהודי בעיר.

דמעות עומדות בעיני בזכרי את הימים ההם ואת הנוער היהודי בתקופה שבין שתי מלחמות עולם (1939 — 1918). נוער זה מלא חיים וכוח עלומים היה ממלא את ה„חדרים״ ואת בתי הספר ואת הסתדרויות הנוער ואת מועדוני הספורט השונים יום יום, ובערבי שבתות בימי החנוכה ובפורים היו מבלים באולם „יד חרוצים״ או „שקולה מוזיצ׳נה״. הנוער היהודי חדור היה רעיונות ואמונה ואידיאלים ובזה ניתן להסביר את העובדה ששמונים אחוז מן הנוער היהודי השתייכו אל תנועות נוער ציוניות ומספר ההתאחדויות השונות היה למעלה מעשרה, וזאת בעיר לא כל כך גדולה כעירנו. פעילותו של הנוער לא הצטמצמה בתחום האידיאי בלבד. בהתאם לאימרה „רוח בריאה בגוף בריא״ פיתח הנוער היהודי בעירנו חיי ספורט תוססים למדי במסגרת אירגונית או מחוצה לה.

הזכרונות הראשונים על הנערים והנערות שלא היו מאורגנים במסגרת קשורים בתקופת החורף. קבוצות נערים ונערות היו גולשים במזחלות מן ההר המכונה „טרלצקי״ או משחקים משחק „הוקיי״ על מגרש הקרח של אגם „זילינסקי״. האמת היא שלא לכל נער או נערה היו אביזרים מתאימים לאמוני ספורט השונים בחורף. לעתים קרובות היה מקל עץ עקום משמש אותנו במשחק ה„הוקיי״ או „מגלש״ אחד הקשור בחוט לרגל היה במקום זוג מגלשים אמיתי, ואולם דבר זה לא הפריע לאיש. המטרה היחידה היתה להגיע „מהר יותר״ „רחוק יותר״. בתחום ההחלקה על הקרח הצטיינו בשעתו כמה בחורות יהודיות ובמיוחד אחות של דונק הנדזל ולא פעם עקבנו בהתפעלות אחריה בשעה שרקדה על הקרח.

בימות הקיץ היה הנוער מבלה זמנו על גדות הסאן. צעירים היו יוצאים לסאן בחסות הוריהם. אלה יצאו פשוט להתרחץ בתוך ה„קבינות״, והצעירים היו באותה שעה שוחים בנהר, חלשים שוחים עם זרם המים והחזקים נגד

הזרם או עוברים את הסאן מגדה אחת לשניה. מבוגרים יותר היו שטים לאורך הסאן בסירות.

מענפי ספורט אחרים, בהם היו מתאמנים הצעירים היו ידועים האי־מונים על „רק" והרמת משקלות. לא פעם היו פוקדים את עירנו קרקסים שונים, בהם האמונים על הטרפז הוו „אטרקציה" לנוער. כל פרחח יהודי רצה לחקות את הגיבורים בקרקס וניסה את כוחו או בהרמת משקלות או באמונים על הטרפז או סתם בהפגנת כוח פיזי, כדי להדמות לפחות לזישע ברייטברד שכוחו הפיזי דמה לכוחו של שמשון הגבור האגדי.

הנערים העוסקים בענפי ספורט שונים היו מאורגנים בהתאחדויות הספורט היהודיים. רק במסגרת ארגונית יכלו הנערים לשחק כדורגל, כדור עף, טניס שולחן או לעסוק במרוץ אופנים וגם באיגרוף, שכידוע נחשב לענף ספורט השמור רק לגויים.

זכורות לי השנים בהם אנו „היוניורים" שחקנו בשטח ה„מלי רינק" בכדורגל ואח"כ היינו יוצאים אל שטח ה„ונדולים" לקיים שם תחרויות כדורגל בין ארגוני נוער השונים כמו „עקיבא", „ביתר" ו„השומר הצעיר".

באותה תקופה היו מתקיימות תחרויות של קבוצות „הפועל" כמדומני על השטח שמאחורי בית הכנסת הגדול או בשטח ה„טרגוביצה" הסמוכה לפרק העירוני. אלה היו כבר תחרויות אמיתיות ושמות השחקנים של קבוצה זו היו ידועים בציבור החובבים. בין אלה היו: זיגל, רנר, ליפר, ליכט, אפטילון, קאופשטיין, בינשטוק פוגלר ועוד.

גם ל„דרור" היתה קבוצת כדורגל משלה בימים ההם ובראשה עמדו האחים ברגרפרוינד, קריגר, רייך וסנדיג. במשחקי טניס עסקו ספורטאי „דרור" בלבד וביניהם היו: סנדיג, קריגר, רייך רבינוביץ ומייסטר. האמונים בטניס התקיימו על מגרשי „קסינו אופיצרסקה" ובתקופה מאוחרת יותר על מגרשי ה„אצטדיון".

הספורטאים הצעירים, שעד כה עסקו בכדורגל בלבד, שאפו להרחיב את תחום הפעילות הספורטיבית ולשם כך היה צורך ליצור אירגון ספורט חדש. אירגוני הנוער הציוני הקיימים עסקו בחינוך הנוער ולא יכלו להקדיש את זמנם לבעיות הספורט.

וכן היה, בראשית שנות השלושים התאספו קבוצת נערים וביניהם קלכהיים, פוקס, גלאט, היימר, גוטמן וכותב השורות האלה והחליטו להקים אירגון ספורט „מכבי".

ל„מכבי" היה מועדון ברחוב „מלי רינק" ופעילותה גדלה במהירות.

קבוצת כדורגל „דרור" בשעת אימון, באיצטדיון העירוני
מימין לשמאל: הורן, מ. קאופשטיין, מ. הבנשטרייט, נ. רוט, י. פוקס, קריגר, ריינהרץ, שפרונג, ש. קאופשטיין

„Dror" Team
From right to left: Horn, Kaufstein, Hebenstreit, Rot, Fuks, Krieger, Reinherz, Sprung, Kaufstein

ענפי ספורט העיקריים ב„מכבי" היו כדורגל וטניס שולחן. האירגון היה מצוייד במתקנים ובמכשירי ספורט שונים, למרות שלא היו כל הכנסות, לא מטעם מוסדות תמיכה כל שהם ולא מטעם „מצנטים" למיניהם. כל המכשירים הדרושים נרכשו ממסי החברים הנאמנים ל„מכבי". אולם במשך הזמן הורגש הצורך להרחיב את מועדון „מכבי" שמסגרתו נעשתה צרה מדי.

באותה תקופה היה קיים בעירנו אירגון ספורט גדול „דרור" שבשורותיו פעלו רוב הספורטאים היהודיים. מועדון „דרור" התמקם ברחוב גרודזקה

בבית וורהפטיג. מזכירו היה מנק פליגל ומנהלו של ענף הכדורגל היה קלנג. היה זה בשנות השלושים הראשונות. בתור כדורגלנים מצטיינים היו ידועים אז אלק ליפינר, נדל, ורנר.

אנו אנשי „מכבי" הצטרפנו למועדון „דרור" משום שבמסגרת מועדון זה ניתנה לנו אפשרות לעסוק בענפי ספורט שונים.

וכאן רצוני לציין תופעה אופיינית לעירנו. בערים אחרות היו אירגוני

קבוצת כדורגל של „מכבי"
בשורה העליונה, מימין לשמאל: ישראל קנייטל, קאופשטיין, משה קלכהיים, ישראל פוקס, איזיו קריגר
באמצע: משה הבנשטרייט, יחזקאל פוגל, שיקו גוטמן
בשורה התחתונה: ראובן קניג, לונק, פוקארד

„Maccabi" Team
From right to left, first row: Israel Kneitel, Kaufstein. Moshe Kalchheim, Israel Fuks, Izio Krieger
Second row: Moshe Hebenstreit, Chaskiel Fogel, Siko Gutman
Below row: Reuwen König, Lonek Pokard

הספורט היהודיים תחת חסותן של מפלגות פוליטיות או תנועות. כך, למשל, „גביאזדה" היתה בהשפעת ה„בונד", „הפועל" רכז בין שורותיו את הנוער הציוני הסוציאליסטי, ואילו בשורות „מכבי" ו„הגיבור" פעלו בני נוער מן הציונים הכלליים.

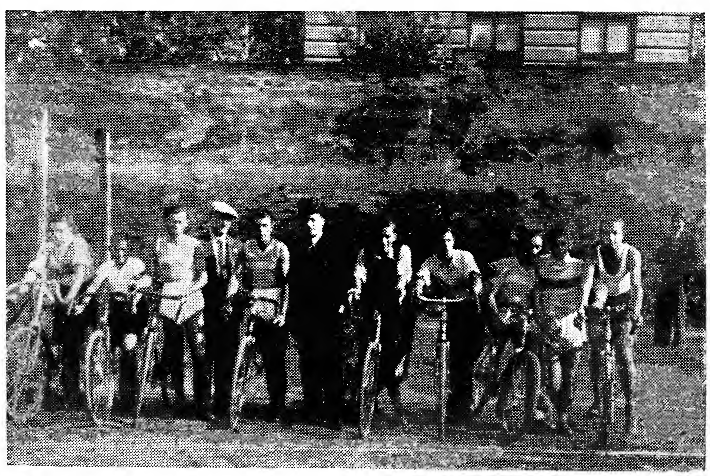
בעירנו פיצול מעין זה לא היה קיים. לאירגוני הספורט השונים היו באים בני נוער מכל השכבות ללא הבדלי השקפות פוליטיות. בצורה זאת היו אירגוני ספורט בעירנו גורם מלכד בציבור היהודי.

לאחר הצטרפות „מכבי" התמקם „דרור" בדירה גדולה בביתו של רוזנבלט ברחוב דיציוסה. יושב ראש האירגון היה אז אינג' שנייבאום ובתור מנהל הבית שימש שנים רבות מאוריצי שנייבאום. במשך תקופה מסויימת היה גלסברג (עתה מתגורר בחיפה) יושב ראש של „דרור" וגם פטרונו.

במסגרת המועדון פעלו מחלקות אחדות: בראש ענף הכדורגל הייתי אני כותב השורות האלה, בענף טניס השולחן טיפל הנדזל ואילו בענף האיגרוף — דים. ענף האופנים היה בידי פרוכטר

קבוצת הכדורגל היתה מתאמנת על מגרש האיצטדיון שברח' קוליובה ומאמנה של אותה קבוצה היה ש. קאופשטיין, במשך תקופה קצרה היה גם חודזיצקי מאמן את הקבוצה שלנו. אדם זה היה ידוע כשחקן של קבוצת כדורגל „אוגניסקו".

קבוצת הכדורגל „דרור" היתה יוצאת לתחרויות אל הערים הסמוכות: רדימנו, פשבורסק, שיניאבה ועוד. עם השחקנים הבולטים של קבוצה זו נמנו ריינהרץ, מצגר, קניגסברג, שפרונג, ווינברג וגרבליך. זכור לי שאל תחרויות אחדות צורף השחקן המפורסם של קבוצת „אוגניסקו" הפולנית

„Dror", a group of cyclists

קבוצת רוכבי אופניים „דרור"
קון, פל־גל, מונדשטיין, פרוכטר (מנהל הקבוצה), ש. קאופשטיין, מצגר, פריזל

בעירנו בשם אנטק טישארסקי והכוונה היתה בזה לחזק את הקבוצה ולאפשר ל„גוי" בתלבושת כחולה לבנה להאבק נגד אחיו הפולנים.

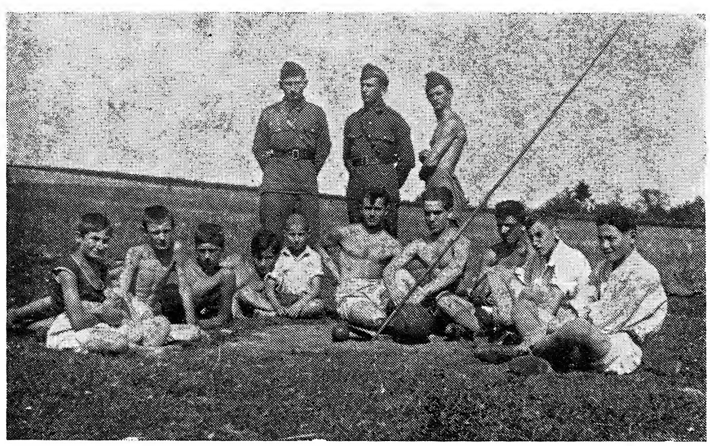
שחקני טניס שולחן היו מתאמנים בפינג־פונג באחד מחדרי המועדון עמד שם שולחן, שברוב שעות היום היה תפוס ובשעת משחקם של הנדזל־פוקס או קניגסברג מוקף היה השולחן ע"י המון אוהדים מריעים.

בין המתאגרפים הבולטים ידועים היו ש. דים, וש. קולמן שלא פעם הפגינו יכולת מעולה על קרשי הזירה ב„קסינו אופיצרסקיה".

רוכבי האופנים של קבוצת „דרור" היו עורכים מרוץ אופנים אל הערים הסמוכות ולא פעם היו רואים אותם עוברים ביעף ברחובות גרונולדזקה, גרודזקה רינק, ו־3 מאי.

עם שחקני הכדור־עף היו נמנים על פי רוב תלמידי הגימנסיות ותל־מידים של בית ספר „בודובלנה". אלה היו מתאמנים במגרש שבקרן הרחובות צ׳יכה וקרשבסקי.

אי אפשר לכתוב על ה„ספורט" בעירנו מבלי להזכיר את מאות ה„קיביצרים". אלה אוהדי הקבוצות השונות. עם ה„קיביצרים" היו נמנים ספורטאים לשעבר או סתם אוהדים שאהדתם לענפי ספורט שונים היתה ממש נלהבת. מתוך רבים אזכיר רק שניים שהיו כמו „משוגעים לדבר" האחד הוא הניו האובן, „מנהל המשק" של „מכבי", הוא היה יוצא עם

קבוצת ספורטאים מ„בית"ר" A group of „Beitar" sportsmen

עומדים מימין לשמאל: ש. דים, נושיק טנצר, קורמן
יושבים במרכז: יאנק גלאט, מוטק פסשר

הקבוצה לכל תחרות וראשון היה מתייצב על המגרש לפני כל תחרות. עייף ויגע כשאגלי זיעה על פניו היה סוחב עמו מזוודות עם ציוד. רב על כל חולצה קרועה על כל נעל חסרה ומעל לכל חי עד עומק נפשו את נצחונות קבוצתו או חלילה את הפסדיה.

והנה טיפוס אחר של „קיביצר". היה זה דוד, אחיו של שמעון דים, המכונה „קצ׳קה" (אווז). לכל תחרות היה נוהג ללכת ברגל. בדרך לעיר שיניאבה או רדימנו או אפילו פשמישל אפשר היה לראות את דים מהלך ברגל לאורך קילומטרים רבים. בדמותו גילם האיש את ה„קיביצר" ואת ה„הולך רגל" בעת ובעונה אחת. ורבים היו כמותו „משוגעים לדבר" בעירנו ירוסלב.

אע"פ שהספורטאים בעירנו לא הגיעו לרמה של ספורטאים מפורסמים במדינה, הרי כל אחד בענף שלו ניסה לחקות את הספורטאים היהודים אנשי שם. הכדורגלנים חלמו להגיע לרמה של שטיירמן או של בלאט שחקנים מפורסמים בקבוצת „חשמוניה" שבעיר לבוב.

טניסאי שולחן ביקשו להידמות לאלופי טניס שולחן בימים ההם לארליך מן ה„חשמוניה" או לגוטק מן העיר טרנוב. המתאגרף המפורסם רוטהולץ מן הקבוצה „גביאזדה" הוורשאית היה לאידיאל המתאגרפים בעירנו. רוט־הולץ זה היה היהודי היחיד שהשתתף בנבחרת האגרוף של פולין בתחרות שלה באגרוף נגד ארה"ב. הוא, רוטהולץ, היה היחידי שנצח את יריבו האמריקני. בדרך אגב יאמר שהגדול באגרוף אלוף העולם היה מקס באֶר היהודי, שהגיע לאליפות אחרי נצחונו על פרימו קרנרה.

הספורטים היהודים הגדולים בעולם של הימים ההם שמשו דוגמה לספרוטאי עירנו בשנות השלושים.

קבוצת „הכח" הווינאית אחת הקבוצות של הכדרוגל המפורסמות בעולם, היתה גאות דורנו. זכורה לי היטב הופעת „הכח" מווינה בעירנו ירוסלב. היה זה בשנת 1931. קבוצת „הכח" התמודדה אז נגד קבוצת הכדורגל הטובה בעירנו „אוגניסקו". משחק זה הסתיים בנצחונה של „הכח" בתוצאה שש לאחד. היינו אז פרחחים וזה היה לנו המשחק הראשון („הכח" —„אוגניסקו") שקנינו כרטיסים ונכנסנו לתחרות דרך השער הראשי. על פי רוב היינו „מתפלחים" למגרש בחור שהיה בגדר המקיף את האיצטדיון. בשמחה גלויה היינו מסתכלים במשחק שבין שתי הקבוצות ורואים כיצד ארליך, פולק או גוטמן במשחקם המעולה היו „מבטלים" את „האלופים" של „אוגניסקו". בראש מורם ובגאוה חזרנו מן האיצטדיון הביתה ולא פסקנו

לדבר על תעלוליהם של שחקני „הכח״. אפילו יהודים דתיים, אותם פגשנו ברחוב ,היו שואלים: „נו, כמה „הכנסנו״ להם לגויים? אלה היו זמנים.

ראוי לציין ששתי מטרות עמדו לנגד עיניהם של בני נוער יהודי בימים ההם: פיתוח הכושר הפיזי ופיתוח הכושר האינטלקטואלי. בשעות שלפני הצהרים היו הנערים לומדים בבתי ספר תיכוניים ושנים או עובדים, ואילו את השעות שלאחר הצהרים היו מקדישים לפעולות ספורטיביות. את שעות הערב היו מבלים באירגוני נוער ציוניים לשיחות וקריאת ספרים.

כך בערך נראו חיי הספורט בעירנו בפרספקטיבה של הרבה שנים. הנוער דאז היה נוער נפלא.

השואה הגדולה הביאה קץ לחיי הנוער הזה בעירנו ופיזרה מתי מעט מהם ברחבי עולם. הרוב הגדול משארית הפליטה מתגוררת בישראל ורק ב„אזכרות״ או בפגישות מקריות מעלים אנו את זכר אנשי עיר ירוסלב, החרותים על לוח לבנו.

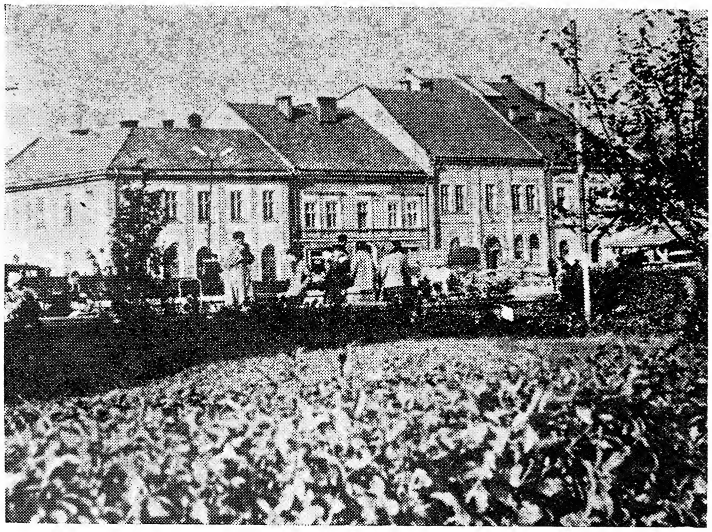
איזמן דוד

זכרונות מעירי

לא קל לי להעלות זכרונות רבים מעירי בה נולדו אבות אבותי ובה נולדתי אני. בעיר זו חייתי וגדלתי עד הגיעי לגיל 21. והרי חלפו 30 שנה מאז עזבתי את עירי ירוסלב.

קשה להיות אוביקטיבי לגבי אורח־החיים בעירנו לאיש, אשר חונך לשלילת חיי הגולה, לכן נדרש שפוט קר בהעלאת זכרונות באור אוביקטיבי שיהיו ככל האפשר קרובים לאמת. כיום נראים לי הימים ההם כתקופה של אידאלים ורומנטיקה אצל בני הנוער ואמונה אצל אנשים מבוגרים, שיצאו מחוגים שונים: חרדים, חופשיים, אמידים ועניים. רבים הקדישו את זמנם לתנועה הציונית וחלק גדול של הנוער הכין את עצמו לעלות ארצה, כדי לקחת חלק פעיל בבנין הארץ. כולם השתתפו, מי בגופו ומי בכספו במפעל התחיה. וכתוצאה מכך התהוו חיים ציבוריים תוססים, נערכו מאות הרצאות ווכוחים על נושאים אידאולוגיים יהודיים וכלליים כמובן שהיו דעות והשקפות שונות על ההווה והעתיד. כל חוג שם דגש מיוחד על הדבר שהיה קרוב ביותר לליבו, ומצא לנכון לפתח את המיוחד לו. בסופו של דבר השלים אחד את השני. גם הפרוש שניתן ל„בית לאומי" ואיך צריך לבנותו העסיק לא מעט את כל החוגים. לזכות כולם ייאמר שעשו הכל על מנת להחדיר את אהבת ציון לערכי תרבות יהודיים וכלליים. עשו זאת לא רק בדיבורים, אלא גם במעשים, כגון: הכשרת צעירים לעבודה גופנית, מקצועית, צבאית, טיולים, מחנות קיץ ולימודים שונים, אשר הרחיבו את הידע של בני הנוער. בזמן ההוא לא מצאו רוב בני הנוער עבודה, או תעסוקה ממשית, לכן עזרו במשך שעות ספורות ביום להוריהם, מי בחנות ומי בבית מלאכה (היו אלה המקצועות הספצי־פיים של יהודי פולין). הם היו סמוכין לשולחן הוריהם עד גיל מאוחר (עם עתיד מעורפל מאוד).

בערבים התאסף הנוער מכל החוגים בתנועותיו ובילו את זמנם בצוותא, בבילוי נעים, בקריאת ספר, הרצאות, לימודים, ריקודים עממיים וכו'. דבר זה נתן טעם ותוכן בחיים לצעירים. במיוחד הצטיינו לילות שבת, שבתות וחגים. גם המבוגרים בילו את זמנם בערבים בצורה תרבותית: החרדים — בתפילות, תלמוד ובשיחות בבתי מדרש על עניני דיומא

Part of the Market Square — ה„רינק" מצד הצפוני

החופשים בהסתדרויות והתמסרו לעניני ציבור (שלא על מנת לקבל פרס).

הקשר התרבותי והעזרה ההדדית היו מפותחים מאוד. לשם הדגמה אציין מקרה מיוחד: חדר ההסתדרות שבו היינו מתאספים שכן למרגלות הר גבוה, בו התאספנו בלילות שבת לשיחה שבועית. היה זה ליל חורף ובחוץ שלג, כפור ורוחות עזות והגישה לחדר היתה קשה מאוד מחשש של החלקה ושבירת עצמות, אך כמעט כולם הופיעו, גם אלה שגרו רחוק. איש לא רצה לוותר על החוויה של פגישת רעים. והעוני היה כבכל בית ישראל, אך היתה גם חדות חיים: היו שמחות וחוויות נעימות. חיפשו דרכים לתקן את המצב, כדי שהחיים יהיו מענינים ותרבותיים יותר. לכל אחד מאיתנו נשאר איזה רגש לאותם הימים, במיוחד לילות שבת, החגים, ערב פסח והימים הנוראים. שהאופייני בהם היתה התכונה המיוחדת אצל האנשים החרדים.

כל אלה נתנו תוכן וטעם בחיים ללחום את מלחמת הקיום היום־יומית, שלא היתה קלה בשביל רוב האוכלוסיה היהודית. אל לנו לשכוח שהודות לחינוך זה הגענו עד היום. גם מבחינה תרבותית יונקים אנו מהתקופה ההיא. ובזמנים ההם נתנו האנשים את דעתם לעניני תרבות, נימוס ויחס לזולת.

כרגיל, כמו בציבור גדול היו אנשים טובים ופחות טובים. הנני נזכר בדמות אפורה כלפי חוץ. שמו של האיש היה לוזער פון די לימינעס (אליעזר שמוכר לימונים). היה שוטט ברחובות העיר עם סל לימונים ביד ומכרם לעקרות הבית והיה מתפרנס בדוחק רב. אבל בימי חמישי בשבוע, היה מקבץ נדבות. שאלתי פעם את אבי ז״ל, שהכיר אותו היטב, האם אינו מתפרנס די צרכו מן הלימונים וזקוק גם לקבץ נדבות? ענה לי אבי שבנדבות הוא קונה מצרכים חיוניים בשביל חולים עניים וגם אלה שנמצאים בבית־חולים מבקר הוא ומנחם אותם ומוסיף גם משלו, כך שלפעמים לא נשאר לו מספיק כסף כדי לקנות מלאי חדש של לימונים. כך נהג במשך עשרות בשנים בלי שאיש יידע על כך, כדי שהמצוה תהיה יותר גדולה, ע״י מתן צדקה בסתר.

אפשר להזכיר גלריה שלמה של אנשים דומים. אולי הודות לאנשים אלה, החזיקו היהודים מעמד במשך כל כך הרבה שנים במצבים קשים.

כותב אני את השורות האלה לא רק בעבור אותם האנשים שחיו שנים רבות בירוסלב, וידוע להם פחות או יותר אורח החיים בעיר זו, אלא, במיוחד בשביל ילדינו. אולי פעם יבקשו הם לדעת את צור מחצבתם, אז יפתחו את הספר, יקראו בו ולפניהם יצטייר תמונת חיים של קהילת יהודים — אבותיהם — בדורות עברו, על שעלה עליהם הכורח הנאצי.

פנחס וינטגרין

ה„תקרית" בפתיחת השוק העירוני „ויאַטה טאַרגובה"

אני נזכר ב„תקרית" שקרתה ביום פתיחת השוק העירוני החדש „ויאַטה טאַרגובה" ברחוב גרודזקה ופינת ה„רינק הגדול". שלטונות העיר קבעו את חגיגת פתיחת השוק ליום שבת דוקא, בכונה למנוע מהיהודים, שהיו כמעט רוב בעלי החנויות והסטנדים של השוק, להשתתף בה. לחגיגת פתיחת השוק החדש הוזמנו ראשי השלטון האזרחי והצבאי, ראשי הכמורה הרומית־קאתולית והיונית־קאתולית וכמו כן גם הרב הראשי של הקהילה היהודית — הרב יצחק הלוי שטיינברג. אבות העיר היו בטוחים, שהרב לא יופיע בחגיגה מחמת קדושת השבת.

באותו יום השבת בבית־הכנסת הגדול, שבו התפלל הרב שטיינברג, סערו הרוחות. קהל המתפללים לא יכול להירגע על מעשה נבלה זו מצד שלטונות העיר. לאחר שהרב שטיינברג עלה לתורה, פנה בקול נרגש למתפללים ובדברים קצרים הסביר, שקיבל הזמנה מהנהלת העיר להופיע בחגיגת הפתיחה דוקא בשבת זו. הרב שטיינברג הביע את דעתו שעליו להופיע בחגיגה זו על זעמם וחמתם של המזמינים. הוא ביקש רשות מהקהל ללכת לחגיגה, כדי לקדש את שם ישראל ופנה למתפללים שיחכו לו עם תפילת מוסף, עד שיחזור.

וכך היה.

לבוש בגדי שבת, הלך הרב מרחק של כמה מאות מטרים מבית־הכנסת למקום החגיגה ושם לאחר דברי ברכות של נציגי השלטונות והכמורה, הוזמן הרב שטיינברג לשאת את דברו. הוא עלה על הבמה ובשפה פולנית צחה ורהוטה נתן למאזינים שיעור קצר על תולדות העיר ירוסלב מאז מאות בשנים. כל הקהל עמד פעור־פה ושמע את ההרצאה המרשימה רבת התוכן מפי הרב. נשמעו גם הערות רבות ממשתתפי החגיגה, שנציגי השלטונות והכמורה חייבים ללכת להרב שטיינברג ללמוד ממנו ולקחת ממנו דוגמה איך צריכים לנאום.

לאחר תום טקס החגיגה, חזר הרב עם קומץ היהודים שהשתתפו בפתיחת השוק החדש אל בית־הכנסת הגדול לתפילת מוסף, כאשר כל המתפללים חיכו לו בסבלנות רבה.

ארנה זילברמן

חיי המוסיקה והבידור

חיי המוסיקה והבידור בירוסלב היו קשורים במידה מסויימת במשפחת גייגר. לא היה מאורע בחיי התיאטרון או הקולנוע בעירנו, שבו לא נטלה חלק פעיל תזמורתם של דוד גייגר ובנו וארנה זילברמן־גייגר.

תזמורת זו ערכה קונצרטים לתושבי העיר וההכנסות הוקדשו לבית היתומים היהודי, אשר ברחוב ה־3 במאי ואשר היה תחת חסותו של מר סטריזובר, סגן ראש העיר ואחד מחשובי הפרנסים של הקהילה.

התזמורת היתה ידועה מעבר לגבולות העיר, כך למשל, הופיעה תכופות בקונצרטים בחצרותם של הגרף פוטוצקי והברון וטמן ואף הגיעה לוינה ולהודו, שם ניגנה התזמורת בחצרו של המלך בשנת 1938.

משפחת גייגר ניהלה גם בית ספר לריקודים, שבו קבלו שעורים בני כל השכבות שבעירנו, יהודים ולא יהודים. כמו כן ניהלה משפחת גייגר בית ספר למוסיקה, ובו למדו בני עירנו ובעיקר ילדים ובני־נוער את תורת המוסיקה ונגינה בכינור, ויולה, סקסופון ואקורדיון, ובדרך זו הכינה שכבה ארוכה של נגנים, שהתפרסמו אחר־כך בחיי המוסיקה בעיר ומחוצה לה.

השואה והגבורה

...על במותיך חלל. איך נפלו גיבורים

(ש״ב — א׳ — י״ט)

כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו

(דברים — ל״ב, מ״ג)

0.12
ISRAEL
ישראל
השואה והגבורה
HEAR, O ISRAEL...
Deuteronomy 6, 4
יום השואה והגבורה
EROES AND MARTYRS DAY

ISRAEL
0.60
ישראל
אלה אזכרה ...
THESE I REMEMBER..
PSALMS 42,5

יצחק קאַצענעלסאָן

דאָס ליד פונעם אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק

— ווי קאָן איך זינגען — אַז ס׳איז די וועלט מיר וויסט ?
ווי קאָן איך שפּילן מיט פאַרבראָכענע הענט ?
ווּ זענען מיינע טויטע ? איך זוך די טויטע מיינע, גאָט, אין יעדן מיסט.
אין יעדן בערגל אַש : — אָ, זאָגט מיר ווּ איר זענט ?

שרייט אַרויס פון יעדן זאַמד, פון אונטער יעדן שטיין,
פון אַלע שטויבן שרייט, פון אַלע פלאַמען, פון יעדן רויך —
ס׳איז אייער בלוט און זאַפט, עס איז דער מאַרך פון אייער ביין,
ס׳איז אייער לייב און לעבן ! שרייט אַרויס, אַרויס, שרייט הויך !

שרייט אַרויס פון חיות־אינגעווייד אין וואַלד, פון פיש אין טייך —
איך וויל אַ געוואַלד, אַ ווייגעשריי, אַ קול, פון אייך,
זיי האָבן אייך געגעסן. שרייט פון קאַלכאויוונס, שרייט קליין און גרויס,
שריי, אויסגעהרגעט יידיש פאָלק, שריי אַרויס!

אָ, ווייז זיך מיר, מיין פאָלק, באַווייז זיך, שטרעק די הענט
אַרויס פון גריבער טיף און מײַלן־לאַנג און אָנגעפּראָפּט געדיכט,
שיכט אונטער שיכט, מיט קאַלך באַגאָסן און פאַרברענט,
אַרויף! אַרויף! שטייגט פון דער אונטערשטער, דער טיפסטער שיכט!

קומט אַלע פון טרעמבלינקע, פון סאָביבאָר, פון אָשוויענטשים,
פון בעלזשיץ קומט, קומט פון פּאָנאַרי און פון נאָך, פון נאָך, פון נאָך!
מיט אויגן אויפגעריסן, פאַרגליווערטע אַ געשריי, אַ געוואַלט
און אָן אַ שטים,
פון זומפּן קומט, פון בלאָטעס איינגעזונקען טיף, פון פוילן מאָך —

קומט, געטריקנטע, צעמאָלענע, צעריבענע, קומט, שטעלט זיך אויס,
אין אַ קאַראַהאָד, אַ ראָד אַ גרויסן אַרום מיר, איין גרויסע רייף —
זיידעס, באָבעס, מאַמעס מיט די קינדערלעך אין שויס —
קומט, ביינער יידישע פון פּראָשקעס פון שטיקלעך זייף.

אני הגבר, איך בין דער מאַן, וואָס האָט זיך צוגעקוקט, וואָס האָט געזען
ווי מען האָט די קינדער מיינע, מיינע פרויען, מיינע יונגע און מיינע אַלטע לייט
אין וועגענער געוואָרפן, ווי שטיינער זיי אַריינגעשליידערט דאָרט, ווי שפּען,
און געשלאָגן זיי גאָר אָן רחמנות און גערעדט צו זיי פאַרשייט.

און איצט? איר זענט וואַגאָנען, לאַסט־וואַגאָנען איצט, איר קוקט זיך צו,
איר שטומע עדות פון אַ לאַסט אַזאַ און פון אַזאַ אַ פּיין און פון אַזאַ אַ נויט!
איר האָט זיך שטומע און פאַרמאַכטע צוגעקוקט, אָ, זאָגט וואַגאָנען, ווו
איר פירט, איר האָט דאָס פאָלק, דאָס יידישע, אַרויסגעפירט צום טויט?

די ערשטע אומצובערענגעגע זען' געווען קינדער, יתומימלעך פאַרלאָזענע,
עס הייסט

דאָס בעסטע אויף דער וועלט, דאָס שענסטע וואָס די ערד, די פינצטערע,
פאַרמאָגט!
אָ, פון די עלנטע יתומימלעך און קינדערהיימען וואָלט געוואָקסן אונדז אַ טרייסט,
פון די אומעטיקסטע, שטומע פּנימלעך, די חושכדיקע, וואָלט געטאָגט אונדז,
וואָלט געטאַנצט!

זיי זען' געווען די ערשטע, די גענומענע צום טויט, די ערשטע אויף דער פור,
מען האָט געוואָרפן אין די וועגענער די גרויסע זיי, ווי הויפנס מיסט, ווי מיסט —
און אַוועקגעפירט זיי, אויסגעהרגעט זיי, פאַרניכט זיי, ס'איז קיין שפור
פון זיי, פון מיינע בעסטע, ניט געבליבן מער! אַך ווייי איז מיר און ווינד איז
מיר און וויסט!

עס וועט די זון מער אין איר אויפשטייג איבער קליין אַ שטעטעלע אין ליטע
אין פוילן ניט טרעפן שוין אַ ייד
אַ ליכטיקן אין פענצטער, אַן אַלטיטשקן, אַ זאָגנדיקן אַ קאַפּיטל תהילים
און אַ צווייטן גייענדיק אין שול —
עס וועלן אַלץ נאָך פויערן אין פורן אויף אַלע וועגן איר אַנטקעגן פאָרן,
זיי וועלן נאָך פאָרן צום יאַריד,
אַזוי פיל גויים — געוואַלד! מערער נאָך ווי פריער! און דער מאַרק, דער מאַרק
איז טויט, דער מאַרק איז פול און איז ניט פול!

עס וועט אַ ייד ניט מער באַשיינען די יאַרידן ווייט אַרום, ניט מער באַלעבן זיי,
ניט מער אַריינבלאָזן אין זיי אַ גייסט
און ס'וועט ניט מער צעפּאָכן זיך אַ יידישע קאַפּאָטע איבער מערק מיט זעק
קאַרטאָפל, מעל און קאַשעס, און אַ האַנט
אַ יידישע וועט ניט אַ הייב טאָן און אַ טאַפּ טאָן ווייך אַ הון, אַ קעלבל ניט קיין
גלעט טאָן... דאָס פויערל אַ שיכורער, ער שמייסט
זיין פערדעלע אין צער, ער שלעפּט די פולע פור צוריק אין דאָרף אַריין...
ניטאָ! ניטאָ קיין יידן מער אין לאַנד!

און קינדער יידישע — זיי וועלן זיך ניט אויפכאַפּן פון שלאָף שוין, פון חלומות
ליכטיק יעדן אין דער פרי —
ניט גיין אין חדר מער, ניט מער פאַרקוקן זיך אויף פייגעלעך, ניט שטיפן מער,
ניט שפּילן זיך אין זאַמד,

אַ, יינגעלער, איר יידישע, אַ, שיינענדיקע אויגעלער! מלאכימלער... פון וואַנען
איר? פון הי? און נישט פון הי!
אַ, שאַנקעוודיקע מיידעלער, איר ליכטיקע, איר ציכטיקע, כאַטש איינגעריכט
די פנימלער און נישט פאַרקעמט.

ניטאָ זיי שוין! אַ, פרעגט ניט דאָרט אויף יענע זייטן ים, ניט זוך אויף
כתרילעווקע. ניט אויף יעהופעץ... לאָזט געמאַך!
זוך ניט קיינעם, ניט די מנחם-מענדעלער, די טוביה-מילכיקערס, די שלמה
נגידס, די מאָטקע גנבס, אַ ניט זוך!
זיי וועלן דיר, ווי די נביאים דיינע, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, ווי הושע, עמוס
פון דעם אייביקן תנ״ך
אַרויסוויינען אַזוי פון ביאַליקן, אַרויסריידן צו דיר פון שלום-עליכמען,
פון שלום אַשס אַ בוך.

עס וועט דאָס קול פון תורה זיך ניט לאָזן הערן פון ישיבות מער, פון קיין
בית-המדרש, און בחורימלער בלאַס,
געאיידלטע אין לערנען, אין פאַרטיפן זיך אין דער גמרא, און פאַרטראַכטע זיך...
ניין, ניין ניט בלאַס, עס איז אַזאַ אַ שיין:
פאַרלאָשן שוין... רבנים, ראשי ישיבות, יידן לערנער, גאונים דאָר און קוואַר
און שוואַר און אָנגעפילט מיט ש״ס,
מיט פוסקים קליינע יידעלער מיט גרויסע קעפּ, מיט הויכע שטערנס, אויגן
קלאָר — ניטאָ זיין שוין, זיי וועלן מער ניט זיין.

מרדכי גבירטיג (מיידיש — צ. ברמאיר)

עירתנו בוערת

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
עירתנו המסכנת, העניה, בוערת!
נתרגזו רוחות של רוע
ומהרסות, הצת־פרוע,
הכל בוער כבר מסביב.

ואתם נצבים ומביטים כך ביד חובקת!
ואתם רק נצבים ומביטים כך,
איך בוערת שלנו העירת!

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
עירתנו המסכנת, העניה, בוערת!
כבר הקרת כל־כולה
בלשונות של אש בלעה, —
הכל בוער כבר מסביב.

ואתם נצבים ומביטים כך...

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
עלול לבוא הרגע והעירת
תשתיר, חלילה, יחד עמכם
כמו אחרי הקרב, —
קורה משחרת ושוממת.

ואתם נצבים ומביטים כך...

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
רק ידכם, ידכם היא המצלת!
אם יקרה היא כבבת העין,
קחו כלים, כבו, כבו־נא בידים,
כבו בדם, כבו מיד
והוכיחו כי לא אפסה היד!

אל תעמודו, רחימאים, כמו כך לתום, ביד חובקת!
אל תעמודו, אחים, כבו האש,
כי העירה שלנו הבוערת!

משה כץ

מגירוש ירוסלב עד ליערות סיביר

„איכה ישבה העיר יראת הלב (ירוסלב)
ויהודיה אין".

היה זה באותו ספטמבר גורלי שנת 1939 זמן קצר לאחר שגרמניה הנאצית התקיפה את פולין ופרצה מלחמת העולם השניה. בבוקר בהיר אחד מצאנו את צבאות קלגסי הנאצים בירוסלב עירנו, שנכבשה כמעט ללא קרב ובלי יריות.

צרות היהודים החלו כבר למחרת היום, לאחר שהגרמנים דרשו יהודים לעבודות שונות (לעתים יזומות ובלתי פרודוקטיביות). העבודה נועדה לבזות יהודים יותר מאשר למטרה אחרת. בזמן העבודה קיבלו היהודים מכות רצח מידי הגרמנים. גם הפולנים האנטישמיים לא טמנו ידם בצלחת, גם הם גרמו צרות ליהודים.

היה זה בשעות שלפני הצהרים ביום יפה, כשכותב שורות אלה יחד עם אמו, בהיותו בחנות המכולת שלהם שברחוב ספיטקה 4, נכנסו לפתע לחנות, גרמני אחד בלוויית שני פולנים. הנאצי אמר לאמי משפטים מספר, שמובנם לא יכול להשתמע לשתי פנים וזה תוכנם:

„על כל יהודי העיר ירוסלב וסביבתה להתאסף באותו יום ממש, לא יאוחר מאשר עד שעה שלוש אחרי הצהרים באיצטדיון העירוני, כשעל גבם צרור שיכולים לשאתו. על היהודים לנעול יפה דירותיהם, בתי מלאכתם, רכושם וכן לסדר צרורות מפתחות, כשלכל צרור מצורפות תווית הנושאת כתובת הרכוש ופרטיו, זהות המפתחות ופרטי בעלי הבתים".

רבים מאתנו, לתומם, עשו כמצוות הגרמנים והתיצבו באיצטדיון. הגרמנים ערכו חיפושים על גופם, נטלו כל דבר בעל ערך ובמיוחד כסף, זהב, יהלומים, טבעות ודברים אחרים. רבים באותו זמן כבדו את היהודים במכות נמרצות והעבירום אל מעבר לנהר סאן.

רבים (ומשפחתי בין אלה) הבינו את כוונתם של הגרמנים ועברו את הסאן ביוזמתם הם, ועל ידי כך מנעו מעצמם, שוד, עלבון וכאב. וכך, תוך יום אחד בלבד, נותרה עירנו ללא יהודים, כשהם משאירים מאחוריהם רכוש פרטי רב: בתים, חנויות, מחסנים מלאי סחורות, בתי מלאכה, מבנים, בתי

תעשיה וכו׳, וכן רכוש ציבורי רב, היינו: כמה בית כנסת מפוארים, בתי־מדרש ותלמוד־תורה, בתי־ספר, בנין „יד חרוצים״ מבנים קהילתיים ואחרים. למען האמת יצויין, כי רוב הבתים בעיר היו בבעלותם של יהודים, הכל נשאר, הכל הופקר בחופזה ובמהירות, אפילו צידה לדרך לא הספיקו להכין, היהודים עזבו חיים יהודיים מסודרים, שנמשכו דורות רבים בירוסלב.

תוך יומיים־שלושה פגש אותנו הצבא האדום, שהתקדם במהירות אל הסאן, שלפי ההסכם מולוטוב־ריבנטרופ היה צריך להיות גבול בינלאומי בין ברית־המועצות לגרמניה הנאצית לאחר חלוקת פולין בפעם הרביעית.

רוב רובם של יהודי עירנו עשו את החורף של 1939־40 בשטחי גליציה המזרחית.

האביב של 1940 לא בישר טובות, הגם שבני עירנו הסתדרו איכשהו אצל מכרים, אצל קרובים, אצל סתם יהודים ולפעמים אצל פולנים מחסידי אומות העולם. הצטערנו רק, כי אלה מעטים היו כל כך.

ברית־המועצות השליטה סדר בשטחים המסופחים ולפיכך הוצע לכל האוכלוסיה לקבל אזרחות סוביטית. יהודי ירוסלב (רובם ככולם) דחו את ההצעות של הסובייטים, בפרשם, שהם בבחינת גולים (ביז׳ענצי) וכי בתום המלחמה יחזרו לפולין. הם בקשו להשאר אזרחים פולניים גולים, ולותר על האזרחות הסוביטית המוצעת. אין ספק שעמדה זו לא היתה לרוחם של הסוביטים, ותגובת סטלין לא אחרה לבוא.

היה זה ליל־קיץ אפל, בו ביקרו אנשי הנ.ק.ו.ד. בלילות אצל רוב הפליטים —יהודי ירוסלב. הם ציוו על בני עירנו (יחד עם עשרות אלפי יהודים אחרים, שברחו מהגרמנים בעת שפרצה מלחמת גרמניה—פולין) לאסוף מטלטליהם ושוב לקיים הפסוק „לך לך...״.

עוד באותו ליל שימורים הועברנו אל קרונות־משא סגורים עם אשנבים קטנים, הובלנו מזרחה, כשקרונות הרכבת סגורים. בעברנו את לבוב, רבים מיהודיה הביאו לנו לחם רב, שתיה, מצרכי מזון אחרים. הספיקה להם כמה מילים באידיש, כדי להביא לקרונותינו מכל הבא ליד, טרם הסתלקותה של הרכבת מזרחה.

כעבור שלוש יממות, כשאנו כלואים בקרונות המשא ופנינו לכיוון העיר קייב, הבחנו, שבכל תחנה בולט השלט „קיפיאַטוק״ — לא יכולנו להבין מדוע לעיר „קיפיאַטוק״ יש כל כך הרבה תחנות.

בזמן הנסיעה, במועד קבוע נפתחו הקרונות פעם ביממה ואנו קיבלנו לחם, מרק ותה. רק בזמן הנסיעה מזרחה הבנו פשר ה„קיפיאַטוק״, שפרושו

„מים רותחים", שהם כל כך נחוצים להכנת תה בנסיעות ארוכות ברכבת שנתמשכו יממות רבות.

פנינו מזרחה.

הרכבת עוברת כל רוסיה האירופאית. נוסעים שבוע שבועיים, (תוך כדי חניה לפעמים למשך שעות). והנה אנו נמצאים כבר באזור האסיאני של רוסיה רבתי. אם קודם היו ספקות ליהודים לאן פנינו מועדות, כעת פג הספק. המחשבה על עבודת פרך בסיביר מנקרת במוחנו. נוסעים ונוסעים, כ־4 שבועות, עד שהטרנספורט מגיע לעיר ברנאול. פרשת „לך לך" ממשיכה עד לאזור הכפר טופצ׳יחה, כשאנו חודרים יותר ויותר פנימה לאזורי יערות עד, אפשר לנסוע ימים שלמים באיזורי הטייגה, לבית סוהר של יערות, שאין להם מוצא.

היעד הסופי ב„טופצ׳יחינסקי ראַיון" (איזור טופצ׳יחה) הוא ברק (צריף) מס׳ 3. זה מקום „מנוחתנו". היינו כשבעים משפחות יהודיות ובי־ניהם אנשי ירוסלב: משפחת קאופמן ברוכת הבנים ביחד עם משפחת ישעיהו (שייע) קאופמן, משפחת שכנא רובינפלד משפ׳ בלונד מהחנות לצבעים עם בנם הרופא הוטרינר ד"ר קורמן *. בסביבה נמצאים גם משפ׳ צדוק פרינץ, משפ׳ זוננבליק — אנשי אומנות הפחחות בירוסלב, לייב (אריה) כץ ומשפחתו — בעל חנות מכולת מרח׳ ספיטקה 4 (שעלה לירושלים לחיות בה שנים רבות ולזכות לשחרורה ולאיחודה של עיר הנצח). היו משפחות נוספות מירוסלב ששמותיהן אכן נשמטו מזכרוני.

כבר בחורף הראשון שהחל עוד לפני ראש־השנה, התחלנו לקבור מתינו, שמספרם הלך וגדל, מחמת העדר מקום מגורים מינימלי. וחוסר מזון, כשהקור והרעב מציקים לנו.

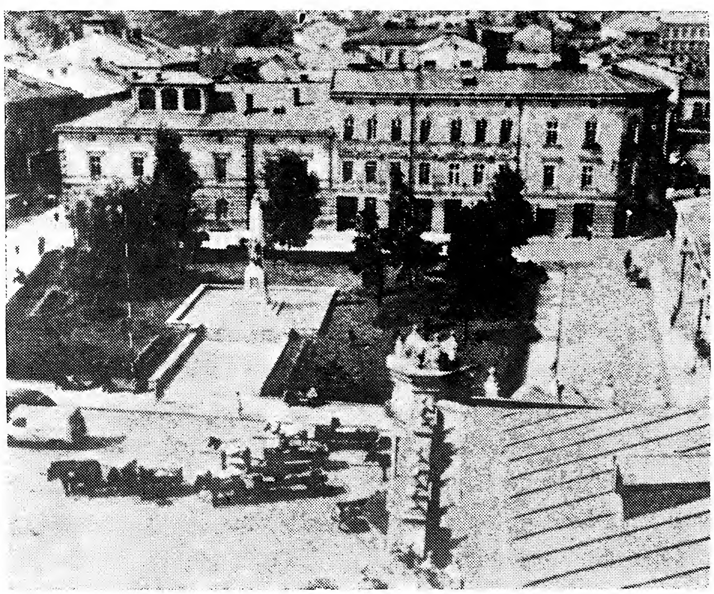
במקום מצאנו צריף רחב ממדים, שבו שוכנו כ־70 משפחות — בלי מחיצות, ללא חדרים, ללא מטבח וללא נוחיות. „בילינו" בצוותא את כל החורף הסיבירי הראשון. הוצבנו לעבודות יער שונות, כגון כריתת עצים, כשהתשלום עבור העבודה מספיקה לנו רק לשליש של קיום מינימלי. היו לנו 2 מנהלי עבודה רוסיים וכן קצין נ.ק.ו.ד. נאמר לנו מפורשות כי לעולם לא נצא ממקום זה — „מסיביר אין משתחררים"; וכן, „אם נבנה לעצמנו

* משפ׳ ברוך (בוניע) קלכהיים (אחיו של משה קלכהיים — עמוד התווך של תנועת „עקיבא" בירוסלב לפני המלחמה).

מגורים ייטב לנו, שהרי ידיים יש לנו והיער שופע עצים ואין איסור להפכם למגורים".

המצוקה, הרעב, התנאים האנטי סניטריים ועבודת הפרך עושים בקהי־לתנו שמות. החיים והמנהגים הדתיים מהווים פשע ,תפילה בציבור — פשע. בחורף ראשון זה (שהחל כבר לפני ראש־השנה) התחלנו למנות את מתינו. בין הראשונים היו מר קאופמן ורעיתו, שנפטרו מחוסר מזון ותנאים קשים, שלא יכלו לעמוד בהם. גם שכנא רובינפלד שכל את ילדו, מחוסר מזון, אישפוז ותרופות. מרפאה של ממש היתה רק במרחק של עשרות קילומטרים (הדואר הקרוב ביותר היה מרחק של 32 קילומטרים). בזמן שהותנו במקום במשך כ־20 חדשים נפטרו כמה עשרות אנשים, ביניהם כל הדור הישיש ובני הגיל הרך. רק החזקים בגוף וברוח החזיקו מעמד הודות החנינה, עקב ההסכם שיקורסקי־סטלין הצליחו לצאת מסיביר לכוון אסיה המרכזית בתום תקופה של שנתיים של „גן־עדן" זה.

באזורים החמים של אסיה המרכזית בטשקנט, דז'אמבול, אלמא־אטה וכו' נפגשו היהודים וכן רבים מיהודי ירוסלב באקלים הטרופי הקשה. האוכל

החלק הצפוני של מרכז העיר — בצד שמאל רחוב גרודזקה
The nord part of the central square

הדל, העדר תנאי קיום מינימליים כתוצאה מהמלחמה הקשה נגד החייה הנאצית, המחלות — הצינגה, המלריה, הדזינטריה וכו׳ — כל אלה עשה אותנו לכלי־שבר.

רק בתום המלחמה חזרו מתי מעט מבני עירנו לפולין, אך לא לירוסלב. החיה האנטישמית גמרה אומר כי עירנו על רכושנו ועל מקומות קודשינו תשאר נקיה מיהודיה. וכך היה.

ביקרתי בירוסלב ב־1946. טילתי בחלקים רבים בעיר. הוכיתי בתדהמה. לא הכרתי את עירי. זאת היתה ירוסלב ללא יהודים, שיראת הלב נעקרה ממנה. אבל הגרוע מכל — אין מכרים, אין חברים, אין משפחה, אין ידידים, אין חסידים, אין מתנגדים, אין ציונים, אין סוציאליסטים. הכל זר, קר ונוכרי. גם בית הקברות היהודי על מצבותיו המפוארות כאלו ולא היה כלל.

כשבועיים הייתי בירוסלב בקיץ של 1946 ביחד עם אמי בתיה־באשה כץ ז״ל. עברתי את העיר מן הקצה אל הקצה לאורכה ולרוחבה, עברתי מהכנסיה „קושציול פארה״ ועד לנהר הסאן, לכוון תחנת הרכבת ולאיזור דיציוסה, ליד הבתים של לזר דילר לכוון בית החולים העירוני, באיזור הוונדלי לכוון הצרקבה. הכל עומד על תילו — הנשמה איין.

שבענו מכאובים די והותר. עזבנו את ירוסלב השוממה ללא יהודים, על מנת לא לחזור אליה עוד.

שוב ושוב נוכחנו כי משאת נפשנו — ארץ־ישראל.

אלכסנדר זילברמן

לזכרון

כאשר הגיעו ימי ספטמבר הראשונים ועמם האיומים של מנהיגים צמאי הדם של העם הנפשע, נשמעו יחד עמם גם, הכרזות של מנהיגי פולין הגאים על „כלי מלחמה הבלתי מנוצחים" שבידי פולין. ובתוך קריאות מלחמה אלה, באווירה שבין יאוש לתקווה ניתן היה לשמוע גם קולות ענות חלושה של האופטימיזם היהודי ש„השד אינו נורא כל כך".

וכך ביום 1 בספטמבר 1939 התחילה מלחמת העולם השניה בהפצצות מסיביות של הגרמנים על ערים וכפרים ללא הגנה, וכך נחרץ גורלה של יהדות אירופה ועמה גם גורל של יהדות של העיר שלנו ירוסלב, בה נתקיימה קהילה יהודית במשך מאות שנים. תרומתה של קהילה זו לתרבות יהדות פולין בתחומים שונים ידוע לכל.

בשמונה בספטמבר נכנסו הנאצים לעירנו וכבשו אותה, ואז אנו היהודים כולנו ירדנו לדרגה של חיה נרדפת בידי פושעים הצמאים לדם. התחילו פעולות שוד, חרם, עונשים קולקטיביים ומעשי אכזריות היו לדבר של יום יום.

בעשרים ושמונה בספטמבר היינו נאלצים להשאיר באיום הנשק את כל הבתים שלנו פתוחים ופרוצים למשך שעות אחדות ואח"כ גורשנו אל מעבר לנהר סאן. באותו יום חדלה יהדות ירוסלב להתקיים, ואזרחי עירנו היהודים הפכו לאביונים חסרי בית, נעים ונדים בין כפרים של סיביר במזרח או שהיו אסירי מחנות ההשמדה שהקימו הנאצים בשטחי „אירופה החדשה".

יסורים ומיתות משונות היו מנת חלקם של יהודי עירנו. ואנחנו יחד עם אחינו היינו עובדים בכריתת עצים מיערות סיביר, כורים פחם באורל, נמקים במחנות ההשמדה, בגיטאות ובקבוצות פרטיזנים נלחמים באויב המשותף לכולנו.

ועתה אנו רק שארית הפליטה של יהדות ירוסלב, אין אנו יודעים היכן נשלכו עצמות אבות ואמהות, היכן נקברו הילדים ובאילו מקומות נהרגו קרובינו, האם במחנה בלזץ או טרבלינקה או אושבינצים, מטהאוזן, ברגן־בלזן. אנו שארית הפליטה של יהדות ירוסלב החיים עתה במולדת שלנו יודעים ומבינים מה גדולה החובה להנציח את זכרון הקהילה היהודית המפוארת, כמה חשוב הדבר לחלוק כבוד לאלה שאינם עמנו עוד ולמסור לצאצאינו ולדורות הבאים תאור דילטנטי בלבד של יהדות ירוסלב לפני השמדתה הטוטלית.

מונדק הבנשטרייט

במאבק נגד הנאצים

טראגי היה גורלם של יהודי פולין בעת הכיבוש הנאצי, כשמיהדות אשר מנתה לפני המלחמה שלושה וחצי מיליון יהודים, נותרו בחיים מספר רבבות בלבד.

במיוחד קשים היו סיכויי הצלתם של יהודי ירוסלב, אשר, לאחר גירושם מהעיר ע״י הנאצים, התפזרו במקומות שונים בסביבה זרה להם לחלוטין וברגעים המכריעים, בעת חיסול הגיטאות, לא היו להם מכירים פולנים, אשר לאמיתו של דבר רק במקרים נדירים הכינו מקומות מחבוא למכירים יהודים. לכן ניספו יהודי ירוסלב בהמוניהם, מבלי שהיתה להם הגנה מיני־מלית, לה זכו יהודים אחרים במקומות שלהם.

לא כולם, בכל זאת עונו למוות במחנות ובעת האקציות ע״י חיות הטרף הנאציות צמאות־הדם. היו כמה עשרות בחורים יהודים ילידי ירוסלב, אשר לחמו בשורות הצבא הפלני, או בצבא האדום וחלק מהם נפלו בקרב נגד הצבא הגרמני.

היות ואין ברשותי שמות הלוחמים האלה וגם פרטים על הנסיבות בהן נפלו, ברצוני לתאר דמות של אחד מהם ובכך להנציח את זכרם של כל אלה ילידי ירוסלב, אשר נפלו ונשקם ביד בקרב נגד הנאצים.

מרדכי הבנשטרייט
Motek Hebenstreit

מוטק הבנשטרייט ידוע היה בעירנו כבחור עניו, צנוע ושקט שמעייניו בלימודים. ראשית חינוכו היה ב„חדר״ ואחר כך ב„תלמוד־תורה״. בדומה לרוב הילדים בני גילו, למד גם בבית ספר עממי כללי, בשנים האחרונות

ללימודיו בבית הספר העממי התחיל לגלות התענינות באידיאולוגיה חברתית והשקפותיו, כך הסתבר, נטו יותר ויותר לעבר השמאל. הוא עצמו לא היה מפגין אף פעם את השקפותיו ברבים.

אביו, שהיה יהודי דתי ושומר מסורת לא שלח את בנו לגמנסיה, כי שם היה הכרח לבקר בשבתות. מוטק נאלץ איפוא ללמוד את לימודי התיכון באורח פרטי, ובתום לימודיו עמד בהצלחה בבחינות בגרות אכסטרניות שנתקיימו בלבוב. לאחר מכן נרשם ללימודי הפוליטכניקה בלבוב.

מוטק עסוק היה בלימודים כל הימים, ולעתים רחוקות ניתן היה לראות אותו ברחובות העיר, זאת למרות שחוג מכריו היה רחב למדי, הוא היה אהוב על כל אלה שהכירו אותו, מוכן לעזור לכל אחד, פעיל וענוותן וגם יפה תואר, כפי שהעידו על כך בנות גילו.

עם פרוץ המלחמה בשנת 1939, ביום הששי לקרבות בין הגרמנים לפולנים, יצאנו מוטק ואני עם קבוצת נוער מירוסלב, ועשינו את דרכנו לעבר הגבול המזרחי של פולין. היציאה מן העיר נעשתה במצוות הורינו, שסבורים היו, שלאחר כיבוש העיר ע״י הגרמנים יתחילו הגרמנים במעשי רצח ועינויים של בני הנוער היהודי החייבים גיוס.

נראה, שלאבא שלנו לא היו נהירות השקפותיו המתקדמות של מוטק. כיוון שבשעת פרידה נתן לבנו בין האביזרים השונים של ה„צידה לדרך״ גם תפילין וסידור תפילה, אשר זה זמן רב לא היו בשימוש. וכך אמר אבא: „קחו גם את זה לדרך והאלוהים ישמור אותכם וירחם״.

יצאנו לדרך. אחרי שבוע של נדודים נתקלנו בגדודים של הצבא האדום שעברו את הגבול המזרחי ופלשו לפולין. לאור המצב החדש החלטנו לשוב לעירנו ירוסלב. אולם בכפר אחד לפני העיר עצרנו נדהמים ממראה עינינו.

יהודי עירנו, מהם נפרדנו אך לפני שבועיים, נראו עתה נפחדים כשהם מסתובבים ליד עגלות האיכרים השכורות, פורקים את חפציהם ומעלים אותם אל העליות של בתי הכפר הדלים. מן המכרים נודע לנו פשר המאורעות.

בפקודת הגרמנים גורשו כל יהודי ירוסלב אל מעבר לנהר סאַן. כל רכושם, עמל של עשרות שנים ואולי אף של דורות — הוחרם. כן סיפרו לנו האנשים, שאחרי כיבוש העיר לקחו הגרמנים שלושים יהודים וביניהם את אבינו, בתור בני־ערובה, כלאו אותם במרתף המגיסטרט, ושם עינו אותם קשות.

הפגישה עם בני המשפחה שלנו היתה קשה. מראה אבא, ששערותיו

הפכו לבן וזקנו קוצץ, זעזע אותנו עד מאוד, ראינו את התדהמה על פניו של מוטק, וידענו, שבאותו רגע גברה שנאתו לגרמנים שבעתיים. הנאצים הם אויבי האנושות, אך בעיקר הם אויבים לנפש של העם היהודי.

בשנת 1940 סיים מוטק את לימודיו בהצטיינות וניגש לתחרות מבחן למשרת אַספירנט בחוג המתימטיקה המנוהל ע״י פרופסור ברטל (ראש ממשלת פולין לשעבר). מוטק זכה בתחרות זו ושימש במשרה זו עד פרוץ המלחמה בין בריה״מ לגרמניה.

ביום השלישי לפרוץ המלחמה האיומה הזו, העקובה מדם, אירגנו השלטונות בעיר פינוי (אואַקואַציה) של עובדי מכללות ואנשי מדע לתוך ברית המועצות. השלטונות התכוונו בזה להציל את אנשי האינטליגנציה, אשר היו הראשונים — יחד עם היהודים המוצאים להורג, בכל מקום אליו הגיעו הגרמנים.

מוטק עם אשתו הלה קרוג יצא מן העיר לבוב ופנה מזרחה במטרה להגיע רחוק ככל האפשר ממקום הקרבות. אולם בדרך בהגיעו לקיוב שינה פתאום את החלטתו. הוא נפרד מאשתו והתגייס לצבא האדום כדי להילחם בכובש הנאצי. בזמן קצר הגיע מוטק לדרגת קצונה ונשלח לחזית.

באותה עת הצליחו הכוחות הגרמנים החזקים להקיף את הצבא האדום באוקראינה. כל זה היה במסגרת של „תכנית ברברוסה״ המפורסמת.

החיילים הרוסים המוקפים השליכו את נשקם ואת המדים וביקשו לעצמם דרך מעבר מזרחה, ביודעם מה צפוי להם אם יפלו בידי הגרמנים.

יצחק דאַמאַסט, בחור מירוסלב, ועדי ראיה אחרים ששרתו באותה יחידה מסרו, כי חברים לנשק פנו אל מוטק ובקשוהו שיצטרף אליהם ולנסות לצאת מן הכיתור, כי מצב הלוחמים הנצורים היו ללא תקוה.

אולם מוטק סרב. הוא התנדב למאבק נגד הנאצים ותחושת החובה הכריעה. מוטק עמד בהתחייבותו ולחבריו הודיע שלא יטוש את שדה הקרב וילחם באויב הנאצי בכל כוחו.

וכך היה. ימים אחדים לאחר מכן נפל חלל. אותו בחור צנוע מירוסלב, מת מות גיבורים.

משה קלכהיים

מהגיטו אל היער

(השעות האחרונות לשהותי בגיטו וילנה)

מחפשים פרובודניק

באחד מימי סוף יולי 1943 באו אלי לרחוב סטראשונה 2, שם התגוררתי עם חברי ז׳אקי פילרסדורף וסטפי שנצר, (היום שפיגל, המתגוררת בשבי ציון), והודיעו לי, כי אבא קובנר רוצה שאבוא מיד לראותו במפקדת ה„פ.פ.או.״ כשהגעתי למפקדה מצאתי שם אשה בלונדינית בשם דונקה שפירא ומפיה ומפי אבא קובנר שמעתי את הסיפור הבא:

לפני ימים הגיע, מיערות נארוץ׳ לגיטו וילנה, שליח פלוגות הפרטיזנים שבפיקודו של מרקוב; על השליח, אשר שמו, דומני, היה חיים׳קה, הוטל להוציא לשם כפרובודניק קבוצת לוחמי ה„פ.פ.או.״. בהיותו בגיטו התחיל חיים׳קה לארגן, על דעת עצמו, בחורים ובחורות ליציאה לפרטיזנים, תמורת סכומי כסף גדולים.

בהמשך סיפרו קובנר ודונקה כי אמש יצאו את הגיטו, בקבוצות קטנות, 30 בחורים ובחורות, רובם תמורת תשלום גבוה, בדרכם למקום הריכוז, שהיה מחוץ לעיר, כפי שקבע להם הפרובודניק. בהגיעם למקום התברר להם כי במקום לחכות עד שכולם יתאספו, לקח עמו האיש 13 אנשים בלבד ויצא אתם לדרך. 17 איש הנותרים, ביניהם בנות, נשארו במקום, בחורשה קטנה, בין בתים בודדים שהיו פזורים בסביבה, ללא כל אפשרות להתקדם, כי לא היה להם כל מושג לאן ללכת.

כל הלילה ועד שעה מאוחרת בבוקר, שכבו בתוך החורשה ללא תנועה, כדי לא לעורר את תשומת לבם של דיירי הבתים שבסביבה, נתונים בפחד גדול שמא מישהו יגלה אותם וימסרם למשטרה. לבסוף החליטו שדונקה שפירא, אחת הבחורות בעלת פנים אריות מובהקות, תחזור לגיטו ותודיע למפקדת „פ.פ.או.״ על המצב. בהגיעה לסביבת שער הגיטו, חיכתה זמן מה עד שהצליחה להצטרף לקבוצת עובדים שחזרה לגיטו ואתם עברה בשער ונכנסה לגיטו.

דונקה התחננה להציל את 17 האנשים האלה ולהוציאם מן המקום המסוכן בו היו תקועים, לכוון יערות נארוץ׳. חלק מסויים של הדרך לנארוץ׳

היה מוכר לי. אמרתי לקובנר שאני מסכים לצאת בתנאי שגם שני חברי, סטפי שנצר וז׳אקי פילרסדורף ילכו אתי ושיצטרף אלי איש נוסף המכיר את הדרך מבוזדאני לנארוץ׳. לאחר שעה קרא לי שוב והודיע לי שמצא יהודי, סוחר עצים, המכיר היטב את הסביבה והוא יוביל את הקבוצה במחצית השניה של הדרך.

חזרתי אל חברי ומצאתי שם גם את הלל ויידל, אשר בניגוד לנו היה תושב הגיטו מאז הקמתו והשתייך לקבוצת הלוחמים של יחיאל שיינבוים. סיפרתי להם על השיחה עם קובנר ועל סירובי לקבל את הצעתו לצאת בלעדם.

עודנו מתווכחים והנה הגיע שליחו של אבא קובנר וקרא לי לשוב למפקדה. בבואי אליו הודיע לי קובנר, כי אוכל לקחת אתי את ז׳אקי והוא מתחייב להוציא את סטפי עם הקבוצה אשר תצא בעוד ימים אחדים ליערות נארוץ׳. אמרתי לו, כי אינני מוכן לקבל את טענתו שצירופה של סטפי תסכן את המבצע ובלעדיה אינני יכול לצאת, אבל, הוספתי, כי אתן לו תשובה סופית לאחר שאתיעץ עם החברים.

בצאתי מקובנר חיכו לי ברחוב סטפי, ז׳אקי והלל. הם לחצו עלי לקבל את ההצעה. הנימוק היה, כי לאיש מאתנו אין נשק ואין לנו כסף לרכישת נשק, והתחיבותו של אבא קובנר שווה יותר מנשק. לכן יש לקבל את הצעתו ולצאת.

חזרתי לקובנר והודעתי לו על הסכמתי לצאת עם ז׳אקי תמורת הבטחתו, שסטפי תישלח ליערות נארוץ׳ בקבוצה הבאה.

במפקדה הציגו בפני את סוחר העצים שמתפקידו היה להיות מורה דרך בהמשך המסע. ראיתי לפני יהודי מבוגר ואתו בתו הקטנה, בת 14—13. משהו בלתי ידוע הרטיט את לבי. שאלתי את היהודי: הבטוח אתה שהדרך מוכרת לך ותוכל להמשיך להובילנו אחרי בזדאני? הוא הושיט את ידו ואמר: „אתה רואה את כף ידי? — כך אני מכיר את הסביבה, שבה חייתי מרבית שנותי". נרגעתי, אבל בלב נשאר איזה חשד עמום. לצערי, לא טעיתי. במשך כל הדרך היה לנו האיש למטרד כבד ובמיוחד הכבידה בתו המסכנה והחולנית על המסע הקשה. סוכם, כי בשעה 7.30 ניפגש במפקדה; הסוחר עם בתו, דונקה שפירא, ז׳אקי ואני ומשם נצא, דרך המעבר הסודי, לצד הארי.

הפרידה מסטפי היתה קשה מאד. שנתיים ימים, במשך 24 שעות ביממה, חיינו יחד, תוך אחווה וריעות, בתנאים קשים ואיומים במחנות

עבודה של בזדאני וביאלה־וואקה ובגיטו. יחדיו סבלנו, יחד חלינו בכל המחלות המשונות, עברנו רדיפות וטלטולים ויחד שמחנו כשהתחלנו להרוויח, במסחר בין האיכרים, ולחיות קצת ב„רווחה". והנה, לאחר 700 ימים ולילות ארוכים כאלה צריך להיפרד. ניחמתי את עצמי בכך, שהלל זיידל, אשר הוכיח את נאמנותו אלינו בעבר, ידאג בוודאי לסטפי לכשתי־וותר לבדה.

בשעה 7.30 בערב התאספנו כולנו ע"י המפקדה. במקומו של קובנר היתה שם חברת המפקדה מטעם המפלגה הקומוניסטית הגב' כיענע בורובסקי. היא הודיעה לנו שתוציאנו מהגיטו דרך המעבר הסודי לרחוב נימיצקה שמעבר השני של חומת הגיטו. התחלנו ללכת אך בראותה את ז'אקי פילרסדורף, נעצרה ואמרה שהמפקדה החליטה לא לצרפו לקבוצה שלי, אלא להוציאו בקבוצה השניה בעוד יומיים. בהתחלה התעקשתי ואמרתי שלא אצא בלעדיו, שהדבר סוכם עם קובנר ושלא יתכן כי תוך שעה תפר המפקדה הבטחה שניתנה לי. היא החלה לצעוק עלי, האשימה אותי בחבלה בהצלת לוחמים ובמבצע כולו, שעלי להאמין למפקדת פ.פ.או. ושאסור לי ברגע האחרון לסכל את התכנית כולה. עד היום אינני יודע כיצד ולמה זה קרה, אבל בסוף נכנענו שנינו, גם אני וגם ז'אקי וויתרנו. התחבקנו והתנשקנו בטרם שנכנסתי לשער הבית. נופפתי לו ביד כשחיוך מר על פני. הוא ענה לי בחיוך דומה.

אחרי יצאו קבוצות רבות של לוחמי פ.פ.או. ליערות נארוץ' וגם לפושצ'ה רודניצקה, סטפי שנצר, ז'אקי פילרסדורף והלל זיידל לא היו ביניהם. שלשתם נלקחו לאסטוניה באקציה הגדולה, בשעת חיסול הגיטו. סטפי והלל ניצלו ונמצאים בישראל. ז'אקי נספה במחנה קלוגאו אשר באסטוניה.

המסע לנארוץ'

עם דמדומי ערב מצאנו את עצמנו, לאחר שעברנו דרך עלית הגג של הבית שגבל עם רחוב נימיצקה, בצד הארי של וילנה: אני ודונקה שפירא בזרועות משולבות כזוג מאוהבים ומאחורינו — הסוחר עם בתו. הקדמנו לעבר מקום המחבוא של אנשי הקבוצה. לאחר זמן מה הגענו ללא תקלות למקום ומצאנו אותם בריאים ושלמים אך מתוחים ועצבנים ללא גבול. קשה לתאר מה גדולה היתה שמחתם, אף כי היתה להם אפשרות להביע זאת בקול רם, אבל כולם סובבו אותנו, נישקו וחיבקו אותנו והיו

מאושרים ביותר. דרשתי מאחד מהם, בשם בורקה, את האקדח שלו וקיבלתי בלי קושי. התחלתי להוביל את הקבוצה ולאחר שעה קלה היינו כבר רחוק מהעיר וילנה שאורותיה נעלמו מזמן. התישבנו בחורשה ובפעם הראשונה לאחר 24 שעות נשמו האנשים לרווחה. חילקנו לבחורות את מעט האוכל שהיה לנו והן סעדו את ליבן, התאוששו מעט ואז המשכנו להתקדם.

ידעתי שעלינו לעבור את מסילת הרכבת הראשית בקו וילנה־מינסק, הנמצאת בוודאי תחת משמר גרמני כבד. חיפשתי את הדרך הנוכה ביותר, רחוק מתחנה כלשהי ואמנם, אחרי שעות ארוכות של חיפושים, מצאתיה. הוריתי לכל האנשים להוציא מכיסיהם כל דבר המשמיע צליל, כדי ששומרי המסילה לא ישמעו כל רחש בעת שנעבור בריצה את הפסים.

היחידי אשר לא שמע בקולי היה דווקא ה„פרובודניק" השני — סוחר העצים. ברגע שהתחיל לרוץ עם בתו על פסי הרכבת נשמע פתאום רעש עצום שהקפיא את כולנו מפחד ואימה. היה זה מסטין צבאי (כלי אוכל) שנתלש מחגורתו והתגלגל על פלדת פסי הרכבת והאבנים, ובאוזנינו נשמע הדבר כקולות רעמים. מיד הוריתי לאלה שנשארו אתי בצד האחד של המסילה, לרוץ קדימה, אך ברגע שעברנו את הפסים נפתחה עלינו אש מכמה מקומות — אולם למזלנו היינו די רחוקים ממקום הירי.

רצנו כמטורפים לכיוון היער שבצד השני של המסילה וגם בתוך היער עצמו, עד שהאש נשתתקה ואז מצאנו את עצמנו בתוך ביצה עמוקה שהגיעה כמעט על לגובה המותניים. לא העזנו לזוז קדימה מחשש כניסה עמוקה יותר לביצה — וגם לא יכולנו לחזור אחורה — כדי ששוב לא נצא מן היער. ידעתי שבתוך ביצה כזאת, בין צמחיה גבוהה, אנו בטוחים יותר. לאחר שהוברר לי כי כל 20 האנשים נמצאים איתי, החלטנו להשאר במקום עד עלות השחר.

כאשר האיר השחר, גילינו פתאום כי הביצה והצמחיה משתרעים על שטח קטן למדי על יד אגם, שמצדו השני עומד „חוטור" (בית בודד) ושתי סירות עוגנות על שפת האגם. בתוך השטח מצאנו מקום יותר מורם ויבש. טיפסנו עליו וחיממנו את עצמנו האחד אצל השני. היינו רטובים, עייפים ורעבים וקור הבוקר הציק לנו מאד. הילדה התחילה לבכות ולא הפסיקה בכך במשך כל היום. למזלנו, המרחק אל הבית, בצד השני של האגם, היה מספיק גדול וקול בכיה לא הגיע לשם. מצאתי בכיסי סוכריות אחדות שבעזרתן הצלחנו להרגיעה מעט. בסביבות הצהרים נזכרה אחת

הבחורות שיש לה בקבוק עם טפות וולאריאן. היא נתנה לה מהן מנה גדולה והילדה נרדמה.

הצמחיה הסתירה אותנו די טוב, ולא יכלו לראותנו מהבית שממול, אבל אנחנו ראינו את אשר התרחש בבית ומסביבו. בשעה 9 בבוקר לערך התקרב אחד מבני הבית אל הסירה, נכנס לתוכה והתחיל לחתור בכווננו. פחד גדול אחז בנו. היה ברור לנו, שאם יגיע אלינו לא יוכל שלא לראותנו ואז — ידענו בוודאות — שזה יהיה סופנו.

למזלנו הרב ולשמחתנו שלא היה לה גבול, חתר האיש הצעיר עד לאמצע האגם ומשם פנה לכוון השטח היבש, שם קשר את הסירה, אסף עצים יבשים בחוף והעמיסם על הסירה. שעה ארוכה עבד שם עד שחזר עם המטען לביתו.

במשך כל שעות היום ישבנו צפופים מבלי לזוז כמעט ומבלי להתרומם או לישר את הגו, כדי שלא יבחינו בנו. בינתיים יצאה השמש וחיממה אותנו ויבשה את הבגדים שעלינו. יחד עם זאת התחיל הצמאון להציק לנו. אחד הבחורים התקרב בזחילה אל המים, מילא כלי קטן והעבירו בין היושבים. השתיה לא היתה פשוטה כל עיקר, כי כדי שלא לבלוע את הלכלוך שבמים העכורים פרשנו ממחטה על הכלי ודרכה גמענו אט אט. השעות נמשכו בלי סוף עד שהתחילו דמדומי הערב. החלטנו לעקוף את האגם מן הצד היבש, אך לשם כך נאלצנו לחצות שטח מסויים של ביצה שהפרידה בין האי, עליו ישבנו, לבין השטח היבש שהבחנו בו במשך היום ושערנו שהוא מתמשך עד לבית שממולנו.

עם רדת החשכה עזבנו את האי ודרך הביצה הגענו לשטח היבש. הביצה לא היתה עמוקה, אבל בכל זאת, נרטבנו עד מעל הברכיים. כשהגענו לשטח היבש השארתי את כל הקבוצה במרחק מה מן הבית, ועם שלושה בחורים מזויינים ניגשנו לבית, דפקנו חזק על הדלת ובצעקות דרשנו לפתוח את הדלת. מטרתנו היתה להשיג מזון ומים.

לאחר דקות ספורות נפתחה הדלת. אני ועוד אחד פרצנו פנימה ושני האחרים שמרו בחוץ. כל בני הבית נבהלו מאד ומיד נענו לדרישתנו והביאו לחם, גבינה לבנה, חבילת חמאה עטופה בכותנה והאשה אף הוציאה מהתנור תפוחי אדמה מבושלים וחמים והעמידה אותם על השולחן. ברגע זה צץ במוחי רעיון. פניתי לבעל הבית ואמרתי לו שעליו להביאנו לוילנה, כי איננו מכירים את הדרך ואיימתי על בני המשפחה, שאם יודיעו למשטרה אז אביהם לא יחזור חי הביתה; אולם, אם יהיו שקטים וישמרו על הסוד,

הוא יחזור לפנות בוקר והכל ייגמר בכי טוב. בינתיים, מצאו החבריה בחוץ שני כדים גדולים של שמנת וחלב חמוץ. הם קראו לכל הקבוצה להתקרב לבית. כולם התנפלו על שני הכדים ותוך דקות ספורות חיסלו את הכל. חילקנו את הלחם, הגבינה והחמאה וגם על תפוחי האדמה לא ויתרנו.

כל זה לא ארך יותר מרבע שעה ושוב היינו בדרך. כשרק התרחקנו מהבית כקילומטר אחד, אמרתי לאכר כי עליו להובילנו לא לוילנה אלא בכוון הפוך לחלוטין והוספתי שלא יקרה לו כל רע אם יובילנו בדרך הנכונה. אבל אם ירמה אותנו — אזי דמו בראשו.

להפתעתנו הגדולה אמר לנו האכר כי עוד הבוקר הבחין בנו אבל לא ידע מי אנו, פרטיזנים או יהודים שברחו מן העיירה הסמוכה, וכי כל היום עקב אחרינו, עכשיו הוא רואה שאנחנו פרטיזנים. בהמשך הוסיף כי הוא שונא את הנאצים וברצון יעזור לנו להימלט מידיהם ולהגיע למחוז חפצנו. בכל זאת החלטתי שהאכר יישאר אתנו כל היום עד בוא הערב, ורק אז אשחררהו לחזור לביתו.

התקדמנו מהר, כשאחד הבחורים ואני הולכים יחד אתו וכל הקבוצה מאחורינו. היינו במצב רוח טוב מאד, לאחר לילה ויום של פחד, רעב וצימאון. הלב היה כעת רגוע, הקיבה מלאה וההליכה קלה.

הלכנו כמעט כל הלילה ללא הפסקה. מדי פעם בפעם היה האכר עוצר לדקות ספורות, כדי לבדוק אם הכל בסדר וכך הגענו לפני עלות השחר ליער והתמקמנו על גבעה, ממנה יכולנו „לשלוט" על השטח כדי לא להיות מופתעים על ידי ביקור כלשהו. כל זאת הודות לאותו אכר, שהציג את עצמו בשם סטיפן ואשר שנא את הגרמנים באמת וברצינות. הוא אף היה מוכן להמשיך אתנו גם בלילה הבא, אבל פחד שאם לא יחזור לביתו הלילה עלול לקרות אסון. לבסוף, בשעות אחר הצהרים החלטנו לשחרר אותו, לאחר שמשיחתי עמו ידעתי בדיוק היכן אנו נמצאים ואיך עלינו להתקדם.

בסביבות השעה 4 אחר הצהרים הוא נפרד מאתנו בחיבוקים ובברכות לבביות.

עם רדת החשיכה יצאנו לדרך. גם הפעם הלכנו כל הלילה בלי הפסקה ולפנות בוקר הגענו לכפר שהיה מוכר לי. לפני הכניסה לכפר השארתי את כל הקבוצה בחורשה ולבדי נכנסתי לתוכו והגעתי לביתו של אכר אחד שהכרתיו מ„העסקים" שעשיתי עמו בהיותי בבוזדאני. הוא הופתע לראות אותי. היה משוכנע שמזמן אינני בחיים, כי שמע שכל עובדי מחנות

הטורף חוסלו ע״י הגסטפו. סיפרתי לו שאני נמצא עם חברים אחדים בדרך לקבוצות הפרטיזנים הפועלים ביערות נארוץ׳. ביקשתיו שיתן לי קצת אוכל, עבורי ועבור החברים המחכים לי מעבר לכפר. הוא חתך קילוגרמים אחדים של בשר מעושן, הוסיף שני ככרות לחם שחור וחתיכה גדולה של גבינה לבנה, שם כל זה בשק פשתן ומסרו בידי ולאחר מכן ליווה אותי עד לקצה הכפר ושם נפרדנו כשבפיו ברכה: „ישמור אתכם האלוהים״.

חזרתי לקבוצה ובראותם את ה„אוצר״ האדיר שהבאתי לא היה גבול לשמחתם. חילקנו את המזון בין החברים והחלטנו שנסעד באמצע הלילה או בבוקר, היות וחשוב להתרחק ככל המוקדם מהמקום כדי למנוע כל צרה.

גם הלילה הזה עבר ללא תקלה. בסביבה הזאת הייתי „בבית״, לפנות בוקר מצאתי מקום מצויין למחבוא למשך היום הבא. התיישבנו וסעדנו את לבנו, אולם, הצמאון הציק לנו, במיוחד לאחר שאכלנו את הבשר המלוח. לא היתה לנו כל ברירה אלא לסבול, כי לא היתה כל אפשרות לחפש מים ביער.

הפעם החלטנו להתחלק לשלוש קבוצות מעורבות של בחורים ובחורות כדי שנוכל לישון בתורנות: שתי קבוצות ישנות ואחת שומרת. כך עבר עלינו היום ללא תקלה.

עם רדת החשיכה יצאנו שוב לדרך. לפני יציאתי שוחחתי עם סוחר העצים ואמרתי לו שהחל ממחר עליו להמישך ולהוביל את הקבוצה, כי אין אני מכיר את הדרך. שיערתי שלפנינו יהיו אז עוד שני לילות של הליכה עד יערות נארוץ׳. אבל עתה הוברר לי כי אין על מי לסמוך. הוא התחיל לבכות באמרו, שאינו זוכר בכלל את הסביבה ושאין לו מושג איפה אנו נמצאים. הוא התחנן בפני בבכי לסלוח לו על שרימה אותנו ואת המפקדה, אבל זה עשר שנים שלא היה בסביבה ואין לו כל מושג אם להתקדם, מה עוד שבלילה הוא אבוד לחלוטין בשטח. אחד הבחורים התנפל עליו והתחיל להכות בו ואך בקושי הפרדתי ביניהם. הרגעתי את החברה באמרי שממחר נשתמש שוב בתכסיס של הלילה השני, בעת שנקלענו לתוך הביצה.

בחרתי שוב בשני הבחורים החסונים בעלי המראה של פרטיזנים, סיכמנו כי יחד ניכנס לתוך הבית כשתבוא השעה. מעודדים מהחלטה זו יצאנו לדרך.

אולם באותו לילה השתבש הכל. קודם כל „ליווה" אותנו כל הלילה גשם שוטף שהקשה עלינו את הליכה אפילו בתוך היער. הבוץ נדבק לנעלים והרגלים שקעו, באמצע הלילה פרצה סערה חזקה מלווה ברקים ורעמים. היה קשה מאד להתקדם, כי לא ראינו מה שמתרחש לפנינו. בכל זאת לא הפסקנו ללכת. ידעתי שבסביבה צריכה להיות „נקודה" משטרתית שבה נמצאים תמיד גם חיילי משמר גרמניים. אסור היה לנו „ליפול" עליהם, אחרת נהיה אבודים. ואמנם, ברגע מסויים, מתוך רעש הרעמים, הגיע לאזנינו קול נביחת כלבים. קשה היה להבחין מאיזה מרחק מגיעים קולות אלה. עצרנו ושלחתי שני בחורים לבדוק את השטח. אחרי דקות ספורות חזרו וסיפרו שאנו נמצאים על יד כפר גדול. החלטנו לעקוף את הכפר דרך היער בקשת רחבה. לא היתה זאת משימה קלה, אך לא היתה לנו ברירה, כי להיכנס לכפר בלתי מוכר היה מסוכן ביותר, כי אולי מצויים שם צבא גרמני או אנשי „טוד" ואף בגסטפו יכולנו להיתקל.

בינתיים נחלש הגשם והתקדמנו קצת יותר מהר. הגענו לסוף היער ולפנינו השתרעו שדות פתוחים ובקצה הימני הבתים האחרונים של הכפר. צריך היה לעבור בריצה את השדות, מרחק של קילומטר ואף יותר מזה, ולרוע המזל רוב השדות היו כבר אחרי חרישה, טבענו ממש בתוך הבוץ. לא זה בלבד שאי אפשר היה לרוץ, אלא גם ללכת יכולנו רק בקושי, כי כל רגל שקלה קילוגרמים בגלל הבוץ שנדבק לנעליים. שלחנו את הבחורות קדימה ואנחנו אחריהן, כדי שנוכל להוציא כל פעם אחרת מביניהן מתוך הבוץ. לבסוף הגענו לקצה היער, מהצד השני של השדות, סחוטים ובאפיסת כוחות. בינתיים שוב התגבר הגשם. למזלנו לא הבחינו בנו מתוך הכפר, כי גם הכלבים לא נבחו.

התישבנו בתוך היער ונסינו להיפטר מקילוגרמים של בוץ שדבק בנו. אחרי שעה קלה התחלנו שוב ללכת. היינו מאד עייפים ורטובים, אבל לפנות בוקר הצלחנו למצוא מקום אידיאלי: גורן מלאה חציר. ידעתי שאנו נמצאים קרוב לביצות, כי בדרך כלל, באזורים אלה, מעמידים האיכרים את הגרנות שלהם על יד ביצות, כן היה זה סימן שאנו רחוקים ממקום ישוב. נכנסנו לתוך הגורן והתחפרנו בתוך התבן כדי להתיבש. אמרתי לכולם שאסור להירדם, כי תבן רטוב המתיבש יוצר ריחות משכרים המרדימים עד כדי אבדן החושים. (למדתי זאת בעת שהותי בין איכרים). קבעתי שמירה קפדנית עד עלות השחר. בבוקר, יבשים אך רעבים, התמקמנו במקום אחד

בעליית הגג של הגורן, שם היה חלון קטן שדרכו יכולנו להציץ החוצה ולראות כל מה שהתרחש מסביב.

במשך היום ראינו כמה אנשים עובדים בעבודות איסוף בשטח והבנו שאנו נמצאים קרוב לישוב, או כפר, או כמה „חוטרים" (בתים בודדים) שבסביבה. נטיתי יותר לסברה האחרונה, כי הביקורים בשטח היו נדירים וגם אלה של מבוגרים בלבד.

חכינו עד שירד הלילה ויהיה חושך מוחלט ורק אז עזבנו את הגורן והתחלנו ללכת לכיוון שממנו באו האנשים במשך היום. לאחר כחצי שעה של הליכה הבחנו בבית בודד. השארתי את האנשים במרחק מה מהבית ויחד עם אותם השניים שקבענו מראש, ניגשנו אל הבית. היה זה בית עלוב. דפקנו, בו־זמנית, על החלון ועל הדלת ודרשנו שיפתחו לנו. הדלת נפתחה מיד. — אנחנו פרטיזנים — צעקתי ונכנסתי לתוך „איזבה" (חדר גדול עלוּבה, שם ישנו כחמישה או ששה אנשים על מזרונים פרושים על הרצפה.

למרות שהיינו כולנו רעבים, כי כבר יומיים לא בא אוכל אל פינו, לא העזתי לדרוש מהם דבר, אבל ציוויתי על המבוגר שבאיזבה להתלבש ולבוא אתנו. אמרתי בקול רם שעליו להראות לנו את הדרך אל הכפר שבקרבתו היינו בלילה האחרון.

האיש התלבש לאט והנשים התחילו לבכות. אמרתי שאל להן לפחד, כי האב יחזור עוד הלילה, לאחר שיוביל אותנו כברת דרך. ושוב הזהרתי אותם שאם יודיעו למשטרה או לגרמנים ימות האב וה„חוטור" יעלה באש.

דבר לא עזר והנשים המשיכו לבכות. יצאנו מן הבית ואמרנו לאיש להובילנו. ושוב לאחר שעברנו קילומטר בערך הוריתי לו להובילנו בכוון ההפוך. לשאלתי אם ישנם גרמנים בסביבה, ענה שבאותו הבוקר שרפו הגרמנים כפר שבסביבה, לאחר שהחרימו את כל הפרות, הסוסים והמזון שמצאו שם. האיכרים התפזרו בשטח הביצות לפני הגיעם של הגרמנים, לאחר שהצילו מבתיהם את כל מה שיכלו לקחת אתם. לאחר שעתיים של הליכה נפתחה עלינו אש פתאומית מהגבעות שלאורך הכביש. האיכר התחיל לרוץ ובין רגע נעלם. לא ידענו מי הם היורים ומאין באות היריות. התחלנו לרוץ בשדות ותוך דקה איבדנו זה את זה. היריות, כפי שנפתחו בפתאומיות, כך גם נפסקו. התחלנו לקרוא בקול חרישי בשמות ולאט התאספנו מחדש עד האיש האחרון. חזרנו אל הדרך הראשית בה הלכנו ואז גילינו את האיכר שוכב על הכביש פצוע ברגלו, הוא היה היחיד שנפגע מכדור, אחת הבנות חבשה את רגלו. האיש אמר לנו שאלה היו בודאי

פרטיזנים, כי היריות באו משטח פתוח שעל הגבעות, עליהן אין בתים.

שאלנו אותו אם הוא מסוגל ללכת והוא ביקש לא להשאירו לבד, כי אז חייו אינם בטוחים, לא מפני הגרמנים ולא מפני הפרטיזנים הבאים מדי פעם לסביבה „לגבות מסים" מהאיכרים. הוא גם הבטיח שיביא אותנו לכפר שבו נמצא מכר שלו המשמש קשר עם הפרטיזנים שבסביבה.

למרות הרעב והעייפות שהציקו לנו שמחנו לשמע הדברים האלה. כל הדרך תמכו בו שני בחורים כי קשה היה לו ללכת. עבר לילה נוסף עד שהגענו לכפר והאיש הביא אותנו לביתו של איש הקשר, שעמד בצדו השני של הכפר. הוא דפק על הדלת, קרא בשמו של האיכר וכשהוא הופיע, רדום למחצה, בפתח הדלת, צנח האיש שלנו על סף הדלת והתעלף. התברר לנו שתוך כדי הליכה איבד הרבה דם ורק בכוחותיו האחרונים החזיק מעמד והגיע עד בית ידידו.

כל הבית התמלא אנשים, בני הבית שקמו משנתם התחילו להגיש לנו אוכל ושתיה, שלא הגיעו לפינו במשך 36 השעות האחרונות.

הפצוע התאושש בינתיים, ואחת הבחורות רחצה וחבשה את רגלו לפנות בוקר הוציא אותנו איש הקשר אל הביצה, מרחק של כ־6 ק"מ מהכפר, וציווה עלינו להישאר במקום עד שיבוא לקחת אותנו בערב. הוא אמר לנו שלמעשה אין מה לחשוש, אבל הגרמנים עלולים להפתיע ולהופיע שוב בסביבה, כפי שקרה ביום האתמול, לכן סכנה היא ללכת לאור היום אל היער, המרוחק מאתנו כ־20 ק"מ.

היה זה יום של מנוחה ממש. בשעה ארבע או חמש אחר הצהריים, הופיע איש הקשר וסיפר לנו כי שמע שבלילה הקודם התנפלה קבוצת פרטיזנים על נקודת משמר גרמני כ־10 ק"מ מן הכפר ובקרב נפצעו שני חיילים גרמניים.

הוא הביא לנו אוכל, סעדנו ויצאנו לדרך.

סוף סוף אצל הפרטיזנים

לאחר ששה לילות של נדודים הגענו אל הפרטיזנים. הלכנו די מהר ועוד בטרם שהשמים התחילו להתבהר נכנסנו לתוך יער ושם נפרד מאתנו איש הקשר, באמרו שאנו נמצאים כבר בשטח שלטון הפרטיזנים ועלינו להמשיך בדרך היער עד לבסיסם. לאחר שעה קלה של הליכה שמענו פתאום קולות: „סטוי!" (לעמוד!) — לא לזוז! — שני פרטיזנים עם ווינטובקות

(רובים) עמדו לפנינו משני צדי הדרך. אמרתי להם את הסיסמה שקיבלתי מאבא קובנר לפני צאתי לדרך ואז הובילו אותנו השומרים אל תוך הבסיס ישר למפקד האוטריאַד שנקרא וולודקה. לאחר שמסרתי לו את הפתק שגם אותו קיבלתי מאבא קובנר, מצאנו את עצמנו בתוך מעגל של אנשי וילנה והסביבה, אשר בשומעם על בואה של קבוצת אנשי פ.פ.או. קפצו מה„ז׳ימ־לאַנקות״ (בתי חימר בנויים בתוך האדמה) החוצה, סובבו אותנו והתחילו לכסות אותנו בנישקות ובחיבוקים אין קץ ולשאול שאלות לאין סוף, לצעוק ולרקוד מרוב שמחה.

בתוך המהומה הזאת הופיע לפתע חברי וידידי הטוב והיקר, וולטר זיסר, אשר יצא את הגיטו שבועות אחדים לפני, עם קבוצת חברי „פ.פ.או.״

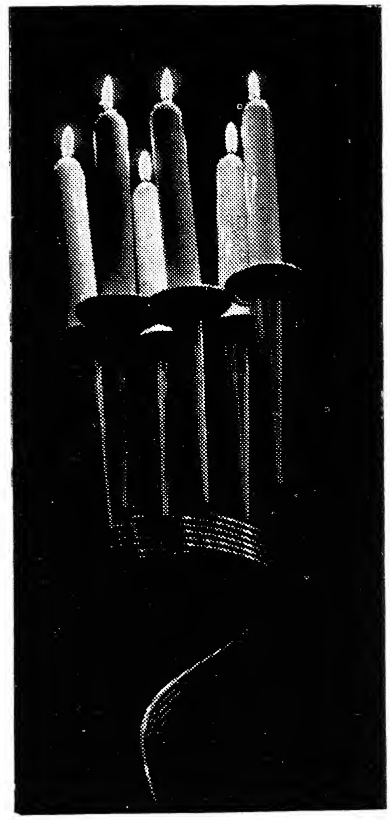
וביניהם היו גם חברי הקיבוץ שלנו בבליני שנאסרו בזמנו ע״י הסובייטים ושוחררו על ידי הגרמנים עם הקמת הגיטו. מפקדת פ.פ.או. החליטה לשלוח אותם ליערות נארוץ׳ ברגע שהתחילו לצאת לשם הקבוצות הראשונות מהגיטו.

לא רחוק מווילנה נתקבלה הקבוצה במשמר חיילים גרמניים, שניים מהם נהרגו והאחרים נתפסו ע״י הגרמנים. היחידי שהצליח להימלט היה וולטר. הוא עבר בשחיה את נהר הוויליה ולאחר נדודים קשים הגיע בריא ושלם לבסיס הפרטיזנים.

זמן רב נשארנו חבוקים זה בזרועות זה מבלי להוציא הגה מפינו. שנינו לא האמנו כי שוב אנו ביחד. לאחר מכן התבודדנו בפינה מרוחקת מההמון. בין עצי היער וכל אחד גולל בפני חברו את קורות היציאה אל היערות, ותפילה אחת היתה בפינו: מי יתן וסטפי, ז׳אקי והלל עם מפשחתו יצטרפו בקרוב אלינו ושוב נהיה כולנו יחד.

כך נסתיימה התקופה הראשונה של חיינו בשואה, תקופת מחנות העבודה והגיטו, והתחילה התקופה השניה, היא תקופת הפרטיזנקה הסו־בייטית, מלאת הרפתקאות, דרמות וטרגדיות של מלחמה מזויינת נגד האויב הנאצי ומאבק קשה בתוך המחנה הפרטיזני עצמו — מאבק נגד אנטישמיות, אפליה אנטי־יהודית ושנאת יהודים, אותן גילו כלפינו הפר־טיזנים הסובייטים.

אישים ודמויות

עלי באר, ממקור־ילדותנו נאצל־
התם, מנבכי הכסופים עלי, שובי וגלי
את כל נגונינו השדודים — את מדות
הרחמים והחסד; את היגון היהודי,
את חדותו המאופקת והנוגה, עם
חרדת הנכר המשכימה והמעריבה.
שובי והנחילינו את רגש לבם הנבון
של אבותינו, שוקדי הצדקות ועומסי
היגיעה. כי לא פסו משאות־נפשנו
אל כל סגולותיהם־יקר. את כל ברי
הלב וכל חנוני הדעת אוינו לשוב
ולחוש — את טעם זקניך עם סער
נעוריך וחלום ילדיך התמימים.
עלי באר והגלי, כי אל טובך אשר
נכרת צמאנו, בכל מאדנו קוראים
אנחנו אליך.

הרב ר׳ יצחק הלוי שטיינברג ז״ל

(קוים לדמותו)

ביד רועדת ניגש אני לשרטט בקוים כלליים את דמותו המופלאה והנדירה של אאמו״ר ז״ל, לתאר את אישיותו הדגולה, שכן גדול היה אבא ז״ל לא רק בתורה ובחכמה, אלא גם במידותיו הנעלות, בנועם הליכותיו ובמעשיו.

אבא ז״ל נולד ביום כ״א בטבת תרמ״ז בעיר טרנוב שבגליציה, לאביו הרב הגאון רבי שמעיה ז״ל אבד״ק פרמישלאן ולאמו שרה בת הרה״ח רבי משה ווכסלר. עוד בהיותו ילד נתפרסם כ„עילוי״ בתפיסתו

הרב יצחק הלוי שטיינברג
רבה הראשי של קהילת ירוסלב עד פרוץ המלחמה

המהירה, בזכרונו והגיונו הבריא ובעיקר בהתמדתו הבלתי פוסקת, אשר שם לילות כימים לתורה. בסעודת הבר־מצוה שלו דרש בהלכה ובאגדה כת״ח מובהק, ואף ידע לומר בעל פה כל מסכת שבת.

בהיותו בן שבע עשרה הוסמך להוראה על ידי גאון הדור דאז, המהרש״ם מברעזאן. בתקופה זו היה באמתחתו חיבור בכתב יד על מסכת „מכות״, ובגלל צניעותו לא הוציאו לאור, אף על פי שכל גדולי

התורה שראו את הכתב יד גמרו עליו את ההלל. אחרי שבא בברית הנשואין בגיל תשע עשרה השתקע בברודי ושמע תורה מפי סבו הגאון ר' אברהם פנחס ז"ל, רבה של סניאטין, ואחר כך בברודי והתפרסם בעולם הרבני כגדול בתורה ובהיותו אברך בן עשרים ושתיים הוסמך להוראה על ידי הגאון רבי מאיר אריק ז"ל.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עבר יחד עם אביו וסבו וכל בני המשפחה לעיר וינה וכאשר נסתיימו הקרבות נתקבל כרב בעיר הליטש שעל יד סטניסלב ובשנת תרפ"ב נבחר כרבה של עיר ואם בישראל ירוסלב, וכיהן בה פאר עד לחורבנה. בתור רבה של ירוסלב תפס מקום בשורה הראשונה של גדולי רבני גאליציה. הוא פעל רבות כיו"ר קופת גמ"ח ופעל רבות למען החיילים היהודיים ששרתו בירוסלב.

בשנת תרפ"ז הוצע לו לקבל עליו את כסא הרבנות בעיר ראדום. אחרי שהביע את הסכמתו חזר בו מפני שנודע לו על סכסוכים ומריבות בתוך הקהילה שם. כאשר משרת הרבנות בעיר לבוב (למברג) נעשתה אקטואלית, היה אבא ז"ל מועמד רציני וכמעט כל המפלגות והגורמים הסכימו לזה, אך בינתיים פרצה מלחמת העולם השניה, והכל עלה בתוהו.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה גלה עם הגולה ליערות סיביר, והרבה הרפתקאות וצרות עברו עליו ביחוד מחלתו ומותו של בנו בנימין זאב ז"ל, שנפשו היתה קשורה בנפשו.

גם בזמנים הקשים ההם מנותק מכל העולם החיצוני, מצא מרגוע לנפשו בלימוד תורה בעל פה. בעת טיוליו בתוך יערות פרא, הוא הרהר בתורה. אף העלה בכתב את חידושיו, שהצטרפו לחיבור רב האיכות והכמות. והכל ללא כל ספר ובדייקנות יוצאת מן הכלל ציטט כל דף ועמוד בש"ס בבלי וירושלמי. אך מפני הפחד מאנשי נ. ק. וו. ד. שרף את כל כתבי היד. עד לשואה היו לו הרבה כתבי יד חשובים, בהלכה ואגדה, ובמיוחד ספר שלם על הלכות מזוזה בשם „שערי יצחק" והכל אבד מן העולם בשנות השואה.

אחרי השואה נתקבל כרב אב"ד בבריסל, בירת בלגיה. בשנים המע־טות שכיהן שם כרב ארגן מחדש את חיי הרוח והדת, יסד בית ספר יהודי, דאג למקוה, לבית כנסת ועוד. הודות לפעולתו המסורה בכל השטחים, התחילו חיי הקהילה בבריסל להתפתח בכיוון הרצוי.

בשנת תשי"א הוזמן ע"י הרב הראשי מרן הגר"י הרצוג ושר הדתות דאז, הרב מימון ז"ל והרב הראשי לתל־אביב דאז, מרן הגרא"י אונטרמן

ז״ל לקבל עליו את התפקיד של אב״ד הרבני האיזורי בתל-אביב—יפו. לא הועילו כל ההפצרות של אנשי הקהילה בבריסל, כי עז רצונו היה לחיות בארץ הקודש. אחרי שיצא לגימלאות שימש כרב בית כנסת „ישורון״ בתל-אביב, שם הרביץ תורה ברבים, הטיף מוסר והדריך את ציבור המתפללים לתורה ויראה.

מלבד ידיעותיו הנרחבות בשטחים שונים של חכמה ומדע, ידע שפות זרות, וביחוד הצטיין בשפה הפולנית. לא פעם קידש את שם ישראל ברבים בנאומיו בשפה זו. כנואם בחסד הוצע אפילו על ידי איחוד המפ־לגות הפוליטיות היהודיות בפולין להיות מועמד כציר לסיים הפולני.

באור ליום כ״ז במרחשון תשכ״ז החזיר את נשמתו הזכה לבוראו. הלך לעולמו אב, סבא ובעל מסור ללא דוגמא, וביחוד — אישיות תורנית ממדרגה ראשונה, פעיל ועסקן ציבורי, דמות קלאסית של רב ודיין בישראל, בעל מידות תרומיות, נפש יקרה ובלתי נשכחת.

יהי זכרו ברוך לחיי העולם הבא, וימליץ טוב בעדנו ובעד כל ישראל.

משה הלוי שטיינברג רבה של קריית ים

אבי ד״ר יצחק רבינוביץ

אבי ד״ר יצחק רבינוביץ נולד בשנת 1881 וכבר בתקופת הלימודים התיכוניים והאקדמאיים היה פעיל בתנועה הציונית.

הפעילות בתקופה זו באה לידי ביטוי באירגון חוגים ציוניים בקרב הסטודנטים בערים טרנוב, קרקוב וירוסלב. בשנת 1909 נרשם אבי ע״י אגודת האקדמאים הציונים „השחר״ בירוסלב בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל. במשך עשרות שנים עמד בראש התנועה הציונית בירוסלב, היה חבר ההנהגה המחוזית והארצית של התנועה והיה הרוח החיה של כל הפעילות הציונית בעירנו, עמד בראש כל המפעלים הציוניים החשובים כמו קרן קיימת לישראל, קרן היסוד וכד׳. השתתף בקונגרסים ציוניים אחדים והאחרון שבהם השתתף היה הקונגרס הציוני בפראג. יזם הקמת בית־ספר יהודי יסודי ותיכון בירוסלב ועמד בראש המפעל החשוב הזה עד ליום פטירתו. היה יושב ראש הועד המקומי הציוני בירוסלב.

נוסף לפעילות הציונית הנ״ל ייצג את האוכלוסיה היהודית בירוסלב במוסדות ציבוריים רבים והיה חבר מועצת העיר וכד׳.

אריה רבינוביץ

קוים לדמותו של הסופר אייזיק שלתיאל גרבר

אייזיק שלתיאל גרבר, שהיה מותיקי התנועה הלאומית בגליציה נולד בירוסלב בשנת 1856. התחיל לכתוב ב„עברי אנוכי", „יהודי", „הבוקר אור" ו„הצפירה" מאמרים פופולריים. בשנת 1879 הוציא לאור בפשמישל יחד עם אביגדור מרמלשטיין דו־שבועון עברי: „האוהב עמו וארץ מולדתו", ברוח ההתבוללות והתקרבות אל העם הפולני. יצאו לאור רק 13 גליונות. בשנת 1887 הוציא לאור את הקובץ לספרות ולמדעי היהדות „אוצר הספרות", ממנו יצאו לאור כרך א' בפשמישל, כרך ב'־ו' בקראקא (1888—1902). אייזיק שלתיאל גרבר הוציא לאור גם את ספרו של שד"ל „יסודי התורה" (לבוב 1881) ואת אגרותיו ב־9 כרכים, קראקא 1882—1894, „פניני שד"ל" (1880).

אייזיק שלתיאל גרבר היה מראשי החוג של המשכילים בפשמישל. בהשפעתו נוטו משכילי פשמישל להכרה לאומית ונמשכו אחרי תורתו של שמואל דוד לוצאטו. ביזמתו של א. ש. גרבר והיינריך מאצנר, נוסדה בפשמישל בשנות השבעים אגודת הנוער „דורשי תורה ודעת לשם הפצת השפה והספרות העברית" בקרב הנוער היהודי.

מתולדות התנועה הציונית בגליציה
כרך ראשון, עמ' 65־66.

שטיינבוק

שטיינבוק היה דמות ידועה בעירנו. הוא הגיע לירוסלב לפני מלחמת העולם הראשונה מיד לאחר נשואיו לב"ל. בתקופה ההיא היה עוד יהודי אורטודוקסי ובהתאם לכך היה לובש קפוטה וחובש בשבתות שטריימל ומתפלל בבית הכנסת החסידי. כעבור זמן החליף את בגדיו ובקרב חסידי העיר התהלכה שמועה ששטיינבוק „נתפס" לציונות. מובן מאליו, ששינוי זה בהשקפת עולמו לא מצאה חן בקרב החסידים. קרובו של שטיינבוק, ישראל טאוב מדמביץ, היה עוד בשנת 1920 ציוני שרוף ועלה לארץ־ישראל בתור חלוץ, עבד כפועל ביקבי ראשון לציון, אך בלחץ הוריו נאלץ לחזור לפולין. השפעתו של קרוב זה על שטיינבוק היתה כנראה מכרעת.

בתחילת שנת 1926 עליתי ארצה בתור חלוץ. אמי, אותה השארתי בירוסלב, היתה אשה מטופלת בילדים, ומיום עזבי את ירוסלב, היה שטיינבוק לאב ולפטרון לאמי. שטיינבוק היה איש בעל מדות תרומיות, היה מקשיב ועוזר לנצרכים ולכל קשיי יום. התקופה ההיא היתה תקופת „גרבסקי", בה נושלו הרבה יהודים בעמדותיהם ע"י הטלת מסים גבוהים. בתקופה ההיא היה שטיינבוק עוזר להרבה יהודים ותמורת העזרה שהיה מגיש להם לא ביקש דבר, לכל היותר תרומה צנועה לקרן הקימת לישראל. הוא עצמו היה מצטיין בתרו־מותיו לקק"ל ובפעולתו בגאולת הקרקע מידי הערבים ראה את גאולת ישראל.

וולף שטיינבוק
Wolf Steinbock

שטיינבוק לא ביקש פרסום והיה מתרחק ממשרות כבוד. היה זה איש צנוע ורב מעשים. עין חדה היתה לו. פיקח ונבון היה, לא הרבה לדבר. שתי אהבות היו לו לשטיינבוק: האחת לארץ־ישראל והשניה לישראל ושתיהן היו קשורות ודבקות בנפשו.

שטיינבוק היה עוזר אישית בעליית בני עירנו לארץ־ישראל והוא עצמו לא זכה לעלות לא"י. יותר מדי היה האיש עסוק בהושטת עזרה לאחרים מוכי הגורל שבסביבתו, כדי שיחשוב על עצמו. נפטר בירוסלב לפני פרוץ המלחמה.

משה'ל קלכהיים (ירושלים)

ר' שמעון שפיגל

(נולד בזולקביה בר"ח שבט תרל"ב — נפטר בחיפה בר"ה תרצ"ח)

רבי שמעון שפיגל יליד זולקביה היה, עירו של הגאון מהר"ץ חיות ושל החכם והפילוסוף ר' נחמן קרוכמל, מחבר הספר „מורה נבוכי הזמן".

ר' שמעון שפיגל היה חובש בית המדרש, ובהיותו בן ח"י שנה התחיל את דרכו בחיים הציבוריים. בין דבריו הראשונים בדפוס היה המאמר על חבורת „אוהבי תורה" בעתון „רוח הזמן" בעריכת ראובן אשר ברוידס, שיצא לאור בלבוב בשנת תר"נ.

כיסוד מוסד לקיום העם ראה בלימוד התורה. הוא קיבל על שבחורי

ישראל עוזבים את מעיינות התורה וילכו אחרי ההבל ויהבלו. נלחם בהשכלה על שלדבריו משחיתה היא את כרם בית ישראל וראה את האור אצל הגויים. (על תרגום השבעים אמרו חז״ל: „שירד חשך לעולם שלשה ימים. ר׳ יוחנן בן־זכאי הציל את העם משני האריות ע״י, הקמת יבנה וחכמיה ואנו לאורו נלך״).

באותו הזמן פירסם ר׳ שמעון שיר ל„חג השבועות״ ב„אידישע צייטונג״, של המו״ל ח. רוהטין מלמברג. והנה קטע משיר זה:

„צהלי קולך ישורון, אש דת לך נתנה, כשחר פניך יצהירו,
תורה מן השמים לך למנה ;תושיט לך ימינך יד חזקה, בזרוע
נטויה באהבה קבלנוה, מאד היא כבודה, שבעתים מזוקקת.
מזר על מצח תכבדנה ותוריקנה״.

לאחר שבא בברית הנשואין עם ב״ל, עבר לגור לטרנוב בה שהה כשנה אחת, ובשנת תרס״ה קבע את מקום מגוריו בירוסלב. נולדו לו שלושה בנים: הבכור — שלום שפיגל המכהן כיום כפרופסור בסמינר ע״ש שכטר בניו־יורק ומרצה על שירת ימי הביניים. הוא פירסם ספרים ומאמרים מדעיים. בירוסלב סיים את בית הספר התיכון (היה משוחרר מכתיבה ומביקור בשבתות ומועדים), למד פילוסופיה בווינה ובסמינר לרבנים של שורץ, ויצאו לו מוניטין כחוקר פיוטים של ימי הביניים. בנו השני של שמעון שפיגל הוא שמואל, מפיק סרטים מפורסם בהוליבוד, וזכה בפרסי אוסקר על הסרט „המרד על הקין״ ועוד. הבן השלישי נפטר בגיל צעיר, בהיותו תלמיד בבי״ס תיכון.

בית שפיגל היה מפורסם כבית ציוני דתי, הבנים למדו עברית מגיל צעיר. איש „המזרחי״ הראשון בעיר היה ר׳ שמעון שפיגל, וסביבו נתרכזו צעירי „המזרחי״. ר׳ שמעון שפיגל היה בר־אורין ממתפללי בית המדרש נוסח אשכנז, היה נותן שיעורים במדרש לבעלי בתים. לבו היה במזרח, וכל ימיו שאף לעלות ארצה. הוא דאג לחנוך של בני הדור הצעיר .כל שליח ומטיף ציוני התאכסן בביתו. הרב מימון ז״ל ביקר אצלו מספר פעמים, והצליח בעזרתו לעשות חיל למען „המזרחי״ בירוסלב.

בשנת תרפ״ד רכש ר׳ שמעון שפיגל מגרש בהדר הכרמל, עליו הקים בתרפ״ה בית לבנו הפרופ .שלום שפיגל בו גר עד שנת תר״צ.

בשנת תרצ״ו עלו ר׳ שמעון שפיגל ורעיתו ארצה. הם התגוררו בחיפה, וכך זכה ר ׳שמעון להגשים חלום חייו. בשנת תרצ״ז נפל למשכב, ומצב בריאותו התערער. ר׳ שמעון שפיגל היה יהודי מאמין. שמר מצוה קלה

כחמורה. הייתי מבקר אצלו כמעט יום יום. היינו קשורים לרעיון „המזרחי", בו ראה את עתידו של העם.

ביום פטירתו בר"ה ישב בנו יבלח"ט שלום ולמד גמרא. אמר לי הבן: „הנה הגיע שעתו להסתלק מן העולם ולעזוב את אשתו ובניו".

ר' שמעון שפיגל הובא לקבורה ביום השני של ראש השנה בבית העלמין העתיק בחיפה.

משה קלכהיים (ירושלים)

המורה כעלימר

המורה כעלימר היה שכן שלנו ושלושה מבין חמשת הילדים שלו, היו חברים טובים שלי, והשתייכו יחד אתי לתנועת „עקיבא". הייתי מבקר לעתים קרובות בביתם, ואם כי גרנו בשני בתים נפרדים, הרי קירות בתינו היו משותפים וגם זה קרב אותנו, מבחינה אקוסטית.

„המורה כעלימר" — כך קראנו לו — היה נמוך־קומה, שמנמן, בעל פנים נאות ומעניינות, קלסתר פניו דמה מאוד לזה של י. ל. פרץ, כפי שהכרנוהו מהתמונות, אותן הפנים, אותה הבלורית ואותו השפם ששערות שיבה היו מפוזרות בהן לרוב.

הוא הגיע לעירנו, — קרוב לוודאי — לאחר מלחמת העולם הראשונה ושימש כמורה ומחנך העברי הראשון והמרכזי של הנוער הציוני. בבית־הספר שלו שהשתכן באולם נאה בבית „יד חרוצים" למדו „עברית בעברית" ואלה שירדו במדרגות מול „ההלה טרגובה" יכלו על נקלה להציץ דרך החלון הגדול לכתה, דבר שהפריע לא מעט למורה ולתלמידים. מי שביקש ברצינות ללמוד ולדעת עברית נכונה חייב היה ללמוד אצל המורה כעלימר.

הוא היה איש משכיל, ו„מתנגד" בעוד שרוב יהודי עירנו היו „חסידים". אולי משום כך שרוי היה כעלימער בשולי החברה.

כעלימר היה מורה מצויין, אבל להתפרנס מהוראה בלבד לא היה מן הדברים הקלים. וכעלימר, באופן עקרוני נמנע מלעסוק בעיסוקים אחרים מלבד הוראת השפה העברית. לכן, ידעו, הוא ובני ביתו לעתים קרובות מצוקה רבה. אעפ"כ — כל הבנים שלו רכשו השכלה בגימנסיה, אך כדי לשלם את דמי לימודיהם נאלצו לעבוד.

במרוצת הימים נעשה כעלימר ממורמר וביקורתי כלפי המוסדות הציו־ניים על שלא תמכו מספיק בבית־הספר העברי. בעיקר מתח ביקורת על ה„עם־הארצות" של המנהיגים הציונים ועל רדידות האינטלקטואלית ששררה בתנועה הציונית. הוא התרחק מכל פעילות מפלגתית או ציבורית ואת זמנו הקדיש להוראת השפה העברית לבני־נוער ולמבוגרים. הוא התבודד ולא היה מעורב בין האנשים. לא היו לו ידידים. בביקורי בביתו, ראיתיו שקוע תמיד בקריאה ובכתיבה. לי נדמה שהוא לא הרגיש בצורך בחיי החברה.

אם כי הילדים דיברו ביניהם פולנית, הרי בבית כולם דיברו רק עברית. ולכולם היו גם שמות עבריים מן התנ"ך: אריה (אריק), שולמית, יוכבד, גדעון,

כל המשפחה נספתה בשואה.

יוכבד, הצעירה מבין האחיות וחברה טובה שלי מתנועת „עקיבא", נערה כשרונית ואינטליגנטית, הלכה לעולמה באורח טרגי בדמי חייה בהיותה בת עשרים שנה בלבד. מותה פגע בנו קשות עד עומק לבנו, הסתלקותה הפתאומית גרמה לכולנו זעזוע קשה ובלתי־נשכח

משה קלכהיים

ר' דוד ראַפּפּ, שו"ב מירוסלב

ר' דוד ראַפּפּ נולד בשנת תר"ל, בעיירה שצ'ריץ הסמוכה ללבוב, לאביו החסיד הצדיק, ר' אורי זצ"ל, שהיה תלמידו המובהק של האי גברא רבא, פאַר הדור ר' יוסף שאול נטנזון, רבה של לבוב המעטירה. ר' דוד עצמו יצק מים על ידיו של הגאון המפורסם, ר' אב'לה שיינבלום, רב דשצ'ריץ, והוא ר' אב'לה היה בנו של ר' וואוצ'ע שיינבלום, תלמידו של השרף מסטרליסק. מצעירותו התגלה כעילוי וחריף ועשה ימים כלילות עד הגיעו לאהלה של תורה אצל ר' אב'לה הנ"ל בגיל עשרים ושלוש שנה. כשבריסו מלאה ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים קבע מקום מושבו כשו"ב בעיר ירוסלב. לאחר שנשא לאשה את בתו של השו"ב המקומי בירוסלב ר' משה פרענקעל.

מצעירותו בעוד חובש ספסל בית המדרש השכימו לפתחו עשרות

ומאות תלמידים ליהנות מדרשותיו, אמרותיו וחידושיו, הרביץ תורה ברבים, וחינך דור למופת של תלמידי־חכמים יראים ושלמים, הדבקים במסירות נפש במצוות הבורא. עשרות מצעירי העיירה והסביבה שנהרו לשמע הגאון הצעיר מכל אתר, הכין הן לקבלת עול המצוות והן לקשורי נישואיהם, כי את דרשותיו „חטפו״, ואת אמרותיו ייחסו לעצמם בבחינת מים גנובים יומתקו, והשתמשו בהם בדרשות כנהוג בימים הללו לחתנים ביום כלו־לותיהם.

ר׳ דוד ראַפּפּ לא היה מעורה בעניני העולם הזה התהלך באורחות חייו כשראשו כאילו ברקיע, שקוע במחשבות ובחידושי תורה, עד שעובדה מענינת אחת עשויה לתאר את דמותו, ואת אופיו של האיש. כאשר במלחמת העולם הראשונה התקרבו הרוסים לעיירה, והעדה כולה נאלצה לעקור ממקום מושבה מימים ימיה, ונאלצו לנדוד למרחקים, חשו פתאום בני משפחתו כי ר׳ דוד נעלם ואיננו. לאחר חיפושים מדוקדקים חזרה על עקבותיהם דרך בת כמה מילין אחורנית מצאוהו יושב על גבעה כשעיניו עצומות וכולו שקוע בהרהורים, וכאשר העירוהו מחזיונותיו וקראו לעומתו „הנה התותחים הרוסים מרעישים ורועמים כלפינו וכבר מתקרבים אליך ומה לך פה, כי תשב דומם״, התעורר קמעה, מצמץ בעיניו והישיב כשחיוך קל על שפתיו: „ב״ה נתחוורה לי הבעיה החריפה שברמב״ם, ותודה לחונך לאדם דעת כי פתח עיני בנידון״.

אף בימי המלחמה בגולת צ׳כיה הרביץ תורה ברבים והתפלפל עם גדוליה אשר היו שותפים לגורלו של פליטי־מלחמה. לאחר שובו לעירו ירוסלב, בה כיהן כשו״ב עד פרוץ השואה האיומה, הלך וגדל מספר מעריציו וחסידיו, ומעינותיו מפיצים אור גדול למרחקים.

זכה לראות דור ישרים הולך בדרכיו, שני בניו: ר׳ משה, שנפטר עם פרוץ המלחמה בקטוביץ ויבלח״ט ר׳ שמעון שו״ב, העושה עתה בארה״ב. עם רדת הגרדום על נזר תפארת ישראל בשואה האיומה נקטף אף הוא בידי המרצחים הנאצים ומקומו האחרון הנודע היה בלמברג.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

משה׳ל קלכהיים

ר׳ סנדר אַמסטער
(דער „נשמות־כאַפּער״)

דאָס יידישע שטעטל ליגט אין חורבות און אונטער די חורבות זענען באַגראָבן געוואָרן נישט נאָר אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע, נאָר אויך דאָס אַלטע יידישע לעבן פונם שטעטל מיט זיינע פאַרשידענע קאָלירן־רייכע און כאַראַקטעריסטישע טיפּן פון בעלי־בתים, כלל־טוער, בטלנים, חסידים, מתנגדים און אַלע דערשיינונגען פון יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

דאָס דאָזיקע שטעטל וועט שוין קיינמאָל נישט אויפשטיין תחית המתים. זאָלן די דאָזיקע טיפּן פון אונטערגעגאַנגענעם יידישן „שטעטל״ זיין אַ דערמאָנונג און אַ דערינערונג פון די, וועלכע וועלן שוין קיינמאָל נישט צוריק אויפשטיין.

*

רב סנדר אמסטער איז געווען אַ באַקאַנטע פיגור ביי אונדז אין שטעטל. געווען איז ער אַ בעלזער חסיד. דאָס אַליין האָט שוין אַ סך געזאָגט פאַר זיך, ווייל אַ בעלזער חסיד האָט געהייסן אַ פאַרברענטער, פאַנאַטישער „כניאַק״, וועלכער איז געווען אָפּגעריסן פון דער אַרומיקער וועלט, און האָט נאָר געהאַט איין אידעאַל: זיין רבין.

ר׳ סנדר איז אָבער געווען אַנדערש ווי אַלע. הגם פאַנאַטישער, מער אויסגעטאָן פון עולם הזה ווי די איבעריקע חסידים, האָט מען פאַר אים געהאַט דרך ארץ און כבוד און... אויך מורא.

קודם כל האָט ער זיך אונטערשיידט פון די אַנדערע חסידים מיט זיין אויסערלעכן אויסזען. שטענדיק ריין און שמעקעדיק אָנגעטון, סיי שבת סיי אין דער וואָכן געטראָגן אַ ציכטיק ריינעם איבערציער, שוואַרצע, ווייכע לאַטשן און ווייסע זאָקן, וועלכע האָבן אַרויסגעבלאַנקט פון אונטער זיין איבערציער.

אין גאַס האָט ער געצויגן אויף זיך די בליקן פון אַלע דורכגייער, סיי קריסטן און סיי פרעמדע יידן, וועלכע האָבן אים צום ערשטן מאָל געזען. בפרט אויפפאַלנד איז געווען זיין הדרת־קודשדיק פנים, באַצירט מיט אַ שטענדיק ריין צוגעקעמטער, לאַנגער באָרד, וועלכע איז אַמאָל שוואַרץ געווען, אָבער מיט די יאָרן איז זי געוואָרן ווייסער און ווייסער. דאָס פנים איז געווען איינגעראַמט אין צוויי, אין רערעלער געלאָקטע, לאַנגע פאות,

וואָס האָבן בשעת זיין שנעלן גאַנג (ר׳ סנדר איז קיינמאָל נישט געגאַנגען געלאָסן) געהויבן און געשאָקלט זיך ריטמיש, צום טאַקט פון זיינע טריט.

און די אויגן!

צוויי שוואַרצע, טיף אין פּנים איינגעזעצטע אויגן, וועלכע האָבן געקוקט אויף דיר האַלב ווילד־פאַנאַטיש, האַלב דעספּאָטיש, און פאַר וועלכע, דו האָסט געהאַט אי מורא, אי דרך־ארץ

גערופן „ר׳ סנדר״ האָט מען אים נאָך בחורוויז, ווייל חתונה געהאַט האָט ער, נישט פאַר קיין שום יידיש קינד געדאַכט, צו ארבעים. קיין דאגות פּרנסה האָט ער נישט געהאַט, נישט פאַר און נישט נאָך דער חתונה. פאַר דער חתונה איז ער געווען אַ „טאַטנס אַ קינד״, אָפּגעזעסן מאַנאַטן און יאָרן ביים בעלזער רבין אין הויף, געבאָדן זיך אין חסידישער דביקות, געגעסן שיריים און „יושקע״ און נאָך דער חתונה... האָט זיך אויך גאַרנישט געענ־דערט. דאגות פּרנסה האָט ער איבערגעלאָזן פאַר זיין ווייב, און ער האָט זיך ווייטער געפירט זיין פריערדיק לעבן.

יעדן אינדערפרי פלעגט ר׳ סנדר לויפן אין מקוה אַריין, זיך אָפּגע־טובלט, געקומען אַהיים, געכאַפּט אַ טרונק און אַוועק אין בעלזער שטיבל. דאָרט אין שטיבל איז ער אָפּגעזעסן ביז מיטאָג. אַביסל געקוקט אין אַ ספר אַריין (קיין גרויסער בעל תורה איז ער נישט געווען) געלערנט משניות, אָפּגעוואַרט עטלעכע מנינים, בשעת וועלכע ער האָט געהאָלפן די קינדער ביים דאַווענען, אויסטייטשנדיק זיי אות נאָך אות די תפילות, פון וואָס ער האָט געהאַט גרויס פאַרגעניגן. איידער ער האָט זיך אַליין געשטעלט דאַוונען האָט ער שוין געהאַט אָפּגעזאָגט עטלעכע קדושות און ברכי׳ס און אַ צוויי דריי מאָל אויך דעם „אשר יצר״. ר׳ סנדר האָט שטאַרק געהאַלטן פון טהרת הגוף און פלעגט עטלעכע מאָל בשעתן דאַוונען אַרוסגיין, כדי עס זאָל חלילה וחס נישט בלייבן אין זיין גוף אַ שמץ פון אומריינקייט.

פאַרשטענדלער, אַז געדאַוונט האָט ער שוין מיטן לעצטן מנין, און אַ סך מאָל ביחידות. אין צווישנצייט פלעגן שוין אין „שטיבל״ אַריינקומען די „חדר״־קינדער (דאָס שטיבל האָט געדינט אַלס „חדר״) ר׳ סנדר פלעגט זיי דאָן דערציילן נסים פונם רבין, און... כאַפּן נשמות פאַר בעלז, ד. ה. פאַרשאַפן נייע, יונגע חסידים פאַרן בעלזער רבין.

אין שטאָט זענען געווען פאַרשידענע חסידים: טשטשינער, בלאָזשע־ווער, טשאָרטקאָווער, ביאַנער, קאָמאַרנער און נאָך אַנדערע. אָבער די חזקה אויף כאַפּן יונגע נשמה׳לעך האָבן געהאַט די בעלזער זייער מייסטער

און לערער איז געווען טאַקע ר׳ סנדר, און דאַריבער האָט זיך צו אים צוגע־קלעפּט דער נאָמען „ר׳ סנדר דער נשמות־כאַפּער״.

האָט ער נאָר דערטאַפּט אַ יונג נשמה׳לה, האָט ער עס אַזוי לאַנג גע־מאַטערט און געמוטשעט, ביז ער האָט דערגרייכט דאָס זייניקע:

אין אַ העלן טאָג — און דאָס בחורל פאַרשווינדט פון דער היים. דאָס האָט עס ר׳ סנדר „געקידנעפּט״ און אַוועקגעפירט קיין בעלז.

די עלטערן פלעגן מאַכן סקאַנדאַלן, געוואַלדעווען אינם בעלזער שטיבל און ביי ר׳ סנדרן אין דער היים — און צום סוף, בלית־ברירה, אָפּרייסן זיך פון געשעפט, אַוועקפאָרן קיין בעלז און אַהיימברענגען דעם תכשיט פאַר די אויערן.

און ר׳ סנדר?

די געוואַלדן, געשרייען און סקאַנדאַלן פון די עלטערן פלעגן אים אַרן ווי דער פאַראַיאָריקער שניי, און ביי דער נאָענטסטער געלעגנהייט פלעגט ער ווידער פאַרכאַפּן אַ נשמה׳לה און אַוועקפירן אין בעלזער „הויף״ אַריין.

פאַרשטענדלעך, אַז די אַלע יונגלעך, וואָס זענען געווען אונטער זיין השפעה האָבן נישט געטאָרט גיין אין „שקאָלע״.

סטייטש — פלעגט ר׳ סנדר זיי אַריינהאַקן אין קאָפּ אַריין — איר וועט דאָך מוזן דאָרטן זיצן אין בלויזן קאָפּ, רחמנא־לצלן, און דערצו נאָך פאַרן „יויזל״, וואָס הענגט דאָרט אויף דער וואַנט? געדענקט, לאָזט זיך נישט אָפּשמדן!

עס פלעגט אָבער טרעפן, אַז די דאָזיקע רייד זיינע פלעגן פאָרט נישט האָבן קיין פעולה און אַ יאַנקעלע אָדער אַ משהלע איז אַוועק אין „שקאָלע״, דאַמאָלט פלעגט ר׳ סנדר אָנווענדן פאַרשיידענע שאַנטאַזש־מיטלען, כדי נישט צו דערלאָזן, אַז דאָס ייִנגל זאָל אַרויסגיין צו תרבות־רעה. אַזוי האָט טאַקע פּאַסירט מיט מיר אַליין, ווען מיין מאַמע און דער עיקר מיין עלטסטע שוועסטער האָבן באַשלאָסן, אַז איך דאַרף אָנהויבן גיין אין שולן. כ׳בין שוין דאַמאָלט געווען אַ ייִנגל אין די שול־יאָרן און ס׳איז געווען נאַטירלעך, אַז איך זאָל ווערן אַ שקאָלע־ייִנגל. די צרה איז אָבער באַשטאַנען דערין, אַז ר׳ סנדר האָט געהאַט ביי אונדז אין שטוב זיין אייגענעם אַגענט און דאָס איז געווען מיין עלטסטער ברודער, אַליין אויך אַ פאַנאַטישער בעלזער חסיד. ר׳ סנדר האָט אים אונטערגעהעצט, ער זאָל ביי מיר אַוועקנעמען די שיך און די ביכער און אים זיי פאַרטרויען, כדי איך זאָל נישט האָבן מיט וואָס צו גיין אין קלאַס.

אין איינעם אַ פרימאָרגן שטיי איך אויף און הויב אָן צו זוכן מיינע שיך און... הילד איננו! נישטאָ קיין שיך! אין אַ מינוט שפּעטער, מען זוכט די ביכער און אויך די ביכער זענען פאַרשוווּנדן. די מאַמע מיט די שוועסטערס האָבן אויפגעהויבן אַ טומל: „מענדל, ווו זענען די שיך מיט די ביכער? — גיב זיי דעם קינד, ער זאָל גיין אין שולע!" אָבער רעדט צו דער וואַנט! צום סוף האָט מיין ברודער אויסגעשאָסן: „ער וועט נישט גיין צו די גויים זיצן אין בלויזן קאָפּ אונטערן יויזל!". די שיך און די ביכער — האָט ער געזאָגט — זענען ביי סענדערן און כל־זמן מען וועט נישט באַשטימען נישט צו שיקן מיך אין קלאַס, וועל איך נישט צוריקבאַקומען די שיך. אגב די טומאה־ביכער האָט ר' סענדער שוין פאַרברענט.

דער סוף איז געווען, אַז מיין מאַמע און שוועסטער האָבן רעזיגנירט. איך האָב טאַקע נאָך צוויי, אָדער דריי טעג פון קריגעריי און אַמפּעריי אין שטוב צוריקבאַקומען די שיך, אָבער דערפאַר געמוזט רעזיגנירן פון „וועלטלעכער" בילדונג.

ערשט מיט צוויי יאָר שפּעטער, ווען מיין ברודער האָט פאַרלאָזן די שטוב, בין איך אַוועק לערנען אין קלאַס, נאָכדעם, ווי איך האָב במשך פון אַ פּאָר וואָכן צוגעגרייט זיך פּריוואַט אָפּצוגעבן דעם עקזאַמען אין דריטן קלאַס

ר' סנדר האָט שוין דאַמאָלסט מער קיין שליטה נישט געהאַט אויף מיר.

אין די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה, האָט זיך זיין איינפלוס אויף די יונגע קינדער זייער באַגרענעצט. ער איז אויך געוואָרן רואיקער און צוריקגעהאַלטענער, אָבער זיין שיינע געשטאַלט, האָט נאָך מער איבעראַל באַצויבערט יעדן איינעם, וואָס האָט זיך מיט אים באַגעגנט אין גאַס, אָדער אין בעלזער שטיבל.

אגב וועגן בעלזער שטיבל איז כדאי צו פאַרצייכענען, אַז עס האָט זיך געפונען אינעם גרויסן הויף פון „הכנסת־אורחים"שול, אויף סאָביעסקיגאַס, נישט ווייט פון דער צערקווע. דאָס „שטיבל" איז געווען אינעם סאַמע עק פון גרויסן הויף, און איז טאַקע געווען נישט מער ווי אַ קליינע שטוב, ווו עס האָבן מתפלל געווען עטלעכע מנינים בעלזער חסידים. דאָרט איז געווען, ווי געזאָגט, אַ „חדר", אין וועלכן ס'האָבן געלערנט אַ צוויי צענדליק קליינע קינדער, אַלע אָן אויסנאַם קינדער פון בעלזער חסידים.

איך בין דאָרט געקומען, וואָרשיינלעך, אונטער דער השפעה פון מיין

עלטערן ברודער מענדל אָבער ווי געזאָגט, איז מיין בעלזער „קאַריערע״ געווען אַ גאַנץ קורצע.

פון צווישן די בעלזער חסידים, — מתפללים פון בעלזער שטיבל, געדענק איך די בעלי־בתים: שלאַטינער, יאַקטער, (זיין זון לעבט איצט אין ישראל).

משה קלכהיים

חייו ופעילותו הציבורית של ד״ר משה (מאוריצי) רגר

ד״ר משה (מאוריצי) רגר נולד בירוסלב שבפולין בשנת 1887. מוצאו מבית ציוני חם. אביו היה עסקן ציבורי מהבולטים „ביד חרוצים״. אמו,

ד״ר מאוריצי רגר
Dr. Maurycy Rager

מוצאה היה מבית ד״״ר גרשון ציפר, יושב ראש ההנהלה הציונית בלבוב, וממיסדי גימנסיה „רחביה„ בירושלים. הבן משה ספג בביתו את אהבתו לציונות, לארץ ולזולת. הוא למד משפטים באוניברסיטת לבוב וכבר בעודו

סטודנט היה מעורה בחיים הציבוריים והשתייך לאגודת הסטודנטים הציו־ניים „בר כוכבא". אחרי גמר חוק לימודיו חזר לעירו ירוסלב ועבד כעורך דין. שמו הלך לפניו כאחד מעורכי הדין המקובלים בעירו. יחד עם עיסוקיו היום־יומיים פעל רבות בכל תחומי החיים הציבוריים. בעל לב יהודי חם היה וציוני נאמן. הוא נימנה בין מיסדי בית הספר היהודי היסודי בירוסלב ופרש עליו את חסותו, ועל תנועות הנוער הציונית בעיר. הוא היה ציוני נלהב ושנים רבות היה יושב ראש הנהלת „הקרן הקיימת לישראל" היה מרצה על היסטוריה יהודית וציונית. לאות הוקרה רשמו אותו מכריו וידידיו פעמיים בספר הזהב של „הקרן הקיימת לישראל". כאחד הנציגים הבולטים של יהדות ירוסלב היה מארח אישים ציוניים שונים שבאו בשליחות לירוסלב כגון ד"ר טוהן ואחרים. כידידו האישי של ד"ר שורצברד היה משתף פעולה איתו בחיים הציוניים, וגם נטל חלק פעיל בהכשרת חלוצים לעליה לארץ.

בזמן מלחמת העולם השנייה שהה בברית המועצות. בשובו מברית המועצות לפולין המשיך בפעילות הציונית בקרב שארית הפליטה. בשנת 1950 עלה ארצה והוכר ע"י הנהלת הסוכנות היהודית כעסקן ציוני ותיק וזכה לקבל פנסיה ממחלקת העסקנים הציוניים. בשנת 1967 נפטר.

זיוה קורן (ראַגר)

אהרון גרבליך

אהרון שמואל גרבליך נולד בשנת 1894 בסיניאבה במשפחה דתית ציונית. למד בישיבת הרב מסיניאבה ושם גם הכיר את התנועה הציונית.

בהיותו ילד למד את השפה העברית וידע אותה על בוריה, את השכלתו התיכונית רכש בתור אוטודידקט ע"י התכתבות עם מכון בוינה.

אחרי שחרורו מהצבא האוסטרי־הונגרי לאחר גמר מלחמת עולם הראשונה, השתקע בירוסלב אשר לשם גם עברה כל משפחתו.

בשנת 1920 עלו שתי אחיותיו ואחיו ארצה, גם רצונו היה עז לעלות, אבל כיון שנשא אשה השתנו התכניות. בירוסלב התחיל לעסוק במסחר והיה גם פעיל בתנועה הציונית בתור חבר בועד של ק. ק. ל. וביתר מוסדות הציוניים והחינוכיים בעיר.

בשנות ה־30 עלו הוריו ארצה ע״מ להצטרף ל־4 ילדיהם בארץ.

גם אנו ילדיו קיבלנו חינוך ציוני והיינו חברים בתנועת נוער ציונית.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, יחד עם יתר תשובי העיר, גורשנו והוגלינו לסיביר. שם נאסר לתקופה של שנתיים ע״י שלטונות ברית־המועצות והואשם בציונות.

גרבליך אהרון
Gerblich Aron

בשנת 1946 חזר לפולין לעיר לובבה אשר בשלזיה התחתונה, הקים שם ביוזמתו בית־ספר עברי והיה מנהל בית יתומים תו״ז.

כ״כ כיהן כיושב־ראש של הועד היהודי ונציג במועצת העיר.

משם עבר לגרמניה למחנה פליטים ואירגן בית־ספר עברי במקום אשר בו גם לימד עברית ותנ״ך.

בשנת 1948 עם קום המדינה עלה ארצה. בנו ז״ל שירת בצבא אנגלי ובהגנה.

בבואו ארצה עבר לחיפה ומיד התחיל לעבוד בעירית חיפה ושם נהפך לכתובת לכל הזקוק לעזרה. היה מראשוני ועד יוצאי ירוסלב, והקדיש לעבודה זו רוב זמנו ומרצו.

יעקב גרבליך

שייע לנג

כולם קראו לו „חבר לנג". היה ממיסדי ומפעילי תנועת „הפועל המזרחי" בעירנו. את חייו הקדיש לתנועה הציונית ומשום כך הזניח את משפחתו ופרנסתה. גם בעומדו בחנותו הקטנה ובשרתו את לקוחותיו, כל מעייניו היו נתונים לעניני ציבור. החבר לנג היה טיפוס מובהק של עסקן ציבורי, שלא ידע פשרות בעניני הציונות והקהילה היהודית. אי אפשר היה להימנע מלהציג תמיד את השאלה „מה יאמר החבר לנג" ?

בזמני כבר היה איש מבוגר. בעל קומה ממוצעת, מגושם קמעה, צולע על רגל אחת בעל שיער אדום שנפל על מצחו אך פאותיו וזקנו עשויים בקפידה. וכשם שהיה קל להתרגז כן היה נוח להתרצות. ידו היתה בכל:

במפלגה, בקהילה, בקרן הקיימת, בחינוך דתי ובעזרה סוציאלית. היה בין מייסדי בית־הספר הציוני הדתי „יבנה" ודאג כל הזמן לקיומו ולפיתוחו.

אין לתאר את הנוף הציוני והקהילתי של ירוסלב בלי „החבר לנג" הוא תרם תרומה נכבדה לחיינו היהודיים והציוניים התוססים, כי האמין ברעיון והקדיש לו את מיטב שנות חייו מבלי להתחשב בכך, שעליו גם לדאוג לפרנסת משפחתו. ה„עסקנות" היתה החלק החשוב ביותר בחייו. בלעדיה לא היה טעם לחייו, היא הסבה לו סיפוק רב והאמין שזו שליחותו העיקרית. לכן היה איש ריב ומדין ולא נרתע ממאבקים.

בחול־המועד סוכות הת"ש (1939) גורש יחד עם משפחתו מירוסלב לרוסיה ושם נפטר. בני משפחת לנג חיים כעת בישראל.

משה קלכהיים

ברקו וינטר

ברקו וינטר, היה מבוגר ממני ב־3 שנים. בתנועת נוער הבדל שנים זה משמעותו רבה ביותר. הוא היה ראש תנועת „עקיבא" בירוסלב ומחנכי במשך מספר שנים.

ברקו היה בחור מוזר. הוא נשא בעול המשפחה שלו: אמא ושתי אחיות מבוגרות ממנו. היתה זאת משפחה מתבוללת ורחוקה מיהדות, עד שהבן נכנס לתנועת „עקיבא". מהר מאוד עמדו על אופיו המיוחד. רציני, ובעל רצון להעמקה בדברים, חברות בלתי רגילה והעיקר מסירות ללא שיעור לרעיון.

בהיותו תלמיד ב„גימנסיה הכחולה", הצטרף לתנועת הנוער הציוני בסוף שנות העשרים ובעת הפילוג בשנת 1932, עם הקמת תנועת „עקיבא" שהתפלגה מ„הנוער הציוני" מחמת חילוקי דעות בעניני יהדות ומסורת, מצא באופן טבעי את מקומו ב„עקיבא"

האווירה בבית היתה קשה ונכאה. שתי אחיותיו הגיעו מזמן לפרקן ועדיין ישבו אצל האמא. גם הפרנסה לא היתה מצויה בשפע. וברקו, נוסף ללימודים בגימנסיה והפעילות ב„עקיבא", חייב היה להתרוצץ אחרי מתן שעורים לתלמידים כדי להתפרנס ולפרנס את אמו.

ובכל זאת הוא לא קבל ולא התאונן. הכל קיבל באהבה, ובהכנעה. אבל

תמיד היה מהורהר, חי תמיד בהרגשה שלא עשה די למען משפחתו, התנועה, והחברים.

בעיני חבריו היה מוזר, כי לא דמה ליתר החברים. רק לעתים רחוקות צחק בפה מלא ומכל הלב. בדרך כלל היה שקוע במחשבות וכשהירצה בפני חברי הגדוד או הקבוצה היה מפסיק את שטף דבריו ומשתתק לשעה ארוכה.

ביום בהיר, נהפך ברקו וינטר לאיש שומר מצוות, היה מתפלל יום יום, מניח תפילין ואף הצטרף לקבוצת לומדי משניות בערבים ב„קהת קלויז" אשר ב„מלי־רינק".

באותה תקופה הזניח את התנועה ושקע בחיפוש אחרי אורחות־חיים שגבלו במסתוריזן.

עם כיבוש הנאצי נפרדו דרכנו. הוא נשאר באיזור לבוב ואני שמתי פעמי עד לוילנה. לפני שהתחילו הגירושים ההמונים של הפליטים היהודיים בשטחי הכיבוש הסוביטי, קיבלתי כמה ידיעות ממנו מלבוב. הוא לא רצה לעזוב את אמו ואחיותיו מחשש שבלעדיו גורלם יהיה מר יותר. הידיעה האחרונה שהגיע אלינו לוילנה היתה כי ברקו מת מרעב, בעיירה קטנה סמוכה ללבוב.

משה קלכהיים

יאנק קוסטמן ב„החלוץ"

רשימה זו על תנועת „החלוץ" בעירנו, מוקדשת לבעלי יאנק קוסטמן ז"ל, אשר בחייו חיכה בכליון עיניים להופעת ספר־יזכור של ירוסלב עירנו. הוא עצמו חזה את הרעיון של הופעת ספר־זכרון וגם העלה בכתב דברים מענינים מאד על תנועת „החלוץ" בירוסלב, אך משום מה אבדו רשימותיו וכל מה שאני מעלה כאן בא מדברים, ששמעתי ממנו בעל־פה. אבל אני רוצה לציין, שאני נתלויתי לו לכל אורך הדרך בתנועה והייתי שותפת מלאה לחוויות הנוער בתנועת „החלוץ" בעירנו שעשתה פעולה חינוכית ותרבותית ממדרגה ראשונה.

מאז שנת 1922, התרכזה תנועת „החלוץ" ותנועת „השומר הצעיר" בביתו של סובול. הייתי אז מאד צעירה בשנים אלו, ולא אוכל לתאר את התפתחותו של סניף „החלוץ" בירוסלב בזמן הזה. ידוע לי רק מפי יאנק,

שבאותו זמן הוא התכונן כבר לקראת ערכי עבודה פרודוקטיבית והתחיל ללמוד נגרות למרות התנגדותם של הוריו. כאחד ממדריכי „החלוץ", הדריך את החניכים להגשמת הרעיון החלוצי: לעליה, עבודה, והתישבות בארץ־ישראל. וכשם שאין ציונות בלי עליה, כך אין עליה בלי הכשרה לעליה. והכשרה פירושה: מעבר לעבודה, רכישת הרגלי עבודה. ועבודה — משמעותה, קודם כל, עבודת אדמה וכל עבודה גופנית קשה.

יאנק קוסטמן
Janek Kostman

בין המדריכים של „החלוץ" שהיו בין הרא־שונים לעליה ארצה היו: ו. אסלוביץ, ויניק, זישה פרייפלד, ש. שחר, סטהפל, שטיינבוק, לאופר, מקס שפינדל, רוזנפלד, שושנה קרנץ, ש. קניגס־ברג ז"ל ואחרים.

יאנק בעלי, עלה ארצה בשנת 1930 והתישב בנס־ציונה, התחיל לעבוד בחקלאות, בנטיעת פרדסים והתמחה באריזת פרי הדר. במרוצת הזמן, נהיה המנהל פרדסי „חלק" בדרום־הארץ. בשנות המאורעות 1936—1939 היה פעיל ב„הגנה" והדריך את חברי השורה באימון בנשק. היה קשור בכל נימי נפשו לבנית הארץ.

עם הכרזת המדינה, התגייס לצה"ל והשתתף בקרבות בנגב בתור קצין. בתום הקרבות התנדב להג"א וקיבל דרגת רב סרן.

בחזרו מסיור בפרדסי „חלק" נתקף על ידי עריק מהצבא, שירה מספר יריות והרג כמה אנשים. יאנק נפצע אז קשה. אחרי הפציעה לא חזר לבריאותו ולמרות מצב בריאותו הירוד, המשיך בעבודתו במסירות, עד שהיה מעורב בתאונת דרכים, שממנה סבל במשך שנים רבות. מחלתו לא מנעה ממנו פעולות באירגון יוצאי ירוסלב בארץ כחבר הועד.

שושנה קוסטמן

זיגי דובשיץ

זיגי דובשיץ היה דמות מוכרת בעירנו, וזאת בשל הקרחת שלו. בעודו צעיר לימים נשרו שערות ראשו ונשאר קרח לגמרי. ממרחקים „זהרה״ קרחתו. גם הילוכו היה משונה למדי. פסיעותיו היו גדולות ואז גופו היה מתנועע כמפרש ברוח, אחורה וקדימה.

בחוגי הציונים הצעירים והמבוגרים ידוע היה כמי שכל מעייניו נתונים ל„קרן הקיימת לישראל״. הוא היה „מורשה״ הקרן, והתמסר לה בצורה פנטית ללא שיור. הוא היה מדרבן את תנועות הנוער לפעולה, הטיף מוסר לאלה שלא מילאו את חובתם בתרומה או בהתרמת אחרים. ואמנם הודות לו תפסה עירנו את אחד המקומות הראשונים בגאליציה המערבית בתרומתה למען הקרן הקיימת לישראל, על אף שהיו ערים שאוכלוסיתן היהודית היתה גדולה יותר מזו שלנו.

דובשיץ היה חניך „אגודת הנוער העברי״ ואחר־כך פעיל במועדון „בני־ציון״. הוא סיים את בית־הספר התיכון למסחר והיה למנהל חשבונות. בן למשפחה ציונית ידועה בעירנו שנמנתה על אמידי הקהילה, (בעל חנות גדולה לבדים ברחוב סוביסקי ובעלים לבית גדול באותו הרחוב). מעולם לא ידע מצוקה כלכלית, וחרף גילו הצעיר היה מעורב בכל פעולה פילנ־טרופית בעיר.

כולנו הערכנו את זיגי דובשיץ על יושרו ותמימותו, והתיחסנו בסלחנות להתפרצויותיו שהיו תוצאה ממסירות לענין ואי רצון להתפשר בענינים יסודיים.

בזמן המלחמה שהה בברית המועצות, שם נשא לאשה בת ירוסלב ממשפחת וכטלברג. עלה ארצה עם משפחתו ולאחר קום המדינה היה שנים רבות מנהל חשבונות ראשי בחברת „מקורות״. נפטר בעיר מגוריו — גבעתיים.

משה קלכהיים

יעקב משה גלעד־גלאַט

יעקב־משה גלעד־גלאַט נולד ב־1913 ונפטר במלאת לו 54 שנים.

אביו ר׳ אברהם גלאַט היה איש אמיד ואורח־חייו מסורתי, לכן היה זה רק טבעי שחונך ברוח התורה והמצוות ועיקר השכלתו היתה לימודי קודש. הוא לא נשלח לבית־ספר כללי לשבת יחד עם „שקצים״ ובגלוי ראש. אך במקביל ללימודי קודש למד גם לימודים כלליים אצל מורים פרטיים כדי להתכונן לבחינות שנתיות. בהמשך למד בבי״ס ערב למסחר שהיה כמעט „אידישאי״ בהרכבו. אולם מסגרת זו של חייו היתה לו צרה, והשליך מעליו את הבגדים היהודיים המסורתיים והחל להתעניין בציונות. יאנק, צעיר ונמרץ, בעל אופקים רחבים קרא הרבה, והתעניין בכל. הוא הרגיש שחייב לחפש לעצמו דרך חיים אישית וגם כיצד להזדהות עם עמו היהודי. את הרנסנס של העם במולדתו הוא ראה כהתגשמות של שאיפת דורות לגאולה ולעצמאות. הוא הצטרף לבית״ר והיה מאוד פעיל בה. תמיד בנסיעות, בהרצאות של עצמו ושל אחרים, בכינוסים, מחנות נוער, מחנות קיץ וכו׳.

בניגוד לאבינו ז״ל שהיה חבר נכבד בקהל ירוסלבי, חבר בוועדים וקופות שונות, התמרד יאנק נגד המימסד המיוצג בין יתר ע״י אבינו, נלהב לרעיון הציוני. החליט להגשים את חלומו, לעלות לארץ ישראל.

לא הועילו התחנונים של ההורים שמקומו „בבית״, בעסק משפחתי, בבטחון כלכלי והעתיד מובטח לו. להיפך — הוא רצה לשכנע את ההורים שגם עליהם לעלות לארץ־ישראל, וכי עתיד היהודים בפולין ובאירופה אינו עוד בטוח. הוא חש את השואה הנאצית הקרבה והולכת.

למרות כל הפעילות הציבורית היה בן נאמן מאד. הסתירה הבלתי נמנעת בין האהבה למשפחה ובין רצונו העז לעלות לארצישראל נפתרה בהחלטה מכאיבה מאד. אבל המטרה היחידה האפשרית עבורו: לעלות. צר היה לו על הסבל שהוא גורם להוריו, אך הלך בדרכו שלו.

יאנק יצא להכשרה לולדימיר וולינסקי לתנאי חיים קשים ושונים בתכלית מחייו הנוחים בבית אבא. בגמר ההכשרה, בגלל השתייכותו למחנה הפוליטי האופוזיציוני, חיכה זמן רב עד אשר קיבל את הסרטיפיקט המיוחל. אך סוף סוף יאנצ׳ה (השם הביתי של יאנק) עלה! בהגיעו לארץ־ישראל הצטרף לקבוצת עובדים ולא עבר זמן וכבר השתתף בשביתת

עובדים בית"רים נגד עבודה ערבית בלתי מאורגנת וזולה ונגד הפרדסן המעסיק. המשטרה שברה את השביתה ויאנק נכלא.

לאחר שריצה את תקופת מעצרו בכלא, עבר עליו המשבר השני הקשה בחייו. הוא לא ערער על הדרך של תנועתו ועזבה. אז עבר לגור בחיפה.

אחרי כשנתיים מאז עלייתו הצטרפה אליו חנה, הנערה שהכיר בהכשרה בפולין ונשא אותה לאשה.

עד שפרצה מלחמת עולם השניה היה המשפחה בירוסלב הרחוקה ויאנק בארץ בתקווה להתאחד. המשפחה גלתה לרוסיה והתכניות על איחוד המשפחה נידחתה לעתיד לוט בערפל. יאנק היה מאושר בארץ אולם הדאגה לגורל משפחתו העיקה עליו מאד, מאד. אחרי שסוף־סוף חודש הקשר הוא עשה כל המאמצים, למרות התנאים הדחוקים של עצמו לעזור.

לאט אך בהתמדה התקדם יאנק בעבודתו. מחיפה עבר לתל־מונד ומשם ליפו .ימי אושר באו לו כאשר שארית המשפחה שנותרה בחיים הגיעה ארצה.

המסירות של יאנק להורים אחרי הגיעם ארצה לא ידעה גבול. את כל זמנו הפנוי הקדיש להם.

עם כל האושר על היותו ישראלי ושכל משפחתו בארץ, לא שכח את ירוסלב — עירו, אשר לא נשאר בה זכר לאוכלוסיה היהודית העצומה, למוסדות, בתי־הכנסת, מקומות תרבות וכו׳. הוא חש קירבה רבה לאנשי ירוסלב שמצאו מקלט בארץ ולאלה שנפוצו בכל ארצות תבל.

במשך שנים עד יום מותו היה יאנק פעיל מאד ב„לנדסמנשפט" של ירוסלב. תמיד היה מוכן לעזור לבן־עירו גם בתוקף תפקידו וגם שלא במסגרת זו.

מכה קשה הוכה עם מות אבינו ויותר מכך עם מות אמא, אחרי כמה שנים. עד פטירתה נהג יאנק להקדיש לה את כל זמנו הפנוי ולא כל כך פנוי. היה מבקר את אמנו 3־4 פעמים ביום. נתן מעצמו כבן יותר ממה שניתן לשער.

הוא הלך לעולמו כשנה לאחר מותה של אמנו בשנת 1967 בחולון.

יואל גלעד (גלאט)

אימק רושוואלד

חוששת אני, כי בגלל הערפל האופף את זכרונותי, הרבה אירועים מחייו של אימק רושוואלד אף הם יהיו מעורפלים, ולכן פחות תיאור פעילותו הציונית יהיה לוקה בחסר ואין זה אלא עוול כלפי איש בלתי רגיל זה. מכל מקום ייקל הדבר עלי מכל אדם אחר, שכן הכרתיו מקרוב ואוכל לספר על מסירותו לעבודה הציבורית.

אימק רושוואלד
Imek Roschwald

רושוואלד היה בעירנו איש צעיר שעורר תשומת־לב כללית, הוא היה נואם רב השפעה שידע להלהיב את מאזיניו. ואכן אימק היה תמיד מוכן לפולמוס ולוויכוחים על נושאים שונים. ידע לעמוד על דעתו בתוקף רב ומעולם לא חסרו לו נימוקים לסתור דברי בר־הפלוגתא שלו. במשך ימי חייו הקצרים זכה להערכה רבה מהנוער היהודי בירוסלב. אולי משום אמונתו העמוקה והכנה, כי הכן הרעיון על מדינה יהודית עצ־מאית יתגשם בקרוב. עובדה היא, כי רושוואלד היה ציוני נלהב. הוא פעל והטיף לכל אשר קשור היה ברעיון הציוני. עשה ככל יכולתו לרכוש אוהדים לתנועה הציונית ולתנועת „השומר־הצעיר" לא חסך כל מאמץ לגייס חבריו מהגימנסיה לתנועתנו. אישיותו והאינטליגנציה שלו איפשרו לו בקלות יתרה לשכנע הנוער האינטלקטואלי, אף פיליסטרי וסנובי מטבעו, שרק במסגרת התנועה יוכלו לחיות חיי תרבות ורוח. אימק היה ער לכל הבעיות החברתיות שעמדו אז ברומו של עולם. הוא שיתף פעולה עם „פועלי ציון" בתחום התרבותי, שהתיחסה באהדת ל„השומר־הצעיר". בהשפעתו החל הנוער הבלתי מפלגתי להתעניין בבעיות תנועת העבודה הציונית. רושוואלד יזם הקמת ספריה במועדון של „פועלי־ציון", משחקי חברה וספורט. הוא ניצל את הקרבה האידיאולוגית להרצאות, בלילות־שבת, אותם נשאו ד"ר בלומנפלד ז"ל, ד"ר מייסטר, משה זיגל, ואימק רושוואלד. שאיפותיו האמביציוזיות לא הצטמצמו לעבודה ציבורית בעירו בלבד. אני זוכרת יפה את הוויכוחים בבית הוריו, שקיוו כי בנם ימשיך את לימודיו באוניברסיטה, אבל הוא טען כי שום אוניברסיטה לא תשביע את רצונו כמו הפעילות הציבורית. בשנת 1938 יצא רושוואלד ללבוב, להנהגה הראשית של „השומר־הצעיר" ושם

עסק בעניני התנועה הזאת. הוא רכש לו שם מקום נכבד, אך במכתביו אלי לא התאונן כי אינו נכלל ברשימת המועמדים לעליה. בהיותו במרחק מאות מילין מעירו, היו זכרונותיו חוזרות בגעגועים לצריף הרעוע שבחצר משפחת גייגר.

אימק היקר והמסכן, נרצח על לא עוון בידי רוצחים אכזריים ולא זכה לראות בהגשמת חלומו להתיישב על אדמת ישראל.

שנים רבות עברו מאז נקפדו חייו, אך לשכוח אותו לא אוכל.

חיה זיגל

דולק אלטשולר והקיטנות שלו

(צרור זכרונות)

דולק אלטשולר היה דמות אהובה ונערצת בין ילדי ירוסלב. היה מחנך דגול ומסור ואישיות שופעת תמיד חמימות רגשית. הוא היה המורה האהוב והמכובד והילדים אהבוהו אהבת נפש והעריצוהו. הוא התמסר לגידול וחינוך ילדי העיר ע״י ארגון קיטנות קיץ שהוו חוויה בלתי נשכחת לכל ילד יהודי בעירנו.

כמה ציורי נראה עכשיו הדבר מהפרספקטיבה של הזמן את היציאה של ילדי יהודי ירוסלב מהעיר הדחוסה לחיק הטבע של הסביבה היפה שנסענו ליערות „הלוש״ ו־„ונגרקה״ בעגלות רתומות סוסים של איכרי הכפרים בשירה בשמחה עם חבר המדריכים שבראשם המארגן והדואג לכל — דולק אלטשולר.

זכורה לי הלינה בבתי איכרים, המזון הטבעי הכפרי, החלב הקר והטרי. אי אפשר לשכוח את הטיולים בסביבה, משחקי הילדים, ריקודי עם, הצעדות הארוכות והשירה בציבור. זכורות לי השיחות הנפלאות של דולק אלטשולר, ההקראה מספרי ינוש קורצ׳אק, ע״מ להעשיר נפש הילד.

דולק דאג לתת יסוד לחינוך ציוני ואהבת המולדת. ריגוש רב נתלווה לכל השיחות המרשימות האלה. דולק ידע לנצל כשרונותיהם של ילדי הקיטנה ובסיום אירגן תכנית אמנותית מרשימה בהשתתפות הורי

התלמידים, שהשאירה רושם בלתי נשכח על משתתפי הקיטנה. היתה זאת התקופה הרומנטית שלנו שלעולם לא אשכח אותה.

דולק אלטשולר היה סמל של מחנך דגול. וחלומותיו של כל ילד מירוסלב היה לשוב שוב בקיטנות שלו, ועד היום לא פג זכרו מליבותיהם של ילדי ירוסלב וכל פעם שאני נזכרת על הקיטנות שלו עולה בזכרוני דמותו הנפלאה של דולק.

איזה קורן (רגר)

ועד יוצאי ירוסלב בתל־אביב והסביבה

עד 1959 היה קיים ארגון יוצאי ירוסלב בחיפה בלבד וזאת משום העובדה, שרוב העולים שהגיעו ארצה וביניהם יוצאי ירוסלב התיישבו בחיפה ובקיבוצים שבסביבה. גל המתישבים מבין יוצאי ירוסלב זרם לחיפה והסביבה גם בשנים הראשונות של קיום מדינת ישראל, מתוך הנחה, שיוכלו להיקלט בתוכה בעזרתם של אנשי ירוסלב אשר הצליחו בינתיים לתפוס מעמד נכבד במוסדות העיר חיפה.

בשנות החמישים, עם גלי העליה הגדולה מפולין, רוב אנשי ירוסלב שהגיעו לישראל התישבו דווקא בתל־אביב ובמרכז הארץ. אז הורגש צורך להקמת אירגון נפרד גם בתל־אביב, כדי לתת לאנשינו את ההזדמנות לפגישות מאורגנות ובמיוחד לארגון אזכרות שנתיות בנוסף לאלה שהתקיימו בחיפה. אליהן הגיעו רק מעטים ממרכז הארץ.

בין מקימי האירגון של יוצאי ירוסלב בתל־אביב היו ה״ה שעייה לאַנג ויעקב גלאַט (גלעד). כיושב ראש האירגון בתל־אביב נבחר יעקב

בערב האזכרה לקדושי ירוסלב בתל־אביב בשנת 1963
מימין לשמאל: יעקב גלאט, הרב יצחק שטיינברג, מר׳ יאַקטר, משה קלכהיים, משה הבנשטרייט

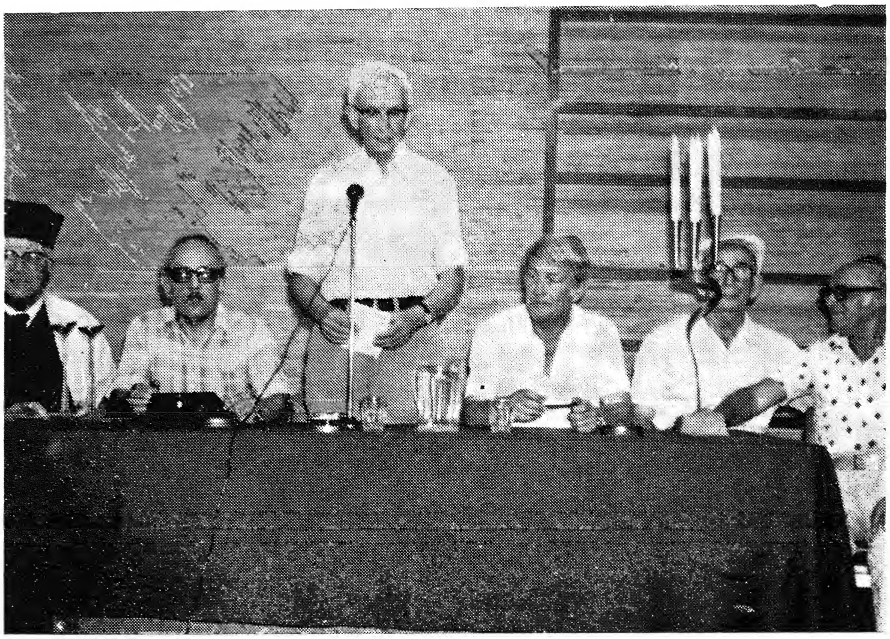
In Tel-Aviv at a Commemoration of felow-citizens
From right to left: Jakob Glatt, Rabbi Izak Steinberg, Jakter, Moshe Kalechheim, Moshe Heberstreit

קבוצת חברי הארגון של יוצאי ירוסלב בפגישה בתל-אביב בשנת 1977
A group of Irgun Yotzey Jaroslaw at a meeting in T.A. 1977

קבוצת חברי ארגון יוצאי ירוסלב בפגישה בתל-אביב בשנת 1977
A group of Irgun Yotzey Jaroslaw at a Meeting in Tel-Aviv 1977

הנשיאות של ארגון יוצאי ירוסלב באזכרה בתל־אביב בשנת 1977
The Presidium of Irgun Yotzey Jaroslaw T.A. 1977

פגישת חברי ארגון יוצאי ירוסלב באזכרה בתל־אביב בשנת 1977
A Meeting of Irgun Yotzey Jaroslaw in T.A. 1977

גלאָט־גלעד. יחד עם שני אלה פעלו למען האירגון יעקב (יאַנק) קוסטמן, אשתו רייסקה קוסטמן (מבית מאַהלר) וכן יוסף זילברמן, פאַני רבינוביץ, ט. קיזלשטיין, מ. הבנשטרייט וסלקה הפטלר (שטריקס).

באזכרה הראשונה שהתקיימה בחורף 1959 בבית סוקולוב בתל־אביב השתתפו למעלה מ־400 יוצאי העיר.

בשנים הבאות הצטרפו לועד האירגון ה״ה משה קלכהיים (עם עליתו ארצה), מוטל פסטר, גינה לשם, שמחה גרף וג׳ניה קמפינסקי (דרייפוס).

בשנת 1965 לאחר פטירתו של יאַנק גלאָט־גלעד קיבל משה הבנשטרייט לידיו את ניהול הועד עד היום הזה.

כצעד ראשון לפעולת הועד התל־אביבי כדאי לציין את הנצחת קהילת ירוסלב ע״י הקמת לוח שיש במרתף השואה בהר ציון בירושלים.

הועד אירגן מדי שנה בשנה אזכרה ומפגש חברים בהשתתפות מאות יוצאי העיר מתל־אביב ומהסביבה, ונאמו בהם: הרב יצחק שטיינברג — הרב הראשי לקהילת ירוסלב הבלתי נשכח ואחרי פטירתו, בנו — הרב משה שטיינברג; משה קלכהיים מירושלים (דודו של חבר הועד שלנו משה קלכהיים) ואחרים. את התפילות באזכרות ערכו מר בנימן אונגר — החזן הראשי של בית־הכנסת הגדול בתל־אביב והחזן ישעיהו הס מירוסלב. זכרונות מהחיים היהודיים הקהילתיים והציוניים וכן קוים לדמותם של עסקנים שונים וטיפוסים מעניינים של עירנו, העלה תמיד בכשרון רב חבר הועד מר משה קלכהיים.

בשנת 1975 נבחר ועד המערכת להוצאת ספר־יזכור ירוסלב בהרכב החברים: משה הבנשטרייט, משה קלכהיים, ברקו־דב פרוכטמן, שמחה גרף ורייסקה קוסטמן.

המערכת התחילה לפעול בשני כיוונים: ריכוז החומר, כתיבת מאמרים וגיוס הכספים הדרושים למימון ההוצאות. לאחר מאמצים רבים הצליחו חברי המערכת לגייס את הסכומים הגדולים הראשונים, שאפשרו לגשת באופן מעשי להוצאת ספר ירוסלב. בד בבד עם גיוס האמצעים הכספיים, השקיעו חברי המערכת מאמצים לא פחותים לרכז החומר ע״י פניות ליוצאי עירנו המושכים בעט ולדרבן אותם לכתוב כל מה שידוע להם על החיים היהודיים בעירנו.

לאחר שנתיים של פעילות אינטנסיבית של כל חברי המערכת ובעזרתו של עורך הספר מר יצחק אלפרוביץ „ספר ירוסלב" מוגש לידיכם.

אירגון יוצאי ירוסלב בחיפה

אירגון יוצאי ירוסלב נוסד ב־1949 בחיפה, הנציגות היחידה של יוצאי ירוסלב בכל הארץ. כנס היסוד התקיים באולם „מכבי" ברח' הרצל ובו השתתפו מעל ל־700 יוצאי ירוסלב אשר הגיעו מכל קצוי הארץ, לפי הזמנות אישיות שנשלחו אליהם ביזמתו של אהרון גרבליך ז"ל. באותו הכנס נבחר הועד הראשון של האירגון בהרכב הבא: גרבליך אהרון ז"ל — כיו"ר והחברים קלוברג, גרצינגפלד, גרף יהושע זכרונם לברכה ויבדלו לחיים החברים פלנט, קניגסברג, זילברמן, גב' שוורץ וכץ משה.

מטרות האירגון היו בין השאר:

א) עריכת אזכרות שנתיות לזכר קדושי ירוסלב והסביבה.

ב) הוצאת ספר זכרון.

ג) הושטת עזרה כספית לעולי ירוסלב במתן הלואות במזומן והן בערבויות בנקאיות לקבלת הלואות. עזרה כספית לנזקקים, קשישים וכל עזרה אחרת להקלת חבלי קליטתם, כגון: סידורים בעבודה, עזרה בשיכון וכו'.

אזכרה לקדושי ירוסלב בחיפה
מימין לשמאל: א. זילברמן, ז. כץ, הרב משה שטיינברג, יוסף גרציזנפלד החזן, משה הבנשטרייט

At a Commemoration in Haifa

ראוי לציין שרוב רובם של מקבלי ההלוואות מבני עירנו עמדו בהתחיבויותיהם והחזירו את חובותיהם.

עד השנים האחרונות התקיימו האזכרות מדי שנה בשנה בהם הופיע הרב ד"ר משה שטיינברג, הרב הראשי של קרית ים (בנו של הרב יצחק הלוי שטיינברג ע"ה, רבה האחרון של קהילת ירוסלב ולאחר עליתו ארצה ראש בית הדין הרבני בנתניה, אשר הלהיב את באי כנסי האזכרות בנאומיו מלאי התוכן ועשירי הזכרונות על ירוסלב.

במשך הזמן עם התעדותם של העולים בכל רחבי הארץ, החליטו אנשי ירוסלב הגרים בתל-אביב וסביבותיה על הקמת ועד נוסף בתל-אביב, כדי להקל על השתתפות אנשי ירוסלב הגרים בתל-אביב וסביבותה באזכרות השנתיות לזכרה של קהילת ירוסלב ויתר פעולות האירגון.

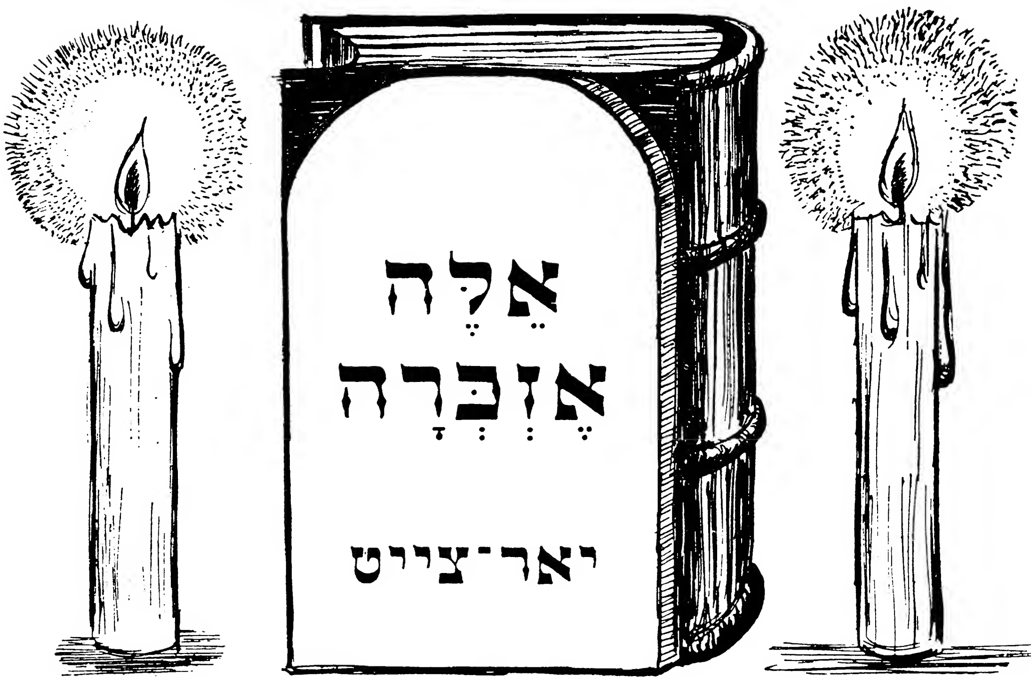
בערב האזכרה לקדושי ירוסלב בחיפה ב־1966
In Haifa at a Commemoration of fellow-citizens

At a Commemoration of fellow-citizens מערב האזכרה לקדושי ירוסלב

דפי הנצחה

יזכור

אֵלֶה
אֶזְכְּרָה
יאר־צייט

לא נשכח לעולמים את הורינו היקרים

אבינו:

אבא (אוסקר) וילף

אמנו:

אטל (אלה) וילף (מבית קסלר)

שנפטרו בארצות הברית

ואת אחותנו:

בלה וילף

שנספתה בשואה

המנציחים:

הרי (הולק) וילף

ג'ו (יוסף) וילף

לזכר עולם של יקירינו הקדושים

ד"ר יצחק רבינוביץ

ד"ר שאול רבינוביץ

זאב צבי רבינוביץ

המנציחים:

פרנציסקה רבינוביץ

אריה (ליאון) רבינוביץ וב"ב

לזכרון נצח של יקירינו הקדושים

אבינו: **ישראל-אביגדור בר' חיים שרגא קלכהיים**
שו"ב בירוסלב (נפטר ב־1916)

אחינו: **יוסף מנחם-מנדל קלכהיים־מרך**
(נפטר בחיפה ב־1972)

אמנו היקרה והצדקנית:

לאה (לייטשע) קלכהיים

אשר, לאחר שהתאלמנה בעודנה צעירה בימים התמסרה כולה לחינוכם של חמשת יל־יה הקטנים וידעה להעניק לנו את כל חמימות ליבה הטוב, לחנכנו בחכמה, בתבונה ובמסירות נפש בלתי רגילה ותוך מאבק קשה ומתמיד על מנת לפרנס את המשפחה הגדולה בכוחות עצמה.

היא השכילה להפוך את הבית שלנו לבית יהודי חמים ונעים ופתוח לכל אלה אשר היו זקוקים לעידוד ולעזרה, ולהתחלק אתם בפת לחם האחרונה. היא היתה לנו אם אוהבת ודואגת, מורה דרך פקחית ומלאת חכמת חיים ויחד עם זאת חברה טובה ובעלת עצה ותושיה בהתלבטויותינו המרובות של חיי יום־יום.

לאחר ששלשת ילדיה המבוגרים עלו לארץ־ישראל קיותה ללכת בדרכם. ברם, מלחמת העולם השניה הרסה את תקותה־תקותנו והגורל האכזר הביא עליה סבל ויסורים בסיביר הרחוקה, לשם נגלתה, עד שהחזירה את נשמתה הטהורה לבורא־עולם בעיר הסוביטית דזשמבול, אשר באסיה התיכוני.

לעולם לא נשכח את אמנו האהובה וזכרה ישאר חרוט עמוק בלבנו באהבה והוקרה לעולמים.

המנציחים:

רחל קלכהיים־פוקס — חיפה
דבורה קלכהיים־מניס — חיפה
ברוך קלכהיים — תל־אביב
משה קלכהיים — תל־אביב

ביגון ובכאב צורב אני מעלה בספר הזכרון של עירנו ירוסלב
את זכר יקירי נפשי

אבי: **דוד הבנשטרייט**

אמי: **אסתר הבנשטרייט** (מבית וייכסלבאום)

אחותי: **חנה (הנקה)**

אחותי: **מירה (מינקה)**

— נרצחו על־ידי הנאצים בתקופת השואה

אחי: **מרדכי (מוטק)**

— נפל בקרב עם הנאצים בחזית במלחמת העולם השניה

בן־דודי: **אריה (פולדי) הבנשטרייט**

— נפטר בארץ

יהי דף הנצחה זה מצבה לזכרם הקדוש.

זכרונם חרות על לוח ליבי לנצח.

המנציח:

משה (מונדק) הבנשטרייט

לזכרון נצח של בני משפחתי שנספו בשואה

ההורים: **יואל וגיטה גרף**

אחינו: **שמואל גרף**

אחותינו: **ד"ר שפרה שקין** (מבית גרף),
בעלה ושני ילדיהם

אחינינו: **יעקב ומרדכי גרף**

ושל יקירינו שהלכו לעולמם בישראל

אחינו: **דוד ויהושע גרף**

אחיותינו: **בלה וולפמן** (מבית גרף)
חולדה לנדמן (מבית גרף)

המנציחים:

שמחה אשר גרף
רבקה קנלר (גרף)
חנה זיו (גרף)

ז כ ר ו ן   נ צ ח

להורינו היקרים **יעקב וחיה פרוכטמן**

לאחינו **אייזיק וחיים פרוכטמן**

ולאחינו **צבי (הרשקו)**
שנספה בשואה עם אשתו ושלושת ילדיו הי״ד

זכרם שמור תמיד בלבנו.

ה מ נ צ י ח י ם :

אידה גדנסקי (פרוכטמן) וב״ב
דב (ברק) פרוכטמן וב״ב

לזכר עולמים של יקירינו שנספו בשואה

צום אייביקן אָנדענק פון אונדזערע טייערע אומגעקומענע

הניה ליפר (מבית טלצר) (1851—1940)
שלמה מאהלר (1881—1941)
נתן מאהלר (1912—1942)
חיים ריגר (1896—1942)
דבורה ריגר (1895—1942)
רגינה ריגר (1922—1942)
פנינה (פפקה) ריגר (1924—1942)
דוד קוסטמן
דבורה קוסטמן (מבית גייגר)
קרולה קוסטמן
סלה קוסטמן

לזכרה הקדוש של אמנו

אסתר מאהלר (מבית טלצר)
נפטרה בתל־אביב. (1885—1966)

המנציחים: סלקה קרופף
רייסקה קוסטמן
סוניה לם
יוסף מאהלר
יצחק מאהלר

לזכרון נצח

של הורינו היקרים:

וולף שטיינבוק

חנה שטיינבוק

ושל אחינו היקר

הנרי שטיינבוק

המנציחים:

ונדה (שטיינבוק) קירשנבוים
פולק שטיינבוק
מולק שטיינבוק

לעולם לא אשכח את הורי היקרים והאהובים

אברהם-יעקב ליבר

אדלה ליבר (מבית פושטייג)

שנספו בגלות סיביריה הרחוקה

יהי זכרם ברוך

המנציחה:

מרים (משיה) ברנד (מבית ליבר)

לזכר עולם להורינו היקרים

לאבינו ר׳ **אריה (לייבאלע) כ״ץ**

(ירושלבאי מדורי דורות, בעל חנות ברחוב ספיטקה)

לאמנו הגב׳ **בתיה (באשע) כ״ץ**

(מהעיר קרוסנו, גליציה)

אשר לאחר תלאות כבוש הנאצים והגלייתם לערבות סיביר, זכו לחזות בתקומת מדינת ישראל, לעלות לארץ הבחירה ולהתישב בירושלים עיר הקודש שלשמחתם — מול עיניהם — שוחררה וחוברה גם יחדיו.

בעמלם סייעו לבנין ירושלים, נהנו מטוב הארץ, ולאחר שרוו נחת מבניהם ובתם, הגיעו לשיבה טובה ונחלה בישראל.

המנציחים:

הבן — למל כץ ומשפחתו, חיפה
הבן — זאב כץ ומשפחתו, ירושלים
הבן — משה כץ ומשפחתו, חיפה
הבת — רות רוזנטל ומשפחתה, חיפה

נעלה את זכרם הקדוש של יקירינו

רישרד בן שמעון וצילה **מונד**

זאב ולאה אייכנוולד

בנם: **מוניק אייכנוולד**

בתם: **מניה אייכנוולד** ובעלה **הנק זילברמן**
ובנם הקטן **ויקטור**

משה ומינה רנר

ובנותיהם **ארנה וטמה רנר**

המנציחים:

מרים עמיר (מבית מונד)

אברהם ובת־שבע (מבית אייכנוולד) רנר

למצבת נצח ליקירי הקדושים

שנספו בשואה

אבי: **יעקב קייל**

אחיותי: **גולדה קייל-אורבך**

רוני קייל

ברכה קייל-גלאט

ואמי: **שרה-שיינדל קייל-לאכנר** שנפטרה.

זכרונם שמור לנצח בלבי ובלב כל בני משפחתי

המנציחה:

הינדה פלשן (מבית קייל)

לזכרון נצח של יקירינו

ההורים:

וילהלם ופפי שרק

הבנים:

נורברט ואדולף שרק

הבנות:

פנדה והלנה שרק

המנציחה:

נינה אייזן (מבית שרק)

לזכרון נצח של יקירינו הקדושים

אבינו: **אברהם-אלכסנדר (זישא) שליידר**

אמנו: **הנצ'ה שליידר**

אחינו: **שרגא-פייבל שליידר**

המנציחים:

נתן-פנחס שליידר
שמואל שליידר
בלימה פלר (מבית שליידר)
יהושע שליידר

לזכרון עולם של אשתי ואמנו היקרה

רלה-ליבה שליידר (מבית קלכהיים)

ושל בני ואחינו

חיים-שרגא שליידר שנספה בשואה

המנציחים:

נתן-פנחס שליידר
מנחם מנדל שליידר
לאה רויטמן (מבית שליידר)

מיר דערמאָנען דעם הייליקן אָנדענק
פון אונדזערע טייערע

אייזיק־יצחק צעדערבאום — 1944–1897

שמעון מונד — 1943–1867

צילה מונד (מבית טינדל) — 1944–1869

אננה דאנענהירש (מבית מונד) — 1944–1905

המנציחים:

לוניה שידלובסקי (צדרבאום)
גינה לשם (צדרבאום)

נעלה את זכרה של יקירתנו
מיר דערמאָנען דעם הייליקן אָנדענק פון אונדזער טייערער

גיטל בינשטוק

שנפטרה בספטמבר 1942

המנציחים:

הבת — פולה ינובסקי (בינשטוק)
הבן — יוזק בינשטוק

לזכר עולם של יקירינו הקדושים

אבינו: **שמעון רדר**

אחותנו: **מינה (מלכה-מינדל) רדר**

אחינו: **אולק (אלכסנדר) רדר**

המנציחים:

צבי (הניק) בן שמעון רדר

צבי בן־שמעון (הניק רדר)

לזכרון נצח של יקירינו הקדושים

איזידור (יצחק) לייטנר

ברטה (בריינע) לייטנר

מניה לייטנר

המנציחים:

מונדק (מיכאל) לייטנר

וילק (זאב) לייטנר

לעולם לא נשכח את סבתנו היקרה

רוזה (רייזל-גיטל) שטיגליץ

המנציחים:

הנכדים ממשפחות
רדר ולייטנר

לזכר עולמים של יקירינו

אבינו: **אפרים בן אברהם קניגסברג**

נפטר כ׳ באב 1942 באסטראכאן בגלות רוסיה

אמנו: **אטל בת צבי קניגסברג**

נפטרה כ׳ בתשרי 1961 בחיפה.

המנציחים:

אברהם, צבי וקלרה קניגסברג

לזכר יקירינו הקדושים

אבינו: **אהרון שמואל גרבליך**

אמנו: **פעה גרבליך**

אחינו: **אברהם (רומק) גרבליך־אהרוני**

לא ימוש מלבנו זכרם הקדוש.

ה מ נ צ י ח י ם:

לינקה ויאנק גרבליך
ובני המשפחה

מצבת עולם לזכר יקירינו

דוד, רגינה ואיזיו וסרקרוג
ירחמיאל ורחל־לאה וסרקרוג
שמואל ואֶטל וסרקרוג
לושיה בת שמואל וסרקרוג

ה מ נ צ י ח י ם:

גדעון קלכהיים
גינה זנדר (מבית קלכהיים)

לזכרם של הורינו היקרים

אבינו:

ד"ר יוליוש קסלר, עורך־דין

(1959–1902)

אמנו:

ליזה קסלר (מבית מלון)

(1967–1913)

יהי זכרם ברוך

המנציחים:

הבן — רומן קסלר

הבת — רוזה קסלר

לזכר עולם של היקרים והקדושים

רחל ראאב
נפטרה בשנת 1940

פסח ראאב
נפטר בחיפה תש"י

פנדה ראאב
נולדה בשנת 1902

צילה ראאב
נולדה בשנת 1908

שינקה ראאב
נולדה בשנת 1910

יהושע רב
נפטר בחיפה ביום א' באלול

המנציח:

אדק ראאב

לזכר עולם של יקירינו הקדושים

אלכסנדר בן יחיאל קלכהיים (1963–1880)

רוזה־מלכה (מבית וסרקרוג) **קלכהיים** (1969-1892)

יצחק ורבקה קלכהיים

יעקב בן יצחק קלכהיים

טוני אמאדה (מבית צדרבאום)

לוזר וסרקרוג

המנציחים:

גיניה זנדר (מבית קלכהיים)

גדעון קלכהיים

לזכר עולם של יקירי הקדושים

ההורים: **יהודה־לייב וטולה ליפפל**

האחים: **יעקב ובנימין ליפפל**

האחות: **ברוניה ליפפל**

דודי ואבי החורג: **הרש גרסטן** ודודתי **פייגה**

בני־דודי: **מוניק וזליג גרסטן**

המנציחה:

שושנה ליפפל

לזכר עולם של יקירינו הקדושים

אבינו: **ויקטור ברילנט**, רוקח

אמנו: **לאורה (לאה) ברילנט** (מבית שטורמלאוף)

אחינו: **קרול-לודביג ברילנט**

המנציחים:

מקסימיליאן (מקס, מרדכי) ברילנט
יוחנן (יאן) ברילנט
אֶדמונד-וילהלם (זאב) ברילנט

גל־עד לזכרם של יקירי הקדושים

בנימין ליסקר
דוד ליסקר־הס
פרומה ליסקר־הס

המנציחה:

צילה שיפמן

נר־תמיד לעילוי נשמות יקירי הקדושים

ההורים: **קלרה ושלמה באומגרטן**

אחי וגיסתי: **ליאון וברטה באומגרטן**

ובתם: **פאולינה (פנינה) באומגרטן**

המנציח:

אפרים באומגרטן

לזכר בני משפחתי שנספו בשואה

הינדה הופנברטל
דוד הופנברטל
הלה הופנברטל
ברכה הופנברטל
אריה הופנברטל
צבי (הרש) גלבר

המנציח:

אליעזר דינאי (הופנברטל)

לעולם לא אשכח את זכרם של בני משפחתי היקרים

שמואל כץ

חוה כץ

שנספו בכפר ראדום שבסביבת ירוסלב בשנת 1943

המנציח:

דוד ליידנר

לעולם לא תמוש מזכרוני דמותו הנעלה של חברי היקר

אריה בעלימער־זשופניק

שנספה בשואה ויום מותו ומקום קבורתו לא ידועים

המנציח:

דוד ליידנר

מצבת עד להורי היקרים:

אבי: **משה דרייפוס**

אמי: **פלורה דרייפוס** (מבית אונגר)

המנציחה:

ז'ניה קמפינסקי (מבית דרייפוס)

נעלה את זכרם של יקירינו

ההורים: **חיה־אסתר ואדולף סלומון**

אחיותינו: **רגינה סלומון ומלצ'ה פייר**

והנכד **וילק פייר**

סבתנו: **שרה־לאה פייר**

בעלי: **מוזס ובר**

המנציחים: רוזיה ובר (לומון)

דוד סלומון

לזכר עולם של יקירי הקדושים

אבי: **שמאי רינג**

אמי: **מינה רינג** (מבית מונד)

אחי: **יחזקאל ויצחק רינג**

אחותי **ריבה** (דזיונקה) **הנדזל** (מבית רינג)

המנציחה:

אסתר פריימן (מבית רינג)

לזכרון נצח של יקירי

אשתי: **גוסטה מינר**

אחי ואחיותי: **יהודה ולאה מינר**
ישראל מינר
יעקב מינר
רחל ואלקה מינר

המנציח:
שמואל מינר

גל־עד לזכרם של יקירי

לאה, יעקב ושרה דירסטנפלד (רפס)
השקה דירסטנפלד־רפס־אייזן

המנציחה:
נינה שרק־אייזן

לעולם לא ימוש מליבי זכר חברי וחברותי משנות נעורי והיותנו ב„החלוץ"

פרידקה שטיינברוך
סידקה דאמפף
מלכה פרידברג
רייסקה רוטנברג
רוז'קה הורן

איזיו שטרסברג
פולק רוטנברג

וזכר שכנינו ברחוב וונסקה 2
המשפחות: **המרלינג**
ארדהיים

המנציחה:
רייסקה (שושנה) מאהלר־קוסטמן

לעולם לא אשכח את זכרה של בת משפחתי

דזיוניה שטראוס

שנספתה בלבוב בשנת 1941

המנציח:

דוד ליידנר

לזכר יקירותנו:

רחל מיץ (מבית הייט) (1969—1897)

הינדה שטראוס (מבית ליידנר) (1957—1893)

גל־עד ליקירינו הקדושים שנספו בשואה

חיים־יעקב הייט
(1943—1863)

אלקה וחיה הייט

לאה כץ (מבית הייט)
(נספתה ב־1943)

הינדה ליידנר
(1942—1908)

המנציחים: **שייע הייט**
חיה ליידנר

לזכר עולם של יקירינו הקדושים

אמי: **אידה ורהפטיג**

אחותי: **שרה בורגניכט** ובתה **לאונטינה**

בעלי: **נתן קריגר** וההורים שלו **מרקוס ופני קריגר**
וכן האחים והאחיות שלו

המנציחים:

ברוניסלבה קריגר
ובתה: **אריאלה מריאן**

לא נשכח לעולם את זכר יקירינו הקדושים

הורינו : **ינטה ושמואל שפינדל**

אחותינו וגיסנו : **פנדה ומיו (מקס) זילברמן**

המנציחים : מקס שפינדל־רוזנברג
מלכה שפינדל־פלדמן
רגינה שפינדל־לופטין
סלה שפינדל־הורביץ

לזכרון נצח של הורינו היקרים

אהרן־יעקב בן ר׳ אשר־שמואל נרציזנפלד
שנספה ביום י״ח בסיון תש״א

רייזל בת משה־דוד (אונגר) נרציזנפלד
שנספתה ביום י״ט מרחשון תש״ה

המנציחים :

חיים־דב נרציזנפלד
ישראל נרציזנפלד
רבקה (נרציזנפלד) בריסק

לזכרון נצח של אחותנו היקרה

חנה הי״ד
בת רייזל ואהרון־יעקב נרציזנפלד

שנרצחה בידי הנאצים ימח שמם וזכרם ואשר מקום קבורתה לא ידוע

המנציח :

חיים־דב נרציזנפלד
ישראל נרציזנפלד
רבקה (נרציזנפלד) בריסק

אעלה את זכרם הקדוש של

הורי: **מלכה מונטג**
נחמן מונטג
דודי: **וולף מונטג**
דודתי: **אלקה מונטג**

המנציחה:
מניה רייך (מונטג)

מצבת־עד לבני משפחתנו

ההורים: **רחל פרידר**
אריה פרידר
ואחי: **ישעיהו פרידר** שנספה בשואה

המנציחים: אדה זיסברג
מניה וייסברג
משה מנהיים
בנימין ואליעזר פרידר

גל־עד להורי היקרים שנספו בשואה

שמואל גלרנטר
פאני גלרנטר

המנציח:

עקיבא (קרול) גלרנטר

לזכרון עולם של יקירי הקדושים:

דוד גייגר **איזי גייגר** **יוסף גייגר**
טובה-ביילה גייגר **סבינה גייגר** **גוסטה גייגר-מינר**
מקס גייגר **בנו גייגר** **וילי גייגר**

קרול זילברמן ובתו **הלנה**

אדולף ריבנפלד **סבינה ריבנפלד**

המנציחה:
ארנה זילברמן

גל־עד לזכרם הקדוש של יקירינו:

שרה, מנדל, יוסק, ברטה, איזק, לוניה ורוזיה
ווייסזאגר

סופיה, הלנה ושימק
זילברמן

המנציחים:
יוסק זילברמן
רוזיה זילברמן-ווייסזאגר

נעלה את זכרם הקדוש של יקירינו

ההורים: **רבקה וחיים גרבליך**

האחים: **אהרון, שרה ויוסף גרבליך**

המנציחים:
יצחק־זאב גרבליך
נעמי, בינה ומרים (מבית גרבליך)

נעלה את זכרם של הורינו היקרים

מניה ואלימלך ליפר

וגל־עד לזכר אחינו וגיסתנו:

יקותיאל ליפר, נינה ליפר (מבית כץ) **ובתם**
שנספו בשואה

המנציחות:
רחל דונר, פנדה גרוסובל,
ברוניה יהלומי, יפה רוזנבלט

לעילוי נשמות של יקירינו

נפתלי זיגל — 1893–1942
רבקה זיגל — 1893–1942
חיה זיגל — 1920–1942
יצחק זיגל

המנציחים:
צבי מנדל וקרישה זיגל
חנה שפילמן (מבית זיגל)

נעלה את זכרם הקדוש של יקירינו

הסבא: **משה פושטייג**
אשתו: **מלה פושטייג**
בנם: **יהודה פושטייג**
ההורים: **חנה ויעקב פסטר**
אחינו: **בן־ציון, מרדכי ושמשון פסטר**

המנציחים: שרה מורדוך (מבית פסטר)
אידה נטר (מבית פסטר)
רחל בלנק (מבית פסטר)

לזכרון נצח של יקירינו הקדושים שנספו בשואה

אמי: **ברכה שפר־בוטרמן**

אחי: **אוזיאס שפר, אשתו ובתם**

אחי: **זיגמונט שפר, אשתו ובנם**

המנציח:

דוד שפר

גל־עד ליקירינו הקדושים

הוטקה שטכר **אשר פליישר**

חיה פליישר **הירש פליישר**

יהי זכרם ברוך

המנציח:

בנימין שטכר

לזכרון נצח של יקירי ואהובי

סידוניה טנצר

אמיל טנצר

ד"ר הנריק טנצר

המנציחה:

זיוה קורן (מבית ראגר)

לזכרון עולם של יקירינו —

ההורים: **רבקה וישעיהו זוננבליק**

אחותנו: **קלרה זוננבליק**

דודתנו: **מלכה קנול** ובנותיה **פרידה ויוכבד**

המנציחים: יוכבד ברכיהו (זוננבליק)
משה ושמואל זוננבליק
שרה פוס (זוננבליק)

לזכרון עולם של יקירינו —

ההורים: **בלומה הלפרן**
פנחס הלפרן

האחים: **יהודה, זיגה ודוד הלפרן**

האחיות: **אסתר ומלה הלפרן**

המנציחים:

צילה ואשר הלפרן

זכרון נצח לחברי הנאמן והבלתי נשכח

מיכאל קאופשטיין

האיש היקר שנפטר בניו־יורק ב־29.3.1972 (תשל"ב)

המנציח:

זיגמונט גרוסקופף (זילברמן)

מיר פֿאַראייביקן דעם הייליקן אָנדענק פון אונדזערע טייערסטע

יעקב דאנענהירש
(1921—1869)

פעפי דאנענהירש (שוורץ)
(1942—1871)

אברהם דאנענהירש
1943—1895)

יוסף דאנענהירש
(1943—1901)

מאטיס דאנענהירש
(1943—1901)

לאָניאַ דג (דאנענהירש)
(1943—1896)

יאַנינאַ דאנענהירש
(1942—1933)

המנציח:

משה דוננהירש ובני משפחתו

גל־עד ליקירינו שנספו בשואה

מאיר ופסיה שפרונג — נספו ב־1942

בנם: **מנדל שפרונג** — 1918–1942

בנותיהם: **שרה שפרונג** — 1923–1942

פייגה שפרונג — 1927–1942

המנציחה:

בלה שטיגליץ (שפרונג)

גל־עד ליקירינו שנספו בשואה

ההורים: **פישל ומלכה זיגל**

הבנים: **ארנולד, דוד, מאיר ומשה זיגל**

הבת: **הינדה אייזנר** (מבית זיגל)

המנציחה:

חיה גוריון (מבית זיגל)

נעלה את זכרם הקדוש של יקירינו

אבינו: **דוד ולד**
אמנו: **צפורה ולד** (לבית מרך)
אחינו: **אלתר ולד**

המנציחים:

הבן והאח **חיים ולד**
הבן והאח **משה יערי** (ולד)
הבת והאחות **חנה גולדשמידט** (מבית ולד)

לזכר עולם של יקירי הקדושים

אבי: **אריה שטריקס**
אמי: **חנה שטריקס** (מבית מצגר)
אחי: **יואל שטריקס**
דודתי: **הינדל מצגר**

המנציחה:

סלה שטריקס

אעלה את זכרם הקדוש של יקירי

אבי: **אליעזר וסרקרוג**
דודי: **חיים-לייב שטלצר**

המנציח:

מונדק פוליני

נעלה את זכרם הקדוש של יקירינו שנספו בשואה

ההורים: **שרה־יהודית ויצחק פרידברג**

האחים והאחיות ובני דודים:

יעקב פרידברג — **איטה קרמאייזן** (מבית פרידברג)
שיינדל פרידברג — **צירל זלצברג** (מבית פרידברג)
מניה וזיגוש פרידברג — **אסתר וחנא סוכצ'בסקי**

המנציחה:
מלה פרידברג

לזכרון נצח של המשפחות:

וינטרגרין — **אמסטר**
קורצווייל — **רייזברג**
קרנץ — **נייס**
שטיינברוך

המנציח:
פנחס וינטרגרין, רחובות

אעלה את זכרם הקדוש של

הורי: **שרה ויצחק בלודינגר**

אחי: **צבי בלודינגר ואשתו**
נפתלי בלודינגר, אשתו וילדיהם
משה־פישל בלודינגר

המנציח:
זליג בלודינגר

לזכר יקירי הקדושים:

אבי: **אברהם וייסמן**

אחי: **ד"ר הנריק וייסמן**

נפטרו ברוסיה ב־1943

אשתו: **אלה** מבית **לייפינר**

בנם: **פלק**

נספו בשואה בשנים 1942־43

אחותי: **פרניה גולדשטיין** (מבית וייסמן)

גיסי: **יוסף גולדשטיין**

ושני **ילדיהם** שנספו בגיטו לובלין

המנציח:

ז. ס. וייסמן

לזכרון נצח לבלתי נשכחים:

אמי: **סוסיה אקסלרד** (הבנשטרייט)

דודתי: **פנדה הבנשטרייט**

אשר נפטרו בגלות רוסיה בשנות מלחמת העולם השניה
יהי דף הנצחה זה גל־עד לזכרן הקדוש.

המנציחה:

מינה שר (אקסלרד)

יִזְכּוֹר

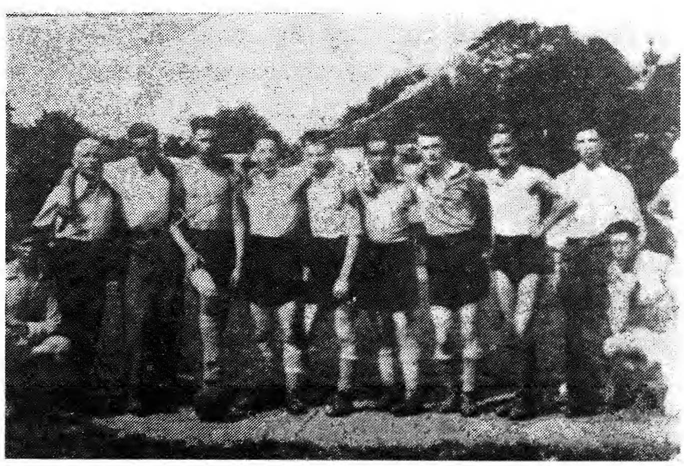
תהיינה דמויותיהם
הקדושות והטהורות
של יקירינו חקוקות
בליבותינו וצרורות
עם הנשמות של כל
קדושי ישראל
שנרצחו בשואה
ושמותיהם יאירו
לנו את הדרך
לגאולה השלמה

SPORTS

Jaroslav's Jewish young people were highly charged with a love of sports. They belonged to many sports clubs, the most popular being "Dror", "Maccabi" and "Hapoel". All the clubs had several sections: soccer, basketball, ping-pong, cycling, athletics, tennis, and the like.

In the 1920's the drills and competitions were held at the **Wandoles** and on the vacant parcel of land behind the Great Synagogue, or on the Targowica near the city park. In the 1930's these events were held in the municipal stadium, near the railway station.

Jewish young people not attached to any of these clubs used to enjoy sports under the aegis of the Zionist movement — "Akiva", "Betar", "Hashomer Hatzair" and others. "Dror", the largest of the clubs in all sections, extended membership to all Jewish sportsmen regardless of their political orientation or party affiliation.

"DROR" TEAM

ZIONIST ACTIVITY

Jaroslav was a decidedly Zionist city. Thanks to their various parties and youth organizations, the Zionists set the tone for the community's social life. The Zionist clubs were filled with young and old, and the program extended beyond pure Zionist activity to all facets of cultural endeavor — talks, lectures, discussion evenings on a variety of subjects. Naturally, the main efforts were to further the upbuilding of Eretz-Israel.

Among the Zionist youth organizations which exerted the greatest influence on Jewish academic and vocational youth groups were "Akiva", "Bnei Akiva", "Hashomer Hatzair", "Hanoar Hatziyoni", "Hechalutz", "Hechalutz Hatzair" "Freiheit", "Hechalutz Haklal Hatziyoni". The Zionist parties were the General Zionists, "Poale Zion", "Mizrachi", the "Revisionists" and the "Grossmanists". The socialist Zionist parties established a roof-organization — the "League for Labor Eretz-Israel." The most vigorous Zionist activity was carried on by the Jewish National Fund, in its continuous collection of funds for upbuilding the land. "Yad Harutzim" annually sponsored JNF bazaars, always a highlight on the Jewish community calendar.

Among the other political parties which conducted lively compaigns in the community were "Agudas Yisroel", "Poalei Agudas Yisroel", "Tze'irei Agudas Yisroel", the "Bund", assimilatory circles and various illegal leftist groups.

The "Bnei Zion" (General Zionists) Club was an important social center for hundreds of the city's Jewish young people.

High Holydays also thanks to its excellent cantors, the **melamed** Reb Hershele, who was highly respected and appreciated, and Reb Moshe Hass. The worshippers were truly inspired by them.

The Tchortkover Kloiz

The Tchortkover Kloiz, on Lubelska Street not far from Grunwaldzka, was frequented by the Hassidim of the Tchortkover Rebbe. Many among the 70 or 80 worshippers belonged to the "Mizrachi".

In the early 1930's work was completed on the new and modern Main Synagogue **Hessed Ve'Emet**, on Wengerska Street.

Minyanim

In addition to the synagogues, there were several **minyanim** scattered all over the city. The best-known among them were the **minyan** of Reb Shiele, the youngest son of the Belzer Rebbe, Steinbok's **minyan** in his home, and those in the homes of Moritz Halberthal and Reb Pinhas Hemerling (the religious magistrate) at 2 Wonska Street. All of the **minyanim** accounted for many worshippers, particularly on the Sabbaths and holidays.

Reb Lozer Diller's Synagogue

The minyan was located in the Christian neighborhood, on the main street, opposite the offices of the County Commissioner and the post office. On the Sabbaths and holidays this synagogue was thronged with Jews of all categories: Hassidim in **shtreimlach** and **kapotes**, **misnagdim**, and the more affluent merchants, property owners, members of the free professions, and students.

THE BET-HAMIDRASH

To the right of the Great Synagogue, and practically annexed to it, stood the Bet-Hamidrash, the entrance to which was through a beautifully wrought iron gate. This gate, it was said, was set into the wall surrounding the Jewish ghetto, in the Middle Ages.

Prayers in the Bet-Hamidrash were according to the Sephardic rite, and most of the worshippers came from the "courts" of several Hassidic rebbes. The atmosphere was Zionist, and during the reading of the Torah some of the worshippers gathered in the anteroom for a stormy session of debates on Zionist issues.

The Khos Kloiz

One of Jaroslav's most famous synagogues was the Khos Kloiz, located at the "small Rynek" ('market place'), not far from the Municipal Building.

The Khos Kloiz enjoyed this reputation because of its chief cantor, Rabbi David, who literally charmed his listeners with his beautiful voice. He kept to the traditional liturgy of the prayers, and the congregation was well familiar with his melodies.

The Kloiz was not distinguished in its exterior, but inside it was simple and intimate. On the High Holydays the Kloiz was packed with worshippers who came from all over the city to listen to Rabbi David. On Simchas-Torah the synagogue rocked with the fervent prayer and dancing of the worshippers, in sheer ecstasy.

The Talmud Torah Synagogue

A synagogue for daily prayer existed in the Talmud Torah building. It was well-filled on the Sabbath and the

In the early 1930's, a **yeshiva** was added to the Talmud Torah.

In addition to the larger **heders**, smaller private ones were scattered throughout the city, each with 10 to 12 pupils. Such, for example, was the **heder** of Yosef-Yitzhak Shlattiner at 2 Wonska Street, another on Sobieski Street in the "Hakhnosas Orchim" synagogue. **Der hoicher Shmuel** maintained a **heder** in his **shtibl.** Another heder was conducted by Rabbi Yosele Weisstuch **(der lomer Yosele).**

Many Jewish children attended the Polish governmental schools, and a few had the advantage of private tutoring.

RELIGIOUS LIFE

The Great Synagogue

The Jewish worshippers in Jaroslav had available to them various synagogues and places of worship all over the city, but their pride was the Great Synagogue, a majestic and inspiring edifice, of beautiful exterior and interior. The Great Synagogue was the center of the community's religious life. Here prayed the Chief Rabbi of Jaroslav, Rabbi Yitzhak Halevi Steinberg; the services were conducted by Cantor Meshulam Lam, assisted by a children's choir. All special events and ceremonies, state observances as well as Jewish, were held here.

When the Germans captured the city, they converted the Great Synagogue into a grain storehouse.

EDUCATION

The community maintained a variegated schooling network of general and religious education: "Yavneh", "Tarbut", "Beth Jacob", an assortment of **heders**, as well as technical and business schools. Some young people also attended the Polish high schools — the comprehensive high school, the classical ("Red and Blue"), a high-grade technical high school, one for girls, as well as **yeshivot** and a Talmud Torah.

Among the most popular **heders** was Rabbi Hersh Mer's, from **Alef-bet** to **Chumosh** and **Rashi.** More advanced studies were offered by the Talmud Torah, which had an enrolment of some 200 pupils.

The "Yavneh" School, Lag Baomer, 1933

THE COMMUNITY AND ITS ECONOMIC PURSUITS

The formal community was the axis on which all Jewish life in the city moved and functioned. It had the say on all economic and social matters, and consequently there was always intense interest in its activities, expressed also in the constant contention among the various segments of the Jewish population, each of which wanted to exert its specific influence on the communal agencies. The struggle was not merely one of economic policies; rather, the Community Council dealt with all-encompassing matters of Jaroslav Jewry — the rabbinate, ritual slaughtering, vital statistics registry, charity and welfare, the public bathhouse, the cemetery, and the like.

But economics did play a major role in the community structure, in that Jaroslav Jewry maintained the old traditional practice of the Jews to take care of their own. At the core of such communal activity were "Yad Harutzim", the Free Loan Fund, the People's Bank, and such charitable organizations as "Matan Beseter" ("Anonymous Contributions"), "Tomkhei Aniyim" ("Supporters of the Poor"), "Kimha d'Fischa" ("Passover Aid"), and the like.

The Jews of Jaroslav obtained their livelihood from several sources, the foremost of which were commerce, crafts and shopkeeping, which served the city's population as well as the peasants in the vicinity.

The business district centered around the so-called "Hala Targowa". Here was the core of the Jewish economic endeavor. Here also was the center of the Jewish cultural institutions and agencies, and the effervescence of its Jewish-national affinities permeated the entire area.

initiated by the NKVD, some of Jaroslav's Jews were exiled to northern Russia and spent the war years there in privation and misery. At the end of the war most of the few surviving Jews of Jaroslav returned to their city; the others met their death in 1941-42.

The splendor of Jaroslav's Jewish community disappeared in the tragedy which overtook all of Polish Jewry. Its destruction symbolizes the magnitude of the disaster.

JEWISH SOCIAL LIFE BETWEEN THE WORLD WARS

Poland's post-war years, constituing a period of political-social upswing in Polish Jewry, left their impress on Jaroslav, as well. An intense and dynamic Jewish life pulsated throughout the community, as its members vigorously took part in all facets of its activity.

Jewish social activity centered around three main areas:

1) the religious institutions of the community;

2) the political parties and youth organizations, of all colorations;

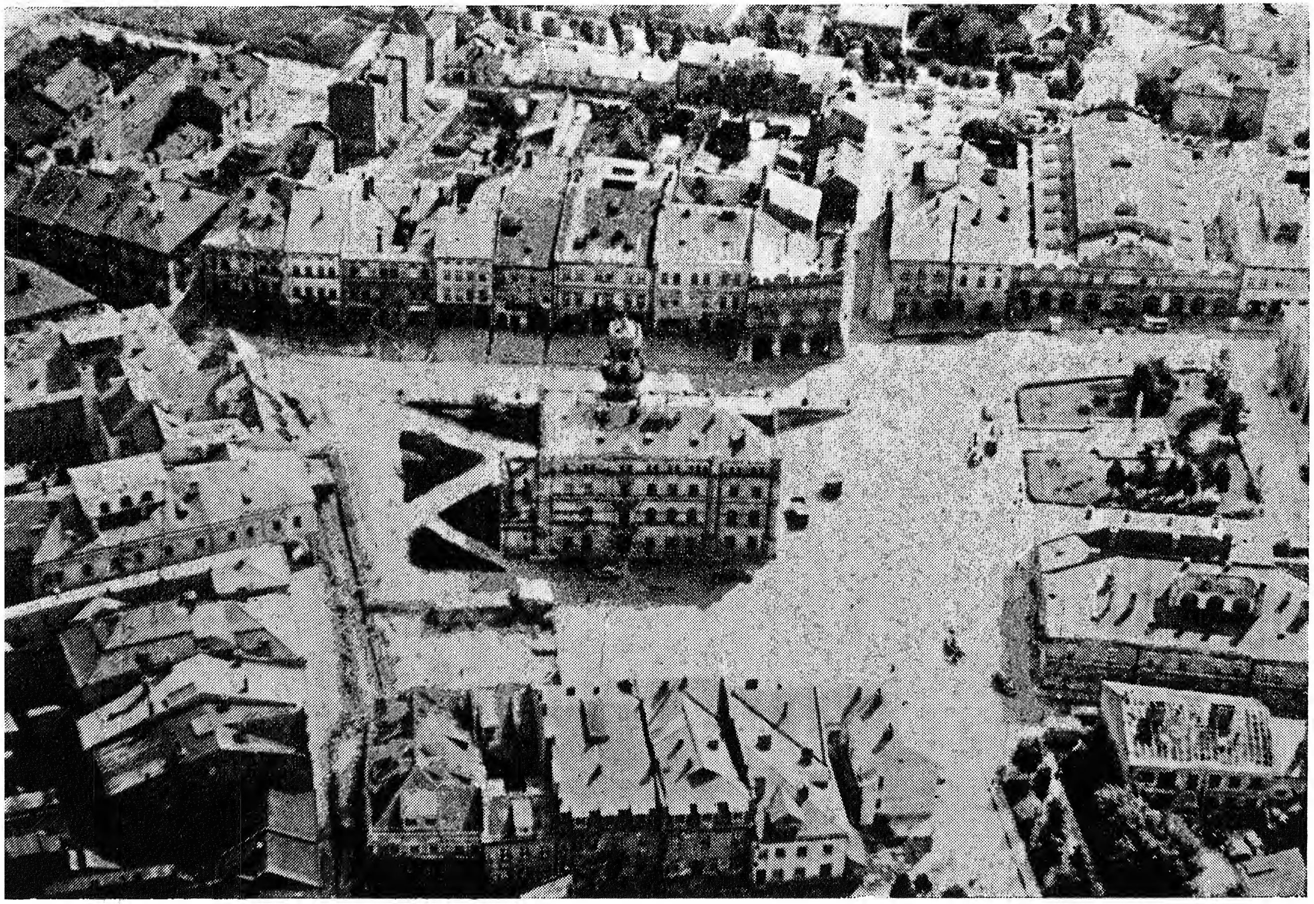
3) Jewish/national education.

the Mizrachi) as Vice-Chairman; when the latter went to Eretz-Israel he was replaced by Adolf Ragger, representing the "Yad Harutzim" faction.

The complete roster of the Executive and Council, until the outbreak of the Second World War, consisted of Dr. Shmuel Schor, Chairman of the Executive; Eliezer Berish Goldman, Vice-Chairman; members: Moshe Hass, Leib Metzger, Max Folkman, Elimelech Reich, Dr. Wilhelm Schwarzer, Mendl Schloefrig, and Rabbi Yitzhak Steinberg (Virilist); the Council: Max Salik, Chairman; Adolf Ragger, Vice-Chairman; members: Yona Evert, Mordechai Orenbach, Abraham Glatt, Shimon Licht, Yeshaya Lang, Dr. Moritz Meister, Eliyohu Sandig, Hayim-Aharon Zilbiger, Adolf Pechter and Aaron Rosenfeld. This was Jaroslav's last community body before the war.

In the 1930's the Polish Government placed a heavy burden on the mercantile class, the shopkeepers and the artisans — the principal areas of Jewish economic endeavor. The general policy of the Polish Government was to push the Jews out of the economic spheres and to support fully their competitors, the Polish burgeois class, which was rapidly growing. On the death of Marshal Josef Pilsudski, Poland moved closer to Nazi Germany and became further infected with the Nazi policy regarding the Jewish people. The Jews of Jaroslav felt the antisemitic atmosphere closing in on them.

When war broke out between Germany and Poland in September 1939, the German forces advanced quickly. On September 10, after a brief battle with the remnants of the Polish army, the Nazis captured the city. On Sukkot, 1939, the Jews were driven out to the Russian territory beyond the San river, and they scattered throughout the Jewish communities of eastern Galicia. When the Jewish deportations were

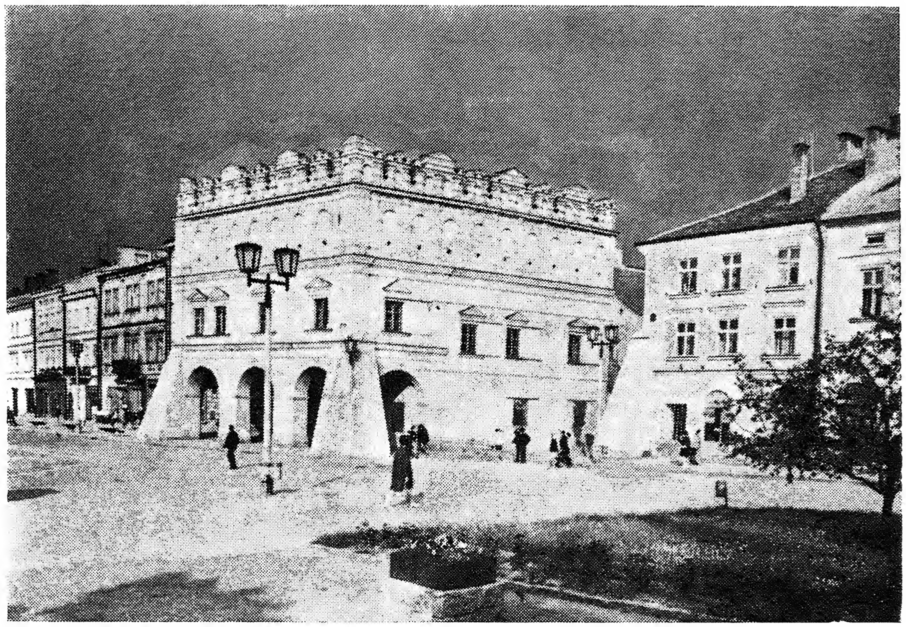
Central Square and the City Hall (Ratusz)

families (regardless of religion) whose fathers and sons were serving in the army.

In October 1918, when the war ended, Jaroslav again became an integral part of Poland. During the first years after the war, the city enjoyed a swift population growth. From the 1920's to the mid-1930's, despite the atheistic trend of the Polish Government and the antisemitic forms which it took, by way of the infamous "Ozon" provisions, the Jews managed to have a deciding voice in the city's economic affairs and left their mark on commerce, industry and other economic pursuits. Most of the industrial enterprises (about 80%) were owned by Jews. Trade, banking and light industry grew swiftly. The city was joined to the electrical grid, and a commercial center, Halla Targowa, was erected. Among the major factories owned by Jews were the Salik-Reif ribbons plant, Gurgul's biscuit factory, the Glassberg and Korn flour mills, a meat processing plant, a brick yard, and others.

The end of the fighting also caused an upswing in Jaroslav's national and religious life. Aliya to Eretz-Israel was inaugurated, and it was not to halt until the Holocaust. Once life settled down to normalcy and the economic situation became stabilized, elections were held for Chief Rabbi. A joint session of all the community members elected Rabbi Yitzhak Halevy Steinberg to this important post. The election was held on May 25, 1921, and Rabbi Steinberg served as Chief Rabbi of Jaroslav till the outbreak of the Second World War and the destruction of the community.

As provided by the by-laws of the community, elections to the Commuity Executive and the Council were held in 1934. Advocate Dr. Shmuel Schor became Chairman; Eliezer Berish Goldman (the representative of "Agudas Yisroel") was elected Vice-Chairman. The Zionists elected Max Salik to head their Council and Shimon Spiegel (representative of

Part of the market square

The 15 years (1889—1905) that Heinrich Strizower was Chairman of the Council were a period of creative construction. During his tenure of office, a new Bet-Hamidrash replaced the old one. A two-grade school financed by Baron de Hirsch was built on the grounds of the Talmud Torah; an old folks home was erected; the road to the cemetery was paved; the Main Synagogue was refurbished, and a resolution was adopted to build a poultry abbatoir, put up a new public bathhouse, and the like.

The First World War years (1914—1918) caused a havoc in the city, which was on the front line of the Austro-Russian fighting, near the San river. The urban population suffered from a shortage of food and vital items. The Community Council decided to establish a special fund to help low-income

The Chmielnicki riots in 1648-49 caused an upheaval in Polish Jewry. Jaroslav's Jews were among the victims of the Cossack savagery. No less harsh were the incursions of the Swedish forces in 1656 and the Rakoczy gangs, which pillaged and destroyed the property of the town's residents. Beginning with 1772 and for 150 years thereafter, the city was ruled by the Austrians. This transfer of authority was accompanied by many essential changes; the city was detached from Poland, with which it had strong economic ties, and this led to a decline in trade and commerce.

In the second half of the 18th Century the Jewish community of Jaroslav blossomed forth, numbering 1,884 souls, according to statistics dating to 1765. Originally forbidden to live in the center of the city (on such streets as Spitka, Opolska, Lubelska, Sobieski and especially Rynek), the Jews slowly began to penetrate into the area. The Jewish population increased during the next 100 years; 1872 figures showed more than 4,500 Jews in the city. The Jewish community became organized and elections were held, for the first time (October 5, 1876), to a Community Council of 16. Dr. Frenkel was elected Chairman of the Council and Dr. Emil Gottlieb was the Vice-Chairman. Also around this time Jaroslav was given the standing of a free city, and it also became the county seat. It received further impetus in 1860, when the Krakow-Przemysl railway line was extended to include it in the railway network. But while the Jewish population also benefited from this development, its growth caused tension between the Christians and the Jews. As a result, the Jewish community lived in the shadow of constant fear and instability. But even as they had to maintain vigilance in this never-ending struggle, the Jews were able to do well materially and to gain control of the commerce branch.

own history of progress and change is a faithful replica of the changes which took place in Polish Jewry. At the same time, its own vicissitudes were outstanding both in their communal/economic development as well as its social/cultural growth. The Jaroslav community took active interest in the affairs of its sister communities in Poland and Russia. Its character showed the impress of both Hasidism and Enlightenment. Most of all, Jaroslav was one of the cities in which Zionism was more than a popular movement; for many individuals, this movement was a personal experience.

★

The beginnings of the Jaroslav Jewish community are shrouded in the mist of the Middle Ages. Up to the middle of the 15th Century there is no mention of any Jewish habitation in its confines. The first authoritative information about the settling of Jews in Jaroslav dates back to 1464. Growth, however, was very slow; in 1561 there were only two Jews in the town. For many years the town fathers denied Jews the right of domicile, using as a barrier the privilege of "de non tolerandis Judaeis" which the other residents received in 1571 from the town's governor. This measure stipulated that no more than one Jewish house, two at the most, would be allowed in the town. The Jews were forced to submit to this edict and to settle in the suburbs, particularly the Russian suburb of Flakinia.

As of the beginning of the 17th Century, however, there was a continuing stream of Jews into the town. It may be assumed that in the 1630's there already existed in Jaroslav a Jewish community worthy of the name. As the number of Jews increased, King Wladislaw IV issued a privilege in 1638 which made the Jaroslav Jewish community an independent branch of the Przemysl central community.

YITZHAK ALPEROWITZ

JAROSLAV: ITS HISTORY AND JEWISH COMMUNITY

Jaroslav is one of Poland's oldest cities, with a history which goes back 800 years and a Jewish community which existed there for five centuries, exerting a marked influence on Poland's entire Jewry during those generations.

The exact date of Jaroslav's founding is not known, but it is surmised that its name is derived from the Russian Prince Jaroslav, who annexed the lands of Przemysl to his principality and gave his name to the place. However, there is no historical vindication of this assumption.

Jaroslav was known as a major commercial center. This reputation was established already in the 16th Century, thanks to the big fairs which it held during the summer months. These lasted three to four weeks and attracted merchants not only from Poland itself but also from Turkey, Persia, Spain and the Arab lands. On this occasion Jaroslav housed 30,000 merchants, among them many Jews, from Poland and elsewhere. The outstanding fair was held in the month of Elul, when the "Synod of the Four Lands" held its sessions.

In the Jewish world, Jaroslav was known for many centuries as a center of rabbinic scholarship. Its rabbis and sages served as the spiritual leaders of the Jaroslav Jewish community, but their work and influence extended throughout Poland. We know of their activities from the books and manuscripts which have come down to us, as well as from the community records of their participation in the sessions of the "Synod of the Four Lands" held in Jaroslav.

The image of the community is reflected in internal and external information gleaned from many sources, and its

reared, the synagogues, educational institutions, youth movements and the political factions. We have tried to restore chapters from the life of the town, material and spiritual, creative and constructive.

This volume does not presume to reflect all the variegated forms of life, as lived by the Jews of our town — merely a tiny portion of its experiences, nor do we presume to have succeeded in depicting the entire gamut of life, events and accomplishments. The sources have not sufficed, nor do the limitations of this volume allow it. Withal, we have striven to have the volume encompass and mirror Jaroslav Jewry in all its ramifications, currents and movements, from the inception of the community to its final destruction. We have also seen to it that every bit of writing should be as authentic and authoritative as possible.

It should be said, however, that despite all our efforts, we have not been able to obtain appropriate material about several personalities, institutions, organizations and societies which occupied positions of importance in the life of the Jaroslav Jewish community. May the virtues of commission redeem the faults of omission.

Special attention is given in this volume to comprehensive articles about outstanding and unforgettable periods in the history of the Jaroslav community. Also included are brief articles by the survivors of the community who thus expressed their feeling of longing for the homes where they were born and the community in which they were raised, now in ruins.

May this volume be an Eternal Light to the memory of the saintly martyrs.

Tel-Aviv, 1978 (5738).

THE EDITORS

FROM THE EDITORIAL BOARD

It is with great reverence and respect that we present this Book of Remembrance of the Jaroslav Jewish community to its survivors in Israel and abroad.

This volume commemorates one of the oldest and most resplendent Jewish communities in Poland whose existence was terminated by the Nazi foe. Many generations, long gone and recent, meet our eyes from its pages, generations of Jews of all kinds and types: rabbis, scholars, intellectuals, Zionist leaders and community workers, they who, for centuries, illumined Jaroslav and its surroundings.

Jaroslav was a bustling, effervescent town. It raised devoted Jews, were they sages and dignitaries or plain folk, full of love for Israel and deep attachment to Zion.

Jewish Jaroslav! You were our abode and our mother, for you gave birth to a unique way of life and conduct, in your desire to become an exemplary cultural center for all and everyone around you. Your people created your coloration, bringing into it the new culture of the west, of those days. You were a town of commerce and craftsmanship, of Torah and intellect. You raised generations of proud Jews, self-respecting and reliant, permeated with Jewish and human values.

This magnificent edifice has been demolished and destroyed.

Images long forgotten emerge in the pages of this volume; yesterday has come to life. Particles of the community's way of life rise to the surface. In this volume we have attempted to tell about the values with which we were

to the memory of the late **Yosef Narziesenfeld**, one of the first initiators of the Jaroslav Book of Remembrance. Finally, we wish to express our thanks and gratitude to Mr. **Yitzhak Alperowitz,** the editor of the volume, who spared neither time nor talent in seeing it through the production stages, to its attractive and admirable publication.

We extend our thanks to all who toiled in the task of creating this Book of Remembrance, those in Israel and those abroad.

May this volume be an everlasting memorial.

The Committee of the Jaroslav
Townspeople in Israel

Moshe (Mundek) Hebenstreit, Chairman of the Jaroslav Townspeople Association in Israel. Stirred by the proposed publication of this volume, he contributed much to its realization, sparing neither time nor effort in compiling and sifting the material. He also wrote much of the material and was always available for meetings and consultations.

Moshe Kalchheim. Blessed with a phenomenal memory, he has retained every detail of public events in Jaroslav and of its daily life. He wrote a good deal of the material, spent much time preparing it for the press, and left the imprint of his own comments on every page. Without his active assistance we could not have achieved the exactness of the facts and events related in this volume.

Special appreciation is due to **Dov (Berek) Fruchtman,** for his diligent work in translating some of the material and helping the undertaking to come to fruition. He also did some of the writing.

The Jaroslav townspeople in Israel wish to thank one of their distinguished members, **Rabbi Moshe Steinberg** of Kiryat Yam for his gracious consent to the inclusion, in this volume, of a large portion of his comprehensive essay on the history of Jaroslav Jewry. Thanks are also due to **Yosef Palant** and **Avraham Königsberg** for their diligent work in Haifa on behalf of the volume.

Our gratitude also goes to **Raiska Kostman** and **Asher-Simcha Graf** for their work in carrying the volume through its final processes. We wish to pay tribute

ries of their childhood days, and they wrote with great pride about the excellence and splendor of Jaroslav.

The Jaroslav Book of Remembrance deals mainly with the history of Jewish life in our town during the last 50—60 years of its existence. It does not engage in Jewish life prior to the First World War. and concerns itself only slightly with Jewish life under the Nazis in the Second World War period.

The Jews of Jaroslav were expelled from the town by the Germans, in the first weeks of the occupation, to the other side of the San River, to the boundary line separating the Polish territories occupied by the Germans and by the Russians. Thenceforth, the fate of Jaroslav's Jews was not that of an entity but as of individuals, who shared it with Jews from other towns and cities under Soviet rule. In those cities our townspeople found temporary respite as refugees, until the outbreak of the Russo-German fighting in 1941. In Jaroslav itself only a handful of Jews was left. It is for this reason that the volume does not contain memoirs from the Nazi occupation period, other than a brief story of the Jews in the town during the short period until the expulsion, as well as accounts of several individuals who found their way to Soviet Russia and the anti-Nazi partisans.

This volume comes to fulfill a sacred duty, to serve as a witness to what was once the Jewry of Jaroslav. It comes to serve as a monument to the town's splendid Jewish community, so that future generations may get an inkling of its Jewish life — gracious, warm, and fruitful.

It is our pleasure to acknowledge, at this point, the help and assistance tendered by the members of the Editorial Board:

INTRODUCTION

This volume, the Book of Remembrance of the Jaroslav Jewish community, is making its appearance much belatedly. By this time, hundreds of such communities in Poland and the lives of their Jews have been memorialized through monuments and books of remembrance. We were greatly disturbed by the thought, that unless an adequate effort was made now, at the very last moment, to publish such a volume in memory of our Jaroslav, no trace would remain of one of Poland's outstanding Jewish communities. As is known, our town contained a Jewish population for five hundred years. It was the seat of the "Synod of the Four Lands", and it was known far and wide for its sages and leaders; more than once were its Jews chosen to represent Polish Jewry.

The work involved in the publication of this volume was not easy. The material in its pages was compiled thanks to the perseverance and diligence of several of our townspeople. At first we turned to all of them, with a request for articles, memoirs and diaries. The response, we must admit, was weak. People claimed that their memory had failed them; some promised to furnish material but did not keep their word, for several reasons. Only a few score from among the hundreds responded and sent some material, which we studied carefully, selecting whatever was appropriate for the purpose. We received material in Polish, Yiddish and English, all of which had to be faithfully translated into Hebrew.

It should be said that the memoirs, few as they were, reflected a great love and affection for our town. Many of its Jews, we found, still carried about with them the memo-

PREFACE

The Remembrance YIZKOR Book of the Jaroslav Jewish community is one of the numerous volumes dedicated to the many communities in Poland destroyed in the Holocaust. It is part of the general project of remembrance books intended to memorialize the extinct Jewry of Poland.

The Jaroslav Remembrance Book is the collective effort of scores of contributors, townspeople who drew on their memory and information about the splendid Jewish community and the city of Jaroslav itself. The pages of this Book contain the annals of one of Jewry's oldest settlement points in Poland, and much work has gone into penetrating the records of the history of the community as well as of its personalities and leaders of all types and colorations.

This Book represents an attempt to summarize the 500 years of the community's existence in Jaroslav. While presenting this community as an ancient and influential community in the overall context of Polish Jewry, we have also depicted its uniqueness and individual image.

The Book has been written chapter upon chapter, in Hebrew and Yiddish, so as to make its contents known to the older generations as well as to Israel's native born. Inasmuch as we have found it impossible to publish most of the material also in English, we have decided to present a general abbreviated survey of the history of the community, its achievements and public affairs between the two World Wars.

THE EDITORIAL BOARD

JAROSLAV TOWNSPEOPLE SOCIETIES IN ISRAEL

RELIGIOUS LIFE

WAYS OF LIFE, EXPERIENCES, RECOLLECTIONS

HOLOCAUST AND HEROISM

PERSONALITIES AND CHARACTERS

CONTENTS

(All articles are in Hebrew, except those marked with an asterisk *, which are in Yiddish)

JAROSLAV BOOK

Editor
YITZHAK ALPEROWITZ

Editorial Board
MOSHE HEBENSTREIT, MOSHE KALCHHEIM,
DOV (BEREK) FRUCHTMAN

PRINTED IN ISRAEL

JAROSLAV BOOK

A Memorial to the Jewish Community

of Jaroslav

PUBLISHED BY THE JAROSLAV SOCIETIES IN ISRAEL

Tel-Aviv, 1978